

209223
T. LXXXI.

P. 1908 тт. I.

Рік XVII.

З А П И С К И
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬБОЛЬОНІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. LXXXI.

1908, I B.

XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

Видання 2011 г. р.

НБ ПНУС

249223

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЮГІ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE.

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

B. LXXXI.

1908, I B.

XVII Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

3 друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Вєдмарського.

Вийшло 29/II с. с.

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту
Інв. 249 223

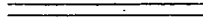
Зміст LXXXI тому.

1. Зміст тому с. 3—4
 2. Слово про збурене пекла. Українська пасійна драма, написав Др. Іван Франко с. 5—50
 3. Невідомі вірші еромонаха Климентія (з поч. XVIII в.), подав Василь Доманицький с. 51—126
 4. Урядові заходи против холери в 1831 р. подав Михайло Зубрицький с. 127—133
 5. Албучна статя Миколи Кмицикевича з р. 1834, подав Др. Василь Щурат с. 134—144
 6. Микола Дашкевич (1852 † 20. I. 1908), написав Михайло Грушевський с. 145—150
 7. Miscellanea: а) Причинки до історії Мазепинщини, под. С. Томашівський; б) До історії закріпощеня селянства в Лівобічній Україні, под. В. Барвинський; в) Із кореспонденції Р. Моха, под. М. Возняк с. 151—171
 8. Наукова хроніка: Студії А. Петрова до історії Угорської Русі, нап. С. Томашівський с. 172—179
 9. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 206) с. 180—207
 10. Показчик до тт. LXXV—LXXX Записок Наук. Тов. ім. Шевченка с. 208—222
 11. Зміст тт. I—LXXX Записок (по німецьки) с. 223—234
 12. Оголошення с. 235—240
-

Inhalt des LXXXI Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. „Zerstörung der Hölle“, ein ukrainisches Passionsdrama, von Dr. Ivan Franko S. 5—50

3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyčkyj	S. 51—126
4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj	S. 127—133
5. Ein Artikel Nicolaus Kmycykevč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat	S. 134—144
6. Nicolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševskýj	S. 145—150
7. Miscellanea, von S. Tomašivskýj, V. Barvynskýj, M. Voznjak	S. 151—171
8. Wissenschaftliche Chronik von S. Tomašivskýj	S. 172—179
9. Bibliographie (Bücherregister siehe S. 206)	S. 180—207
10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (BB. LXXV—LXXX)	S. 208—222
11. Inhalt der I—LXXX Bände der Mitteilungen (deutsch)	S. 223—234
12. Annoncen	S. 235—240

Слово про збуренє пекла.

Українська пасійна драма.

Написав Др. Іван Франко.

В р. 1896 помістив я з підписом „Мирон“ у „Кієвскої Старинї“ в липневій і серпневій книжках статю п. з. „Южно-русская пасхальная драма“, що вийшла також окремою відбиткою. Сего (1907) року д. І. Стешенко, спасибі йому, пригадав українській публиці сю мою працю, подавши з неї докладний витяг у своїй просторій праці „Історія української драми“ (Україна 1907, книжка за липень і серпень, стор. 113—122). Я вдячний д. Стешенкови за ту його услугу, яка зрештою входила і в сам плян його огляду, та не можу не пожалкувати, що в своїм рефераті з моєї праці він не навів тих нових матеріялів до поясненя жерел нашої драми, які дуже легко міг мати під рукою, от хочби заглянувши до збірки новозавітних апокріфів Порфїрьєва, де на стор. 204—214 надруковано „Слово Евсевія, єпископа Александрійскаго о вшествіи Іоанна Предтечи“ або в виданий мною третій том збірки апокріфів, де також був би знайшов дещо до сеї теми.

Користуючи ся сими матеріялами тай ще обставиною, що в бібліотеці „Народного Дому“ міні пощастило знайти аж три копії сеї драми, що правда, всі неповні (дві лише в уривках, що заховали ся на розрізаних паперових картках, із яких були зліплені окладки рукопису 212 тоїж бібліотеки — судячи з розміру тих карток, на мою просьбу розліплених за дозволом куртоса бібліотеки проф. Свистуна, маємо в них перед собою останки не одної, а двох копій, із яких одна, писана на картках малої 8-ки звичайного книжкового формату, а друга на картках такої-ж 8-ки, але писана в подовж, отже формат старих кантичок); друга копія поміщена в рукоп. 181, карт. 25—38, тим самім, у яким на початку стоїть опублікована мною польсько-руська

вертепна драма на картках 1—24, і обіймає 386 рядків віршованого тексту. Приступаючи до нового оброблення і видання сеї драми, пригадаю поперед усього деякі її прелімінарії.

В р. 1862 в лишневій книжці „Основи“ була надрукована пасхальна вірша, записана із уст народа в ізюмським повіті харківської губ. Передруковуючи сю віршу порівнюю її текст із повнішим подекуди і значно красшим текстом, записаним д. П. Івановим у Купянську і слободі Білоручській, Старобільського пов. харківської губ., що була надрукована 1893 р. в третій книжці московського журналу „Этнографическое обозрѣніе“, стор. 118—120.

- Єгда Юда Христа жидам продав
 І о тим вельми захвирсовав,¹⁾
 Поверг сребряники, шед і удави ся,
 І перед Луципером-сатаною у пеклі яви ся.
 5 То Луципер його любовно привитав
 І ось так іменно словами його поздоровляв:
 „Обитай же Юдо, брате мій коханий,
 Бо вси друг мій присно соізбраний!
 Добрую ми з тобою пораду мали,
 10 Що Ісуса Назарянина на хрест ізогнали.²⁾
 Тепер же я тобі позволяю во мною сидіти,³⁾
 І уже аз пію чашу, то й ти будеш пити.
 Да тільки об сьому не ізволь скорбити:
 Що мні буде в день судний, те й ти будеш терпіти.
 15 Не унивай, но пожди,⁴⁾ поки прийде світу кінець,
 І возложим⁵⁾ на главу твою мій прекрасний⁶⁾ вінець.
 От-от як не видно, Назарянина приведуть
 І міні його грішну душу на віки оддадуть.⁷⁾
 Ибо⁸⁾ я послав по його безсмертних і пресильних
 20 Бинарей і Трубарей, воївод своїх вірних.
 Да тільки не внаю, чога вони⁹⁾ там ся забарили?¹⁰⁾
 Видно, Юдеї Назарянину хреста ще не зробили.¹¹⁾
 Як оце Луципер з Юдою розмовляли,¹²⁾
 То їх послані воеводи скоро причивали і закричали:¹³⁾

¹⁾ Зам. захврасував. ²⁾ Ів. загнали. ³⁾ Сей рядок у Осн. вас.
⁴⁾ Ів. обожди. ⁵⁾ Осн. водружим. ⁶⁾ Ів. сего слова не має. ⁷⁾ Так
у Ів., Осн. віки вічні, а грішну вас. ⁸⁾ Так Осн., Ів. Або. ⁹⁾ Ів. ви. ¹⁰⁾ Осн.
забарилсь. ¹¹⁾ Осн. Христа нше не зробили. ¹²⁾ Ів. розмовляв.
¹³⁾ Остатні два сл. лиш у Ів. Далі в Осн. стоять два зайві рядки:

І начали в труби трубить всім слугам пекельним
 І самому Луциперу й князям его темним.

- 25 „Замикайте і підпирайте пекельні врата,
 Да й не виглядайте ніхто з пекла із нашого брата!
 Ось іде до нас гость усім нам перавний,
 Господь кріпкий і царь царей грізний,
 І множество ангелов Його окружують,
- 30 А нас до Його й близько¹⁾ не допускають!
 Против одного ангела неможливо²⁾ нам нічого чинити,
 А на його самого і оддалеку неможливо³⁾ вріти⁴⁾
- І закричав Луципер: „Що там за царь слави?
 Чи не той, що з ровбійниками жида його на хресті⁵⁾ розняли?
- 35 Ой яж тому за стид собі ставлю врата отворяти⁶⁾
 І вереї йому покоряти.
 Нехай же він іде сюди тай настагає,⁷⁾
 А хто з нас дужчий буде, той бариші собі придбає⁸⁾
 І закричав Луципер: „Гей панове воеводи, Бинарі й Трубарі,
- 40 От тепер же будьте в пригоді ви мині!⁹⁾
 Я вас на пораду до себе волаю,¹⁰⁾
 Як із тим Христом поступати маю?
 Як би нам оце хитрійше зробити,
 Щоб його душу в небо не пустити?“
- 45 Заморкотали¹¹⁾ слуги: „Нехай же він іде до неба,
 А сюди нам його ніяк¹²⁾ не треба!
 Хибаж ти не знаєш, як він сюди прийде,
 То весь народ собраний нами із пекла вийде.
 Ібо він не єсть простий чоловік,
- 50 А Бог, той що був прежде всіх вік¹³⁾
 Закричав Луципер: „Щож він за Бог, що смерти бояв ся,
 І за сребряні¹⁴⁾ гроші як простий раб продав ся!
 Перед смертю стогнав і на небо волав,
 Даби в злії руки жидам не попав?“
- 55 Між тим як Христос став к пеклу приступати,¹⁵⁾
 Начали перед ним силно янгели воспівати:
 „Возьміте врата князи ваша,

1) Осн. нас куди до него і близько ані мало. 2) Ів. нельзя.
 3) Ів. се сл. вас. 4) Дальші 10 рядків стоять у Ів. низше, в відповід-
 нійшій місці, куди й кладемо їх. 5) На хресті у Ів. вас. 6) Осн. Я
 оце... врата ему. 7) Осн. сюди дай. 8) Осн. із нас... і бариші.
 9) Сего рядка в Осн. нема. 10) Осн. сюди. 11) Осн. Замаркотали.
 12) Осн. отиудь. 13) Осн. Но Бог, которий. 14) Се сл. у Ів. вас.
 15) Осн. Между... як пеклу приближися.

- І оддайте авраамській душі наша!
 От ідет до вас царь слави,
 60 Котрий сокрушив вінець вашей глави.
 Годі вам тут царствувати
 І праведні душі к собі забирати⁴.
- Между тим Христос як пеклу приближи ся,
 То врачнее пекло світом просвіти ся.
 65 А Луципер не змогши світа терпіти,¹⁾
 Упав ниць і почав сильно вопити:²⁾
 „Гвалт, панове, гвалт! Пекло пропало!
 І сили уже моєї скільки у мене не стало.³⁾
 Правду казали, що царь небесний
 70 Взяв на себе образ чоловіколюбний.⁴⁾
 І яж, скільки не дуж, так не возмог предстити,
 Що прийшлося мені тепер до віку вічного скорбити.⁵⁾
 Бо Іван Косматий його хрестив
 І тим же то хрещенням і поклоненням мене мудро уловив:⁶⁾
 75 Я-ж думав на його, що він грішнійший усіх чоловік,
 Аж він той Бог, которий був прежде всіх вік⁴.
- Єгда Христос, пришедши к пеклу, благословив,
 Своєю корогвою на всіх заклепах похрестив
 І верей перед собою положав
 80 І в тим поздоровляв, —
 Наперед Адама і Еву викликав.⁷⁾
 І тогда то Христос пійшов до Адама,
 Де була заготовлена окрошіная яма,
 І так став поздравляти,
 85 Наперед Адама і Еву одкликати:
 „Адаме, Адаме! Як тебе далеко яблуко загнало!⁸⁾
 І за тобою праведних душ скільки в пеклі пропало!
 Як тобі того яблука вкус показав ся?
 Я-ж через него на хресті за всіх вас розпяв сл.⁹⁾
 90 Тепер же ти іди в слід за мною, отсюди ступай,
 І з праведних ні одніі душі не оставляй.
 Соломона-ж не треба з собою брати,

¹⁾ Ів. ни могши. ²⁾ Ів. і став. ³⁾ Ів. Ужеж моєї сили не стало.

⁴⁾ Ів. чоловіколюбний. ⁵⁾ Сі два рядки в Ів. вас. ⁶⁾ Ів. І мене мудрого уловив. Дальші 2 рядки у Ів. вас. ⁷⁾ Так у Ів., в Осн. натомість:

А Христос пришедши к пеклу, благословив корогвою,
 І сокрушив на всіх заклепах вирій перед собою.

⁸⁾ Осн. дод. сюди. ⁹⁾ Ів. за всіх вас на хресті.

- Бо він может кріпко дуже мудровати.¹⁾
 Да і Каїн нехай іще трохи перебуде,
 95 Поки не таковий, а особливий мій суд буде.²⁾
- І егдаж Христос став із пекла виступати,
 Тогда Луципер почав помаленьку³⁾ і дервость принимати.
 Хоть хлипко, да став говорити
 І по бокам пекельним очима став⁴⁾ водити.
- 100 І побачив⁵⁾ Соломона, вельми удивив ся,
 І в своїми в пеклі слугами не мало чудив ся.
 І сказав: „Хоть од Христа я лиха набрав ся,
 Так за теж бо міні мудрійший всіх чоловік остав ся.
 Привнай ся,⁶⁾ Соломоне, чого ти іше в пеклі не видав?
 105 Хибаж тебе Христос міні на віки вічні подарував?“
 Рече Соломон: „Гляди, сей подарок тобі в лихом⁷⁾ виїде,
 По мене-ж Христос еше і в друге⁸⁾ прийде.
 В первый его приход если ти і zostав ся,⁹⁾
 А як по мене в другий раз прийде, то хоч і одчай ся!¹⁰⁾
- 110 Закричав Луципер: „Вибийте його з пекла¹¹⁾ в шию,
 А коли не хоче, то хоч через силу!¹²⁾
 І тоді то біси вигнали его з пекла,
 То душа его в слід за праведними потекла.
 І так Соломон з пекла вимудрував ся,
- 115 Що всяк сему диву дивував ся.
 І я вам оце возвіщаю¹³⁾
 І вас з празником¹⁴⁾ поздоровляю.

Ся вірша з „Основи“ послужила М. Драгомянову основою до його інтересної розвідки „Із історії вірші на Україні“, надрукованої в збірці „Ватра“ 1887 і передрукованої в третім томі „Розвідок Михайла Драгоманова“ в Збірн. фільольогічної секції т. VII, стор. 108—116. Передрукувавши текст вірші з Основи автор додає ось яку увагу: „В сій вірші зразу кидаєть ся в вічі живий, драматичний склад. Можна б сказати, що автор її або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував вкладаючи їх у віршу, або ся вірша дає нам

1) Ів. кріпко може мудровати. 2) Ів. Поки мій суд буде. 3) Ів. став помалу. 4) Се слово у Ів. вас. 5) Осн. уздрів. 6) Ів. І сказав: Привнай ся. 7) Ів. з соком. 8) Ів. в другий раз прийде. 9) Ів. Первий приход ще ти остав ся. 10) Ів. А по мене прийде — хоть і одчай ся! 11) Так у Ів., Осн. без „з пекла“. 12) В Осн. тут зайве: з пекла. 13) Осн. І так о избавленіє от вічнаго плена нашого радіст вам виіаю. 14) Осн. з Великоднем.

перехідну форму до драми. Гляючи на приміри подібних же різдвянських віршей (напр. в Основі 1862, VI, у Чубинського „Труди експедиції“ III, 328, 331—340, 342) в порівнянню їх до звісних варіантів різдвянської драми, треба згодитись на перше. Правда, проти сього говорить те, що в нас до тепер нема текстів „Пасхальної драми“, але звісно, що така драма у нас була колись (див. Митрп. Євгенія „Описаніє Кієво-Софійського Собора“ II, 216¹). Може донебудь ще й знайдуться тексти цієї драми (Розвідки III, ст. 113).¹

Ся догадка робить усяку честь критичному змістові і комбінаційному дарови Драгоманова. Ще за життя пок. Драгоманова, літом 1894 р. міні пощастило віднайти отсю драму, в якій в значній мірі (крім вступної сцени з Люципером і Юдою) черпала східно-українська вірша. Від молодого тоді слухача дух. семінарії, а пізнішого визначного збирача етнографічних матеріалів д. Осипа Роздольського я одержав невеличкий рукописний зошитець писаний сучасною скорописю, рукою Томи Кишка, селянина з Мостищ калуського повіта. Він передав був сей зошитець одному питомцеві, що знав ся з Роздольським, але не сказав нічого про те, де й відки переписав поміщені в ньому тексти. Я прочитав той зошитець і зацікавив ся ним дуже, бо вже від першої сторінки побачив, що тексти переписані Т. Кишком не його власного складання, а важні пам'ятки нашого старшого письменства. Через дра Ів. Куровця, що живе в Калуші, я спробував допитати ся до самого Кишка, щоб довідати ся, в яких книжок чи писань він копіював ті річи, що містять ся у його зошиті. Та на жаль від нього годі було дізнати ся чогось крім загального признання, що він переписував до свого зошита „всячину“ із старших писаних та друкваних книг. Та незалежно від самого Кишка, що за свій рукопис доминав ся гроший (я вислав йому через дра Куровця, тямить ся, 2 чи 3 гільдени), др. Куровець дізнав ся, що в тих самих Мостищах живе дуже старий селянин Яковина, у якого є ті старі книжки та рукописи, в яких списував собі копії Т. Кишко. За посередництвом тогож дра Куровця я пізніше таки дістав від того Яковини його копію пасхальної драми, значно поправ-

¹) В показанім Драгомановим місці (перші 3 рядки в гори) сказано, що в часі різдвяних свят „добірні студенти і учні ходили по домах звіздами, в Вертепом або Райком (знач. були й сцени, де представлявано рай — одна така сцена віднайдена мною, І. Ф.), де ляльками виставляло ся Різдво або Воскресене Христове“.

нїйшу від копії Кишкової, якою тут користую ся для реконструкції тексту драми. Рукопис Кишка має зміст значно багатший від рукопису Яковини: Кишко скопіював із нього все і подавав іще дещо з иньших жерел. Його зошит має 54 сторінки чвіркового формату, синьоватого паперу. Перших 16 сторімістять казку „Премудрый младенець“, друковану мною в „Житю і Слові“ 1894, II, 136—142. Від 17-тої стор. починаєть ся писанє без розставки рядків „Слово о буреню пекла... славнаго Его воскресенія тридневнаго“; воно кінчить ся на стор. 39. По нїм іде „Чудо святителя Христова Николая“, де оповідаєть ся про стрічу і розмову св. Миколая з чортом. Чудо кінчить ся на стор. 44, по чїм іде невеличка апофтеїма: „Описанї 12 вещей, которій нїкогда доброго порятку не зробяць: 1. Мудрї безъ учинку, 2. Богачї безъ милостинї, 3. Убогїй гордий, 4. Старий не богобойний, 5. Младениць непослушний, 6. Жона безъ стида, 7. Люди безъ права, 8. Война безъ фрики (здирства), 9. Пань безъ ласи (? мб. ласки), 10. Християнинь сварливий, 11. Царь гнївливий, 12. Духовний лїнивий“. По тїм на стор. 45—46 іде досить нескладна вірша „Бїда зъ бїдою“, зложена на манеру галицько-руських віршів для пропаганди тверезости, далі казка „Господарь и перепелица“, списана з уст народа, та з книжними додатками. На стор. 49—51 списано невеличкі розмови селянина Гриця Оковитки і жида Мортка Пявкеса — певно виписка з „Науки“ пок. Наумовича. Вкінці на остатній сторінці містить ся вірша „По битвѣ пѣдъ Плевною“, зложена якимось сучасним галицько-руським рапсодом; вона була надрукована мною в журналі „Жите і Слово“ 1894, II, 224.

Таким робом рукописний матеріал, який я тепер можу повернути на реконструкцію тексту нашої драми, представляєть ся ось як:

1. Текст рукоп. 181 Народного Дому у Львові (сітнюю його буквою A_1), писаний десь у половині, а може і в першій половині XVIII в. виразним, круглим руським скорописом, зближеним графікою до друкованої кирилиці. Вірші нашої драми, як уже сказано, числять 486 рядків, коли та сама драма в копії М. Кишка має 490 рядків. Про те я кладу в основу реконструкції сей старший текст не вважаючи на те, що він у порівнаню до иньших текстів зовсім не скрізь однаково авторитетний.

2. Під буквою A_2 цитую чотири уривочки тексту мабуць старшого від A_1 і декуди дуже інтересного, а в головному досить близького до A_1 .

3. Два уривочки написані на картці кантичкового формату; значно ушкодженій, дають крім ряду розрізнених слів та декількох повних віршів тексту дуже мало для реконструкції тексту; цитую той уривок як A_3 .

4. Лишаєть ся текст М. Кішка, опублікований в Київській Старині 1896 р., та супроти того, що в моїх руках є прототип того тексту, старша копія Яковини, я лишаю Кишкову копію на боці. Рукопис Яковини числить 18 карток формату 4-о звичайного, хоч досить тонкого паперу; остатня картка в горі троха ушкоджена і піддплена при оправі. Рукопис писаний увесь одною рукою, мабуть якимось дяком чи дяковчителем у першій половині XIX в. Скоронись також живцем — передає форми кирилиці. Містять ся тут: „Повѣсть о мудромъ младенцѣ“, на $7\frac{1}{2}$ картках, а від стор. 14—30 іде наша драма, далі на стор. 31—34 йде згадане вже „Чудо Сѣителя Хрѣтова Николая“ а на стор. 30 в низу починаєть ся і кінчить ся на остатній, сильно виблідлій сторінці руський, латинкою писаний текст „Historya o Rycaru“.

Порівнанє текстів A_1 , A_2 , A_3 і отсего рукопису Яковини — називаю його Б. — копію М. Кішка, хоч зроблену досить старанно, можна зовсім пропустити — виявляє багато схожостей і не менше різниць у текстах тих копій. Копія Б. пересічно виявляє текст пізнійший, популярнійший, чистійший від церковщини та ближший до народньої мови, але се лише декуди; попадають ся місця, де старші варіанти ближші до нар. мови, ніж ся пізна копія. Та не в тім їх головна й характеристична різниця. Хоч обі копії вийшли очевидно з одного оригіналу, та мусіли, особливо рукопис Яковини, переходити через досить значний ряд копій із копій, поки дійшли до теперішнього стану. Те саме, хоч у меншій мірі, завважуємо вже і в групі А, хоч усі три її зразки були писані найдалі до половини XVIII в.

Порівнюючи тексти ми майже що крок насакаємо на дивні і на око неправдоподібні комбінації. Поминаємо язикові відміни, особливо в прислівниках таких як або, албо, албовѣмъ, ижъ и бо и штожъ; важнійше те, що в обох головних копіях попадають ся люки, недописи цілих віршів, піввіршів і навіть більших куплетів; заглядавш до другої копії, а там як раз потрібне тобі місце стоїть собі і доповняє текст, щоб знов кілька рядків далі до тебе розвязила ся нова люка. Як побачить читач із нагромадженої в нотках маси варіантів, їх на протязі 428 рядків (решта взята з одної копії не має варіантів) набрало ся звиш 200, тай то ще з поминенєм дрібнійших, де з тексту одної ко-

пії доводило ся вставляти в текст реконструкції якийсь дрібний причастник, що іноді надавав йому новий змісл.

У тій новій реконструкції текст драми на диво виїшов троха коротший, ніж текст копії М. Кишка. Та хто приглянеть ся ближше нашому текстови, той швидко переконаєть ся, що багато віршів задля їх паралельности прийшло ся виділити з тексту і помістити в нотках; таких, що їх видно відразу, маємо 13, та більше буде таких, що лишили ся незамітними в прозовій транскрипції в нотках. При тім і самі вірші тексту набрали більшої повноти та кольоритности завдяки виключеню в них матеріялу з ріжних копій.

СЛОВО О ЗБҀРЄНЮ ПЄКЛА,

єгда Хр̄отосъ ѿ мр̄твѣхъ вставши пекло звѣрилъ.

Люциперъ (мовить до Яда)

Знаю я, Яде, ѿ томъ Хр̄отк̄ много причинъ,¹⁾

Ижъ²⁾ ѿнъ естъ ѿ колѣна Давидова Маринъ синъ,

Который самъ себе синомъ кожнимъ именоветь³⁾

И человекомъ також називаетъ.⁴⁾

5 ѿ томъ пророци здавна прореквють⁵⁾

И повѣстъ⁶⁾ тѣю тилко дармо⁷⁾ розмножвють,⁸⁾

ѿ полшости⁹⁾ тисѣщи лѣтъ запевняютъ,¹⁰⁾

Его быти Богомъ и человекомъ визнакають,¹¹⁾

И нашихъ совѣ за нищо мають.¹²⁾

10 Яле южъ¹³⁾ маю слѣги въ справахъ моихъ вѣгляхъ¹⁴⁾

Не тилко на земли, але и на ѿблакахъ свѣтанхъ;¹⁵⁾

Знаю я, що са дѣе и на край свѣта,

Коли Богъ ѿсновалъ землю и положилъ на неи дочаснѣе лѣта.

Такъ подъ некомъ и в морахъ и под землею що са дѣе знаю,

15 В ѿединой годинѣ¹⁶⁾ през слѣги скон много новинъ маю.

1) Б. два остатні слова вас. 2) Б. Иже. 3) Б. именоветь, же онъ кожнй синъ. 4) А₁ називаетъ; Б. вас. 5) А₁ проповидвють. 6) Б. Кѣстъ. 7) Б. дѣрно. 8) А₁ розмножають. 9) Б. О той шестой. 10) Се слово в А₁ вас. 11) Остатне слово в Б. вас., за те далі иде зайвий рядок: Базнѣ нанѣк зарено [sic!] ѿвереть. 12) В сей рядок вас. 13) Б. я 14) Б. Яле я маю слѣги 8 себе доводни и вѣглян. 15) Б. Же чрезъ нихъ знаю, що са дѣе не тилько на земли, Яле и на облацѣхъ свѣтѣхъ. 16) Б. вamisъ свх 3-х рядків має два: Такъ дочасній, же подъ некомъ и въ морх

Знаю, що са дѣе и въ одной годинѣ.

- Я ў томъ Хрѣтѣ и разъ не знаю,
 Но вѣсти певной еще ѡжидаю.
 Дивна¹⁾ би то рѣчь вѣла,²⁾ їжъ би билъ на земли бжій
 Не могъ тоє изъ своего розвѣдъ понати, [снѣ, —
 20 Є которыхъ би си причинъ
 Ёнъ могъ взяти.³⁾
 Знаю Творца еще предъ вѣки
 Живого въ невѣ и со человеки,⁴⁾
 Знаю⁵⁾ и аґгли, їжъ слѣжатъ въ невѣ Бґс,⁶⁾ .
 25 Я того, що си именовѣтъ сыномъ вожимъ, [знати не могъ].⁷⁾
 Ёще и на земли ѡ слѣгъ своихъ много новинъ маю,
 Я тамъ еще певной вѣдомости ѡжидаю.
 Я та тѣи справи, що Бґъ сотворилъ, всѣ знаю,⁸⁾
 Я що си именовѣтъ Ёномъ бжїимъ, того не розвѣдѣваю.⁹⁾
 30 И ја вилемъ аґглома свѣтлимъ и на ѡблацехъ жилъ,
 И до всего си тамъ пригладѣлъ;
 Знаю,¹⁰⁾ що си дѣетъ и во едемскихъ палацахъ,
 Але варзо днѣсю си ѡ тихъ речяхъ.
 И знаю, що Бґъ Ядама создалъ¹¹⁾ ѡ землѣ
 35 И все живое,¹²⁾ еже естъ наверху¹³⁾ землѣ;
 И в рай на востоцѣ его посадилъ,
 Яви на землѣ Бґа и Творца своего хвалилъ.¹⁴⁾
 Але ја¹⁵⁾ томъ варзо¹⁶⁾ позавидѣлъ,
 Ядама и Євѣ оужемъ изъ розвѣдъ и звѣлъ,
 40 Ыжъ вожию заповѣдъ престѣпили, —
 На тоє-мъ привѣлъ, что згрѣшили.¹⁷⁾
 Я гди згрѣшили, познали си нагимъ.
 И Бґъ имъ¹⁸⁾ не хотѣлъ того грѣха терпѣти,
 Послалъ аґгла своего и вигналъ ихъ изъ райской роскоши,
 45 Которой роскоши и розвѣдомъ не понати.¹⁹⁾
 [И хочъ Ядамъ]²⁰⁾ розвѣдъ тотъ маєтъ,
 Я²¹⁾ ѡ того часѣ землю дѣлаєтъ²²⁾

1) Від сл. годинѣ до Дивна в Б. люка, із сл. Дивна лишило ся лише внаѣ. 2) Б. речъ естъ. 3) Сей рядок у Б. вас. 4) Сї два рядки лише в Б. 5) А₁ дод. та еще. 6) Б. сей ряд. вас. 7) В А₁ зам. сего рядка стоять лише 3 сл.: Я ѡ томъ нѣтъ; початок рядка взято в Б. 8) Б. вѣдаю. 9) Б. зам. остатнїх 3 сл. сего рядка має: варзо козненавидѣлемъ. 10) Б. И зновѣ. 11) Б. дод. человека. 12) Б. животное. 13) Б. на. 14) Б. Яви имъ... славилъ. 15) Б. шѣмнѣл. 16) Б. вас. 17) Б. гди ѡнъ згрѣшилъ. Далъ сѣ намъ такъ. 18) Б. емѣ. 19) Б. сей ряд. вас. 20) Моя конектура. 21) Б. Яле. 22) В А₁ дѣлѣй землю.

- Й въ пот'к лица свой хл'бъ сн'дасть.¹⁾
 Твю то шпов'дають в'сть,
 50 Но шнъ скончена св'кта не в'сть.²⁾
 В той часъ возрадовалемъ ся и см'калемся з него,
 Жемъ го прив'каъ на тое³⁾ — варзо добре на него,⁴⁾
 Скоро шнъ тое штрималъ,
 Я и того давно шждиалъ.⁵⁾
 55 Ялео тижъ⁶⁾ и тое знаю,
 Ижъ девять хоровъ аггловъ⁷⁾ Бгъ масть,
 Ш которнхъ на нев'к⁸⁾ хвалъ приймасть.
 Я и т'яко помисливъ ровнати са з нимъ,⁹⁾
 И за тое заразъ стрвченъ есмъ изъ неба,
 60 И тамъ мя посадилъ,¹⁰⁾
 Гдѣ мн'к давно в'ло потрева.¹¹⁾
 Такъ тижъ и Ядамъ согр'шилъ,¹²⁾
 Же ш древа заказаного швоцъ клъ,¹³⁾
 Ш которого древа ангелъ емъ запов'каъ,
 65 [Яви] ани въ р'ки свон не вралъ.¹⁴⁾
 Яле то са все стало з моен причини,¹⁵⁾
 Ижъ ш древа запов'даннаго швоцъ клъ.¹⁶⁾
 И ещемъ са ш то старалъ,
 Яви са мн'к Ядамъ с потомствомъ¹⁷⁾ записалъ.
 70 Я и то Ядамов'к сини родни повадилъ,¹⁸⁾
 Же Каннъ Явели врата своего изъ св'кта изгладилъ.
 И ш того часъ зачалемъ пекло¹⁹⁾ в'довати
 И дш и гр'шнш из сего св'кта ишбирати.²⁰⁾
 Изъ вс'кхъ потомковъ н'хто мн'к не завадилъ:²¹⁾
 75 Ядама первозданна [и в пекло] спровадилъ,²²⁾

1) А₁ замисъ сего рядка має ось які три:

И въ пот'к лица твоего хл'ба сн'ксн,

И сего оучиненна своего не в'ксн.

Шом тое шдержалъ, чогом хот'каъ.

2) Сі два рядки т'лько в Б. 3) Б. Же шнъ тое шдержалъ. 4) Ся половинна рядка лише в Б. 5) Сі два рядки лише в Б. 6) А₁ Ялео-к'кмъ. 7) Б. аггласкихъ. 8) А₁ завше. 9) Три остатні слова в А₁ вас. 10) Сей ряд. у Б. вас. 11) А₁ гдѣ в'ло мн'к трева. 12) А₁ сей ряд. вас. 13) А₁ Ижъ ш древа заказаннаго зрадилъ швоцъ скоштовати. 14) Сі два рядки лише в Б. 15) Сей рядок стоить у А₁ варав по слові „треба“; в Б. Яле то з моен причини. 16) Сей рядок лише в Б. 17) Б. дод. своимъ на в'кки. 18) А₁ і на тое поди-салъ. 19) Б. зачалемъ, „пекло“ вас. 20) А₁ сего св'кта, Б. н дшшъ ш... завирати. 21) Б. И все потомство его н'ккомъ не завадило. 22) Б. Ядама первозданна израдило.

- Й [зрадивши] ¹⁾ такъ Йдама,
 Запровадилъ и Авраама,
 Исаака й Йкова и всѣхъ дванадесатъ патріарховъ,²⁾
 Тамъ мнѣ не било ѿ нихъ иншихъ страхувъ.³⁾
 80 Й царей незличонихъ
 И рицеровъ варзо моцнихъ
 Назбиралемъ ѿ всего свѣта
 Не мало ажъ до сего лѣта.⁴⁾
 Самсона варзо дѣжаго
 85 И црѣ Александра всего свѣта можливаго.⁵⁾
 Пекло, моѣ слѣчнаѣ потѣха едина
 Грѣшниковъ ажъ до верхъ оузкаго пожегла.⁶⁾
 И Дѣда црѣ, с котораго племя Исуса Хрѣста повндають,⁷⁾
 О чемъ вси пророци людъ нащчаютъ,
 90 Я пана моего⁸⁾ Йда й насъ всѣхъ въ пеклѣ понижаютъ.⁹⁾
 Которыхъ во Фхланихъ мовухъ повно,
 Й завше оу мене ихъ естъ много.¹⁰⁾
 Я хтожъ оу мене вще вѣдетъ,
 Той до скончання вѣка мене не завѣдетъ.¹¹⁾
 95 Іванко [есть], а потомъ и самъ Христосъ оу мене вѣдетъ.¹²⁾

Йдъ до Люципера мовитъ:

- Пане Люциперъ, пане старосто,¹³⁾
 Хочъ оу тебе самого слѣгъ тисащъ [зо] сто,¹⁴⁾
 Чемъсь мнѣ гадки великне головъ здоймають¹⁵⁾
 Й фрасѣнки не малие мене строскають.¹⁶⁾
 100 Зажиймо ми поради, а Хрѣста того занехаймо,

¹⁾ Мої конектури тут і в попер. ряд. в скобках.

²⁾ Сі три рядки лише в Б. півгрінарховъ. А₁ має ватомієв: Мѣхто мнѣ не завидѣлѣ. И Йдама перворожденнаго запровадилъ и всѣхъ дванадесатъ патриарховъ. ³⁾ Сей рядок лише в Б. ⁴⁾ В Б. Царей незличонихъ й рицеровъ ѿ вѣка назбиралемъ не мало ѿ Йдама аж до сего часѣ. В А₁ лише: И царей незличонихъ, И рицеровъ варзо моцнихъ. ⁵⁾ Б. рицеровъ можнихъ и Самсона... авнаго. ⁶⁾ Сі два рядки лише в Б. ⁷⁾ Б. котораго племя повѣдаю. ⁸⁾ Б. Пѣрки всѣхъ которіи ѿ васъ людей. ⁹⁾ Б. своего. ¹⁰⁾ Б. и мене с приемсѣмъ навѣжчаютъ. ¹¹⁾ Б. Которихъ маю... повно завше ихъ естъ. ¹²⁾ Сі два рядки лише в А₁. ¹³⁾ Сей рядок без вѣст у Б. ¹⁴⁾ Б. старосто мой. ¹⁵⁾ А₁ тисащ сто, Б. тисащій рѣ. ¹⁶⁾ Б. Чемъ са ми гадки варзо головъ троскочѣтъ. ¹⁷⁾ Б. И фрасѣнкѣ незноснаго такъ мене здиймають.

- Й савгъ сконухъ к себѣ зволаймо,¹⁾
 Й скажемо ми ѿмъ,²⁾ аки томъ Хрѣтѣ³⁾ дали покой,
 Жеви его не зачипали, жеви и намъ билъ оупокой.⁴⁾
 Бо гди мѣлемъ⁵⁾ Лазара четверодневнога оу себе,
 105 Й гди ѿнъ его єднимъ словомъ своимъ зволаалъ,⁶⁾
 [Собѣ его] за таємника [шбокралъ],⁷⁾
 Й оу мене из звковъ ѿстроухъ вирвалъ,⁸⁾
 Й мое барзо ѿстрое прѣтѣнилъ,⁹⁾
 Которое ѿ себѣ ѿ вѣка мѣлъ,¹⁰⁾
 110 Хоча емъ сѧ изъ нимъ не вналъ.¹¹⁾
 Й теперъ ѧ тимъ клопочѣ головѣ своєю:¹²⁾
 Бою сѧ, жеви¹³⁾ мнѣ не вѣсти в неволи с тобою.¹⁴⁾

Люциперъ до Яда мовитъ:

- Не тревожь сѧ, Яде мой¹⁵⁾ ѿ добродѣю!
 Тилко ти оу мене першаа надѣла.¹⁶⁾
 115 Хто вже не вѣде оу тебе?
 Ти вѣдешъ мѣти Хрѣта оу себе.¹⁷⁾
 Єслижъ то такъ страшень¹⁸⁾ Марїинъ сѣкъ?
 Ово ѿ ѧ ѿ военно постараю сѧ
 Й добре виею сѧ зъ нимъ,¹⁹⁾
 120 Й вѣдѣ шкати на него ѧкихъ причинъ.²⁰⁾
 Оуже напѣстилъ ѧ²¹⁾ на него жидовѣ, и войшли оу радѣ,²²⁾

1) Б. має сі два рядки так:

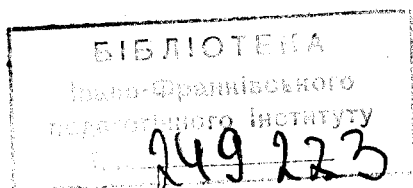
Яде зажіймо зъ собою поради ѿ савгъ зволаймо,
 Й того Хрѣта зануцаймо.

2) Б. Идѣмо. 3) Б. Ісѣ. 4) Б. авимъ билъ изъ нимъ оу покою.
 5) Б. Бо гдижъ имѣлемъ оу себе. 6) А₁. Й гди ѿнъ зволаалъ
 словомъ своимъ гвалтовнимъ, Б. Й гди ѿнъ его єднимъ сло-
 вомъ. 7) А₁ вас. Б. лише „за таємника“. Решта моя конектура.
 8) А₁ И вирвалъ оу мене из звковъ ѿстроухъ. Б. И вирвалъ гвал-
 томъ изъ рѣки ми. 9) Б. барзо ѿстрое прѣтѣнилъ, А₁ и прѣтѣ-
 пилъ. 10) Сей рядок лише в А₁. 11) Сей рядок лише в Б. 12) Так
 Б., тилько „свою головѣ“. 13) Б. жеви клопотѣ. 14) Б. в неволю
 с тобою; А₁ має сі два рядки ось як:

И теперъ сѧ того бою,

Жеви мнѣ не вѣло клопотѣ с тобою.

15) Б. пане мой и добродѣю мой; А₁ Не фрасѣй сѧ пане Яде нашѣ.
 16) Сей рядок лише в Б. 17) Сі два рядки лиш у А₁. 18) Б. Хотѣ
 ѿнъ такъ барзо страшный. 19) А₁ Ово и ѧ постараю сѧ; Б. ѿ
 военно... изъ нимъ добре виею сѧ. 20) Б. акой причини. 21) Б.
 Оужемъ поѣдилъ. 22) Сих 4 слів у Б. нема.

- Яви на него найшли фальшивею зрадѣ.¹⁾
 Й до того подмокнуемъ своего оутѣшителя²⁾ Иоудѣ,
 Яви видалъ Исѣ³⁾ до фалшиваго сѣдѣ.
 125 Бо гдижъ чинить ся Богомъ кити,⁴⁾
 Я хтожъ передъ нимъ стоитъ [его коронити]?⁵⁾
 Теперъ при немъ не видно и жадного апостола,
 Й Маріа вонтъ сѣ за нимъ причинити.⁶⁾
 Не вижѣ на его, во сѣ ѡнъ и мене вонтъ.⁷⁾
 130 Й ѡ тихъ апостоловъ его дванадцять
 Не вѣдемо комузливими,
 Хочъ ви било йхъ тисѣщъ килка-двадцять.⁸⁾
 Ъ заразъ вѣдѣтъ на него жиди сторонѣ имѣти
 Й насъ ѡ помощь варзо просити.⁹⁾
 135 И попушаю на слѣгъ своихъ,
 Ъ которихъ маю приѣзнь прихилнѣю,
 Й въ каждой годинѣ вѣдемъ мати вѣдомость вѣрнѣю.¹⁰⁾
 Е каждой годинѣ вѣдѣ знати,
 Що той їсѣ вѣдетъ оумѣти й що вѣдетъ дѣлати.¹¹⁾

Идъ до Люципера мовить:

- 140 Люциперѣ,¹²⁾ старосто, мой доврйй дрѣже,
 Прошѣ ты, коло господарства моего пилнѣй дрѣже!¹³⁾
 Пилнѣй добре! Знаеш, на що-с сѣ подниалъ,
 Бо Іванъ Предитеча слѣгъ нашихъ дрѣже полтакалъ.¹⁴⁾
 Яле радше того¹⁵⁾ Хрѣста не зачѣпаймо!¹⁶⁾
 145 Ъкѣдѣ есть, того добре не знаемо.¹⁷⁾
 Бо мой оусѣкъ жили починають дрижати, —¹⁸⁾
 Ликой коло насъ не жарти!¹⁹⁾

1) Б. И повели его до ратѣша нинѣ, и ави і т. д. як у тексті.
 2) Так в Б., в А₁ И до того за злосцѣ его подмовилъ. 3) Б. Яви его видалъ. 4) А₁ Чинить ся Богомъ; Б. Бо гдижъ чинилъ сѣ сѣномъ божимъ бити. 5) А₁ те, що передъ скобками; Б. вас., у скобках мой конектура. 6) Сі рядки лише в Б. 7) Сей рядок лише в А₁. 8) Так А₁, Б. Й тихъ апостоловъ не тилко не боймо сѣ, але й не лкаймо сѣ. 9) Сі два рядки лише в Б. 10) Так в Б., в А₁ И вѣдѣ на него имѣти сторожѣ пилнѣю ѡ слѣгъ свихъ, ѡ которихъ маю приѣзнь прихилнѣю. 11) Так в А₁, у Б. вѣдемъ вѣдѣти... теперъ оумѣтетъ... дѣлати. 12) Б. Пане Люципере... мой. 13) Б. господарства ѡпалилъ сѣ ѡвѣдемъ. 14) Сі два рядки в Б. 15) Б. Й того. 16) А₁ не зачипати. 17) А₁ сей рядок вас. 18) Так А₁, Б. безъ „оусѣкѣ“. 19) Сей рядок лише в Б.

И чѣмъсь¹⁾ бою сѣ, лѣи мнѣ²⁾ не бѣло ѡбикнѣхъ страховѣхъ,
 Жѣнисмо³⁾ не оутратили пекельныхъ нашихъ гмаховѣхъ.

Люципер до Яда мовитъ :

- 150 Пане мой Яде, чѣмъ еси такъ барзо боязливей?
 Не вачишь передъ собою войска? Я такъ лѣкливей!⁴⁾
 Не тревожь мене и моихъ слѣгъ вѣрнихъ,⁵⁾
 Которыхъ маю ѡ сторонахъ⁶⁾ чѣжихъ.
 Икѣ-имъ ѡз ними лѣта долгѣи прожилъ.⁷⁾
- 155 Яле Яде, добръ ѡ надѣю⁸⁾ маю,
 Дшѣ Хрѣстову сѣбѣ понижаю.
 Заразъ пошлю з войскомъ старшого воеводу Труваю,⁹⁾
 И¹⁰⁾ другаго Бенера, тамъ нехай вѣгають
 Под мѣсто Єрусалимъ до великаго гаю,¹¹⁾
- 160 Яви Хрѣста пиано стереган,
 Жѣви аггѣи дшѣ его до неба не взяли.¹²⁾

Люциперъ до слугъ своихъ мовитъ :

- Гей панове воеводи, ти¹³⁾ пане Труваю,¹⁴⁾
 И ти Бенеро, ѡто¹⁵⁾ ѡ дла того васъ до сѣбе¹⁶⁾ волаю,
 Жѣнисмо зажили шкобою поради,
 165 Шобъ з Хрѣтовою дшѣю аггѣи не оучинили зради.¹⁷⁾
 И шобнисмо сѣ теперъ добре порадили,¹⁸⁾
 И того Іса дшѣ¹⁹⁾ до неба не пустили.
 Бо его жиди конечно распати мають
 И ѡ тоє сѣ пиано старають.
- 170 И нам сѣ ѡ тоє пиано треба старати,
 Яви смо до сѣбе дшѣ его могли поймати.
 Я гди висмо его дшѣ до сѣбе поймали,
 То висмо били безпечни и нѣкого на свѣтѣ сѣ не бояли,
 И ѡ билъ ви паномъ всего свѣта.²⁰⁾

1) В. И чѣмъ сѣ, А₁ вас. 2) В. на мене. 3) В. Жѣнисмо... нашихъ... 4) Сей рядок лиш в А₁. 5) В. Не тревожь сѣ ѡ моихъ слѣгъ моихъ. 6) В. оу сторонахъ вас. 7) Сей рядок лише в В. 8) В. ѡ, Яде, надѣю. 9) В. Послю заразъ .. своего 10) А₁ Я. 11) Три остатнѣ сл. лише в А₁. 12) В. донесли. 13) В. и ти. 14) А₁ пане Бенеро и ти Труваю. 15) Се сл. в В. 16) Сѣ два сл. в А₁. 17) Сѣ два рядки в В. 18) А₁. Жѣнисмо поради зажили. 19) В. Хрѣста дшѣ. 20) З сихъ трѣохъ рядкѣв два першѣ лише в В., тѣлько в формѣ: то билъ билъ безпечнѣй, не бояли сѣ на свѣтѣ нѣкого; А₁ має лиш: Теперъ били билъ панъ всего свѣта.

- 175 Теперъ же безпечне вѣжѣте,¹⁾
 Я дшѹ его пиано стережѣте;
 Куди ся той Ісѣ повернетъ, трева намъ ѿ томъ знати;
 Бѣнъ бо кажетъ, що из ними и намъ жарти.²⁾
 Явсте того Іса поймали,
 180 И мнѣ ѿ томъ рихло³⁾ знати дали.

Люциперъ мовить до Яда:

- Южемъ, Яде, послалъ по Іса слугъ своихъ вѣрнихъ,⁴⁾
 Бенееру и Трубаиа, воеводъ немалихъ.⁵⁾
 Я гди вѣдуть вѣннити,⁶⁾
 В той часъ дшѹ его вѣдуть провадити.⁷⁾
 185 Я ми сюди агглокѣ не допускаямо,
 Потухи⁸⁾ ѿмъ не даваямо,⁹⁾
 Яви насъ не зрадили
 И дшѣ его до нева не запровадили.
 Не вой ся, Яде, пане мой милий!
 190 Чему¹⁰⁾ есте тавъ варзо бунний?
 Єще я к господарствѣ твоемъ не ѿспалый
 И весь вѣккѣ въ радости прокувъ часъ немалый.¹¹⁾
 Не вой ся Марина сина! Гди ѿнѣ¹²⁾ человеккѣ,
 Не вчинить намъ нѣчого во вѣккѣ.
 195 Я я завше до конца¹³⁾ с тобою
 Готовъ хочъ на плацъ до бою;
 Я пекло, то моя столица,
 Где рачить¹⁴⁾ его моя правица.
 Гди ви ѿнѣ вилъ вѣйи снѣ, не терпѣль ви ѿнѣ¹⁵⁾ мѹки,
 200 Не видавалъ¹⁶⁾ ви ѿнѣ себе въ жидовскіе рѹки.

1) Б. То конечно прѣдко тамъ вѣганте. Б. перестерегайте, Я мѣккѣ ѿ томъ рихло знати давайте. 2) Сі два рядки лише в Б. 3) Сі два рядки в А₁. 4) Б. і А₁ пианихъ. 5) Сей рядок лиш в А₁, в А₂ мб. Недеру зам. Бенееру. 6) Б. мѣчнти, в А₂ Я гди вѣдуть ся. 7) Б. Тогда дшѹ его до насъ. 8) Так в А₁, в А₂ И вѣрн. 9) Так у А₂, в А₁ не даймо. 10) Так А₂, А₁ Чему. 11) Б. Єшемъ са въ госп. нѣгднмъ незаспалемъ, И вѣ-весь вѣккѣ въ радость мою положилъ; А₁ И вѣккѣ прокувъ немалый. 12) Б. Когъ бо есте и. 13) Б. а до конца, потім люка аж до сл. держить. 14) Б. держить — без жадного звязку, бо далі читаємо: и готовимъ єстемъ до бою, а пекло то моя столица, бо держить. 15) Б. вас. 16) Б. видалъ.

Идъ до Люципера мовитъ :

Южъ ја вачу страсть скою¹⁾ ѿ lamentую,
Хочъ еше жаднон навалности²⁾ не чую.

Животъ мой древи³⁾

И в очлхъ монхъ мрје; ⁴⁾

205 Животъ⁵⁾ чуетъ, тилко не скажетъ, —

Подобно той Гѣ⁶⁾ пришедши ксѣхъ насъ поважетъ.

Люциперъ до Ида мовитъ :

Що, Иде, по томъ, що такъ плачешъ и прорицаешъ?⁷⁾

Що еси проживъ, то всѣ днѣ свои проклинаешъ.

Идъ до Люципера мовитъ :

О старосто Люциперѣ, стражию затвори пекло,⁸⁾

210 Живи⁹⁾ жадной душѣ з него¹⁰⁾ не втекло.

И тамъ изо всѣхъ сторонъ мѣдание¹¹⁾ ворота поставми,¹²⁾

И затвори желѣзными ланцухами

Моцными стягни,¹³⁾

И твердими колодками

215 Барзо замкни!¹⁴⁾

И тисацѣ тисацѣ маю¹⁵⁾ войска збройного,¹⁶⁾

Може ѿ с Хр^отомъ не ходитъ такъ много.¹⁷⁾

Люциперъ до Ида мовитъ :

Не бужасай сѧ, Иде, пане мой!

Буду сѧ шкъ мога изъ нмѣ бити,

220 Поки одному [з насъ] кости на десѧтъ сѧ не розпадутъ,

И не дамъ до себе приступити.

Тилко пословъ шчѣккую

И вѣсти первой шжидаю.¹⁸⁾

Сѣй Іѡанъ Креститель мовитъ до Ида :

Смути сѧ, Иде, плачъ ѿ lamentуй во вѣкѣ,¹⁹⁾

225 Гди²⁰⁾ идетъ до насъ Богъ и человекъ!

1) Б. страстию. 2) Б. новни. 3) Б. дрожитъ. 4) Б. шчи мон вачѣтъ. 5) Б. И животъ мой доврѣ. 6) Б. Хр^отосъ. 7) Б. Шожъ чинити ижъ вачѣ, шни прорѣкуютъ, Шо смо прожили вѣкѣ кѣ дни свой. 8) Б. Оглади но стражъ ѿ пекло. 9) Б. Шѣки. 10) Б. вас. 11) Б. И мѣдание. 12) Б. постави. 13) Б. и л. м. стягни. 14) Б. барзо вас. А₁ стягнувѣ... замкнувѣ. 15) Б. множество. 16) Б. избраннаго. 17) А₁ гоино; Б. патомісь: ѿ знаю, же Хр^отосъ приходити вѣдетъ. 18) Отя Люциперова реплика лише в А₁. 19) Б. во всѣхъ. 20) Б. Бо вже.

Готовалъ еси на насъ пекло, вѣзена,¹⁾
 Которое товѣ вѣдетъ въ сіе время.²⁾
 Бесполь из слугами твоими
 Будете³⁾ под ногами вожими.

- 230 Востани, Давиде,⁴⁾ ѿ в стѣни вдарай,
 Я Творца своего ѿ Бѣга вихвалай!⁵⁾
 Ото вѣдетъ запевне по насъ
 И не поидеть ѿсюду кѣз насъ.

Люциперъ мовитъ до стѣго Іѡана Хрѣстелиа:

Постой, Іѡане, еще са своимъ [Іѡомъ]⁶⁾ не вихвалай

- 235 И того Іса не прославлай.⁷⁾
 И ти тутъ будишь и твой Ісѣ вѣдетъ ѡу насъ,⁸⁾
 Я хто дѣжшій, той са виграетъ з мизи насъ.
 И ти са не виѣнглоешъ, хоч еси іакъ ѣнгловалъ
 С тимъ, которому іа⁹⁾ дорогу готовалъ.
 240 Бо еси¹⁰⁾ Іѡанъ, зовутъ ти покаінію проповѣдникъ,¹¹⁾
 Яле ти власній Ісусовъ похлѣкникъ.
 Ти естесъ¹²⁾ емү щось за родина,
 Що така твоя ѿ немъ зъ нами перипина.¹³⁾
 Для чоґожъ ти вѣзневъ монхъ потривоживъ,
 245 Же имъ еси повѣсть тую¹⁴⁾ дармо розмноживъ?
 Щовъ ѡу тебе Бѣгъ вѣвъ, коли ви ти са народивъ,
 Щокисъ намъ тїи вѣсти не множилъ!
 Чомъ иншѣ стїи сидатъ тихо?
 Гдесъ ѿ товѣ оу насъ прийшло лихо.¹⁵⁾
 250 Іакъ то, тутъ маеть Ісѣ до пекла ѡуступати¹⁶⁾
 И всѣхъ мойхъ вѣзневъ ѿ мене взяти?¹⁷⁾

1) Б. пекла и юзна. 2) Б. котрое вѣдетъ на твое время.

3) Б. Которїи вѣдѣтъ. 4) Б. Встанъ Давиде, висели са. 5) Б. Ото певно вѣдетъ до насъ. пана ѿ твораца своего прославлай. Дальші 2 р. вас. 6) А₁ са не вихвалай, А₂ похвалай, Б. еще са своимъ не. 7) Б. вас далї ось явї рядки:

Бо ми его не любимо,

И тижъ до пекла не дѣже потрѣвѣмо.

Я ти еще са томъ не дѣвѣй, що насъ вереть ѡужасъ!

И той твой Ісѣ вѣдетъ ѡу насъ,

Хто дѣжшій вѣдетъ, той виграетъ з насъ.

8) А₂ вас лише другу половину сего рядка, Б. вас. 9) А₂ котромѣсь.

10) А₁ Бо. 11) А₂ панованїю оповѣдникъ. 12) Б. То сте. 13) Б. Такъ твоя ѿ немъ зъ нами перипона. 14) Б. И вѣсть тую. 15) Сї 4 рядки лише в Б. 16) Б. до Яда; А₂ ѡуступити. 17) А₂ и ѿ мѣкъ... високводити.

- Ти того¹⁾ нѣгди не дочекаеш,
 Тилко славу твою дурно розмножаешъ.
 Я долго ще ти тѣтъ будешъ стопати,
 255 Я щоразъ то болш²⁾ ѿ Хр^{от}тѣ повѣдати? ²⁾
 Я докиж ти, Іване, будешъ практиковати,
 Я щоразъ то болше ѿ томъ Хр^{от}тѣ пророковати?
 О, що ти такъ богато пророковешъ, [пташкѹ]?
 Дайте ему смоли напити ся ѿ пекелного кваскѸ!⁴⁾
 260 Я ходи но ти сюда, болше не проповѣдай,
 Товаришу моему ѿ мнѣ⁵⁾ страху не задавай!
 Бо ми ся и знаку его не бонмо⁶⁾
 И на вожество его не глاديمо.
 Знаю я, же естѣ Богъ въ неѣѣ,
 265 Второму спѣваютьъ а҃гли: „Слава тебѣ!“
 Але тутѣ на земли въ тѣлѣ Бога не маешъ,
 Я ти ѿ немъ пророкуешъ и самъ его не знаеш,
 Тилко его на помощь призиваешъ.⁷⁾
 Бо Богъ в неѣѣ со а҃гли⁸⁾ паншетъ,
 270 Я моя слава по всемъ свѣту⁹⁾ роскошуетъ;
 И мене люде всѣ на изницѣ носятъ
 И болше нижли¹⁰⁾ Бога ѿ що просятъ.
 Я я ведлугъ прозви ихъ буду¹¹⁾ чинити,
 Я хто мон дѣчинки чинитъ, буду его любити.¹²⁾
 275 Я за тое имъ шѣфитѹю ласку покажу:
 Не одного в шгонь пекелній дѹсажу,
 И покажѸ имъ за тое шѣфитѹю ласку,
 Не единъ во им дам килид пекелного кваскѸ.¹³⁾
 Я ти, Іване, пойдѣ въ адъ,¹⁴⁾ болше не волай,
 280 Товариству своему въ смѣткѹ¹⁵⁾ не помагай.
 Вижу я, же ти то¹⁶⁾ фи҃люешъ

1) А₁ Той, А₂ Того ти. 2) А₂ болшѣ. 3) Сї два рядки в А₁ і А₂; Б. ѿ томъ Хр^{от}тѣ. 4) Сї два рядки лише в Б. 5) Б. Я мнѣ страхѸ ѿ моимъ слѣгамъ. 6) Б. не вѣдетъ, не бойми са, и набоженства его не смотримо. 7) Б. сѣй ряд. вас. 8) Б. з апостолами. 9) Б. во всѣхъ. 10) Б. Лѣпше мене нижели. 11) Б. готовъ тое. 12) Б. И вѣдѸ ихъ любити. 13) Б. Не тисащѸ во юхъ наготѹю смоли ѿ пекелного кваскѸ; те, що в текетї, вято в А₂; А₁ два ряд. в текетї: Я за тое дѹсажу. 14) „в адъ“ і „не волай“ вято в А₂; А₁ і Б. не повидай. 15) „В смѣткѹ“ вято в Б.; А₁ і А₂ тутѣ. 16) „то“ в Б.

И розумѣю, же ти ѡтоль ѡтєкти сѧ¹⁾ готуєшъ.

Ой не зводешъ ѡ мене, рицєрѧ Пашкѧ!²⁾

Ми того не звоимо сѧ, Іванашкѧ.³⁾

285 Подобно оу насъ⁴⁾ той Ісъ буде, и ти будешъ из нами
Бъ той нашой галѣ. (Іван відходить.)

Отожъ поселъ первый вижитъ и мовитъ:

Панє Йде и ти панє старосто нашъ,⁵⁾

Я гдижъ над тебе волшого немашъ!⁶⁾

Посллан мене воеводи Бенєра и Трубай:

290 Ничого сѧ ни разъ не лѧкай!

Я що еси хотѣлъ⁷⁾ нх просилъ, то все⁸⁾ пошрѣдовали

И Хрѣста того ѡу ланцухи⁹⁾ поѡвѣрили;

Водятъ его жиди ѡ ради до ради,¹⁰⁾

Ни хто емү не дастъ и разъ правди.¹¹⁾

295 Чүлемъ ѡ жидовъ, ижъ¹²⁾ веденъ будетъ за мѣсто,
И знаю довре, ижъ готуютъ на него ловное¹³⁾ мѣсто.

Поселъ вторій привѣгає¹⁴⁾ и мовитъ:

Ото южъ,¹⁵⁾ панє Йде нашъ, жиди Хрѣста на крестѣ при-
И желѣзными звоздами рѣци и нози превили.¹⁷⁾ [вили¹⁶⁾

Южъ не будетъ живъ, то правда конечно,¹⁸⁾

300 Я ми будемо с тобою жити на вѣки безпечне.¹⁹⁾

Посллан мене воеводи²⁰⁾ повидати,

Яви токѣ заразъ радость тую примножати.²¹⁾

Поселъ третій привѣгає и мовитъ:

Отожъ, панє нашъ Йде, южъ Хрѣтосъ оумираетъ,

На хрестѣ главу свою²²⁾ приклаиаетъ.

1) А₁ же сѧ ѡтєктн, А₂ же ти ѡтоль оутєчи сѧ; Б. же ти сѧ оутєчи. 2) Так А₁, Б. ѡ не [ви]фнглєшъ сѧ, пташкѧ; А₂ О, не вифнглєш сѧ нташкү ѡ Люципера и цєсара. 3) Б. Ми того не воимо сѧ и той рицарѧ будетъ с тобою; А₂ твоего не воимо сѧ, Іванашкѧ. 4) „у насъ“ из А₂. 5) А₁ Панє Йде нашъ, рѣшта в Б. 6) Б. Гди на свѣтѣ волшого нема над тебе. 7) Б. по що ти [вас. ви] послали. 8) Б. твое ми. 9) Б. в ланцухи, во стрички. 10) А₁ ѡ града до града. 11) Б. емѧ не дастъ поради. 12) Б. заразъ. 13) Б. ловное. 14) Б. Той доказветъ, и дрѣгий настѣблютъ. 15) Б. Отожъ. 16) Б. разними. 17) Б. И гвоздами желѣзными превили. 18) Так в Б., А₁: ѡй оуже не буде в жидовъ така рада. 19) Б. Я ми будемо жити безпечне. 20) Б. Посллан мене воеводи тое шповѣдати. 21) Так в Б., в А₁ и радость тую розмножати. 22) „свою“ Б. вас.

- 305 Жиди¹⁾ ксе тѣло его вичами²⁾ избили
 И копиемъ вокъ его пробили;
 Оцтомъ со жолчію [его] напоили
 И приправами, прѣсѣками его частовали.³⁾
 Остали си тамъ нашѣ воеводи,
 310 Яби дѣш его взивши принесли сюди
 На наше оугоди.⁴⁾

Люциперъ до Яда мовить:

- Видишъ, Яде, такую маю новину,
 Що си стало презрене⁵⁾ Маринну снѣ.
 Южъ жиди на крестѣ его прибили⁶⁾
 315 И вокъ ему копиемъ провили⁷⁾,
 И терновый винаць на главу вложили.
 Я намъ потрева ѿ дѣшѣ его пилное стараны мѣти,
 Яби дѣш его поймати во своѣ сѣти.

Ядъ до Люципера мовить:

- Моя рада така
 320 И голова старая:
 Дѣшъ Христовой⁸⁾ не берѣте
 Янѣ ей стережѣте,
 Щовѣ для одного
 Не дѣтрати много.
 325 Нехай дѣша его идетъ до нева,
 Я намъ ей тѣтъ не трева.⁹⁾
 Бо все пророци поднесли си и радѣют,¹⁰⁾
 Приходѣ его дѣхомъ стѣымъ чѣютъ.¹¹⁾
 Мусить то правдивый Богъ вѣти,
 330 Я [намъ] для одной дѣшѣ всеми треба ригнѣти.
 Бо дѣже си вачѣ близко конецъ нашъ,¹²⁾
 И наше старшинство теперь естѣ, а завтра немашъ.¹³⁾

1) Б. Иже ви. 2) „вичами“ в Б. 3) Сї два р. в Б. 4) Б. оугли.
 5) Б. Що то си чрезъ мене стало. 6) Б. распали на смерть гавеннѣю.
 7) Видѣи в Б. люка, яка кичить ся словами: его во скол сѣти.
 8) Б. Дѣшъ Хрѣстовѣ. 9) Б. не потрева. 10) Б. Бо все пророки ѿ тѣмъ пророкѣютъ. 11) Б. Же мае прийти до насъ запевнѣ.
 12) Б. заи. того мае: презъ Дѣша своего познаютъ, же такъ пророкѣютъ:
 южъ намъ ѿ него згнѣти и пекло наше зовсѣмъ дѣтрати.
 13) Б. тѣтъ днесъ, а завше не машъ.

Поселъ четвѣртї прѣвѣгъ и мовитъ:

- Отожъ Хрѣтосъ запевне¹⁾ бѹмеръ,
 Я ꙗ [бачив його] не давно, [а] теперъ.²⁾
 335 Яле гди дѣша его вшла³⁾ с тѣла,
 Тогди не одина⁴⁾ тамъ плоть изимѣла.
 И мы всѣ са били полѣкали
 И далеко ѿ неи повтѣкали.
 Хотѣли-смо его дѣш поимати,
 340 Яле гди-смо ѿбачили, страшно выло к ней пристѣпати.
 Яггльскіе войска ѿколо ѿстѣпили,⁵⁾
 Я насъ до неи не допѣстили.
 Дрижала земля, же ажъ ламали са ѿпоки,
 Бѣвъ страхъ великий и естъ⁶⁾ и доки.
 345 Слнце ѿ мѣсѣцъ во кровъ са премѣняли,
 И много ѿ мертвихъ ѿ гробовъ повставали;⁷⁾
 И тие ѿ страха великаго ажъ на землю⁸⁾ падали
 И черезъ три години⁹⁾ лежали,
 Яжъ не хѣтко встали.
 350 И ми са страха оуже навравши
 Идем¹⁰⁾ до пекла зверою побравши.¹¹⁾
 И чѣансмо ѿ аггловъ гласъ,
 Же во третїй днѣ Хрѣтосъ воскреснетъ и придетъ до насъ,
 И млетъ взати всѣхъ взыневъ конечно бѹ насъ.¹²⁾

Коеводи Еенера и Трѣвай моватъ:

- 355 Великий нашъ пане Яде ѿ ти пане Люциперс¹³⁾ старосто,

¹⁾ А₁ южъ. ²⁾ А₁ Яле ꙗ недавно теперъ; Б. И ꙗ бачивъ ѿто недавно, теперъ. ³⁾ В. пошла из. ⁴⁾ Б. Не ѿдна. ⁵⁾ Б. гди пристѣпили. ⁶⁾ А₂ ...са сповнивъ Гдѣвъ... той страхъ и доки. ⁷⁾ А₂ много ѿ мертвихъ воскресивши. ⁸⁾ А₂ на враз... ⁹⁾ А₂ годинѣ. ¹⁰⁾ А₂ ...дѣмо до пекла зверою в рѣки взавши. ¹¹⁾ В. Б. замисъ рядкѣв 352—357 читаемо:

И такъ ми са бѣли страхъ наврвали,
 Оутѣкалисмо всѣ ѿстѣпомъ.
 Вразъ взавши въ рѣки врань.
 Правда, тако естъ знати,
 Ялесмо чѣли аггловъ, же во третїй день
 Воскреснетъ и придетъ до насъ

И хощетъ забрати всѣхъ стѣхъ ѿ насъ.
¹²⁾ А₂ И мертвыа людїе всѣхъ в...нас... ѿ нас. ¹³⁾ А₂ ти Люциперс.

- Запевне¹⁾ Хрѣтосъ идеть до насъ просто.
 Мы хотѣли дѣшис его совѣ²⁾ взяти,
 Але вѣи³⁾ сили не дали к ней пристѣпати.⁴⁾
 Оухъ лихо наше, вѣдѣлисмо страхъ незносний,⁵⁾
 360 Блискавицѣ и громи великие;
 Подовно правдикѣи ѿ власний естъ Хрѣтосъ Бгъ,
 Бо нѣхто такихъ чѣдесъ кромѣ него чинити не могъ.
 Оустѣпилисмо тоу до пекла поради зажити,
 Шо въ ѿс тимъ Хрѣтомъ чинити и ѿкъ прожити?
 365 Бо вѣдетъ тѣтъ запевне до насъ,
 Я почавши ѿ Ядама, ѿ всѣхъ стѣхъ маеть дѣзати ѿ насъ.

Люциперъ мовить до слѣгъ своихъ:

- Ова, вѣдѣ са коронити ѿкъ могъчи,
 Бо не подобаетъ ми⁶⁾ из своего панства дѣтечи.
 (Если ѿнѣ вѣи стѣ, нехай совѣ в неки пансетъ,⁷⁾
 370 Я з нами ѿ пекломъ нехай са не воуетъ.⁸⁾
 Бо вилѣ би мнѣ завстидѣ, гди вимъ са емѣ кланялъ
 И данѣ давати гди вимъ са поднѣмалъ.⁹⁾
 Тревалемъ патъ тисацѣ лѣтъ, мало не до вѣкѣ,
 Я теперъ кимъ са в моци далъ едномѣ человекѣкѣ?¹⁰⁾
 375 Вѣдѣ его чекати аж на плацѣ, Яде, с тобою,
 Я гдижъ ѿнѣ человекѣкѣ, то са ѿ его не бою.¹¹⁾
 И вѣдѣ са з нимъ менжне¹²⁾ воевати;
 Хочъ вимъ мѣлъ и поле програти.¹³⁾
 До вронѣ всѣ мои жолнѣре верѣт са,¹⁴⁾
 380 Я гди ѿкиѣи страхъ прѣйшолъ, то ви не смѣтѣтъ са;
 Ставте са противко его менжне,

1) А₂ Подовно. 2) А₂ Ми хотѣли есмо его ко совѣ. 3) А₂ возкине. 4) А₂ не дали мѣста к немѣ пристѣпати. 5) А₂ страхи великие, блискавицѣ ...ани незноснии, подовно правдѣ своихъ славиныхъ исполнили са Бгъ, ...такихъ чѣдѣ чинити кромѣ него не може. 6) Б. не годит ми са. 7) Б. сидѣтъ на неѣ та пансетъ. 8) Б. нами... керветъ, Я з нами нехай са не воуетъ. 9) Б. заисѣ сих двохъ рядкѣв мае:

Бо гди вилѣ въ Римѣ Дѣдѣ,

Гди вим са емѣ кланялъ

И дани давати [в рук. давалъ] гди вим са поднѣмалъ.

„Вилѣ въ римѣ Давидъ“ очевидна помилка заисѣ: вилѣ би мнѣ встидѣ. 10) Б. Кролевати не трохи вѣкѣ, а теперъ і т. д. 11) Б. гди са чѣвка ѿ жадного в тѣлѣ. 12) А₁ мечне. 13) Б. Хочъ вимъ що маю ѿ тое продати. 14) Б. Гей доверѣ... до него смѣле.

- Я та за вами з дрѣгимъ войскомъ потенжне.¹⁾
 Я ви ворота желѣзніе²⁾ рихло зачиняйте,
 И зводи звѣвши лицѣхъами заволѣкайте,³⁾
 385 И колодками моцними и твердими замикайте!⁴⁾
 Бо буже запевне той Хрѣтосъ придетъ,⁵⁾
 Але хто дѣжшній, той внидетъ.⁶⁾
 Я вамъ нехай срдце ѿ страхъ не зманеаетъ,⁷⁾
 Ижъ ѿ Хрѣта того все повтѣкаетъ;
 390 Але верѣте ся до него смѣле,
 Ставайте з нимъ цѣле.
 Але та знаю, же не новина вамъ воевати,
 И не такихъ рицеровъ в полю и на плацѣ ймати,
 И з ними воевати и всѣмъ кролювати.⁸⁾
 395 И всѣ кролеве и царѣ нашихъ рѣкъ не втекли,
 Але и сами бачите, же естъ шни оу пекали.⁹⁾
 Презто ви не тривожите ся
 И Хрѣта того не бойте ся.
 Єще ѿжидаю посла ѿстатного
 400 И на плацѣ присти Хрѣтового.¹⁰⁾

Поселъ ѿстатній прибригае и¹¹⁾ мовитъ :

- Пане Яде и ти, пане Люциперъ старосто,
 Ознаймю вамъ, ижъ Хрѣтосъ йдетъ до насъ просто.
 Црѣ грозній и аггловъ множество,
 Серафимъ з нимъ и его вѣество.¹²⁾
 405 Нѣчого ми противо одного аггла не могли скврати,
 Я самого Іса и мови его страшно вѣло и слѣхати.
 Повѣглисмо до пекала даючи знати вамъ,
 Ижъ ви прожити намъ. (Зобачили корогеъ Хрѣтовъ
 и полжкали сѣ).

1) Б. в того рядка лише: з войскомъ... потенжне. 2) Б. Я брами ворѣтніи. 3) Б. И ворота мѣдѣанне добре поогладайте. 4) Сей рядок із Б. 5) Б. запевне тѣт... вѣдетъ. 6) Б. той межн нами виграе. 7) Б. мѣкетъ. 8) Сей рядок із Б.

9) Б. Я нѣкоторые з црѣвъ, князий з вашихъ рѣкъ не втѣкаютъ. ѿвѣдайте, чилѣ естъ всѣ князи оу пекалѣ.

10) Б. Тилко єще посла ѿстатного на плацѣ ѿжидаю, Бо его пристѣ не знаю.

11) Б. вѣстѣ мовитъ.

12) Б. И з нимъ йдетъ Серафими И его вожественній сили.

Люциперъ до сѣбѣ можит и короков собѣ велит
дати :

- Оножь ѿдетъ къ намъ! Илано стережѣте,
410 И в рѣкахъ своихъ ѿрѣжне мощно держѣте,
И такъ до васъ придѣтъ, грозно ѿповѣдайте,
И плечима дверѣ мощно подпирайте,
И если ви сѣ ламалъ, аѣглокъ забывайте.
Нехай ѿнъ тѣтъ не идеть! Никомъ не фолѣйте,
415 Бо нѣчого тѣтъ
По немъ не вѣтъ.
Коли ѿнъ вѣй сѣ,
Нехай собѣ в неки сидеть,
И воевати сѣ з нами и пекломъ нехай не идеть.
420 Коли ѿнъ естѣ вѣй сѣ,
И не знаю, для шкихъ идеть сюда причинъ.
Не маеть ѿнъ до насъ жадной справи.

Хрѣтосъ мовитъ :

- Гдѣ силенъ во врани!
Возмѣте врата, князи, ваша,¹⁾
425 И возмѣте сѣ врата вѣчна,²⁾
Внидетъ въ³⁾ васъ црѣ слави.

Люциперъ до Іса мовитъ :

- Прошѣ та Хрѣте в добрии шенчай,
Дай мнѣ покой и волше ми не докѣчай.
И хтожь естѣ за царѣ слави?
430 Коли ти Бѣ, приими ѿ аѣслѣ хвалѣ
И ѿ аѣгловъ своихъ славлѣ,
И на воротаров менѣ волше и на мене не волай.

Потомъ Хрѣтосъ другій разъ рече и благословитъ
короговою :

- Гдѣ крѣпокъ и силенъ во врани!
Возмѣте сѣ, врата вѣчна,
435 Внидетъ во васъ царѣ слави.

Люциперъ до Іса можитъ крикомъ :

Повторне пропѣ та, Ісе, не напастѣи пекаа [мого],

¹⁾ Слх трьох рядків у Б. неая. ²⁾ Б. ѿчените сѣ князи врата вѣчнихъ. ³⁾ Б. Входитъ до.

Янѣ мене, во не винапастѣниѣ нѣчого.
 Коли ти Бгѣ, тамъ собѣ сиди в раю,
 Я на тебе тѣтъ не потреву.

И третїи разъ Хрѣтосъ рече и выетъ короугою,
 и выетъ тако, сокрѣшиша сѣ врата:

440 Ёто воходитъ во васъ царъ слави!
 Гдѣ силенъ, той естъ црѣ слави.

И перехрестивши на три части, в той часъ ворота и ланцѣхи со-
 крѣшиша сѣ и входитъ Хрѣтосъ во пекло и швѣщаеть яснымъ
 своимъ променемъ и швѣщаеть всѣ мѣстца пекелни и кропитъ
 водою и Дхѣомъ стѣим.

И дѣ кричитъ:

Гвалтъ, гвалтъ, панови! Врата ломатъ,
 И водою ѣкоюсь шстрою насъ кропатъ.
 Шо ти лопнишь мои врата безпечне?
 445 Гдѣсь вѣзней монхѣ хочешъ взати конечне.
 И для чого ма такъ, снѣ кожии, гвалтѣвешъ
 И вѣзневъ монхѣ иъ совою приймѣвешъ,
 Которихъ я вилъ собѣ Ѡ вѣка назвиралъ,
 Я [ти] теперъ пекло звѣрилъ и столицѣ сплюндровалъ,
 450 Я мене йда вѣчними дѣлами звазалъ.
 Шо жѣ я теперъ чинити маю?
 Южѣ вѣзней монхѣ повралъ, запевне знаю.
 Вѣчний палаци мои поповалъ
 И все мое пекло сплюндровалъ
 455 И насъ подѣ ноги свои вралъ и потопталъ.
 И слѣги мои милїи всѣгда порозганалъ,
 Йдама и ѣвѣ и всѣхъ свѣтихъ с совою забралъ.

Люциперъ мовитъ:

Тилко з єднаго страхѣ ледко си жѣ,
 Я по старомѣ передѣ совою єднаго праведника ви жѣ.
 460 Питаю сѣ на тебе, Голомоне, чѣмѣ ти сѣ тѣтъ zostалъ?
 Подовно миѣ тебе Хрѣтосъ даровалъ.

Голомонъ до Люципера мовитъ:

Южѣ повторне Хрѣтосъ по мене прїидѣ;
 Страшний его вилъ приходѣ первїй,
 Ёще дрѣгїй страшнѣйшїй вѣдѣ.

Люциперъ мовитъ до слѣгъ свнхъ :

465 Слѣги мои, взмѣте,
Црѣ Голомона изъ пекла випровад[ѣ]те!
На жа[лѣ]ю его,
Анѣ Хрѣта того,
Нехай сюди болше не приходитъ,

470 Пекломъ нашимъ и нами не тревожитъ.
(В той часъ вѣси взявши Голомона и випровадили ис пекла и моватъ такъ вѣси на Хрѣта и на Голомона)

Бѣси моватъ :

Идижъ, иди за своимъ Хрѣтомъ, а тѣтъ не бѣвай,
И пекломъ нашимъ и нами болше не колатай!
(Голомонъ скачѣчи почалъ спѣвати,
Люциперъ из Ядомъ плакати и ридати).

Христосъ до него рече :

475 Не ридай мене, Яде, наполни пива во ѡстатнн день,
Бѣдешъ мѣти, якосъ мѣлъ.

Голомонъ почалъ Бгѣ во тройци кихвалати и пре-
чистѣю Богородицѣ :

Превѣгословена еси Бгѣ дѣво,
Боплотивий бо сѣ ис тебе [вожое слово].
Адъ плѣненъ вистъ, Ядамъ призва сѣ,

480 Влѣтва потриви сѣ,
Сѣва свободи сѣ,
Смерть оумертви сѣ,
И ми ѡжихомъ!

Тѣмъ поуще воспоемъ :

485 Благословенъ Хрѣтосъ Бгъ нашъ
Изволивый и такаа. Слава тѣвѣ.

Поки перейдемо до дальших уваг про нашу драму, її же-
рела та композицію, скажемо декілька слів про її зміст і бу-
дову. Драма починаеть ся того самого дни, чи властиво тої ночи,
коли ерусалимські жиди за ухвалою свого синедріона і за під-
могою апостола-зрадника Іюди Іскаріотського (чоловіка в місточка
Каріота) арестували Ісуса і запровадили з разу до бувшого
первосвященника Анни, а потім до дійсного тоді первосвящен-

ника Каафи, де його тутже нічю й засуджують на смерть. Драма відбувається в пеклі; розмова йде між пекольним „старостою“ Люципером і Адом. Дуже інтересні відносини сих обох персонажів до себе і до цілого оточення. Пекло представляєть ся як якась будівля з міцними укріпленнями; за тим укріпленням на площі сидять головні персонажі і розмовляють; крізь пекольну браму час від часу вбігають післанці, із нутра будівлі виходять пекольні воеводи з незліченим демонським військом, але по тімже подвірю ходить якоесь самопас і без довору св. Іван Хреститель, якого сам Люципер у приступі диявольського гумору кличе „Іванку“ або „Іванашку“.

Ад уявляєть ся авторови нашої драми як старий, досить добродушний дідусь, властитель усеї будівлі і всіх оселених у ній грішних і негрішних душ. Се старогрецький Плутос, цар підземеля, „богач“, володар усіх земних скарбів а заравом усіх померших, що сходять у царство тіний. Він віковічний як сам Бог і старший від Люципера, молодого авантюриста, сотвореного Богом, що швидко потім за гордоці, з якими хотів зрівняти ся з Богом, був зіпхнений із неба. Він і доси згадує про свій побут у небесних палацах та товаришованє з світлими ангелами, але в браку чогось ліпшого він не кривдує собі й на новім своїм оселищу, себто в Адовій кріпости. Півшести тисячі літ вони провели вже тут; Люципер при помочи свого демонського війська і власними концептами зводив людей, підбунтував Каїна, щоб убив свого брата, видурив у Адама запис на власну душу і на душі свогого потомства і стягає до пекла душі найвизначнійших героїв, пророків та патріархів. Се він називає „будованєм пекла“. Старий Ад дуже тішить ся сим прибутком свогого підданства і дорожить ним як правдивий „хозяїн“. Але Люципер — горда штука, непосидючий авантюрист. Йому впав у око „Маріїн син“, чудотворець і учитель; він збирає інформації про його рід, про його діла, і переконаєть ся, що має в нім ворога. Він чує, що Ісус сам, а ще більше иньші, називають його „Сином Божим“, і се не може помістити ся йому в голову. Що за син божий? Бог сидить у небі, високо в своїм палацу та роскошує зі своїми ангелами, і відки-ж у нього син на землі? Ні, то не може бути! Ісус не жаден син божий, а простий собі чоловік. Навіть не король ані жаден князь, а якийсь рабін, що волочить ся з дванацятьма апостолами по краю, лічить недужих, прогонює демонів із оплутаних ними людей і важить ся навіть воскрешати мертвих і виривати їх із

Адової твердині назад на соняшний беріг. Ні, сего не можна допустити! І він починає перед Адом снувати свої плани.

Та Ад, ситий дідусь, що й без Люципера і його війська мав усякі достатки і не потребував воювати з Богом, остерігає його. Чого тобі треба заціпати ся з людиною, якої походження не знаєш докладно? Він тремтить за душі праведників, що живуть у його кріпости і боїть ся, що ануж утратить їх. Він же вже мав сумний досвід із чотироденним Лазарем: уже держав його в руках, чи навіть у зубах, коли в тім одно слово Ісусове, один окрик: Лазаре, встань! — поразив його, вирвав від нього Лазаря, притупив його предковічну зброю. Тут Ад очевидно являєть ся в иньшій ролі, як образ смерти, що узброєна йде воювати все живе і якій усяке оживлене притуплює зброю.

Та Люципер не дає уговкати себе. У нього такий гарний плян доїхати кінця ненависному Назаретянину. Він піддає своєму „утішителю“ Іюді думку зрадити Ісуса і передати його в руки жидів, а жидів наструнчує, щоб осудили і вбили його. Він висилає двох своїх воевод, Венеру чи краще Недеру, як він зветь ся в однім рукописнім варіанті, і Трубая з численним військом, щоб пильнували Ісуса, коли жида будуть мучити його, і коли його замучать, щоб старали ся принести його душу до пекла. Адови всміхаєть ся може ся думка і Люципер вмовляє в нього, що скоро будуть мати у себе Ісусову душу, то будуть жити безпечно як повні і всевладні пани всего світа. Але Ад не даєть ся на таку підмову. Він чує дріжаки в своїм тілі, його живіт прочуває якесь нещастє, але щож, — додає він з виразом розпуки, — живіт чує, та не скаже. Люципер додає йому відваги і таки ставить на своїм, щоб ловити Ісусову душу.

Тут виступає св. Іван Хреститель і віщує Адови втрату всіх праведних душ починаючи від самого прабатька Адама. Люципер дає його, кенкує собі з його пророцтва, доказує Іванови його ігноранцію, буцім то він голосить Бога, якого й сам не знає, а нарешті велить напоїти його смолою і пекельним квасом. Про те Іван не перестає голосити свого пророцтва про близький прихід Ісусів, а переляканий тим Ад велить Люциперови як стій узяти ся до ліпшої фортіфікації пекла. Люципер ще горойжить ся, запевняє, що сам виступить до бою з Ісусом, та про те страх бере верх і над ним і він велить чортам як мога швидко укріпляти пекло:

И ви ворота желѣзніе рѣхло зачиняйте
 И зводи зкѣвши ланцѣхъами заволѣкайте
 И колодкамаи моцними и твердими замикайте.

Як бачимо, образок із середньовічної замкової оборони. Люципер комендерує своїх вояків:

До бронѣ всѣ мои жолнѣре берѣтє ся,
 И гди їакій страхъ прѣйшовъ, то ви не смѣтѣтѣ ся,
 Ставте ся противко его менжне,
 И на за вами з другимъ войскомъ потенжне.

А коли Христос справді наближаєть ся, він ще раз кричить:

Єножъ идетѣ къ намъ! Пишно стережѣтє,
 И въ рѣкахъ своихъ шрѣжие моцно держѣтє,
 И як до вас прийдѣтѣ, грозно отповѣдайте
 И плечимаи дверѣ моцно подпирайте!
 И если ви ся ламалъ, ангеловъ завивайте!

Та бідний чортяка помиляєть ся. Біжать послы і з разу гратулюють Адови й Люциперови добрими новинами: вже жида Христа судять, водять від ради до ради, вже його мучать, уже засудили його на смерть, уже прибили його на хрест, уже Христос умирає. Та тут раптова зміна сцени: демонські вояки прибігають у ровсипку, залякані, кричать, що Христос має прийти за ними; надбігають і вовводи, не покинувши оружя, але признають, що про зловлене душі Христової по її виході з тіла не було ані думки, бо довкола неї стали тьми ангелів і вони мусіли тікати. Швидко являєть ся й Христос держачи в руці хоругов, стає перед некою брамою і кричить зичним голосом:

Возмѣтє врата, князи, ваша!
 И возмѣтє ся, врата вѣчнаа,
 Ёнидетѣ во васъ царъ слави.

Люципер зразу хоробрить ся і запитує, що то за такий цар слави? Він не знає жадного царя слави, та Христос відповідає йому:

Господь силенъ во брани!

І ще раз велить йому відчинити браму. Люципер пробує промовляти чемно:

Прощѣ ти, Христе, в добрий овичай,
 Дай мнѣ покой и кольше ми не докѣчай!

Христос іще раз повторяє свій наказ, та коли Люципер відповідає йому криком і просить забирати ся геть від невольної брами, Христос благословить корогвою, брама розпадаєть ся і він уходить до пекла і, як каже автор нашої драми, „освѣщаєть своимъ промѣнемъ и освящаєть всѣ мѣсця пекельнїя и кропить водою и духомъ святимъ“. Старий Ад, доси безмовний свідок сеї сцени, раптом починає кричати :

Гвалтъ, панове! Врата ломать!
И водою якоюсь острою нас кропят!

Він боїть ся свяченої води, як справжній дідько нашого народнього віруваня, і кричить івалту як чоловік, якого розбійники напали в його власній хаті. Люципер іще пробує сварити ся і докоряти Христу, але Христос не зважає на се і тут неначе заслону опускаєть ся, за якою й доконуєть ся зруйноване пекла, виведене праведних душ і заковане Люципера в ланцюхи. Люципер жадуєть ся на руїну свого царства, а в тім бачить, що до нього наближаєть ся цар Соломон.

Питаю ся тебе, Соломоне, чому ти ся тутъ zostал?
Подобно мнѣ тебе Христось дароваль?

Та Соломон відповідає: ні, за мною Христос повторне приїде. Страшний був його перший прихід, але другий буде ще страшнійший. Почувши се Люцифер велить своїм слугам узяти Соломона на руки і винести його із пекла, щоб Христос не потребував приходити за ним іще другий раз. Біси сповняють сей наказ і Соломон співаючи йде до раю. Люцифер і Ад плачуть голосно, та Христос потішає Ада з далека: не плач на мене, Аде, прийдуть ще твої жнива, і твої пивниці я наповню пива; в остатній день будеш мати стількож душ як мав тепер. Слівом Соломона, того весельчака нашої драми, кінчить ся її гра. —

Як бачимо, будова драми дуже проста, але проведена дуже льоґічно і вповні артистично. Дієвих осіб не багато, та всі вони схарактеризовані індивідуальними, виразними рисами, далеко не так шабльоновими, як се бачимо в західно-европейських містеріях. Інтересно буде порівняти ту інсценізацію, яку ми вложили висше на основі нашої драми, з інсценізацією анальоґічних західно-европейських містерій. „З одного боку цвітучий сад — рай, а з другого місце, яке декоровано по змові страшно і відражливо — се було пекло. Воно складало ся звичайно в трьох частий: укріпленої вежі в роді тих, що в середньовіч-

них містах служили для оборони міста, з криниці, в яку Ісус, розломавши пекольную браму, вкидав Сатану, і з входу, що звичайно мав вид величезної пащі, яка відчиняла ся і замикала ся знов, пропускаючи чортів. Часто перед сим входом був „parloir“, вільне місце або платформа, де чорти перед очима публіки відбували свої бурливі збори¹⁾. Та се було дуже коштовне пекло; біднійші сцени задовольали ся звичайно самою криницею. — в англійських містеріях „pit“, іноді великим кітлом, у який демони в одній містерії вкидають Нерона. В німецьких театрах вистарчала бочка, в якій Люціфер сидів припнятий ланцюхом²⁾. Як бачимо, наш автор узяв із західної традиції лиш одну ідею укріпленої твердині, розвинув її ширше та переніс свій parloir в нутро пекольного укріплення. Криниці у нас не було треба, бо по тим писаним жерелам, із яких черпав наш автор свою драму, сказано лише: „тогда Господь имъ діавола и связал узамі перѣшимыми“, і він при кінці нашої драми справді повинен являти ся в ланцюгах прикований до того місця, на яким виступав у драмі. В деяких західно-європейських драмах ся розправа Ісуса над Сатаною представлена ще драматичнійше: „Ісус приходить у супроводі чотирьох ангелів і душі спасеного розбійника, тягнучи за собою звязаного Сатану, до пекольної брами. Він ударає в неї хрестом, і брама відчиняєть ся (в нашій драмі Христос „благословить корогвою“). Тут Ісус і згадані ангели вьжуть Сатані руки і ноги і кладуть його на цямрині пекольної криниці, яка має бути так зроблена, щоб виглядала немов збудована із чорних квадратних каменів“ (G. Cohen, op. cit. 91), отже не Дантова ледова щілина³⁾.

Основним жерелом нашої драми є відомий старохристиянський апокріф, знаний під назвою Нікодимового евангелія, а власне друга часть того твору, де описуєть ся вхід Ісусів до ада вараз по його смерті на хресті. Відсилаючи цікавих до повного

¹⁾ Пор. Gustave Cohen, *Geschichte der Inszenierung im geistlichen Schauspiel des Mittelalters in Frankreich*, ins Deutsche übertr. von Dr. Const. Bauer. Leipzig 1907, ст. 90.

²⁾ Прегарний малюнок такого сценічного пекла див. у другім томі видання L. Petit de Julleville, *Histoire de la langue et de la littérature française*, Paris 1896, ст. 417.

³⁾ Як відомо, Данте в остатній пісні свого „Пекла“ (властиво Inferno, підземелє!) описує ту криницю, в яку всаджений Сатана:

Нам царства мук із ледової пущі

Тут вистирчав до половини груди.

(Див. Літ.-Наук. Вістник 1907, кн. VIII—IX, ст. 342).

тексту, надрукованого в другім томі моїх „Пимяток“ у двох варіантах, стор. 293 — 314, переповідаю тут коротко його зміст. Йосиф Ариматейський на жидівській раді сповіщає єрусалимський синедріон, що брати Симеона богоприємця, Левкій і Карін, що давно були вмерли, при смерті Ісуса воскресли і пробувають у Арімафеї на молитві. Члени синедріону йдуть зразу до гробів і переконують ся, що вони порожні, а потім ідуть до Арімафеї, бачуть обох мерців, приводять їх до Єрусалима і закликають їх Богом, щоб сказали, як воскресли з мертвих? Мерці Левкій і Карін зітхнули, огляділи ся довкола, зирнули на небо і перекрестили ся, а потім сказали: „Дайте нам картки гарного паперу, і напишемо вам усе, що ми бачили“. Їм дали паперу, і вони кождий в окремім-покою написали оба однаково. Сидячи в пекельній пітьмі вони побачили „золоте зеренце“, що розіляло своє світло по всій безодні. В аді повстає радість, приходить Іван Хреститель і оповідає, що бачив Христа на Іордані, а Бог назвав його своїм сином. На се озивають ся пратоці Адам і Сиф згадуючи про обіцянки дані їм Богом. Безпосередно за сим іде розмова „переднього князя діавола смертного“ з Адом. Князь говорить, що Ісус, хоч славить ся сином божим, про те простий чоловік і боїть ся смерти, а про те робить йому пакости, виганяє його духів із людей і навіть воскрешає мертвих. Ад заявляє, що чоловік на землі не може мати власти, бо тільки він один має власть над усею землею. А коли Ісус противить ся тобі, то значить, він не чоловік, а Бог у людському тілі, який хоче зловити тебе. Князь „неприємний“ завважує Адови, щоб не бояв ся Ісуса, бо його жиди замучили і він уже близький смерті. Але Ад ще дужше остерігає князя перед Ісусом, що вирвав у нього Лазаря, який уже чотири дні був мертвий і розгнів ся. Та поки вони балакали, почув ся „гласъ іко громъ и дѣхъвъ граи: вѣзмѣте врата преднаѣ вѣша, и вѣзмете съ врата вѣчнаѣ, и внидетъ царь слакъ“. Ад виганяє Сатану із свого осідка і велить твердо заперти брами пекла. Даремно пророки (Давид, Ісаія) толкують йому, щоб добровільно відчинив браму; він противить ся тому з усіма своїми демонами, поки не побачили Господа на високім кріслі і від разу почувли себе безсильними. Господь входить у пекло, „силою своєю перлакъ смерть и ѿмь діавола свѣза и предасть мѣцѣ вѣчнѣки, и изведе Ядама въ своє пресвѣтловство“. Ад лає діавола, називає його Велзалулом і Сотоною; а Христос піддає діавола під його власть. Далі йде розмова Ісуса з праведними душами, які за ним виходять

із пекла до земного раю; там стрічають Ілію і Еноха тай ще того розбійника, що вмер із Христом на хресті праворуч його. Похвалою Ісусови кінчить ся оповідане, по чім у остатній главі доводить ся до кінця повість про Левкія і Каріна, які по трьох днях знов умирають.

Як бачимо, в тім апокріфі маємо вже в зароді все те, що послужило мотивами нашої драми: і пекло укріплене в мурами і замками, і тверді металеві (мідяні) брами, і ріжницю між Адом та дияволом, який називається раз „неприятель“ то знов „князь диявол“, то Сотона або Мука, то Велзаул. Що нема назви Люципер, се знак, що той апокріф прийшов до нас просто з Греції, бо Люципер — назва латинська.

Ближше до нашої драми стоїть „Слово на велику п'ятницю“ Евсевія александрійського, надруковане в церковно-славянським перекладі ще 1647 р. у т. зв. Сборнику сімдесятьох слів у Москві, і передруковане Порфіревим із рукопису XVII віку із бібліотеки Соловецького монастиря в його „Апокрифическихъ сказаніяхъ новаго завѣта“ стор. 204—214. Порівнюючи зміст сего Слова з другою частиною Нікодимового євангелія бачимо ось які ріжниці. Про Левкія і Каріна нема згадки, автор оповідає сам від себе остерігаючи читача: „но слыши страшѣишую тайну“. Іван Хреститель перед своєю смертю посилає своїх учеників до Ісуса з запитанєм: „Чи ти той, якого ждемо, чи маємо ждати иншого?“ Не тому питає, щоб сам не вірив — додає автор — а тому, бо знав, що піде до Ада, а там праотці будуть питати його, то щоб міг дати їм певну відповідь. Зійшовши до Ада Іван справді стає перед праотцями і вони запитують його; дехто з них сумніваєть ся, чи Ісус схоче прийняти смерть за них, але пророки кріплять ся і мовлять: „яко смерть ему есть пріяти, и разумѣхомъ хотящая быти намъ явлено и тако пророчествовахомъ всему миру“. Іван просить їх сказати, що вони пророкували, „да слышавши вси подвижнѣе будутъ“. Промовляють за рядом Давид, Ісаія, Єремія, і ще один неназваний. Далі йде розмова Ада з дияволом; Ад бачучи радість пророків остерігає диявола, щоб беріг ся „испытно“, щоб через одного Ісуса не втратити їм усі душі. Диявол одначе йде до жидів і поучає їх „на распятіє Господне“, напускає на Юду неситість і він продає Ісуса жидам. Наріканєм автора на Юду кінчить ся сей уступ.

По відході Юди Ісус починає тужити і мовить: „Прискорбна ми есть душа до смерти“. „О милосердіє Владычне — додає

від себе автор — смерті ся не боїше, безсмертенє сый!“ Але дїявол узяв сі слова дословно и начатє подвижнїе бывати и побїг до Ада, якого в своїй промові називає своїм братом. Вің тішить ся, що буде мати Ісуса у себе и вичисляє вел заціпки Ісусові, який важив ся прогнати його демонів із людий и навіть воскрешати мертвих. Тут згадує про Лазаря и вмовляє в Ада, що певно спав або не цильнував Лазаря добре, що той вирвав ся від нього. Та Ад з жахом доворить: „Чи се той Ісус, що тоді воскресив Лазаря? В такім разі прошу тебе, не веди його сюди, бо він прийде и певно забере у нас усі душі“. Та дїявол відповідає: „Сила моя и твоя утроба нехай прийме його! Не балакай богато!“ Ад відповідає: „Що в мене за сила? Як би в мене була сила, то я-б був опер ся йому. Чи мною и жидами ти хочеш оправдати себе?“ Дїявол починає лаяти Ада: „Страхополоше, не мужу, малодуше! Він стілько лиха наробив міні и я не перестав вокувати ся з ним, а ти приняв від нього лиш одно лихо и понав у такий страх!“ Як бачимо, розмова зовсім драматичного закрою.

По тій розмові дїявол іде знов до жидів, підбунтовує їх на Ісуса. Вони зібрали ся и до них прийшов Юда и сказав: „Той, кого я поцілую, того берить“. Тут автор розсипає ся довгим, патетичним наріканєм на Юду, по чім уже коротко оповідаєть ся про смерть Ісуса на хресті, про трує землі. Дїявол утікає до Ада и велить йому позамикати брами. Ад замкнув браму и зміцнив засувами. Ангели приходять и кричать: „Візьміть, князі, свої брами, візьміть ся брами вічні, бо йде цар слави“. Ад удає, що не знає нічого и відповідає з нутра: „Що се за цар слави?“ Ангельські сили відповідають: „Господь міцний и сильний, Господь сильний у боях“. I відповів Ад: „Коли так, то по що покинув небо и прийшов сюди?“ I сили мовили: „Бо він цар слави и гонить свого противника, щоб звязати його и дати тобі“. Ад острими словами лає дїявола и відмовляєть ся помагати йому. Тоді Ісус виступає на міяну браму и розломлює її а також залізнї ворота и виводить душі праведників із пекла. „Слово“ містить ще один епізод про стрічу душ у раю з розбійником, що був розпятий разом із Христом и перед смертю навернув ся, та сей епізод не має вже звязку з нашою драмою.

Що ся високо-драматична концепція не буда витвором автора Нікодимового євангелія, а належала до найстарших традицій християнської церкви, на се найдійший доказ бачимо в акті віри, установленім нікейським собором 325 р., де між кардинальними пунк-

тами покладено також віру в Ісуса „сходшого в Ад“. Тож і не диво, що Нікодимове євангеліє, хоч признане пізнійше за апокриф, здобуло собі велику популярність особливо в католицьким світі і стало ся одною з основ західно-європейської середньовікової містерії про смерть і воскресенє Христа. Не вдаючи ся в бібліографічне вичислюванє пасійних містерій, що майже всі мали також обовязковий „Descensus“, подамо тут у перекладі досить короткий Descensus найбільшої французької містерії, написаної коло р. 1450 в Парижі Арнулем Гребаном¹⁾.

Після сцени на Голгофі, де Пилатові вояки пильнують Ісуса прибитого на хресті, Марія плаче, а ангели співають їй їй привіт, сцена переносить видців до пекла. Розмовляють Сатана і Люцифер.

Сатана:

Не перестаю дрожати
Аж в безодні тій невольній.
Люцифере, ой, благаю!
Запирай ворота міцно.
Бач, отсе душа Ісуса
Йде, щоб нас обграбувати,
За одного сто нам взяти.

Люцифер:

Гей, чорти, страшна грозадо,
Міцно запирайте брами,
Засувайте скрізь засови,
Тисячі колод валіте,
Стережіть заклепів добре,
Бо ось ворог наш іде!

Цербер:

Царю Люцифере, здай ся
Лиш на мене! Я йому
Покажў, як ми умієм
Входу в пекло боронить.
Ось завалюю сю браму
Харалужними скалами

¹⁾ Див. Le mystère de la Passion d' Arnoul Greban, publié d' après les manuscrits de Paris avec une introduction et un glossaire par Gaston Paris et Gaston Raynaud. Paris 1878, велика 8-ка, стор. LI вступу і 451 сторін тексту друкованого петітум у дві шпальти, 34750 рядків.

Більшими від замків крепких,
І ще тисячі делви
Накопичу перед входом.

Фергаль, біс:

Ще покладь для перепони
Сю великую дрючину,
Що закована з кінця.

А старот:

А ми руши всі на всіх їх,
Други прокляті, вже час!
Треба праці доложити,
Бо як він вийде до нас,
То такі завдасть нам страти,
Що ніщо нам не відплатить.

Цербер:

Не лякайтесь, хай приходить,
Се байдуже всім чортам.
Брами він не розгородить,
Утвердив її я сам.

Дух Ісусів: Attollite portas, principes, vestras et elevamini, portae aeternales, et introibit rex gloriae!

Душі в Лімбі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Dominus fortis et potens in praelio. Attollite portas etc.

Душі: Quis est iste rex gloriae?

Дух: Deus virtutum ipse est rex gloriae. Attollite etc.

(Тут брами тріскають, коли Ісус ударить їх хрестом)

Ісус:

Чорте зрадний і безславний,
Дармо ти на мене преш ся
Й замикав від мене брами.
От тобі і ганьба й сором,
Бо моя на вас побіда.
Довго ти держав ось тутка
Людське племя під запором,
Та я вийму їх з забору
Й ти на тее не порадиш.
Дорого за се платив,
Смертю умирав страшною,
Та за те здобув могутість

Царство все твоє спустошить,
 Обідрати тебе й оголіть,
 З тих душ правих, що ти держиш,
 Люто ти тут катував їх,
 Ненастанно в ярмах мучив;
 Та отсич хрестом могутим,
 Сим знаком страшним, високим,
 Що ним, бачиш, я-вруживсь,
 Тим хрестом відібу в тебе
 Всю твою і міць і силу,
 Що ти нею так цншав ся,
 І твої всі фальші, зради
 Розпорошу до кінця.
 Воді чортів!
 Горе! Горе! Горе! Горе!
 Щож се за страшенца кара!

Душа Ісуса бере Адама за руку і мовить:

Адаме, друже, мир з тобою
 І праведникам мир з вами
 У сих заклéпах непроглядних
 Ти довго плакав і ридав.
 Я виведу вас в инше місце,
 Де всім потхав буде вам.
 Тож дитинко, не бійся там,
 Аж поки не піду до неба,
 Туди й я вас виведу з тобою
 У своє царство земнує.

До Ісуса промовляють Адам, Іван Хреститель, Ева, Давид, Ісаія, Єзекііл і Єремія, по нім Ісус виводить їх із пекла і відводить на якесь неозначене місце (де ваяного раю), а тимчасом чорти в пеклі підносять страшенну бурю.

В старонімецьких пасхальних містеріях *Descensus* звичайно досить короткий. В найстаршій містерії з півночн. XIV в. опублікованій Ф. І. Моне²⁾ по сцені зложеному Ісуса в гробі і запечатанія гробу додано театральну ремарку: *Tunc duo angeli gladiis per-*

¹⁾ La Mystère de Passion, стор. 342—343.

²⁾ F. I. Mone, Schauspiele des Mittelalters, Karlsruhe 1846, ст. 49—128.

cutient eos cantantes, terra tremuit et quievit. quibus territis cantans dominus surgat: Resurrexi etc. Deinde vadat ad infernum portans crucem, cantans: Tollite portas! dicat.

Ir hellen vürsten, dünt of die dür
und gebent mir meine Knethe hervor!

Respondet Lucifer: Qui est iste rex gloriae?

Respondet angelus, qui praecedit Ihesum: Dominus virtutum ipse est rex gloriae.

Dünt uf, der herre ist kommen,
von dem uch wirt benommen
uwer manigveltige gewalt,
der ist gewesen al zu alt.

Tunc dicat Lucifer:

Uwe der ubelen mere,
die sint uns alzû swere!

Tunc Christus pede trudat januam et aperiatur, et Adam cum ceteris cantet: Advenisti etc.

Ісус бере Адама за руку і виводить його з праведними душами до раю. Як бачимо, з апокріфічного Descensus'a лишили ся ледво деякі останки.

В містерії Christi Auferstehung (Моне II, стор. 33—107) Descensus дуже просторий (стор. 42—58) та инакше збудований. При Ісусовім гробі зчинаєть ся трує, Ісус устає і душі в пеклі радують ся. Авель запитує, що значить ота велика ясність, яка показуєть ся їх очам (немов натяк на те „зерно світла“, яке бачили в аді Левкій і Карін). Адам відповідає, що се стверджуєть ся пророцтво тих, що віщували вступлене до пекла спасителя. Ісаія цитує своє пророцтво: Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione mortis lux orsa est eis. Промовляють далі Христитель, Сиф і Ісаія. Люціфер вбігає і кличє:

Wol her, wol her, wol her,
alle duwelsche¹⁾ her!
wol her us der helle,
Satana leve²⁾ gheselle!

Сатана входить і Люціфер питає його: „Сатано, де се ти барив ся, що я від трьох днь не міг балакати з тобою?“

¹⁾ teuflische.

²⁾ lieber.

Сатана відповідає: „Не знаєш сего. Ой Люціфере, мій любий пане, я був у жидівським соборі і з сего міні вийшла велика шкода“.

Люціфер мовить: „Яка така, любий товаришу?“

Сатана оповідає, що підмовив жидів на Ісуса, який сказав:

Tristis est anima mea usque ad mortem
wo mochte he godes zone syn,
wente he vruchtet¹⁾ des dodes pyn?

Люціфер остерігає Сатану, щоб не дурив сам себе, бож Бог не може вмерти, а Сатана оповідає далі, що бачив, як Ісуса розпинали; я сам направив спис на його серце і він справді вмер; він закликає ся:

Here, bi myner krummen nesen,
den rede moghen wol alzo wesen.

Клину ся своїм кривим носом, що моя річ правдива. Він запевняє далі, що поміг Юді повісити ся. Потім почув ся великий шум — певний знак, що Ісус умер і буде наш.

Люціфер запитує його, деж та Ісусова душа, та Сатана оповідає, що він у тій хвилі почувши його (себто Люціферів) голос побіг так швидко до пекла, що й не бачив душі. Люціфер думає, що вона страчена для пекла і запитує Сатану, чи то той сам Ісус, що воскресив Лазаря? — Той сам! — каже Сатана. — Прошу тебе Сатано! — мовить Люціфер — не веди його до нас, бо коли він прийде сюди, то наробить нам великої шкоди.

Сатана обіцяє добре укріпити невольні брами, та тут надходить Noylog і сповіщає Люціфера, що праведні в пеклі дуже радують ся і співають. Прилітає чортик Пук і сповіщає про прихід Івана Хрестителя, який віщує душам визволене з пекла, та тут же доносить і про наближене самого Ісуса.

Бачучи здалека наближене Ісуса Давид, Адам, Ева починають співати. Гавріїл кличе:

Ви князі штьми, відчиняйте брами,
Бо ось цар слави стає перед вами.

Демони кричать, Люціфер запитує:

Що то за цар слави можний?
То якийсь пан подорожний!
Ніби то його весь світ?

¹⁾ fürchtet, боїть ся смертної муки.

Він мене здурити хоче,
Що до брам моїх стукоче,
Голову міні клопоче
В мойому гнізді.

Ангел Рафаїл каже йому, що се дитя живого Бога, що хоче вивести відси душі і завести їх у божє царство. Знов ангели співають: Tollite, і знов сперечаєть ся з ними Люципер:

Годі стукать вам так люто!
Душі ті, що в мене тут о,
Всі мої!

Ангели співають ще раз: tollite, Гавріїл ще раз упоминає його, нарешті Ісус „cum vehementia confringit infernum“ і хапає Люцифера і ставить його стовпом на місці, бере Адама за руку і виводить їх із пекла. Один чорт хапає Івана Хрестителя, щоб затримати його в пеклі:

Ти знаєш, я зовусь Тутволій,
І жити мусиш тут по моїй волі;
Бо тиж остатній у ряді,
Лишай ся в нашому гнізді!

Іван протестує і грозить чортови карою Ісусовою. Та тут і Люцифер приступає до нього і хапаючи його за волосє говорить, що він, хитрець, мусить з ним горіти в пеклі. Та Іван випрошуєть ся, представляючи йому, що людий буде ще мати в пеклі багато, а коли його не пустить, то наживе великої біди. Ісус тим часом веде ангелови Михаїлу вести душі до раю, де мають ждати його приходу.

У просторій пассійній грі, поданій у тогож Моне, т. II, стор. 185—350, Descensus короткий і зовсім шабльононий, переважно зложений з латинських цитатів (стор. 340—341). Так само нічого нового не дає й старотирольська пассійна містерія.¹⁾

По троха репродукцією епизодів пассійних драм про задержанє Івана Хрестителя в пеклі може вважати ся сценка деяких иньших драм з „нешасною душею“ (anima infelix), яку знаходимо в Інсбруцькій, Альсфельдській та Хебській пассіях. Ісус виводячи з пекла праведні душі лишає в пеклі неозначену

¹⁾ I. E. Wackernell, Altdeutsche Passionsspiele aus Tirol. Graz 1897, стор. 201—215.

близше „нешасну душу“, яка чуючи себе у власти чортів лементує:

Awe,¹⁾ awe, awe,
 mir thon²⁾ die teufel alzo we.
 Ihesus liber here,
 Schal³⁾ ich nicht mit dir von hinnen kere?⁴⁾

Та Ісус уже не чує її крику, а чорти обступають її. Тоді вона стрівожена говорить, що Ісус обіцяв їй прийти до неї незабаром знов, а чорти чуючи се чим дуж виганяють її з пекла⁵⁾.

Той сам мотив, але в формі безперечно позиченій від нашої драми здибаємо й на Угорській Русі і то не лише в устах люду (пор. В. Гнатюк, Записи з Уг. Русі в Житю і Слові, т. IV, стор. 347), а й у досить старій рукописній збірці попа Теслевцьового, в якій містить ся між иньшим перерібка цитованого висше Слова Евсевія Александрійського ось із яким додатком опублікованим у моїй збірці апокрифів (Памятки т. I, стор. 293—294). Читаємо тут:

„Пошовши Хс̄ до пекла пекло розбив, діявола извязав, народ люцкій с пекла вивѣлъ. И коли ишли люде ис пекла, которых Хс̄ вызволив ѿтол, идучи скакали веселячи ся, гради, ликовали. Посмотрытъ цр̄ъ Дѣдъ, ано оушитки идутъ, едно с̄на его Соломона нѣтъ. Рек ему Хс̄: „Не жури ся, Соломона я тамъ оставилъ про страхъ діяволом, аби их тамъ страшилъ по моемъ отхоуду, бо Соломонъ с̄нъ твой мудростію оттолъ выйде“.

„А коли утихло у пеклѣ, почали ся діяволи збирати по той войнѣ и страху, и стали надзирати у пекло и приникати и смотрити, ци zostал хто по томъ страху в пеклѣ? А Соломон с̄вши почал спѣвати воскресний канон: „Боже мой, да вознесет ся рука твоя, не забуди нищих своих до конца!“ Там ся діяволи ко Соломону позбиради и остали около него, почали его звидовати мовячи: „Повѣж нам цару Соломоне, чога ти ся тут zostав?“ Рек им Соломон: „Слухайте, діяволи, Христос мнѣ тут велѣл сидѣти, бо ся Хс̄ по мене другій раз вернет сюда; тих отпровадивши то еще з болшимъ страхомъ по мене приидет“. Сливши то діяволи зболяли ся велми и порвавши Соломона витрутили его с пекла: „Иди и ти оттол, если ми еще за тебе еди-

1) Awe — o wehe! 2) tun 3) Soll 4) kehren.

5) Ludwig Wirth, Die Oster- und Passionsspiele bis zum XVI Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des deutschen Dramas. Halle a. S. 1889, стор. 106—107.

наго маємо терпіти біду. Если Бог узял голову, а за тебе хвоста не стоїме“. І витрутили Соломона вон діяволи не пекла, а Соломон пошол скачучи весело, співаючи, Господа Бога виславляючи. Увидівши то цар Давид сина свого и рек: „Господи, идет мой син Соломон за нами співаючи“. А Христос рек до царя Давида: „Я ти казав, аж син твой Соломон мудростію оттол вийдет“.

Маємо і в польській старій літературі опублікований один драматичний твір Миколи з Вільковецка п. з. *Historya o chwalebnej Zmartwychwstaniu Panskim*, виданий у краківській академічній „Bibliotece pisarzyw polskich“ (Kraków 1893) дром Станіславом Віндакевичем. Се не пассіона, але воскресна драма, але про те має досить просторий Descensus. Починаєт ся вранці по Ісусовім розпятю і похороненю; жидівські архіереї намовляють Пилата, аби поставив сторожу біля гробу. Пилат вволює їх волю. Вояки стоять і вардують, приходять три Марії і купують у жида Рубена пахучі масти, щоб ними натерти Ісусове тіло. Тимчасом при гробі являєть ся ангел і відвалює камінь, від чого сторожа перелякала ся і кричить.

Pilax: Wejcie! Coś ondzie pięknego,
Jakoby śnieg bieluczkiego!
O Dio! Cóż mi się dzieje?
Serce mi jakoś truchleje.

Theoron: Uram gazda! Rata! Przebóg,
Jużci lece, nie czuję nóg.
(*Всі три падають на землю*).

По хвилі одначе встають і починають міркувати, чи справді Христос воскрес, чи ні, та один із них, Proklus, заглядає до гробу і кричить:

Wezas, panowie, po harabie,
A Kristusa już nie w grobie.

Philemon: Bo, bo, bo, panowie, poszedł,
Ba i prześcieradła odszedł.

Сторожі біжать до архіереїв і оповідають їм, що стало ся, та анї Анна, анї Каяфа не хочуть няти їм віри, а по короткій нараді хочуть сторожам дати гроші, аби розгосили, що вони

були послухали, а тимчасом апостоли украли тіло. Але сторожі не йдуть на підмову, а один із них говорить:

Bale, księża miłościwi,
 Wszystko tu ludzie uczciwi!
 Nie godzi się tak powiadać,
 Z szczerzej prawdy fałszu działać.

Та се лише хвилева опозиція, нарешті вони таки беруть гроші і обіцяють говорити так, як їм велять „księża“. Тут іде сцена Descensusa. Ісус, który ma się ubrać w albę, w stułę i karę, z chorągiewką w ręku, добивається до пекла.

Ehej, piekielne książęta,
 Otwierajcie swoje wrota.
 Otwórzcie się wieczne bramy,
 Wnidzie tam król wiecznej chwały.

Lucifer (wielkim głosem): Cóż to za król wiecznej chwały,
 Co to tak bardzo zuchwały?
 Nie był tu nigdy takowy
 Z takimi śmiałemi słowy,
 Umarły z owego świata,
 Co by łamał nasze wrota.

Jesus: Pan Jezus mocny i możny,
 Na bitwę bardzo potężny,
 Który jest wszystkich mocy pan,
 Ten też król wiecznej chwały sam.

Lucifer: Ba wyrzy, Cerberze bracie,
 Co to tam ktoś u drzwi plecie?

Cerberus (*wizирає і зараз ховає ся*):
 Nie chychy tam, Lucyperze.

Lucifer: A jako, bracie Cerberze?

Cerberus: Mamy gościa niewdzięcznego,
 Jezusa Nazarańskiego
 Z chorągwią jakąś czerwoną,
 Krzyżem napieczętowaną.

Lucifer: Jużci źle, bracie Cerberze,
 Pewnie nam wszystko zabierze.

Чути розмову святих отців. Адам лає Люціпера, далі Осія пророк. Ісус знов бе до брами, Люціпер сварить ся з ним, Авраам просить Ісуса, щоб прийшов як найшвидше, а Цербер тягне Адама до пекольної купальні:

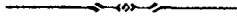
Ad idem, bracia, ad idem,
Do browaru z owym dziadem,
Co sam sobie przekwintuje,
Iż u drzwi Jezusa czuje.
Zbadło mu się święconego,
Rad by do raju wiecznego;
Już nie dba o smołę naszą,
Woli w raju z mlekiem kaszę.

Чорти брязчать ланцюхами, Ісус розбиває пекло, бере Люціпера на ланцюх і затикає йому свою хоругов у живіт. Descensus кінчить ся довгим, болючим стогнанем Люціпера, якого Цербер потішає, що по утраті сих душ швидко наберуть нових, і промовама праотців Адама, Авеля, Ноя, Осії і Івана Хрестителя та спасеного розбійника, що маючи поломані ноги йде на кулях. Ісус узявши за руку Адама виводить їх із пекольної неволі.

Як бачимо, супроти німецьких сей Descensus значно живійший і драматичнійший, але до нашої драми зовсім неподібний.

Що до питання про час і місце написаня сеї драми, то зводимо до купи ось які вказівки. Устні й писані сліди її зберегли ся на двох протилежних кінцях української території, в ізюмським та купянським повітах харківської губернії, де були записані з уст селян оба варіанти вірші, тай також із селянських уст прозові переповідки її епізодів (особливо про мудроване Соломона), і в Галичині, де являють ся копії старого тексту драми, копії не старші половини XVIII віку, та все таки трьох відмінних редакцій, що свідчать про значну еволюцію самого тексту протягом досить значного часу і частого переписуваня. Устні сліди сеї драми заховали ся також на угорській Русі. Тільки на Подніпровій Україні доси ніяких слідів ані переповідок сеї драми не знайдено. Як пояснити собі сю появу? На мою думку вона свідчить про те, що предки тих людей, серед яких зберегла ся пасхальна вірша, бачили колись чи то на Волині або й у Галичині виставу Пасхальної драми, яку зберегли в своїй пам'яті і при якійсь нагоді, прим. при

колонізації Слобідської України наслідком Хмельниччини та руїни на правобічній Україні занесли з собою на далекі колонії. В такому разі написане самої драми мусіли б ми віднести до першої половини XVII в. На се натякає й віршоване і форма драми, що нагадує склад козацьких дум, які творили ся в тім самім часі

Невідомі вірші єромонаха Кліментія

(з початку XVIII віку).

Подав Василь Доманицький.

В „Русській Бесѣд-ї“ за рік 1859, кн. 5 П. Куліш видруковав статтю „Кліментій, українскій стихотворець временъ гетмана Мазепы“ (стор. 79—140) (дата під статью: 1859, января 19, Спбр.). Згодом, а саме в I книжці „Основи“ за р. 1861, сю саму статтю він передруковав¹⁾, значно поширивши другу частину, себ то там, де говорить він про ремесла. В „Оснoві“ вся ся часть складаєть ся виключно з цитат з віршів, присвячених тому чи иньшому ремесству, а в „Русській Бесѣд-ї“ подано тільки голий реєстр тих ремесств. Таким чином статя у „Русській Бесѣд-ї“, поруч з тією, що у „Оснoві“, не має для нас ніякої ваги, і говорячи про Кліментія, доволі буде посилати ся на одну лишень „основянську“ працю Куліша.

В сій останній П. Куліш згадує, що рукопис „Кліментія Зѣновієва сына“, єромонаха часів Мазепи, знайшов покійний А. В. Шишацький-Илліч, „українскій стихотворець нашого времени“²⁾. В рукописі, каже Куліш, є 321 карток звичайного паперу, бракує три картки з початку, багато карток в середині і Бог відає скільки в кінці. Починаєть ся рукопис філософічними міркуваннями про правду, про хвороби, про ві-

¹⁾ Основа, 1861, I, стор. 159—234, „Обзоръ украинской словесности. Кліментій“. Дата під статью та сама, що й у „Русск. Бесѣд-ї“, тільки чомусь не 19, а 12 января.

²⁾ Основа, стор. 161.

тер, про огонь, про Боже довготерпінне, про наймення Божі, про смерть і т. и.¹⁾. „Стаття о Климентіѣ, — згадує він в одному місці, — должна, кромѣ своего критико-исторического обзора, служить замѣною и самой рукописи Климентія, покаместъ не находящей себѣ издателя“²⁾.

Але рукопис той видавця не діждав ся і певно згорів разом з Сьвятим Письмом та иньшими рукописами на хуторі Кулішевому Мотронівці.

Та, знати, правда, що *habent sua fata libelli!* Сам оригінал Климентієвих віршів загинув, але випадково зберегла ся копія з них, власне навіть не копія, а витяги, зроблені для літвістичної цілі. Зробив їх Опанас Василевич Маркович, таки у тому р. 1859, коли рукопис дістав ся до Куліша. Саме на початку того року Марковичі (Опанас і Марія) приїхали у Петербург і Опанас Вас. очевидно зацікавив ся рукописом і задумав використати його для себе, для свого словника української мови, що він давнійше почав складати. Про се свідчить приписка Марковича на його копії: „Изъ старинного (з початку було: 17 віка, але закреслено) безъ початку и кінця рукопису стихотворного (найденного Шишацькимъ-Илlichemъ, а здареного Кулішу) 1859 березолю 9—19“. Таким чином маємо дату, коли зроблено, чи почато робити, витяги з рукопису Климентія³⁾.

Опанаса Марковича, знати, цікавив лишень літвістичний матеріал у віршах; тим то він з них часом бере хіба кілька слів, часом подає самий лишень заголовок, а часом переписує цілий вірш, коли він трохи характернійший. Вибираючи з віршів, що найвизначнійше що до мови, Маркович залишив нам дуже цінну спадщину, бо навіть поодинокі слова чи речення, вихоплені з віршів, мають велику вагу. Одно не гаразд в його копії — се те, що він бідш, ніж треба було, українізував мову Климентія, транскрибуючи Кулішівкою: зам. ходилъ — пише ходив, могъ — міг; слова, що у Климентія пишуть ся з о (домов, дідов, дом, бок і т. и.) пише він на і, закінчення глаголів: росказуєтъ, приймаєтъ — пише на е, а трапить,

¹⁾ Ibid., стор. 162.

²⁾ Ibid., стор. 207.

³⁾ Рукопис Опанаса Марк. взяла з собою за кордон жінка і теж його використовувала задля мови. Вплив сього рукопису на писання Марка Вовчка (Марії Марковички) ясно знати в тілько що видрукованого (ЛНВ., кн. I, за р. 1908) оповідання її „Дяк“, написаного за границею у 1861 р. В оповіданні трапляєть ся ціле речення, дословно узятє з Климентія: „І ченці рибу їсти людям помагають“.

ходить — на **ь**; зам. буваєть — пише **буває**, нарешті слово **же** — заміняє часом через **що**. Все се, переписуючи копію Марковича, доводило ся завертати до початкової форми, але се не завжди можна вгадати, бо й сам Климентій пише часом з закінченням **вѣ**, а не **лѣ**.

Не вважаючи на сей, власне другорядний дефект (бо він не доторкаєть ся пня слів), копія Марковича дає нам з Климентієвого скарбу принаймні ще стільки, як видрукував Куліш в „Основі“, коли не більш.

В копії Марковича знайшло ся 305 віршів Климентія (цілих, уривків з них, або навіть самих лишень заголовків), з того числа тільки 108 є або згадують ся в „Основі“; з них тільки 20 таких, що не дають ані одного слова нового проти того, що видруковано в „Основі“. Таким чином мало не 200 віршів (цілих, частин або їх заголовків) маємо ми тут вперше.

Правда, Куліш вибрав з рукопису усе, що вважав він за найхарактерніше, що потрібно було, щоб змалювати особу автора та відносини його до усяких станів людей, вибрав мало не увесь матеріал про українські ремества та промисли, але він залишив усе те, що не торкало ся сих двох тем; та навіть і деяких подробиць що до особи автора він не використав до краю.

Я в сій коротенькій передмові не маю на увазі доповнити роботу Куліша, — нехай се роблять спеціалісти в українській літературі, — а лишень зазначу деякі подробиці, переважно звязані теж з особою автора і його книгою.

Почну з сієї останньої. Починаєть ся рукопис Климентія, як зауважає Маркович, з 3 картки; далі в середині, коло вірша „О докторяхъ и о цілѣурникахъ“ півнійше дописано: „книга Шпаковского Семена собственная“; ще далі, перед віршом „О линникахъ“ зазначено Климентієм: „О ремесникахъ оставихъ еще где полагаєтця, бо тамъ вѣ книзі не воістілося, за скудостью напірною“; після заголовку вірша „О сіючихъ сімя на нивахъ“ вирвано картку; „усіх вирваних, — зазначу Маркович, — во 20, крім несвідомих при кінці“; при кінці вірша „Піснь нова молитвенная. Подобенъ самоподобный“ додано було ноти; так саме і при кінці дальшого зараз вірша „Піснь нова о рожденіи Спасовомъ“ дописано було: „Гласъ пісні сея тако пой, яко zde пудъ строку положися, или волно кому н иную ноту положить“.

З сього знати, що Климентій умів писати ноти. Куліш

в „Оснoві“ не згадує про се, каже лишень, що автор признаєть ся, що мало тямить в ірмолої, а партесів зовсім не знає; згадує, що він просить вибачення перед „благоразумними“ читачами, а „особливо передь виршописами“ за те, що не в кождому вірші додержав рівне число „силлябъ“ і розірвав подекуди цезуру¹⁾. Справді, в рукописі Марковича знаходимо відповідні пояснення:

Писець сей зъ пемного ірмолая вмієть,
А партесовъ не співалъ, то не розумієть.

А в иньшому місці:

Бо ниді и не равно силлябъ докладаєть,
Єднакъ імъ прилчностей болше покладаємъ.
Можєть и сезора где знайти розервана,
Также и каденція гдеколвєкъ неравна.

Грїшний авторъ, або тежъ викладачъ віршівъ сихъ,
Будучи въ гоненїї, писавъ изъ скорбі їхъ.

Ще в одному місці Кудїш зазначає, що Климентій писав свою книжку для продажу, і на доказ того наводить 4 рядки, — в останніх двох згадуєть ся про книжку:

А предсяжъ и ползи въ ней немало набудєшь,
Якъ ся собі добудєшь и читать будєшь.

Другий доказ, на його думку, згадка „О писаряхъ рознихъ, то єсть именно, що книги готєвие переписують, и видають зъ голови якие новие річи“²⁾.

Що воно було більш-меньш так, — принаймні, що Климентій не для самого лишень особистого задоволення писав, але справді задля ширшого круга читачів, знати ось з сих рядків „Віршів похвальнихъ люблячимъ ниво пити“, яких Кудїш не зауважив:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповісти, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на вдравіє імъ зъ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А єднакъ же, що списалъ я — приповістей колко,
Єсть, чаю, по вселенной єще їхъ и не толко.

¹⁾ Основа, I, 161.

²⁾ Ibid., стор. 200.

Ви же, чтуще, молю васъ еще вспоминайте,
 И кгда схоцете, подлугъ азбуки докладайте,
 Именно, якъ зволите, такъ собі поступайте,
 На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
 А за тимъ на здравіє собі книгу читайте,
 И въ жонами, и въ дітьми здорові пробувайте.

Торкаючись біографії Климента, Куліш говорить, що він „много странствовавъ по свѣту, видалъ всякіє види, и сталкивался со всякими людьми“¹⁾.

Справді, про се автор говорить у віршу „О волочащихся черницахъ и черницахъ по містахъ“ :

И азъ пишуций се, тежъ негди провандровався,
 Любъ въ далекие краи, да але не блукався
 И впьятъ безвазорно ставъ въ манастиръ поспшати
 И въ немъ по давнему зъ ласки Божой и старшихъ перебувати.

Більш біографічних подробиць нові матеріали не дають, хіба що згадати ще про хоровитість автора. В віршу „О немощахъ трясовичнихъ“ він каже :

И віршопиसेць сей много того зъ младихъ літь дознавъ,
 Бодай такого лиха нікто добрий не познавъ.

А в дальшому зараз віршу „О болізнехъ зубнихъ“ він згадує :

Пасторъ сий людскій всі немощі познавъ,
 Кромъ, Богъ кривъ, параліжнихъ, французскихъ, не взнавъ,
 И кромъ вломностей составъ и хоробъ біснихъ, злішихъ,
 Єднакъ побіденнійший, надъ всіхъ людей біднійший.

Не дурно-ж його прозивали Трясця, як се знати з дописки чужою рукою у віршу „О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі“ :

Бо едень бідний школяръ²⁾, прозваніємъ Трясця,
 Где живъ и где будетъ жить, не мать ему щастя.
 А хочай онъ, въ світі живучи, вельми ся страждаеть,
 Только жъ, бідний и вельми мизерний, свою торбу в скриню ховаеть³⁾.

¹⁾ Основа, 1861, I, 162.

²⁾ Школярами прозивали усіх тих, що проживали у школі. Блукаючи скрізь, Климентій шукав пристановища звичайно у школі.

³⁾ Основа, 1861, I, 174.

Нарешті пояснимо, звідкіля власне стало відомо, що автор — Климентій Зѣновієвъ синъ. Як бачимо в копії Марковича на останній сторінці, там стоїть таке:

Изложитѣл вѣршОв сих, Многихъ благъ вамъ жаелаеть,
А НайпАче небесниХъ добръ щиро пріяеть і т. и.

Коли читати під ряд великі букви, то виходить: Иеромонахъ Климентій Зѣновієвъ син.

Коли-б ми попробували змалювати світгляд автора і взагалі вказати характерні прикмети його особи на підставі нових отсих матеріалів, то прийдемо до того, що вже Куліш говорив: се людина без сталих принципів, без певних моральних основ, в справах віри та в питаннях правно-громадських — формаліст, в приватному життю — цинік, ворог демократизму і прихильний до висших та дужих (особливо світських).

Справді, в нових матеріалах вбачаємо ніби то й симпатичні риси в характері автора, напр.:

...ненавидить трохъ персонъ моя душа:
Богатого, скупого и пишногo голиша,
И старихъ въ-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
А ктому особъ татей, або рачей злодіевъ.

Або:

Зачімъ роботникамъ, прошу, нагорожайте
И однимъ шелягомъ, гди заробляють, не вкривжайте,
Бо за милостию и тое ся вмінаетъ,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаеть.

Але через якийсь час автор вже забув, що він писав, і, посилаючи ся на „звичай“, пише таке:

Повиненъ есть господарь за весь рікъ платити,
А отходящому нітъ нічого не платити,
Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
То, подлугъ правъ, за весь годъ плати ему не дати,
Такъ же би господарь гди би мілъ отсылати
Могоричного слугу, мусіть за весь рокъ нагорожати.

Формальна сторона повершила звичайну справедливість, яка проглянула була в попередньому віршу.

Ще різкійший зразок того, до чого доходив Климентій в своїх висловах, ідучи лишень формальним шляхом і не вдумуючись в саму суть, се вірш його „О катахъ“. Починає він ніби так як слід, признаючи, що

Єдинокъ и нечестное на світі есть ремество,
Меновите мистровство, або тежъ катовство.

Але зараз же:

А й катъ — потреба всюди свого часу.

І далі, ставши на сьому ґрунті, таке рече:

Чвертуйте, и паліте, и бийте, и стинайте,
А если коли кого вішати будете,
То примучіть перш добре — нехай не забудеть!

І робити се все в спокійним серцем можна тому, що

Богъ васъ латво за то всіх можець простити,
Если хочете котрий той урядъ зложити.
А теперь, якъ належить, ремесломъ тимъ керуйте,
И единъ въ единимъ въ ласці живіте и вдравствуйте.

Часом у Климентія прорветь ся вірш зовсім таки симпатичний, де бачиш, як автор, забувши на час свою шкаралупу формалізму, промовляє так, як йому підказало безпосереднє чуте чи співчуте до простого люду. Возьмім напр. вірш „О женцахъ“:

И жегоми тежъ отъ солнца бывають,
Же ажъ иногда потомъ обливають,
И безъ воды такъ иний и знеможець,
Звлаща, нетерпячь хто, ажъ ратуй Боже.
И руки сонцемъ тогда присмягають,
А що найгоршей — тварі зчернівають.
И иноі втожъ наберутця знути¹⁾
И мусяць терпіть во-місто покути.
Тижь самъ, Господи, видишь їхъ страдання,
Храни їхъ проти срогого карання.

¹⁾ Се слово теж перейняла Марковичка з Климентія, у оповіданю, написаному за границею: „Пройдисвіт“.

І поруч з сям послухаймо, що Климентій говорить про жінок (крім того, що подав Куліш в „Основі“):

Можешъ гди не словами жону научити,
То можно злий норовъ трохи киемъ одбучити.
А ежели не киемъ, то хочъ макогономъ.
А начнетъ утікати, влучай наздогономъ.
И дай Боже, нікому жони той не міти
И злонровной бидлини, бо скорбъ будешъ міти.

На сю-ж тему в иньшому місці:

И вельми тое добре здавна повідають:
„Не вірь коню в полі, а жінці у дворі;
Жінці всеей правди не одкривай“ і т. д.

Ще яскравіше говорить автор ось у сьому уривкові:

И нагайки або тежъ канчуки сплітають (римарі),
Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

І хоч як гостро Климентій ставить ся до жіночого роду та подає читачеві науку, як жінок „прицвічати“, проте з жалем констатує той факт, що

Лечъ въ наше время, за нашего віку
Отнюдъ не удержатись жони чоловіку.

Одно місце у віршах його свідчить, що автор любив деякий комфорт. Принаймні волами, наприклад, він не бажав би ніколи їхати:

И злая то річъ їздити волами на світі:
Волівъ би все коньми, а їхъ би хочъ не міти.
Якъ би мілъ въ злий фортуний часъ собкаться волами,
То скорій би носпішивъ пішими ногами.

Климентій високо ставить науку, письменство, книжку, вважає, що од того буває користь громадянству і користь сю пропагує в своїх віршах:

Талантъ, же наукою то ся називаєть,
Гди же независтний, и инимъ вичаєть.
Бо аще токмо самъ кто мудрость розумієть,
А другимъ не подаєть, полви въ ней не мієть.

В иньшому знов місці:

Книги бо на спасенний путь всіх наставляють
И пользу душевну чтущимъ сотворяють.

Будучи трохи „искушень“ в науках, може за часів семинарських, Климентій вдаєть ся часом до пояснення матерій, недоступних звичайній темній людині, але пояснення ті та міркування дуже наївні, бо й сам Климентій власне мало чим різниться в своїому світогляді од народньої маси.

Напр. спало йому на думку пофільософувати з приводу такого хемічного з'явища, як дим. Пише він вірш „О димі“, але що він в ньому пише?

Не домислена річ, где ся онъ діваєть..

Аще бъ не щезаль, то сонца бъ не видіти..

А як би сонце через той дим та перестало світити, то

Жодна бъ не могла речъ жива пробувати.

Ото й усього пояснення: що дим „щезаєть“ !..

Не кращий в Климентія і ботаник, як химик:

Древа и зеліе духу въ собі не мають..

І потім дивуєть ся:

И дивній, же зсічено, ино древо отрастаєть.

Пояснивши науково, де діваєть ся дим, Климентій берєть ся ще й до грому. Але у віршу „О громъ“ він одразу ж пасує:

И яко не всі діла Божі намъ свідомі¹⁾,

Тако особно громніи сили не довідомі,

Але тежъ утаєні суть отъ всіхъ чоловіковъ.

Дуже цікаво дивить ся Климентій на анатомію та фізіологію чоловіка. Так ми довідуємо ся од нього, що

Студень збитная²⁾ такъ часомъ заражаєть,

Же ажь внутрної жолудокъ кріпко нарушаєть.

А чому дитина приходить на світ уперед головою, ось як він поясняє:

Яко голова місця шукаєть умірати,

Тимъ же подобіємъ ся и на світь рождати.

¹⁾ Вираз свідомий, несвідомий — замість відомий, невідомий теж перейняла в своїх творах М. Марковичка.

²⁾ Надмірна холоднеча, мороз.

Климентій не був чужий і до науки медицини, не дурнож він усі хвороби мав, крім „параліжних та французьких“. Але лічив він їх, як звичайно тоді усі хвороби лічили, кровопусканнем.

И азъ віршописецъ се зколькомъ літъ заживавъ,
Пушавъ кровь, и малую помощь тимъ дознававъ.

Лікарів, знати, він не дуже поважав, бо лікар

И самъ себе отъ смерти и онъ не заступить,
Якъ конечна кончина и ему наступить.

А про кашіль, приміром, - Климентій говорить, що він хотів би,

Да въ псовъ людскихъ и въ иншихъ вселився,
А за то бъ и псовъ вигибло хочъ мало¹).

До медичинських порад треба залічити й пораду Климентія добре спати:

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляеть,
Той половину свого здоров'я втрачаеть,
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшаецця віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляють.

Правда, каже він,

„Святні отці нарочно не досипляли,
Ради спасенія: да не довго живали!“

.Одначе, маючи сам наївні, ті що й взагалі у народній масі, погляди на світові зявища, Климентій вважає себе далеким од всяких забобонів. Тим то він і накидаєть ся так завзято на жінок, „пятницю празднующихъ“. З сього вірша, до речі, ми довідуємо ся про те, що за часів Климентія на Литві (в Білорусії) в неділю робили усяку роботу.

Каззвъ бимъ карністю великою карати,
Которі дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші єі празднують,

¹) Як страшенно Климентій ненавидів „псов“, — віли ся йому під час його мандрівок! — знати з того, що він спеціально навіть написав два „Слова о псахъ“.

А въ Литві і мушцязни такожь іяъ послідують.
 Бо въ пятницю отъ великихъ работъ воздержаются,
 А въ неділю, що хотять, все робять домовое,
 Такожь и въ полю діло полевое.

Але караючи „жен“ за те, що вони мають звичай святкувати п'ятницю, Климентій сам обстоює другий звичай, коли не можна їсти вірним риби. Довідуємо ся, що не можна її їсти

Сди Благовіщення на страсній неділі бываєть,
 И въ святъ-вечірѣ нѣ яєся риба рождественскихъ,
 Такъ тежь особливо и въ Богоявленскихъ.

Цікавий дуже і з боку лінгвістичного і взагалі з побутового реєстер заступників царства ботанічного і зоологічного. Климентієва „Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрѣтаєтця (колько знаємъ и чувъ, толко и написалемъ)“, обіймає собою 69 пород дерев, переважно тих, що ростуть на Україні, але є кілька таких назв, що не можна їх зрозуміти: Кожа (?), Можа (?), Небожа (?), Яложа (?). В віршу „О створенняхъ божихъ и дьявольськихъ“ налічено 37 пород зоологічних, при тім виключно тих, що сотворив диявол, захотівши „Богу ся уподобити“. З зоологічного царства чомусь особливу неласку має Климентій до зайців. Він присвятив їм спеціальний довжезний вірш („О зайцяхъ“), в якому зайця за його боязливість, за непридатність ні до чого, бо й

Мясо твое брідко, и згола лядашо,
 И нечестива шкура твоя, же то не крїнка —
 И пожался Боже, тихъ людей благочестивихъ,
 Же то футерца шикють въ вашихъ шкуръ нечестивихъ,

дає його за всяку шкоду на городі та в садку і нарешті дає йому добру пораду:

Зачімъ, бідний зайче, би-сь білшь не терпівъ пригоди,
 Біжи, утопись где южь въ болотную воду.

Нарешті подам ще кілька зразків віршів Климентієвих, які показують, що ще один невеличкий ступінь, і перед нами міг би бути справді поет український в початку XVIII в.

Візьмемо напр. вірш „О уміраючихъ богатихъ людехъ“.

Не хочетя умірати людемъ небогатимъ,
 А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатимъ,

Убогий, вміраючи, ні въ чомъ не жалієть,
Нічого бо жаловать, же скарбовъ не мієть.

Далі автор малює вже з художницьким чутєм те, що почуваеть, умираючи, богатий :

И многоціннихъ много висящихъ сукмановъ,
И сребряннихъ на столахъ стоящихъ збановъ,
И уврїть, же младая жена предъ нимъ ходить,
Тая горшъ до крїпкого жалю приводить.

Ще ближе до народньої чистої мови стояв, мабуть, вірш „Молитва къ Пресвятой Богородици“, але на жаль, ні Куліш, ні Маркович не списали його. Маркович подає тільки початок її :

Чиста дівице, красна голубице,
Молися за всіхъ, небесна царице !

Ще один вірш одмітний серед иньших — се „О неуміючихъ Богу молитися“.

Хто не умієть Богу молитися,
Треба на море тому пуститися.
Тамъ якъ фортуна вітрная прилучить —
И неумілий молитися научить.
Тогда и грїхи свої вспамятаєть
И въ молитвахъ всіхъ святыхъ изучаєть.

Що Климентій багато собі зашкодив в своїй поетичній кар'єрі тим, що одбігав сюжетів побутових, з сільського життя, можна знати з такого уривка вірша „О косаряхъ, що сіно косять“ :

И такъ много за зиму сіна конь поїдаєть,
Же часомъ изъ шкурою самъ ва то не ставаєть.
А въ кого часомъ сіна свого перейметця,
Той по сторонахъ въ денгами куповати товчетця,
Гди окаянныхъ коней не хочєть поморити,
Жебъ било чимъ поїхать, або дрова возити.
А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараєть
И для сіна иногда остатнее збуваєть.

У віршах Климентія можна часом доглядіти чимало дотепу, який був би, безперечно, ще яскравіший, коли-б Климентій ближе держав ся народньої мови, яку він безперечно дуже

добре знав. В віршу „О велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котри негдись били такъ великие, якъ дубья“ він оповідає, що колись, ще з початку світа, були такі велетні (кістки їх знаходять і зараз), але Господь їх „скоренив“ і встановив „возрасть сей помірний“. То було-б ціле лихо, каже Климентій, як би були ті велетні жили й досі, бо тоді треба було-б, щоб усяка річ була відповідна до зросту того чоловіка:

Яко то рибъ великихъ, жеби наїдався
И скотъ великий и птиць, жебъ контентовався,
И дубья бь по пятьдесятъ сажний было бь треба...

И повинно бь всякая речъ болшая бити,
Жебъ могли такой великий дурень въ світі жити,
Яко то: каменя треба бь великого
Млинового, жебъ зъ хату было толикого,
И въ збожъяхъ жебъ по сажню зерна уживали,
И стебля жебъ зъ дуба въ-гору возростали,
И рікамъ би треба мору ся ровняти,
Жебъ мощно млини зъ тми каменми встраяти,
И древамъ треба бь въ хату возростати,
Жебъ сто сажней ввишь могли церкви будовати.
И коней би и воловъ треба бь не таковихъ,
Жебъ чимъ било возити деревень таковихъ.

Далі подаємо ми вірші Климентія в тому порядку, як вони переписані у Марковича. Се, очевидно, той самий порядок, що був і в оригіналі.

„Починаєть ся з 3 стр.“ (примітка Оп. Марковича).

О людяхъ правдивихъ и хотящихъ правди научитися наука.

О болізняхъ всякого створення животного, начежъ о чоловічеськихъ.

О вітрі.

...Подобно створивъ вітръ болшь людемъ на пакость,
Неже на выгоди.

Єму же аще бь зволивъ Богъ волю дати,
То могли би зъ долинами и гори зравняти.

О желающих собі смерти.

Дай Боже въ який часъ лежати, а не нагло помірати.

О смерти.

...Але равно въ душами всякихъ розлучаетъ

А особливе простихъ и великоможнихъ,
Честнихъ же и пречестнихъ и ясновельможнихъ.

О учащихся умірати прежде смерти.

О видимихъ смертєхъ человіческихъ (страхомъ Божиємъ)¹⁾ случающихся,
яко страшно єсть.

...Прилука несподівана.

О уміраючихъ, где ся не раждають.

...Голова місця шукаєтъ...

О раждающихся чєловіцєхъ, по что ради скоро родитця отъ утробы матерней на світъ въ миръ сей — заплачєтъ первіє, а не возмієтця.

...Печаловатись... (пєклуватись).

О зєгару, або тежъ о годиннику и о годині смертної.

...Гдє зєгаръ години въ свой часъ вибиваєтъ,
Въ то время смертнимъ намъ часи прєзначаєтъ.

...Вікъ нашъ, якъ година,

...Не відаємо, що справить минута єдина!

И неминующая то смертная дорога,
Котрою влучить, Боже, дай до тебе, Бога

А колко живучи, єдно день смертний прійдєтъ
И душа, хочъ грішна, хочъ свята, въ тіла вийдєтъ.
Бо и мовять: часъ за часъ — икъ вечеру ближе,
Также день за день, ноць за ноць — къ смерти ближшей.

О нехрещєнныхъ младенцєхъ уміраючихъ.

Лєчь зась якъ найскорійше у крєсть увождайте

Зачіємъ ми духовниє того постєрігаємъ

¹⁾ Чи сі слова належать сюди, я не певен. В. Д.

И на тоє пилю васъ простихъ навчаємъ
 ...кінчання — сконання (О. М.).

О снідаємихъ звірши.

О убиваючихъ зъ церквей... будиноквъ, дрєвъ ліснихъ, или тежъ вь
 кладяві глєб (?) впадаючихъ.

Ганєбная и то смєрть на світі биваєть,
 Хто изъ якої висоти вь смєрть ся забиваєть.

О прибываючихся землею.

Не бєвъ причини то, знать, и земля прибываєть,
 Подобно тимъ, що єю сами ся заклинають:
 „Бодай, повідаяють, насъ живихъ земля пожєрла!“

О уміраючихъ младєнцєхъ и дівцяхъ... послі вінчання заразъ.

Не могу згола на то розуму прибрати

О утопаючихъ вь водахъ морєкихъ и на малихъ рікахъ рознихъ.

Лєчь погомъ єди язиковъ невірнихъ...

О знерваючихъ мравомъ.

Злая и то смєрть, же моровомъ копчатисъ.

О согораючихъ во огні.

Не дай, Боже, такою смєртю ся кончати,
 Огнемъ горіти и злє крішко пострадати.

О уміраючихъ на путєхъ, а не вь домахъ своїхъ.

И не тилко, що вь дому будєть спокійнїше,
 Але особно єще и душєспасєннїше...

Да и шабитки свої распорядять, якъ належить
 И отнимуть, кому хотять, що принадлежєть.

О уміраючихъ наглими смєртми, т. є. именно бєзъ жаднихъ причинъ або
 приключокъ, ні мало не хорівши и не лежавши.

О убиваючихъ или губячихъ смєртми самихъ себе зъ своїхъ не раз-
 сужденїй.

Бо хто самъ себе зъ світа сєго погубляєть,
 Той Юдиної нагороди заробляєть.

Але вь Христа ратунку изъ плачємъ просїте,
 Можеь той скорбі Ваші вь радость прєтворити

И ласкавими ваших наступцовъ вчинити.

О вразѣхъ видимихъ, т. е. о чоловічихъ злихъ.

Писано есть: сохрани мя одъ врагъ видимихъ

Борзій паче, нежели отъ тихъ невидимихъ.

Бо отъ невидимого хрестомъ оборонишь,

А отъ видимого горить, нічимъ не одмолишь :

Ні хрестомъ святимъ, ні тежъ всякою просьбою,

А ні внять же якою твоєю грозьбою.

О клеветникахъ.

О пеняковатихъ людяхъ злихъ.

На кого хто пенею лізеть, гіршъ ножа ріжеть

И бодай пеннимъ ніколи не служило щастя!

Лучче бъ пенному сило на шию взложити,

Ніжъ біднихъ людей правдивихъ зводити!

О нехотящихъ труждатися честнимъ трудомъ, т. е. о злодіяхъ („Основа“, 232—233).

Нічого нового.

И се о злодіяхъ...

О драпіжцяхъ, нікогда не насищаємихъ или тежъ о видерцяхъ, подобнихъ древнему митареві.

(В „Основи“, стр. 233, заголовок не увесь).

О купцахъ и о продавцахъ фалшивихъ и о продаючихъ вино и воду въ вино (сирічъ въ горілку) ліющихъ и особъ [в „Основи“ о особъ (?)] наклепи творящихъ піючимъ для душегубнихъ имъ прибитковъ. („Основа“, 171).

(Вирвано 3 листки, — прим. Оп. Марковича).

О табáдї и о уживаючихъ ея. („Основа“, 169—170).

И многий народъ тютюнъ всюди важиваєть,

Которимъ повітря люто (?) въ себе збиваєть.

Въ маркотності змало (?) веселія прибитокъ,

Для того и военний народъ важиваєть

И посполитий, хто хочеть, важиваєть.

(Далі те, що в „Основи“).

О идучихъ на слободи людехъ. („Основа“, 163).

Въ несвідомій дорозі...

Хочь би і заразъ лунувъ (дуснувъ?), не дождавшись світа.
 А пудъ часъ на світі и тоє прилучаєть,
 Якъ конь норовистий будетъ...
 ...Не оцажай..

О присягающихъ не по правді.

Присяжність не по правді даремно не минеть,
 Неправдою имя Боже призивати...
 Якъ обидві¹⁾ сторони присягнутьъ...
 ...чинити..
 Єдно добре, друге буде зле присягати,
 Не знати, кому віру зъ промежку їхъ поняти.
 А кожде творитця²⁾, — присяга по правді
 ...Кривоврисяжця...
 ...И злоє діло его всенародно обличить...

О кленущихся ложно.

...то в неравсуднихъ ведетця..
 ...проклинатися — великий гріхъ..
 ...Гнівъ божий отримити..

О позивающихъ людей до старшихъ.

Много есть охотниковъ людей позивати
 И скорбі набавляти и хліба збавляти.
 И скаргу зъ сердечною скрухою Богу прекладаєть...
 Певно, почуетъ Господь Богъ невиннихъ невинность.
 Бо, мовлять, де любовъ, тамъ самъ Богъ перебуваєть
 И на міючихъ її духъ святий почиваєть.

О чинящихъ пакості монастирамъ и церквамъ („Основа“, 175).

Церкви и обители люди совидають,
 А они и созданихъ въ-півечъ обдирають..
 Пакоствовать... — в „Основі“: пакостить (sic!)
 ...Памягвовать...
 ...Вистерігатись...

О хулящихъ чинъ духовний („Основа“, 175—176). Після тексту, видкованого Кулішем :

¹⁾ Чи не українїзував Маркович?

²⁾ творитця — притворствуетъ (прим. Оп. Марковича).

...Спрашати прощення

...Поражаю — совітую (Оп. Марк.).

...Идольникъ...

О должникахъ хто кому виненъ.

А винному двоюка часомъ скорбъ биваєть,
Гди презъ назначений часъ въ-двое отдаваєть;
Же то єсть такая речъ нудъ часъ меновите
Должний на себе облікъ дасть — отдать совите.

На Волиню единъ ся опукавъ неборакъ...

Такъ вже ему, бідному, за нещастямъ стало:
Присудивъ Ляхъ, жебъ Жиду отдавъ Русинъ вдвое.

На що било въ облиці такъ обіцати,
Же презъ реченець буду вдвое отдавати.
Не готовизну давъ, тилко всю худобу...

Умеръ зъ хмелевого трунку.

А жінка при влої нуді пошла запрядати,
А діти свої Жидамъ почала наймати.

О утікаючихъ зъ долговъ.

...Свободжатись...

...Въ долги упадати...

Надовжившиися людянь, да утікаєть.

О людехъ тихъ, же все тилко чого колвекъ въ людехъ инихъ позначають, а своего (якъ на пакость) нічого не мають и не стараються міти собі такожъ.

Зачімъ, кождий гультаю, осмакъ не пропивай...

И се томужъ подобное...

О втручающихся не въ свої річи.

О неправдивихъ щиростехъ нещирихъ чоловіковъ.

...Благотворці...

...Неблагодарство...

А иний на відробъ беретъ, и не одробляєть,
Да яко влодій злий синъ зъ міста утікаєть.

И вірую Богу, хто чуже одбіраєть,

Тому по истині даремно не минаєть.

Я соскорблячи вашій згибелі, поражаю,

Отъ которой вамъ свободнимъ бити приятельско прияю.

А на мене за сню науку не дивіте,
А довги одбувайте, та здорови живіте.

...Охочо...

Заступай же насъ, Боже, отъ всякіхъ злотворцевъ.

О людехъ самнхъ себе голодомъ убиваюцихъ, скупості ради.

Єсть такіхъ, що всіхъ речій подостатку мають,

А для злої скупости голодомъ згпбають.

О уписующихся въ козаки дурнихъ мужикахъ и знову виписуватися хотящихъ („Основа“, 183—184).

Нового пічого.

О козакахъ негоднихъ похвалы, меновите о тихъ злихъ и окаяннихъ синяхъ и неотецькихъ дітяхъ, которіе у войско идуть, а людей, на путехъ идучихъ або ідучихъ, обдирають, или що-колкекъ насильствомъ рабуючи, пакості сотворяють („Основа“, 206).

...Бісу вгодній...

Заступай же насъ одъ меча и кулі!

О пекущихъ хліби пшеничніе, а хочъ и житніе фалшиве зъ галуномъ и продаюцихъ.

Вельми и тне Богу согрішають,
Которіе и хлібъ зъ фалцю продавають,
Мішаючи у тісто галуць для надменя...

И перенечай той учитця науки,
Жебъ за злий прибитокъ дати себе бісу в руки.

Якъ изъ світа погинуть сего, то тоді познають!

...Пріяти...

...Намъ и вамъ тогосвітнього, кари не жадаючи...

О волочашихся чернцахъ и черницахъ по містахъ, по школахъ и по корчемнихъ дворахъ („Основа“, 184).

Перед двома останніми рядками в тексті, видрукований Кулішем :

...Примножати...

И монастирямъ безвечность наволоікати.

Або де лунуть [луснуть?] у корчемномъ дому...

Може неровсудній той шинкарці налити,

А що горшъ и комедій якихъ начинити,

И якъ въ корчмі згине, въ гній, якъ пса, законати,

Поневажъ такъ важився зле поступовати.

...И старшому, и братіі повинися

...Въ миру згине...

А якъ неслава закону нашему прослине [з боку приписано :
чернечому (прим. Марк.)].

Вільно псові и на Бога брехать

И на кого кольвекъ якъ псові вільно щекать.

Бо що и одъ шибениць котрие втікають,

И тие въ монастирахъ часомъ ся संबождають.

Іно-то будеть бісу по вандрівкахъ служити.

...Пропасть вічну...

И тожъ такого въ поминникъ може уписати

И зъ преставшимися братіями поминати ?

Нехай уже самъ себе такий поминаеть !

Але осудовиска и по смерті достоїнъ.

...Впрохаться...

Ивий хотъ странствуеть, да статоць того можетъ міти,

Не поїде таковий где въ корчму ночовати,

Але до священника можетъ ся впрохати,

Або хотъ и до простихъ также людей честнихъ.

И подяковання людянь (добримъ) вставши отдати

И въ путь свой, где надобно, зъ Богомъ поспішати.

...Мольби вношати...

И азъ пишуций се, тежъ негди провандровався,

Любъ въ далекие краї, да впе не блукався.

И впять беззазорно ставъ въ манастирь поспішати

И въ немъ по-давнему зъ ласки Божой и старшихъ перебувати.

...Гріхи оддалити...

О босакахъ (що босі, безъ обування въ зімі ходять).

...Неарозумительний...

Не знають, чи люде они, чи якіе кадукі.

Мало котрие въ хитрость таку придаютьця.

То проявились ніякіе покуси, знать,

Которихъ и въ старовічнихъ книгахъ не можешь начитать.

И еще пропопами сами ся називають

И чрезъ помічъ вражую людей ошуквають.

Не важплися бъ южъ болшь всего світа дурити,

Але могли бъ въ сапогахъ видимо ходити.

...И откровенія ніякіе баснословлять.

Бо не обитають въ чеснихъ якихъ людей дворахъ,

Да болше по корчемнихъ...

Лучше бѣ імѣ на шиі собі сила¹⁾ вкладати

Чи відляжь котримъ ноги натирають, чи...

Бо не можна такъ зѣ матері народитись.

О злоби людей памятозлюбнихъ урядовихъ.

(За сироть, — Он. Марков.).

О невігласахъ, укоряющихъ тихъ людей, которі писаниємъ святимъ ви-
кладають, що полевное на пользу ихъ... („Основа“, 176).

Знайте и розумійте, такові люде:

Що вамъ за тії речі в послідній день буде!

И если запасную хто собі душу маешъ —

Воля твоя: согрѣшай, якъ ти собі знаешъ!

А если єдну маешъ...

Горде (Зват. відм.)

Тилько предъ тобою єсть дві значні дороги:

Хочъ на спасеніє, хочъ на згібельніє иди пороги!

О Циганахъ и о Жидахъ („Основа“, 168).

Також туляютьца и Жидаы по всемъ світу... — у Куліша
неправдиво: тулятьца.

Аджеж і далі, в 5 рядку в краю у Куліша:

„Где ночь по світу туляють!“

О катахъ.

Каждого ремесника люде похваляють,

И яко то потребнихъ людей ублажають.

Въ своїхъ віціхъ (вѣкахъ — жизни).

Єднакъ и нечестное на світі єсть ремество,

Меновите мистровство, або тежъ катовство!

А й катъ — потреба всюди свого часу...

Злодії...

Забійці — убивці

Чвергуйте и паліте, и бийте, и стинайте,

А если коли кого вішати будете,

То примучить першъ добре — нехай не забудеть!

Богъ васъ латво за то всіхъ можетъ простити,

¹⁾ оселки, В. Д.

Если захочете котрий той урядъ зложити.

А теперь, якъ належить, ремесломъ тимъ керуйте :

И еднѣ въ еднимъ въ ласці живите и здравствуйте.

Нищенскій віршъ.

Або найдорожшю річъ — полову.

Бо я на еі давно залецаюсь

И уже на весіле прибіраюсь.

О золотаряхъ („Основа“, стр. 208—209).

Після рядка :

„И на сагайдачние остра и кульбакп“

вставлено :

И пояси ділають срібрніи мудруі

Же ажъ зряціи на нихъ¹⁾.

И всего не одмовни, все бо імъ возможно.

И оправляютъ²⁾ такожъ премудриі ножи.

Після останнього рядка :

„Все то золотаръ своїмъ розумомъ готуетъ“ —

...и сестръ.

О мужехъ злихъ, убивающихъ жени своя.

Ино бо невірного вмiсто звіря убити,

А иное вірного въ світа сего згубити.

Ино зась мечникъ творить, що людъ розказуетъ,

Зате собі велика гріха не приймуеть.

Будуть тамъ до ся и не сподівають

Не токмо бо гріхъ отца и матіръ убити,

Але и жону — изъ кимъ присягъ вікъ кончити.

Претожь и жонъ своихъ убивать не держайте,

Але на судъ Божий всі собі памятайте.

Сей же о людяхъ добрихъ, побожнихъ, милостивихъ, ласкавихъ и о странноприемнихъ.

Хто странныхъ и убогихъ въ домъ свой приимуеть,

То собі покой вічний въ небесі готуетъ.

Ні за что убо такъ якъ болшь за милостиню

¹⁾ у Куліша : на тихъ.

²⁾ у Куліша : справляютъ.

Буде міти собі божую благостиню.

Ми же повсеґда за тихъ Бога благаемъ,
Отъ которихъ милостиню иноґді приймаемъ,
А по кончинахъ нашихъ неба достуґнити.

О друзіхъ зичливихъ.

Про то треба изъ всіми по друзькій пробувати,
И всіми силами їхъ ласки запобігати.
Бо хто не хоче людямъ людскости виявляти,
Того и въ приґоді мало будуть ратовати.

Зачімъ прошу васъ зъ всіми приязливо живіте,
И другъ за друга еще и Богу ся моліте.

О премінностяхъ світовихъ.

И люди тежъ смертями розними ся кончають.

О одноокнихъ людяхъ.

Називаетця зъ єднимъ окомъ півъ чоловіка...

Власне якъ на сміхъ, або тежъ нарокомъ.

И дай, Господи, очей памъ не утрачати,
Бихмо могли всяку речъ ясно оглядати.

О колючкахъ, що колють въ бокахъ у людей часомъ.

Пудъ бокъ...

Затверділая кровъ то справляєть...

О болівнихъ животнихъ.

Улічити — вилічити.

О п'янихъ людяхъ, богатихъ и убогихъ, чинячихъ бунти безвиннимъ зъ нерозсуднихъ головъ своїхъ.

Гдижъ будетъ шастатися, многихъ укоряя
И домовнихъ жителямъ спокою не давая.
И хочъ ляжеть изъ лихомъ собі где и спати,
А не спатиметь мовкомъ, все лишъ будетъ ворчати.

И ще проклинаеть, самъ прокляття годець,
Бодай нагло вслизъ !...

О вбогихъ людяхъ.

А баґатому хочъ то и скорбъ часомъ типеця,

То въ томъ же ему часі рихло и минетця.

Або будетъ въ здоровью бідний шванковати,
Или которимъ инимъ лихомъ торговати.
О Боже! Чому жъ то ти вбогихъ упускаешъ
На скорбь и на слези...

О мятежномъ житіи человѣческомъ и о убужествіи.

Гди жъ світу и земли нить конца здаетця быть,
А не знайдець вбогий...

Кромъ ёму хто инъ печаль въ радость претворить,
А къ тому оному самъ Богъ ласку отворить,
А самъ мало себе хто зъ скорбі свобожаетъ...

За чимъ, о Боже, вбогимъ додавай рятунку.

Токмо самъ, промислнче благий, дай пожити!

О щасливомъ (кому Богъ давъ) житіи члѣскомъ.

Не гріхъ би и скорбному помощь приложити,
А ему приложивъ би Богъ болшъ повоження
И всіхъ желаемихъ добръ помноження.

О печалі.

Печаль кому ся лучить, радости не маєть,
Лечь овшемъ серце его кріпко увядаеть.

О скорбі и се, толко не о великій.

...трудность орудуеть...

А особно, якъ поидеть, да не зборудуеть.

А вельми того много на світі буваеть,

Же не справивши, къ дому ся поворочаетъ.

О скорбящихъ.

...Зъ тіла въ нівечъ изпадають

...Скорбнимъ засихають кости

...и трудовъ їхъ не погадають

Не отчай (не отчаявай ся — прим. О. М.).

Иначе (нишого)...

Бо затрачу и тую до тебе дорогу.

Не печалуй зіло, Авъ и тя памятаю...

Ублагословлю тя и отъ врагъ свободжу.

А еднакъ побіденикъ мало чого маєть
И день отъ дня працюєть, и не можеть міти.

О убогихъ и о богатихъ.

Що далі на світі, горшъ біда наставаєть,
Же убогий чоловікъ во всемъ погибаетъ.

Бо стократний імъ за то ущербокъ биваетъ.

Або громовимъ огнемъ, або тежъ водою
Ажъ виходять імъ ти вдержання зъ бідою.
Зачімъ роботникамъ, прошу, нагрожайте
И еднимъ шелягомъ, гди зароблять, не вкривжайте.
Бо за милостиню и тое ся вніаєть,
Хто трудникамъ, якъ слушне годнимъ, заплачаєть.

О подражаніи Христовомъ, до властей.

Не барво теперъ власті Христу подражають,
Ижъ проступившихъ — рідко коли їхъ прощають.
А хочъ и простятъ... або изъ помненнемъ злобнимъ.

Токмо иний изъ скорбі мовить на ихъ душу:
Вп'яють по прежнему тое жъ діло чинить мушу.

А въ нихъ звичай заледві и каючихся прощати,
А на завше еднакъ зло памятати.

О волочацихся поневолі людяхъ, которі добре ся преже міли и на
еднихъ місцяхъ (при добрихъ повоженняхъ) сиділи.

Пожалься Боже звлаца на старость!

Тричислена¹⁾ вещь зіло мі нашоаєть :
Гріхъ, немощъ, нищета, а кромъ сихъ не буваєть.
Скорбъ кромъ паки случаетъ изъ озлоблєнія,
Одради на радость себѣ нігди не маєть.

Самъ Богъ добротинностей такого не забудеть...

О благополучностяхъ челоуѣческихъ.

О смутнихъ веігда: же иному и добре поводитися,
А вінъ, нітъ відома чого, смутитця.

¹⁾ На стр. 186 „Основи“ згадуєть ся четверочисленная скорбъ.

А не знаємъ, чоґо кожь таковий смутуеть.

Нї щетнее житие — иночеське (прим. О. М.).

О чепцяхъ знайдешъ наиродъ далі на переказахъ въ многихъ місцахъ
но листахъ ищучи.

О пьянстві и о пьяницяхъ.

Прето отъ запойства хотъ трохи повстятися.

А такъ знову на порі своїй скоро станешъ,

Если запиватися уже перестанешъ.

О хоробі зъ пьянства биваеґой.

Пьяний доброхотъ хороби добудеть.

О нежаживающихъ горілки.

Бо кождий фантазію можетъ причитати,
Для котрой праві мусівъ пити перестати,
Або змовять: безмірно худобу пропивавъ,
...не уважно зъ людьми ся задиравъ.

Тимъ же въ Божую славу мірно заживаймо
И святимъ его даромъ ми не погоржаймо.

О зарекающихся горілки пити и знову пьючихъ.

Зачімъ, чѣе, перестать зарікати:

Вольно и безъ зароку тебї пить перестати.

А то що заживаемъ горілокъ по многу
Зъ зарокомъ й клядбу пьемъ — грішимъ Богу.
Проступати — (провинитись — прим. О. М.).

О вині або тежъ о горілці.

Давъ Богъ и горілчаній трунокъ на пожитокъ.
Смутнихъ підвеселяетъ.

...Хто на голову будетъ хоровати,

Добро бъ такому отнюдь еї не вживати.

И осьмакъ въ кишені въ цілости знайшоваль.

И хто еї не кушаетъ, меншъ Богу згрішааетъ
И людяжъ добримъ ніякъ той не проступаетъ.

Пьяний хочъ мислитъ, то тілки похибляетъ.

Хміль до лихого людей зводитъ.

Объ оказияхъ.

Бо мовять замулися, твоя того діля,
 И, замутившись, справнись, хочай и безділя.
 И при оказияхъ все за штуку уходитьъ.

Объ урядовихъ людяхъ, слушаючихъ ябедниковъ.

Дубовие почестки...

Киями частувати.

О свидіт[еляхъ] напруд[ивихъ], звлаща подсули проймаючихъ.

В тожъ — теж.

О ченцяхъ и охотящихся въ чернецство („Основа“, 188—189).

Опущено у Куліша :

Довжень безпречъ о томъ Бога просити

Въ чистості ховати.

И побожнихъ инокъ въ Рось нашу помисжи!

Мовлять, що не дармо той нічого не маєть,

А бідному нігде взяти, вінъ того не знаєть.

По бідаші. По бідашамъ (горемыкамъ — прим. О. М.).

И такъ, милий Боже, всімъ убогимъ не добре!

Въ теперейший вікъ...

Безвинно і по вині.

А чериця бідного Богъ нехай тільки потішаєть

Уже бо онъ о речахъ общинськихъ мало тужить.

Паче якъ бджола добре урожаєть, —

Нехай же и въ чужихъ сторонъ въ нашъ край літають.

(Без заголовка).

Большъ на вселенній обрѣтаєтца

Пола женська, нежли мужеська :

Подобно частій дві жєнъ зостаєть на світі,

А менщизнъ разві третей надїятись міти.

О злихъ женахъ, імъ жъ пікогда не няти віри. (Уривки — див. „Основа“, 191).

Після слів :

„Або, тежъ, предъ собою землю поїдала“ —

є ще :

„Бо и Адамъ черезъ жену ласки Божой одпавъ.

Одъ жєнъ и святимъ скорбі бували.

Безплоднимъ.

Трилітню — трьохлітню (прим. О. М.).

А ні зелій, а ні бабъ на то не вживайте,
И инихъ въ бакуріей вистерігайте.

О женахъ й дівцяхъ и о письменнихъ черницяхъ („Основа“, 191).

У Куліша немає:

Лестъ бо безстиднихъ женъ горшъ одъ трутизни,
Що часомъ згонить кого й въ власной одчизни.

Насъ же уховай, Христе Боже, одъ тін страсті.

А бувають же часомъ и въ банкартовъ¹⁾ люде,
Бєли вродитця щасливъ и побожнимъ буде.

О бабахъ шепотницяхъ, чаровницяхъ и о душопогібельнихъ їхъ ворож-
кахъ (с. в. ворожіннях).

И всякая ворожка въ бісомъ накладаєть.

За чимъ хто вразькимъ бабамъ ізхотівъ би вірить.

О танцяхъ („Основа“, 211).

А кгдажъ не плясаніє, тобъ того не било [позбавив ся
царства вічного]

А все по старому добре імъ би било (Иродіаді і її дочці).

Аже нікого нехай больше не винують,
Тилько на себе и на діла свої дивують.

Танечне — танцюванням.

Зачімъ добро бъ перестати та новихъ звичаївъ,
Жеби Иродіадиной часті не отримали.

О женахъ въ корчемницяхъ въ градіхъ, а найпаче где въ поляхъ въ
корчемнихъ гостинницяхъ блудно живущихъ („Основа“, 194).

Нема у Куліша:

Великой одважности тие жени бувають,
Которі въ корчемнихъ дворахъ где пробувають,
Бо правду рекши, що тамъ въ чистости жити трудно...

Тихъ злихъ ділъ покайтеся

¹⁾ Подільське „бенькарт“ — байстрюк. В. Д.

О женахъ пятницу празднующихъ.

Казавъ бимъ карністю великою карати,
Которні дармо день той ізвикли праздновати.
И не токмо зде жени наші єі празднують,
А въ Литві и мушизии такожъ імъ послідуєть.
Бо въ пятницу отъ великихъ работъ воздержаютця,
А въ неділю, що хотять, все робять домовое,
Такожъ и въ полю діло всякое полевое.

О заматерілнхъ дівницяхъ.

Уже змовить: одъ мене, бабо, откоснися,
И не тільки на яві, и въ во сні не снися.

О женахъ сварливихъ и зловязичнихъ.

Сварлива жена и днесь згибель чоловіку,
Якъ нігди біста въ стародавнімъ віку,
Бо зъ діаволомъ собі товариство маєть.

Єднакъ жені своїй злій ні въ чімъ не хилися.

Бо буде часто въ мужа худобу подкрадати,
И иние навикне злі діла творити,
О которихъ вестидно єсть ділахъ и говорити.

Зачімъ би ліпшъ безъ жони пробувати,
Ніжъ такую шкапу і нецпону держати.

І сохранияй, Господи, отъ злихъ женъ чоловіковъ
Добрихъ: кривъ всі їхъ літа до самихъ кончинъ віковъ.

Родителька...

Не увага — зневага.

Замужний бракъ — заміжже.

Бо и по постригахъ такихъ впятъ видавають,

И по прежнему зъ мужемъ жить повелівають.

Уже накрутилася доволі

Навернися — вернись.

А ти, побожний мужу, не рачь єю ся згоршати,

Лечь гди чесно будетъ жить, зволь навикъ запамятати.

Видаєшь, же на світі все тое биваєть,

Уже-жъ живіте чесно, нехай васъ Богъ прощаєть.

А малая дитина — власнѣ не бувала...

О куховаркахъ, що по містахъ варене продавають („Основа“, 232, — уривки без заголовка).

Нового нічого.

О женахъ близнята рождаючихъ, сирічъ по двое дітей („Основа“, 195).

У Куліша нема:

И чому найбільшъ того на світі биваєть,

Що едно умираєть, ёдно оставляєть...

И мало где близнюки на світі взрастають.

О женахъ богатихъ, мамі дітямъ-держачихъ.

А гди бъ послі богатства була знову убога,

Не згоршал(а)ся бъ также дітямъ своїмъ, небога.

О женахъ, присипляючихъ малихъ дітей своїхъ.

И тие въ рознихъ странахъ пригоди бувають,

Що своїхъ малихъ дітей жени присипляють.

Прочне тця — прокинесться.

О женахъ мужнихъ и ббольшей въ домахъ своихъ безъ мужей пробуваючихъ.

...въ скупощахъ не кохайся.

О мужахъ, кидаючихъ свої жени.

По дві жони мить — звичай то християнський...

Тільки обелъ и ціле такъ по бусурманської.

Утрата — втрата, шкода.

Страта — смерть („страта голови“).

О ревновихъ мужахъ.

...Тимъ хлібомъ забавлятиєсь.

...Натури перестати (пороку — прим. О. М.).

О родичахъ неуважнихъ, котрі своїхъ дітей сочетаваютъ браку насильствіємъ.

...Насилують...

И ви, родителі, въ томъ зогрішаєте —

Що своїхъ дочокъ (за кого не хотять) силою пхаєте.

О чоловіку окаянномъ томъ, въ котрого жона старшая, а не онъ самъ — мужъ („Основа“, 196—197).

Хто такому глупаку не будетъ сміяти.

А не мівъ би...

Будемъ до смерти своєї люто погибати...

Которі женятця не въ равности літь.

Великої годни нагани
 За що: за тое, що беруть молодих старі,
 А за старих дідовъ идуть жони молоді.

Биваетъ межъ такими велика незгода,
 И благословенство Божее одбігаєть.

Во вельми то єсть... негоже.

А даруй въ ровнихъ літахъ.

О иновірної єдиної персоні между мужемъ и женою („Основа“, 197).

А хто добрий кусився ипороднее взяти,
 Нехай Богъ рачить житло добрее даровати.

О родитєляхъ сочетавоющихъ браку дітей своїхъ вельми въ малихъ лі-
 тяхъ, прежде времени.

Родитєлямъ и тое діло єсть утішно,
 А не дай, Боже, жеби імъ било безгрішно,
 Єди въ безвременю¹⁾ замужь давають дівичи.

Тільки Богу гріхъ, а людямъ сміхъ сотворяють.

Недорослий вінъ въ цурки грати,
 А малая невіста кукли сировати.

Часомъ и дорослі статковать невіють,
 Да власне, якъ малі діти, такъ жаліють.
 А малий...

Що оженився: куди пойдєть, то забудєть.

Не зділють заробить хліба души поживити,
 Крімъ за готовимъ хлібомъ будуть підростати,
 Покуль навчатся такъ, якъ люде, роботати.

Після слів:

„То можна річ — до року и матірью стати“ —
 А маліє кілько рокъ гібіють безъ приплодку,
 Якъ вітьи недостиглихъ овочнихъ дрєвъ въ огородку.

¹⁾ у Куліша: безвременно.

О женящихся мужехъ въ третій разъ и въ четвертій и о женахъ, идущихъ замужъ въ-третє и въ-четвертє.

И не по християнськи чинити то вміють.

Предъ священникомъ тайни свої закривають,
А священники того не знають да вінчають.

И церковь святая такъ той законъ тримаєть,
Же женити отъ двохъ разъ — большъ не позволяєть.

Псують бо законъ Божий и дають на поталу.

Єще жъ и такихъ всюди много пробуваєть,
Же въ-четвертє зъ лихомъ братись покушають.
Пекельне потопленне...

Все свое въ монастирь отдати...

О старихъ дідахъ женящихся и о старихъ бабахъ замужъ идущихъ.

Осуди їхъ бранне достойно

По-ангельській обходити (неприкоснов. — о супр., прим. О. М.).

Однакъ не знавши того, будуть їхъ судити.

И тимъ діломъ дідище инъ старий вимовляєть,

Що господині собі для худоби не маєть.

А можна бъ (за той кошть) для довору кого прывнавати,

А ніжъ въ подивенне людянь изпо(а?)дати.

Зъ нестатку чинять то шаленство.

А попамъ би треба бабъ зъ дідами не вінчати,

Хочъ би міли за тое імъ и переначати,

И повинні бъ імъ такого безчинства збороняти.

О мужехъ упорнихъ и безразсуднихъ, которые отнюдь не йміють любви ку своїмъ женамъ, звлаща ку чеснимъ, непудоиз[ривимъ] и побожнимъ.

Много єсть неуважнихъ и мужей на світі,

Же чеснихъ жонъ не хотять въ добрій любви міти.

Будетъ иний въ всякихъ ділахъ самъ ледащо,

А жену чесну що-день караєть ні за що.

А турбацій безпутнихъ...

Добре нахилий — карай.

О свящеп[икахъ] свіцк[ихъ] вдовств[ующихъ].

Зазрячи самъ себе...

Сердечний жаль...

И мислій не стане — (як вмере попада)

А ненависть и знуту чинить — Боже тя вховай.

О оспалихъ людяхъ... („Основа“, 195).

Доми погоряють...

Очутити — прочуматися.

Оспалче!

И хвали отдать Богу подвижнимъ не номожешъ.

Очкнувся — прокинувся

Лінивче!

Не хтій (— не хоти!)

Принамній въ Неділю, коли паски святять.

О мѣцахъ дорослихъ, сплющихъ вкупі на єднихъ ложахъ съ матерми своїми.

Прето матеркамъ синівъ неслухне класти,

Жеби не змогль мизерній умъ лузанъ окрасти:

Вражяй хитрость на гріхъ способъ подаваєть.

Єди вкупі лігши, тіломъ тіла дотикаєть.

Малимъ дітямъ колиска — то діло звичайно;

А класти край себе — и то необычайне.

Великим — земля, лава — то місце пристойно.

А за тимъ сами розумъ и волю маєте:

Не мое о томъ діло, якъ собі знаєте.

О дающихъ благослов[енство] на гріховние творенія; наприкл. би хто благословивъ черницеви женитися или кому иному иное що злое творити.

А хто бъ женитися черницю благословенство давъ,

То той и черницеви всі гріхи на себе бъ взявъ.

...оба в яму впадають,
Понеже сего світа земного не видають.

- О людях старихъ и малихъ, творящихъ плотскій гріхъ.
Дивуетця паче Богъ старому чоловіку,
Нежелі живущему собі вь молодомъ віку.

...ненавидить трохъ персонъ моя душа:
Богатого, скупого и пинного голиша,
И старихъ вь-промежъ людей мужей прелюбодіевъ,
А ктому особъ татей, або рачей злодіевъ.
А и младимъ еднакъ Богъ не велить згрішати,
Але навчаєть ихъ вь чистості перебувати.
...змовивъ похоті плотские отгрібайте!

- О явнотрішникахъ.

- О неуміющихъ и нехотящихъ дітей своїхъ вчити на добрие діла.
Которі родичі дітей своїхъ не навчають,
Тіи неприятелі дітямъ своїмъ бувають,
Бо нігди безъ цвiчення діти добри не будуть,
И вирости, хочъ красти, хочъ розбивати будуть.

Тільки жь не зможешъ тогді, власне дуба, нахилить.
И такий и батька часомъ за груди хватаєть,
Або тежъ пудъ часъ и вь шию кулакомъ даваєть.

- О повседневи[ихъ] гріхотвор[еніяхъ?] чоловіч[еськихъ].
Якъ не пудкований кінъ зімою...

Тільки всі наши діїства самому Богу вістни,
Да непорочни тобі, всевидцєві, явїмся.

- О людяхъ тихъ, которіе не хот[ять] жен[иться] черезъ весь свій вікъ,
и до старихъ літь або и до самої смерті.

...що то другий за обичай маєть

...жони поймовати.

А то такъ иний презъ весь свій вікъ изваляєть.

Чоловічеська, видимъ, вь него вся структура,
А не зрозумієшь, що то вь немъ за натура.

О старостахъ, або тежъ о сватахъ, що дівиць висватують за младен-
цовъ.

Видячи люде въ людей сідинние старости,
Тихъ, якъ чеснихъ и віри годнихъ, просять въ старости.

А такъ онихъ младенцовъ, якъ зацнихъ, залецають
И отцевъ тихъ дівичихъ звичай упрашають.
...не зневоляйте.

О кумовстві, що кумі брѣти кумові не благословляють („Основа“, 201).
У Куліша нема:

И тежъ и дочку въ куми не волно взяти,
Що́ тому и чинити на світі — не знати
(И не тільки куму, а й синамъ).

О дітяхъ, ост[авленихъ] отъ родичовъ своїхъ въ годі одношъ или въ
двохъ и далі.

Отець виреть, то полъ сироти дитина,

А мати, то вже цілая сиротина.

А вскормившись треба добре за то отслужовать,
И за власнихъ родичовъ у пошанованню матъ.
...Вихованці...

О непамятозлюб[ствахъ] дитиннихъ.

И вьять едно другого кріпко зневажають,
А отступивши, все то собі за ніщо мають.
А старого хочъ мало хто зневажать,
То заразъ въ нетерпіння на позовъ коштъ важить.

Прето и намъ треба вже злобства оставити.

О глухихъ и ненімихъ.

...Німиий языкъ мають.
...Безгласная німота...

О глухихъ и німихъ.

...Заложило ухо...
...Побіденний (бѣдственний — прим. О. М.).
...неборакъ (бідакъ — прим. О. М.).

О кашлю.

И ка[шель] влая то немощъ на світі:

...въ грудяхъ спіраеть.
 ...щобъ отъ всіхъ насъ искоренився,
 Да въ псовъ людськихъ и въ иншихъ вселився.

А зато бѣ и псовъ вигибло хочъ мало.

О гончаряхъ слово віршовне похвальное.

Первий на світі гончарь, ремесникъ труждатель,
 Самъ Господь Богъ — Адама и Евы создатель.

Прето можна гончарство святимъ діломъ наввать...

И гончарямъ чоловіка можна бѣ зъ глини зробить,
 Только жѣ не возможно, зробивши, души вліпить.
 ...кафлевне печи...

И розниє на кахляхъ оздоби мудрують,
 А борвій, що покбщуваними називають,
 Де фарбами всякої краси додавають,
 Именно же — многіє шмалцами кладуть цвіти
 И велми премудріє полагають квіти.
 Ажъ би безпрічъ (?) хотівъ на тую дивитись
 Пічъ и грітись, до такойъ милой притулитись.
 Зачімъ, о гончари, васъ крѣпко похваляю
 И отъ Бога за то вамъ спасенія прияю.

О ратаяхъ, або тежъ о памущихъ хлѣбъ людяхъ („Основа“, 223).

В кінці:

Мовлена жѣ тая речъ: хлѣбъ серце укрѣпять,
 Если хлѣбомъ животи чоловікъ покрѣпить.

О ткачахъ и о женахъ ихъ... („Основа“, 217—218).

В рукописі по всьому є ще два рядки:

И ремесла вашего, крий Боже, не зневажаю,
 Только сперва написавъ прикро въ слові единомъ.

О бондаряхъ („Основа“, 220).

У Куліша немає першихъ двохъ рядківъ:

Честно єсть бондарство і велми надббно,
 Бо ніхто и не обійдетъ и безъ нихъ подобно.

А після слівъ

„або трость, альбо круги, или стружеть обручъ“ --
 И майстерство свое тамъ и тамъ розкладаеть
 И охочую до роботи пильность маєть.

А що заробить, мусить часъ и прожити,
Послі праці животи троха покріпити.

О шаповалахъ и о коновалахъ („Основа“, 222—223).

У Куліша немає останніх двох рядків:

И ремесло їхъ чірство и годно похвали,
Хочъ би въ кождоѣ городі бувъ імъ цехъ для слави.

О тесляхъ („Основа“, 221).

У Куліша немає початку:

И тесельскіе въ честі майстрове бувають,
Же мудріе будинки они виставляють.
Меновите, яко-то: покоі панськіе,
Або тежъ иніи и палати царськіе.
И церкви оздобніе въ славу Христу Богу.
Мати в повазі...

Бивають въ неменшій отвазі...

(Далі 6 рядків, ті що в „Основі“), а потім:

А гди ся прилучить крестъ на церкві встановляти,
Тогді мусять всі свої гріхи вспамятати.
А такъ, па бапі стоя, крестъ постановляють.

Я за теслями тебе, Боже, благаю
И въ жонами и въ дїтьми Тобі їхъ вручаю.

О музикахъ, меновите о цимбалістихъ и о скрипнікахъ („Основа“, 209—210).

Нового нічого.

О шевцахъ и о честномъ їхъ реместлі („Основа“, 218—220).

Немає лишень останнього рядка:

А такъ не треба ніколи шевцовъ зневажати.

О мельникахъ або тежъ о мірошникахъ („Основа“, 222).

З себе хліба мають...

О самихъ господаряхъ, владущихъ млинами и держащихъ ихъ, и о млинахъ („Основа“, 222).

Нового нічого.

О иконописцяхъ, сирічъ о малярахъ и честномъ рукоділлі онихъ, и о богомазахъ („Основа“, 213—214).

Дві відміни у Куліша. В рядку 9:

И котрий маляръ чисто вікъ свой провоздаеть, — в рукоп.
[честно.

І в останньому рядку:

Також и по містах по дворах пси дражнити, — в рукоп.
[такъ тежъ...

О рибалкахъ и о резникахъ („Основа“, 223). Після:

„И молитвенниками за всіхъ насъ починивъ“ е:

И ченці рибу їсти людямъ помагають.

І потім вкінці:

Як хто чим хочеть, нехай хліба заробляєть,

А и вамъ, резникамъ, Богъ нехай помагаєть.

О гутникахъ и о склярахъ („Основа“, 223 - 224).

На стор. 224 після:

„И мосянжъ прозвіти“ —

...сонце не проходить,

А через скло и въ храмини и въ церкви...

...крушитця...

...Нетлінно во-віки...

...въ землі, въ воді, въ огні не стліваєть.

...Тлінію не вдаютьця...

...а воно не придаєтьця...

Далі у Куліша помилка:

„Світовидние убо ділають залони“, — в рукоп.: за слони.

В кінці два рядки, якихъ немає у Куліша:

Тимъ і сіхъ ремесниковъ Господи помножай,

И імъ мудрость и силу и користь подавай.

О звонникахъ и о комисаряхъ („Основа“, 221).

З самого початку:

Зъ межъ нихъ и звонниковъ намъ треба.

Далі у Куліша йде 2 рядки, після якихъ в рукописі:

И при банкетахъ въ пановъ изъ гарматъ стріляють

И веселости всімъ тамъ бившимъ додавають.

О нитролігаторахъ („Основа“, 214).

У Куліша подано усього 4 рядки, а далі в рукописі:

И не тилько потребни они людямъ вірнимъ,

Але и иновемнимъ, безбожнимъ, невірнимъ.

Хочъ не знають письмъ ипихъ, могутъ оправляти

Книги, гди на кустусахъ будутъ розсмотряти.

О друкаряхъ, що книги друкують („Основа“, 214).

Нового нічого.

О виногради и о винограднихъ („Основа“, 215).

Після слів :

„а кошту въ десятеро за літо розійдеться“ —

Бєли... вродитця, то не зовсімъ втрата,

А не послужить літо, безъ числа кошту страта.

О винникахъ, или о винокуруахъ, або тежъ о горільчаникахъ, що горілки робять у винникахъ („Основа“, 215).

Вимовляю... (обмовляю)

О ситникахъ и о решётникахъ („Основа“, 224).

У Куліша видруковано усього 4 рядки. Після 2-го рядка :

...вспомніть¹⁾ гидко —

А тільки жъ хочъ бридко, хочъ гидко, щожъ міємъ чинить,

Бди не можна хлібъ світлий окромъ сита уходитъ...

(Далі ті два рядки, що у Куліша). Потім :

А паче бъ згоршительно презъ сито проціжати,

Якъ то на млеко есть звичай ситця держати

И на про[с?]фори муку пшеничну просівають,

На которихъ Богові офіру приношають.

А такъ можемъ ми и ситництвомъ не гнущать.

О муровщикахъ, що церкви мурують („Основа“, 215).

Нічого нового.

О копающихъ колодези глубокие („Основа“, 224).

З самого початку :

О яко жъ тамъ, Боже мій, не будетъ страхота,

Где ся трапить викопати такая глибота.

Привітатись...

І в кінці після :

„И пламенемъ огненнимъ вкругъ оцірклевано“ —

Для того не возможно нікому тамъ бивати

До пекельнихъ домів.

О олійчикахъ („Основа“, 224—225).

В кінці тексту видрукованого Кулішем :

Добрие на всяку річъ оліємъ заправи,

Добрі і смаковиті изъ нимъ есть потрави.

¹⁾ в рукоп.: вспомнѣти.

...Голову клопотать...

...Користь оглядати.

О воскобойникахъ („Основа“, 225).

З початку :

Въ вабиванняхъ восковихъ меншъ праці биваєть,

А олійникъ утроє трўжданнѣ приймаєть.

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша. Потім):

А олійникъ на своїхъ трудахъ ажъ изгидить,

Покуль готового олія..

О калачникахъ („Основа“, 225).

В кінці тексту видрукованого Кулішем :

То предси бѣ калачники не годни бѣ нагани,

Также и старці въ цехомъ своїмъ не мѣли бѣ догани

(як би на церков давали).

О перевозникахъ.

...Людямъ виготують...

...Вельми працювати...

Шостами поганяти и стернь керовати,

И воду изъ суденъ часто вилівають,

И въ гору протівъ вітру поромъ управляють.

.. Утихнення вітровъ дожидати.

Тожъ потомъ, гди фортуни перестануть,

Впьять по прежньому вози зъ людьми стануть.

Щобъ люде не могли ся дармо ваковати

...іхъ еднаємъ.

На великихъ водахъ ажъ покуль замерзають,

А на малий по той часъ, покуль изпадають.

Тимъ и перевозниковъ не обелъ ганить треба.

О сніцаряхъ и о слюсаряхъ („Основа“, 221).

Можеть ся почудити всякъ, зря онихъ мудрость.

И дай Боже на землі імъ всякую довольность.

О дударяхъ, что въ дуди грають („Основа“, 210—211).

Десь після 8-го рядка текста, що видруковав Куліш :

Як пухъ, якъ духъ, якъ мое здоровьячко...

..миле щастьєчко...

Десь перед словами:

„И бодай загинула дуда на всі віки“:

А ижъ не отъ христіянь явилася на світъ,

Не годило бъ ся христіяномъ єї иміть.

Після всього:

Ми жъ, православниє, игръ всякихъ не жадаймо,

Кромъ войсковихъ, да Христа Бога восхваляймо.

О токаряхъ („Основа“, 225—226).

Нового нічого.

В рукописі: солниці, а не сольниці, — як у Куліша).

(„И до монастирськихъ транецъ точать солниці“)

О пастухахъ, скоти и бидла (и свинія) пасущихъ, паче же о овчаряхъ

(„Основа“, 226).

Спочатку:

...такъ въ письмі положено

И впрязно тамъ о онихъ доложено.

(Після рядка 7-го текста Куліша):

Христось по имені овци своя глашаєть

И по немъ жадна идєть и гласа єго слушаєть.

В кінці:

И порядно своїми уряди справуйте.

О кравцахъ („Основа“, 218).

У Куліша останній рядокъ читаєть ся такъ:

Прась, пожици, наперстокъ, иголка, а не ипое, — в рукоп.

[и голка, а не иное...

О кушнерахъ („Основа“, 226).

Спочатку:

И кушніръ всякимъ людемъ вельми єсть надобенъ

И также презъ ремєсло каждому угоденъ

(Далі ті 4 рядки, що у Куліша, а потім:)

Зачімъ пожитокъ, Боже, дай и кушнєрєві,

Билє бъ не злomu якому шальвирєві.

О коваляхъ („Основа“, 221).

...Потребу єго всякий чоловікъ

Не тільки тепєрь, а и въ стародавнихъ вікъ,

Не тільки богатий, але и убогий

Просить о роботу, чого треба, людъ многий.

И ковали жь, спаси Боже, православніи...

О многоуміючихъ ремесль.

И всіхъ ремесль робить па челядь ся не споможеть :
Прето кондиції ліпшъ одной доглядовати,
Нежели во многи ся ремесла втручати.

А до многихъ кидатись ремесствъ переставайте

...Певніший пожитокъ

...Пожитечніший прибитокъ...

О равнихъ всякихъ ремесникахъ и о чеснихъ рукоділяхъ ихъ.

Римарямъ. Рудникамъ. Стельмахамъ.

Гребенникамъ. Довбишамъ. Гармашамъ.

Гафарямъ. Котлярамъ. Динникамъ.

Гисарамъ. Милникамъ. Дѣгтярамъ.

Столярамъ. Ціруликамъ. Тютюникамъ.

Солітраникамъ. Пороховникамъ. Шабельникамъ.

Роговникамъ. Тертичникамъ. Бражникамъ.

Ситникамъ, лавибникамъ и козакамъ одважникамъ.

Коробочникамъ. Кресторізамъ. Бардачникамъ.

Кабачникамъ. Сагайдачникамъ и Пиворізамъ.

Колесникамъ. Стрільникамъ. Пивоварникамъ.

Воскобойникамъ и тижъ міринимъ.

И всякимъ возвилечення крестяномъ віринимъ.

О гофаряхъ („Основа“, 208).

Нічого нового.

О шабельникахъ („Основа“, 211).

И шабельники вещь военну виставляють,

Поневажъ премудрие шаблі изробляють.

О стрільникахъ, що стріли козацькіе робять и о козакахъ похвальное.
(„Основа“, 212).

В рядку 8-му у Куліша :

Мощно и добре тягнеть лукъ, — в рукоп. мощно...

В кінці текста, видрукованого Кулішемъ :

Богъ вамъ нехай побіждать враговъ помагаеть,

А васъ отъ враговъ въ войскахъ и домахъ сохраняетъ.

Я всімъ милостямъ вашимъ сердечне прияю,

А пришедшихъ въ всей [ду]ши миле повдорюляю.

О солітраникахъ („Основа“, 212—213).

Після рядка 2-го:

...Зробити з селітри з уголлємъ возможно.

О пороховникахъ („Основа“, 213).

Після:

„Звірей и птицъ стріляють“ —

И въ арматъ выпалаяють, где панства гуляють.

(Далі „І в день Богоявленський...“)

А особно на бран[яхъ] воен[нихъ] треба налити

И доконечно...

О докторяхъ и о цілюрикахъ („Основа“, 208).

[Тут написано, видно, пізійше: книга Шпаковского Семена собственной]. (О. М.).

Після слів: „Але и о простихъ цілюриковъ немудрихъ“ —

И самъ себе отъ смерті и овъ не заступитъ,

Якъ конечна кончина и ему наступитъ.

О сідляряхъ, або тежъ о кульбачникахъ, що кульбаки роблять („Основа“, 211).

В рядку другому у Куліша:

...на такъ ся могли збити“ — помилка: в рукоп. не так...

О кухмистрахъ, або тежъ о кухаряхъ („Основа“, 207).

Вкінці усього:

А промислній всякъ кухмістръ папу угодитъ

И себе такожъ (?) колвекъ, хочъ мало не вголодитъ.

О гребенникахъ, що гребенці зъ роговъ (скотськихъ, або тежъ бидлячихъ) робять до чесання головъ („Основа“, 226 — тільки згадка).

Бо всякий народъ въ себе гребені тримаєть.

А такъ изъ гребонницькихъ ділъ есть всімъ вигода.

Заступай и отъ неволь онихъ бусурманськихъ.

О солодовникахъ („Основа“, 216).

Після всього:

Зачімъ всякъ народъ мусить отъ горе терпіти.

Да солоді людямъ и намъ на пива зробляти.

О пивоварахъ (броварникахъ) („Основа“, 215—216).

Нічого нового.

О соляникахъ, торяникахъ, бурлакахъ, що солі господарские варять
(„Основа“, 226—227).

Нічого нового.

О сагайдачникахъ, що сайдаки (або тежъ по-пробстій мовячи) луки робять
козацкие („Основа“, 212).

Нового нічого.

О лвахъ и о медведяхъ, яко силни суть віло.

Лучшей би чоловіка тобі такъ вшановать,
Як звірей рачилесь силою вдарствовать :
Могль би чоловікъ себѣ ліпшей вигожати

А же не схотівъ еси силою учтити,
Да въ бестій нечистихъ вліпити.

А то на шкоди людямъ онихъ еси вплодивъ.

Яко-то медвідь пчели въ пасікахъ збиваесть,
И чоловіка, хочъ не заість, то перестрашаесть.
...въ ковчегъ брати —

Нехай би въ потоць зъ нащадкомъ могли скореняти.
И днесъ ще би могль пнъ звірь створити
И на потребу людську на світъ розплодити,
Жебъ чоловікъ, якъ конемъ, могль въ полю работать,
А домовий би статокъ въ той часъ могль спочивать.
А медвідь, нехай би вінъ загинувъ на віки :

Бо не ради на світі ему чоловіки.

О зайцяхъ.

И заецъ на світі эле собі пробуваесть,
Же на его все лихо отъ всіхъ странъ чигаесть,
Якъ то : не тилько, що пси его уловляють,
Але навіть и птиці его забивають.
Яко то волкъ, биле-би нагнавъ, то збѣдаесть,
А особно на стегахъ въ силца упадаесть.
И марно и нагло кужъ обелъ пропадаесть
И пѣгди, вінъ, заецъ той не почиваесть,
Же отъ всего створіння Божого втікаесть
И не жиетъ на містцу, — лечъ много йміетъ домовъ
По общой приповістці — якъ у зайця домовъ.
Зачімъ, бідний зайче, би-сь білшъ не терпівъ пригоди,

Біжи, утопись где южъ въ болотную воду.
 Єднакъ не великій намъ изъ тебе пожитокъ :
 Огороднину псуешь, ажъ то зась не прибитокъ.
 Чинишъ у городахъ всякие пакости,
 Водай ты не минали всякіе напасти,
 Же, злий рабе, капусти людамъ поїдаешъ,
 И садовинъ молодихъ внівичъ подгриваешъ.
 И самъ еси мерзений весь, гди бись себе взрїль,
 То и на свїті, встыду ради, жить би не схотїль.
 И хочъ би ты не било, не згожъ еси ні на що
 И мясо твое бридко, и згола лядащо,
 И нечесгива шкура твоя, же то не крїпка —
 Не такъ, якъ иная — на все добра і крїпка ;
 И пожался, Боже, тихъ людей благочестивихъ,
 Же то футерца шиють зъ вашихъ шкуръ нечестивихъ.
 И знову жъ тобі, зайче, мовлю, не полїнися,
 Да у болото, або въ воду утописа.
 Также, якъ перебіжишъ где колъ дорогу,
 Вчинишъ людамъ немалу тревогу ;
 Гди въ дорозі и згола не будетъ щастя,
 Водай ты сроего увяло нещастя,
 Жеби и память твоя въ людей не оставала,
 Да ижъ би по всемъ свїту вона искореняла.
 Такъ тобі, зайче, въ рацію покладаю,
 А якъ напсалемя, то тобі и прияю.

О злой статчині, або тежъ о товарині и о злой жоні — и тутъ впятъ
 ся докладаеть, въ річи.

Можешъ гди не словами жоу научити,
 То можно злий норовъ трохи кнемъ одъбучити.
 А ежели не кнемъ, то хочъ макогономъ,
 А начнетъ утікати, влучай наздогономъ.
 И дай Боже нікому жони той не міти
 И злонровной бидлини, бо скорбъ будетъ міти.

О коняхъ злихъ и о добрихъ, и о женахъ злихъ, еще мало тутъ же ся
 въ річи слушной припоминаеть.

Во многи присловіи такихъ заживають,
 И вельми тое добре здавна повідають :
 Не вірь коню въ полі, а жінці у дворі :

Жінці всесї правди не одкривай“ и ироч...

О ковахъ.

И тие то козлища по лївици стануць

Бо отъ нихъ мясь въ варенню смердятъ и потрави,
А що найгоршъ бивають часомъ и страви

О рибахъ.

...(Коли не їдять вірніи риби)

Гди Благовіщення на страсній неділі биваєть
И въ святъ-вечірѣ не яєся риба рождественскихъ,
Такъ тежъ особливше и въ Богоявленскихъ.

О скоті и бидлі і о бестіяхъ.

Скотомъ праве рогатий товаръ називаєть,
То єсть волове, краве, тако повідаєть,
А що бидломъ — то єсть ся коні имевують,
О чесомъ и Словяне такъ свідительствуютъ.
Бестіями же — волки, лви и пси називають,
И иние звірі, которихъ крестяне не вживають.

Именно горностаї, соболі, лисиці,
Медведі и бабаки и знову жъ куницї,
Такъ тежъ дикіи кови и впятъ же сугаки,
Рисї, пески, и кови, и єще корсаки,
Особливежъ над-обичай хорошіи тхори,
Видри и бобри и тие жъ соболі.

О свиніяхъ.

И въ Египті мясо то нїгдїсь заживали,
А цигане и нинї лучшъ насъ вподобали,
И нашъ світовий народъ того...
Солонини держачи, страви затовкаєть,
Бо хочъ якое мясо, безъ сала не смачио.

О котяхъ.

Извикли коти очп жмурить, глави ховать,
Имъ ся видить, ніхто їхъ южъ не будетъ видать,
И духъ любяць, на печі собі потягають,

А вскочивши изъ нечі, по горшкахъ никають.
 А повинность би котамъ миши уловляти,
 А большъ такихъ, що вміють въ мисокъ восхищати.
 А особний звичай їхъ въ судна наникати,
 Ежели хто забудеть суденъ накривати.

Слово 1-оє о псахъ, або тежъ о собакахъ, и о людехъ, любящихъ ихъ...
 („Основа“, 186—187).

Перед кінцевими двома рядками, що у Куліша видруковано, є ще:
 „Бо песъ не встережеть, гди Богъ не заступаеть;
 Надіючийся на пса, Богу проступаеть.

Слово 2-оє о псахъ и о людехъ, не любящихъ псовъ и недержачихъ
 ихъ („Основа“, 187).

Нічого нового.

О ключникахъ пановъ великихъ свіцкихъ и духовнихъ властей
 („Основа“, 202—203).

Жебъ по годности въ свій часъ кому треба даваль;
 Дай лучшъ странному уста смажні закропити

И я писецъ виршовъ сіхъ въ тожъ ради даваю,
 И всімъ ключарамъ добримъ многихъ літъ желаю.

О шафаряхъ мирськихъ и о монастирськихъ.

...о томъ пильно помисляеть,
 Жебъ, яко шипкаръ, часомъ не прошинковати,
 Але иж би рахубу цілу пану здати.

Зачімъ не желей нікто изъ шафарства хліба

Якъ лічби не идають, своїми докладають.

О будникахъ, що поташъ робять („Основа“, 227).

Після рядка другого у Куліша:

...Туркамъ сукна фарбовать виробляють, —
 в рукописи:

А наробивши много, то якось-то збувають.
 [Я] же о томъ не знаю, разві люде знаютъ.

А в кінці всього:

И поташники жъ нехай здорови бувають,
 А за віршъ сей ласкаве мя похваляютъ.

О крилошанахъ, збитне трунокъ горільчаний заживающихъ... („Основа“,
 171).

Нового нічого.

О монастирських трапезнихъ, що доглядають трапезъ и носять зъ келарень видаємие потрави сидячимъ въ трапезахъ братіяиъ и світськимъ тежъ послушникамъ честнимъ, по обикновеніяиъ монастирськихъ.

Хочъ часомъ есть община и не община,
Ти смотри прилично, же бъ не била ропщина

Як то: часто убруси жеби були прани
И чистими у свято столи застилани,
Кварти тожъ треба часто полоскати
И до гори денцями всі переворочати.

О канархистрихъ.

Канархистра повиненъ есть гласно сказовати,
Жеби всімъ крилошаномъ можно все слишати.

А особливо точокъ нігде не розривати
И гласовъ и подобновъ острожно смотріти

...жебъ въ крилосі нігди не сміявся
И въ пильпостю охочо пістомъ (?) святимъ бадався.

О утікаючихъ.

Давняя приповість: якъ втікъ — якъ десяти побивъ,
Же напасти утекомъ своїмъ собі повбивъ.
Гонящємусь дороги многи, тому — єдина:
Доброму втікачеві справить много година,
Которий ноступя просто въ єдну дорогу
И що ступить, жеби не бувъ пойманъ, молитця Богу,
И такъ, невинний, очи гонящимъ засліпляеть,
А втікачеві въ дальший путь Господь помагаеть.
Прето всякихъ невиннихъ втеклихъ, Боже, сохраний,
А и виннихъ, хотящихъ каятися, вступай.
Да єгда милостивно о нихъ Ти сохраниши,
Самъ послі отъ нихъ себі благодарность узріши.

О утікаючихъ и єе.

И то старихъ слово, же въ страха великі очи:
Хочъ страшная темная ночь, втікають и въ-ночі,
Бо не боятся тогди такъ звіря, якъ чоловіка,
Подобно, правдива то річъ есть от віка.
Звіръ, аще и увидить, то иний утікаеть

А чоловік, гди узритъ, то певне наганяеть;
 Не жадень же и гонецъ не мить въ серці Бога,
 Иний и пагнавши, то знову пустить для Бога.
 А самъ змовить старшині своєму, же не бачивъ:
 Ажъ ему Господь грїхъ за милость перебачивъ!

О промислнихъ людяхъ.

А и промислний подъ часъ ницетень знайдуеть,
 Поневажъ хто ему злий новаження неуетъ.

О скривающихъ талантъ, т. е. каковую любо мудрость.

Талантъ, же наукою то ся називаеть,
 Гди же независтний, и ипийъ взичаеть.
 Бо аще токмо самъ кто мудрость розуміеть,
 А другимъ не подасть, появи зъ ней не мить.

О неблагодарнихъ людехъ ласці Божой и чоловіческой.

...той, иже своїхъ трудниковъ вкривжаеть.
 А Христосъ потрудився за всіхъ попремногу,
 Биле бъ присвоити якъ отцю Богу.
 А страсті і трудъ Христовъ нікто же исповість:
 Аще и пишеть нікто, но паче онъ самъ вість.
 Тимъ достойно Христови страсті поминати,
 И трудящихся на насъ не запоминати.
 Невдячнимъ убо, горе!...

О временахъ літнихъ и о зімнихъ.

Которі будуть трвати до кончини світа.
 И часи тежъ всякі отъ него сотворени,
 Но найпаче літні отъ всіхъ ухвалени.

И що вготуеть літо, зіма прибіраеть,
 А ростины плодовъ въ зімі не буваеть.
 И що одмітаемо въ часъ літній ногами,
 Тое зъ охотою бъ взявъ въ зімі и руками.
 А такъ пудданство зімі літо отпраууетъ,
 Гди всякі запаси ій завше готуеть:
 Подобно ті ситості зіма въ собі не маеть
 Ижъ всякі літні собранія збідаеть.

И согрій духомъ святимъ въ насъ хладний серця:
Молить ты прісно о то, отъ всего серця.

О часахъ погоднихъ и о непогоднихъ.

Бо въ погоду и смутний веселимъ биваесть

И роботающимъ ліншь тогді работати,
Чисто за всякую речъ руками ся взяти.

А въ безведрное время вся тварь дряхлуесть,
И немало лечь крѣпко серця болівуесть.
Бо истатчина онихъ часовъ надсажаесть,
Которое въ поіадахъ часто работаесть.
И особъ чоловіку часові утрата
И на харчъ грошова даремно изтрата.

О нестановкихъ зімахъ.

Подобно то карность Богъ людямъ посилаесть,
Же то нестатокъ зімній великий буваесть,
Яко-то частократно случаются слоти
И зъ заразливимъ вітромъ дождевни плухоти.
А часомъ збитне се роскали знайдують,
Же ажъ крѣпко всі люде зъ скотами бідують.
А иногді и води на низахъ стопляють,
А на ставахъ, на рікахъ греблі уривають.
И переїздовъ въ рудкахъ тогді ніть безпечно,
А покуль где они есть, замерзнуть конечно.
Еднакъ не добро и въ той часъ, гди голощюки,
Конь поповзнется, вибьетъ себі зуби і щюки.
Коня жъ можна на кѣлько ногъ кому подковать,
А волъ бідний не кованъ мусить ся спотикать.
И злая то річъ їздить волами на світі:
Волівъ би все коньми, а їхъ би хочъ не міти.
Якъ би міль въ злий фортунний часъ собкаться волаиц,
То скорій би поспішивъ пішими ногами.

Якъ скотинамъ и людямъ покармовъ не станеть.

Бо хочъ снігъ буваесть, да не замерзаесть;
А замерзеть, то о снігъ трудно.

...Груда мерзая, снігомъ не прикрита,

...Голая земля не вкрита.

Бо хочъ будетъ зіма, кожъ не своего часу,
Гди люде чахлють березово[го] квасу.

И такъ ввесь подобний часъ зімний вле проминеть,
А въ весняний часъ бобромъ на ухо наженеть;
И южъ въ той часъ не будетъ сі потребовать:
Пришло время, радъ би всякъ вскорі літо оглядаты

О літехъ и о зімахъ и о странахъ теплихъ и о зімнихъ.

Тако и оная намъ вещь отнюдь недоміслена.

А невірнимъ поганомъ далъ еси в.сь ужитокъ

Два и поль въ літо овощи ся рождають...

А християнський край тимъ еси не удоволивъ

И подъ часъ въ літі студень случаетъ...

И гди би тежъ и отъ насъ лютость зимнюю отнявъ,
Кождий би по зімі изъ межъ насъ главы не звязавъ.

О писаніи святомъ и о учащихся его („Основа“, 176).

В самому кінці того, що видруковано у Куліша:

А за наказанне о прощенство упрошаю.

О учащихся малихъ дітяхъ писаній съ тихъ, яко малиі научатся, а великі хочъ ся и учити будуть, да не такъ можуть южъ тні памятати, и нѣ такъ славно.

Поневажъ не такъ можна дорослихъ нахилити

И для того то малихъ писаній заправляють

А хочъ и есть, що великий писанія ся учить,
Да толко бідний себе и учителя мучить.

Тилько знебудется и часъ дармо тратить будетъ

Мощно и въ у-зрості, письменного южь вчити,
Якъ то: часомъ якую мудрость ему открыти.

О хотящихъ письма учитися и немогущихъ.

Письмо таково — кому то Богъ дастъ его вміти,

А иний и учитця, а не будетъ розуміти.

О учащихся въ літяхъ чого доброго (кромъ Божественого Писанія), яко не встидно есть.

а (?) оного всіхъ ся учити нивіромъ

И на судиці твоімъ да не постидимся.

О православнихъ людехъ, воинскіе служби одправуючихъ, именно о ко-закахъ („Основа“, 206).

Після рядка третього:

„А козакъ, шедши в войско, весь домъ свой оставляетъ“
в рукопису стоїть:

А идучи, зверне къ дому, и самъ не знаетъ,

Только самъ Богъ ихъ нехай одъ смертей сохраняетъ“.

(Далі знову два рядки у Куліша, а потім):

Бо на войнахъ въ потребахъ кровь свою проливають

И за православную віру души полагають

О веселости дворской и о смущеніи („Основа“, 201).

Нічого нового.

О баняхъ (т. е. о лазняхъ), або тежъ по литовськ[ому] о мильняхъ, — же входящие въ нихъ митися, предъ всіми обнажають, звлаща иноци.

А пние ся не заживають.

Яко мирськимъ лавня есть діло нечесно,

А инокомъ найпаче то есть безчесно.

Иноческой сонцю зрїть не треба наготи,

А не толко людямъ иноковой срамоти

А кгда не грішно, то здорови къ ней ходите,

А на положившого сие не скорбіте.

О кровопущающихъ.

И азъ віршописецъ се зколькомъ літъ заживавъ

Пущавъ кровь, и малую помощь тимъ дознававъ

О людехъ, въ молодихъ лѣтъ збитне працювавшихъ, а на старость німало силъ (силъ?) не заховавшихъ.

И уже якъ старие дідища хрипають,
Що ажъ згола у собі здоров'я не мають.
И уже б' и хранили, да нічого хранить,
Толко мусять бідние и такъ въ лихомъ житъ

Прето кайся, молодий, черезъ силу працювати.

О снахъ, що снятъ чоловікъ.

Хочъ старий, хочъ молодий якъ не досипляєть,
Той половину своего здоров'я втрачаєть.
И особно бывало тому чоловіку
Изъ недосипляння, же вменшаєця віку.
Мозги бо у головахъ такихъ засихають,
А часомъ, що найгорше, ажъ умъ погубляють.
Тое тежъ и безмірно спящимъ бываєть —
Многий народъ таковой речи досвідчаєть.
Святие отці нарочно не досипляли
Ради спасенія, да не довго живали.
Ти жъ, чоловіче, если хочешъ здравствувати,
Старайся висипляти, лишъ не на́вбить спати.

О потребахъ, конца не имущихъ.

А если б' мощно, же б' на той світ' брали,
То живимъ би нічого южъ не оставляли.

А такъ безчисленно на землі нищетнихъ,
Нежелі тихъ богатихъ дуківъ и славетнихъ.

О робіхъ, т. е. о наемникахъ служащ[ихъ] люд[емъ] світ[ськимъ] въ градахъ и въ весяхъ, и въ монастиряхъ.

Хочъ хто и не безъ плати, а за нихъ Бога молять,
А молять по чтирі кроти на день завше.
И по истині будуть молити назавше:
Покуль якого колвекъ монастира стаєть,
За служащихъ и служившихъ молба не престанєть.

А найпаче на службахъ молби палагають,

Гди священники за нихъ частки покладають.

...той може спасення зажити.

О начавшемъ кон спроен[ія] творити, а послі не могутъ того докончити.

...даремне и кошть свой уложилъ,

Або тежъ праці своей невинне приложилъ.

Кгди бъ вчинивъ еси на тоє такую увагу,

Жебъ міль много достатку, изчитати вагу.

А то тільки на заходъ твій пожался Боже,

Въ чімъ разві той же тебѣ Богъ нехай поможе.

О купующихъ будинки готовие и одежди.

Да меншь утрати кошту твоему завше будетъ

А и кравецъ иногді которий шалвіруеть,

Той тебѣ много річей твоіхъ въ нівечъ втахлуеть.

...готовее куповать

Певне меншии станеть кошть на що колвекъ викладать.

О нерадящихъ людяхъ около себе и около своїхъ иміній.

И жарногравцею такого могутъ назвати

Бо треба всімъ своего добра остерігати

О старцяхъ („Основа“, 227).

Після рядка другого :

„Бо то діравие въ нихъ найдутся тлунки“

(в рукописи) :

Не можетъ, хочъ би колвекъ бравъ, обогатити

Кгди бъ зъ прошенія всяку бъ то нужду вдоволяти...

Хочъ и не радю сунки на собі носити

И блукаючись, только людей...

Единимъ, дай Боже, хлібомъ тимъ поживитись,

Але, дай Боже, честнимъ діломъ обходитись.

О сліпорожденнихъ або о сліпорождаючихся безъ очей, такожде и о тихъ

особнихъ сліпихъ, которие по порожденняхъ своїхъ, въ сколькои

днівъ або літъ, чи тежъ на старость, сліпнучихъ.

...Церковная подоба...

...Будинковая оздоба...

А осліпий в розумі або в літахъ все знаеть,
Бо видавъ, якъ очи мавъ, хочъ теперъ не видаеть.

О улѣбнихъ людяхъ, або тежъ о калікахъ.

Въ подойшлости літъ

О створенняхъ Божихъ и диявольськихъ.

И дияволъ Богу ся хотівъ уподобити,
Же дярвнувъ такожъ річи живий потворити,
Яко то есть: червъ, блохи и воши, и блощиці,
И вни на пакость многи ледациці,
Именно: миші, бабки, мухи и комарі,
Также коники, свершки, оводи и мотилі,
А къ тому: черепахи, саранчу и ясколки,
А особливійше тежъ гниди, пъявки и ящурки.
А особно — муравью, мошку, іжі, таркани,
Ополинки, трутні, кузавкй и кожааи.

...Трутні...

И що по шияхахъ битихъ часто бивають жуки,
Все то его створення — пацуки и пауки;
И що бивають часомъ в літнее время шершні,
И тихъ же часовъ літають в поляхъ в степахъ слепні.

И еще жъ гусениця биваеть и еврашки —
И то его такожде диявольскіе фрашки;
А по поляхъ бивають кроти, а в садахъ хрущі,
А по дубровнихъ лісахъ и по облогахъ клещі.
Тіжъ отъ бісовського насъ храни, Боже, створення,
Бисмо къ бісу не пошли на вічное мучення.

О брані (?) духовнімъ и о правилі церковнімъ и проч.

(Пропуск в рукописі). О. М.

О недост[аткахъ?] чїкихъ и скот[ськихъ].

И дай, Боже, голоду нікому не повзати,
Абихмо кому о немъ и казати.

О школярахъ, дрова крадущихъ и о школі („Основа“, 173).
Нового нічого.

О собориомъ труждані.

И для того треба соборомъ працювати,
И, якъ могучі, своєї силки остерігати.

О дню п'ятничномъ, въ кот[орій]-то день Христось претерпівъ страсті.

О, п'ятку, п'ятку! тожъ твій день есть нещасливий:
Мучилъ бо Христа въ твій день жидовский родъ влосливий

Все бо тіло Христова било скрвавлено

Прето жъ, п'ятку, долженъ еси болівновати,
За то, що предавъ еси Исуса роспяти...

И могль би тебе Богъ в тижню не постановити!

Слово о сотвор[еніі] Богомъ землі и рая земного, въ немъ же Адама и Еву
и о первомъ его Божескомъ и о второмъ пришествіі (кромѣ тре-
тего).

...Толко тое на память мні ввійшло,
А нимъ не вімъ, здавна то на мисль чи прийшло

О церкві и о людехъ, молящихся въ пей.

Церковъ, рече, домъ Божий — такъ ся называеть

О димі.

Не домыслена річъ, где ся онъ диваеть

Аще бъ не щеваль, то совца бъ не видіти

И жадна бъ не могла речъ жива пробувати

А то Богъ его въ нівечъ скоро обращаль,

А світъ и животъ всему миру подаваль.

И яви насъ цекельна дима на вікъ свободнихъ

И сотвори світлости горнея всіхъ годнихъ.

О корчемнихъ домахъ, т. е. о корчмахъ.

А въ корчмі хочай честний хто изволить жити,

Можеть... честь свою похибити

И люде за чесного того будуть почитати.

О упадаючихъ христіанахъ въ неволі басурманськіе.

...або Богъ визволить на волю.

О оскудніняхъ въ сіи времена грошовихъ („Основа“, 203).

Нічого нового.

О древахъ всякихъ и о всякихъ велінхъ, же диханій въ собі не мають,
а яко животина ввозрастають и плоды творять.

Дрєвѣ и зеліє духу в себѣ не мають

И дивній, же всічемо ино древо, отрастаєть.

О громі.

И яко не всі діла Божіи вамъ свідомі,
Тако особно громніи сили не довідомі,
Але тежъ утаєні суть отъ всіхъ чоловіковъ.

О урядовихъ людехъ.

И хочъ часомъ панъ який на урядъ промоваль,
Еднакъ найпаче самъ Господь Богъ кероваль.

О радостехъ праведнихъ и о мукахъ грішнихъ.

И паки рекъ [ангол пустельниківі, що розпитував про той
світ]

Гди би подъ небо насипано маку, а птиця пролітала,
И по одному зерну въ сонце літь токмо брала,
То и такъ могли бѣ мукамъ скончення сподівати,
А то отнюдь въ віки безконешніи будуть въ мукахъ обитати.

И кгда то не стоїть світь ввесь за душу єдину,
Же осужденной не свободить въ судну годину —
Ти жъ на віровавшихъ, Боже, и тогда вмилостивися,
Преміни декреть свой и на милость грішнимъ склонися.

Аби болше въ небесі бидо тебе хвалячихъ
И пречистую Матірѣ Твою во вікъ хвалячихъ.

Віршъ особий, для чого-то въ звони звонять по христіянахъ, когда преставляютьця, або тежъ помірають.

Же и по нихъ будуть такъ негідсь же звонити.

Бо ніхто не возможеť світа пережити.

О кладущихся въ поляхъ на могилахъ на несвѣщенихъ місцяхъ.

(„Основа“, 206—207; заголовка в ній не подано).

(Після рядка 7 на стор. 207) :

Правда, же Господня есть земля и ея преділи,

Биле бь місце, где вмерти, въ добрими діли.

О поручникахъ, яко не подобаеť ручитися ні о комъ ні о ченъ, понеже страшно то діло есть.

Еднакъ доброго, молю васъ не отвергати;

Побожний чителнику, рачь мене прощати.

А невіглась можеť о всемъ всімъ сміяти

И во всякихъ художствахъ вкоривну давати.

Изь-межъ васъ міеť бити, же всі біди знаеť,

Прето нехай за сию книжку мя прощаеť;

А хто бідъ не знаеť, дай Боже и не знати.

Кджижъ зъвіку такой скорбі не познаеť человекъ,

Ажъ по сні времена по нашъ послідий нікъ

(нехай мене читающий дякуе Бога) О. М.

Бо инді и не равно силабъ докладалемъ,

Еднакъ імъ приличвостей болше покладалемъ.

Можеť и сезора где знайти розервана,

Также и каденція где колвекъ неравна

Грішний авторъ, або тежъ викладачъ віршивъ сихъ,

Будучи въ гоненні, писавъ изъ скорбі ихъ.

О малжонкахъ по законномъ шлюбномъ браці чистость тілесную, або тежъ дівство до смерті въ собі ховающихъ.

Не токмо бо земніе люде въ томъ чудують,
Але въ небесіхъ ангели ся дивують.

Лечъ въ наше время, за нашего віку
Отнюдъ не удержатисъ жони чоловіку

Вірши похвальнів люблячимъ пиво пити или тежъ за однимъ заходомъ
и всякъ трунокъ, кому не шкодить, або не вадить („Основа“,
172—173).

Нового нічого, але в рукописі є дві одміни:

„А где ли колвекъ пиво — добре потягайте (у Куліша:
[пива“)

і друге

„И просяницъ овсянихъ (?) — все то кормъ биваеъ“ (у Ку-
ліша: и просянинъ, и овсянинъ...)

Слідом за сими віршами ідуть такі:

Тотъ же авторъ книги и списатель письма примножилъ,
Избравши приповісти, до книги жъ сей приложилъ,
Аби чтущимъ болшъ било въ книзі сей той що читати
И на здравіе імъ зъ всіхъ тихъ ся річей втішати.
А еднакъ же що списалъ я — приповістей колко,
Есть, чаю, по вселенной еще їх и не толко.
Ви же, чтуще, молю васъ, еще вспоминайте,
И кгда схощете, подлугъ азбуки докладайте, —
Именно, якъ zvolите, такъ собі поступайте,
На кую літеру вспомните, къ той приписуйте.
А за тимъ на здравіе собі книгу читайте,
И зъ жонами и зъ дітьми здорові пробувайте.

Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обрѣтаеця. (Колко
зналемъ и чувъ, толко и написалемъ).

Дубина. Грабина. Рябина. Вербина. Соснина.

Кленнина. Тернина. Вишнина. Ялина.

Малина. Калина. Въязина. Лозина. Бузина.

Бзина. Ольшина. Шипшина. Грушина.

Крушина. Ліщина. Бучина. Глодина.

Свидина. Сливина. Липина. Тисина.

Ивина. Ялмина. Кедрина. Цевжина.

Яворина. Сокорина. Ясенина. Яблонина.

Черешнина. Деренига. Тополина. Гордовина.

Бережина. Осичина. Берестина.

Смородина. Таволжина. Шелюжина.

Кипарисина. Ціприсина. Клекочка.
 Оріхъ волоський. Агрисъ. Шовковиця.
 Жостиръ. Смерека. Рокитъ. Яловець.
 Финикъ. Бросижна. Помаранчъ.
 Смоквина. Мигдаль. Лимонъ. Маслина.
 Торквина. Мореля. Рожа. Кожа (?).
 Можа (?) Небожа (?) Яложа (?)¹⁾ Брусквина.

О женахъ немилосерднихъ и о милосерднихъ до дітей своїхъ.

О окаяниці, тожъ ти не милостива,
 Давай колко хоче сосать дитя, будь милостива.
 Бо такимъ-то молока цеберъ поставляють,
 За ссанне и матери не називають.

О рождаючихъ женахъ на путяхъ, т. е.—де въ дорогахъ, въ поляхъ, въ лісахъ, а не въ доміхъ по ніякихъ биваючихъ случаяхъ.

Яко голова місця шукаєть умірати,
 Тимъ же надобіємъ (подобіємъ?) ся и на світъ родати.

О женахъ, рождаючихъ діти въ скорий часъ по приняттю шлюбомъ и по браці въ кілько дний минувшихъ, а не въ рокъ („Основа“, 198).

Нового нічого.

О дівицяхъ, діти рождаючихъ („Основа“, 198).

Нічого нового.

О попадяхъ, замужъ идучихъ по смертєхъ поповъ своихъ („Основа“, 199).

Після тексту, видрукованого Кулішем :

А ти, попаде, замужъ ити нітъ не важся,
 Да въ черниці постригтисъ въ ровсудкомъ отважся,
 Ложа священничеська не скверни въ мужикомъ.

О гріхахъ рознихъ и о рознихъ немощахъ.

Богатий, а паче нещедний въ злі опливаєть

(Далі приписано):

¹⁾ Знаки запитання поставив О. М.

„Ру[о]ку *лаґга*¹⁾ ица іни. числа. На Іана Предитечи великая барзе бура великая була, которая церкви Божие ламала и по дубровахъ великие сосни“ („Основа“, 199).

О ремесникахъ оставихъ еще где полагається, бо тамъ въ книзі не воістилося, за скудостю папірною.

О линникахъ („Основа“, 227—228).

Повначений у Куліша значками — — пропуск на ст. 228 такій:

И на паникадила шнури изробляють

И до церковнихъ тежъ лямшъ, котрими встягають,

а після всього, в кінці:

А такъ, Господи, и тихъ линниковъ не вмешай,

И здравія и долгихъ літь імъ подавай.

О рудникахъ, що зъ руди желіза робять въ рудняхъ („Основа“, 228).

В передостанньому рядку у Куліша опущене слово за сь:

Напотомъ за сь дернь ривать костерь той вкривати.

О римаряхъ („Основа“, 228).

Слідом за текстом, що видруковав Куліш, іде ще два рядки:

И нагайки, або тежъ канчуки сплітають,

Котрими люди спасти жонъ часомъ прицвічають.

О роговникахъ, що роги козакамъ робять носити при боку, для держання порохового („Основа“, 213).

У Куліша в рядку 5 пропущено слово дожчь, — треба:

В войску, бо въ рогахъ порохъ не можетъ дожчь змочити.

О косаряхъ, що сіно косять („Основа“, 228—229).

У Куліша немає початку:

И косарі потребни людямъ каждого року,

Хто міе сіножаті, затыгаеть зъ нароку.

А барвій въ косовицю посередъ літнего часу,

Гди всякъ непішій сіна требуетъ того часу.

(Далі е 4 рядки у Куліша)²⁾, а потім:

И козба зъ великою працею, вішъ, походитъ,

Для того не дешеву и сіно приходить.

И такъ много за зиму сіна конь поідаеть,

Же часомъ и зъ шкурою самъ за то не ставаеть.

1) У Куліша (стр. 199) 1712.

2) В рядку передостанньому у Куліша помилка:

А косарі сподарі идуть къ нему съ косити (в рукописи:
[з косами],

бо далі і рифма: зъ росами.

А въ кого часомъ сіна своего перейметця,
 Той по сторонахъ зъ денгами куповати товчетця,
 Сди окаянихъ коней не хочеть поморити,
 Жебъ било чімъ поіхать, або дрова возити.
 А такъ бідний чоловікъ о сіно ся стараеть,
 И для сіна иногді остатнее збуваеть...

О гребцяхъ сіннихъ („Основа“, 229).

Після 6 рядків, що видруковано у Куліша, іде:

И жоноцкое діло звикле работати,
 А въ мужескіе річи піть ся не втручати.
 А ви самі, мужики, сіно згромажайте,
 А жонъ своїхъ отъ того діла свободайте.

(Далі 2 рядки є у Куліша, а потім):

А съ поля въ доми на нічь къ жонамъ прибувайте,
 И що пристойть, того пильно доглядайте.
 А при томъ грибцовъ, добрихъ молодцовъ, похваляемъ,
 И якъ господарей, крий Боже, не зневажаемъ.
 Здорови собі будте и сіно гребіте
 И що хочете, у-день и въ ночі чиніте.

О женцахъ („Основа“, 229).

И женці добре працюють на світі,
 Котрі хотять на віну хлібъ міти.

(Далі 2 рядки є у Куліша).

И жегоми тежъ отъ солнца бивають,
 Же ажъ иногді потомъ обливають.
 И безъ води такъ иний изнеможеть,
 Звлащя, нетерпячь хто, ажъ ратуй Боже.
 И руки сонцемъ тогди присмагають,
 А що найгоршей — тварі зчернівають.
 И виноі втожъ наберутця знути
 И мусяць терпіть во-місто покути.
 Тижъ самъ, Господи, видишь їхъ страданія —
 Храни їхъ прото срогого каранія.

О змолотникахъ.

Ціпами бо всякие збожи потребние вибивають
 И на потомъ въ сосуди зъ току убірають,
 И на свой пожитокъ также часомъ заробляють
 И зъ жонами и дітьми души поживляють.

Той бо тилко не будетъ їхъ потребовати,

Хто не будеть пахати, албо зажинати.

О сіючихъ сімя на пивахъ и о віючихъ на току п о мелющихъ въ жерновахъ п о ковающихъ у ями збожа.

Але тексту немає — вирвано листок в оригіналі; усіх вирваних зазначає Опанас Маркович — „зо 20, крім несвідомих при кінці“.

О котлярахъ („Основа“, 216).

Ті самих три рядки, що й у Куліша, тільки останній у Куліша кінчаєть ся: „що вхотять, то вробять“, а в копії Марковича: „що вхоплять, то вроблять!“

О гонтаряхъ, що гонти робять („Основа“, 216).

И гонтаровъ треба похвалати.

(Далі перший рядок, що видруковано у Куліша), а потім :

И такъ мовмо, же гонтаръ рукоділяикъ гожий,
Же то робить оздобу на церкви, домъ Божий.

(Далі 2 рядки є у Куліша, тільки останній читаєть ся):

И до простихъ будинковъ людей же (у Куліша же немає)

[проможнихъ.

О млинкахъ, що мила робять, барские добрие и простие подлие („Основа“, 219).

Після тексту, що подає Куліш, стоїть :

„Тільки єсть звичай хусти церковниі миломъ мити,
А дай Боже, жебъ въ річахъ тихъ не могли грішити

Крім того, в першому рядку у Куліша : зафразовалъ, а в копії — зафрасовалъ.

О папірникахъ, що папери у папірняхъ робять („Основа“, 214—215).

У Куліша не видруковані останні два рядки:

За чимъ папірниковъ, Боже, не викореняй,
А ку потребамъ людзкимъ и онихъ распложай.

О бердникахъ („Основа“, 218).

Нового нічого.

О колесникахъ („Основа“, 229).

Нового нічого.

О стадникахъ конскихъ („Основа“, 229).

Нового нічого.

О довишахъ, що въ бубни бубнять и о тренбачахъ, що въ труби трубять и въ сурми сурмять („Основа“, 209).

Нового нічого.

О догтарахъ ж о смолярахъ¹⁾ („Основа“, 229).

И безъ догтаровъ трудно зде въ насъ пробувати,
 Бо неможна ременю шевцямъ виправляти.
 И хочъ можно бѣ безъ догтю зъ оліємъ виминать,
 А где жъ такъ много на то олій ся набратъ.
 Доготь же березовий токмо шевцямъ належить,
 А столярський сосновий до вововъ приналежить.
 А и на вози березовий (добрий) ліпшъ подобаєть,
 А сосновий въ колесахъ въ студень замерзаєть,
 И добримъ догтемъ мажуть чопи звеновне,
 Такъ тежъ и на поромахъ стерній поромовие.
 И до инихъ тожъ річей березовий потребенъ,
 А смоловий, кромъ вововъ, мало на що потребенъ.

(Далі 2 рядки є у Куліша).

И варять на (густую) смолу до суденъ воднихъ смолення
 И шевцямъ до дратовъ на чоботние роблення.
 Уже жъ на що болшъ треба, не могу розуміти,
 Токло по-поламъ обохъ догтей потребно міти.

И нехай догтаръ зъ смоляремъ товариство маєть,
 Єди жъ то ровнимъ ремесствомъ хліба заробляєть,
 И прото и оние нехай пожитокъ мають,
 А людямъ на потреби догтей настатчають.

О цегелникахъ („Основа“, 216).

Попереду тексту, що видрукував Куліш, є рядок:

...На церкви муровані и до инихъ будинковъ мурованихъ.

О вапненникахъ, що вапна палять съ крейди, а часомъ и изъ каміня
 („Основа“, 217).

За останнім рядком у Куліша:

„И потомъ [опущено: же] гасъ на потамковання“ іде:
 И на иние мури тожъ потребна

Муръ бо безъ вапна не можетъ стояти,
 Але заразъ ся могъ би и валити.
 А то самая вапна укріпляєть,
 Же власне бѣ муръ каменешъ ставаєть.

¹⁾ В „Основі“ усього 2 рядки, і заголовок неправдивий: „О догтарахъ и столярахъ“.

О кожем'якахъ, що шкури вичиняють („Основа“, 220).

У Куліша рядок 5 починаєть ся: „И шевці иние...“, а в рукописі „А и шевці...“

У рядку 3 внизу:

...за однимъ би цехомъ чинити“ — рукоп.:

за однимъ цехомъ би чинити.

А в кінці всього ще два рядки:

Уже жъ еднакъ и шкури, здорови, вичиняйте,

А шевцямъ на чоботи поцінне продавайте.

О неводнічихъ, що в'яжуть неводі и сіті, и иние посудки до ловлення рибъ („Основа“, 230).

В рядку 4-му у Куліша:

И часомъ той посудъ, — в рукописі: посудокъ.

В кінці усього два рядки:

Зачімъ, дай Боже, и тихъ рукоділцовъ міти:

Хотять бо старне рибъ и малие діти.

О садовничихъ, що сади садять и щенять, для розводоувъ овозничихъ дровъ („Основа“, 217).

За текстом, що видрукував Куліш, іде:

И збираючи овозъ, жебъ не гноїль,

Але онадно и пильно жеби смотріль

...овози насушить,

То щобъ и въ томъ могль рукъ добре доложитъ.

И нехай же, здорови, садовъ доглядають

И яко труждающіеся отъ плодoвъ вкушаютъ.

О каменосіцяхъ, що въ горъ камянихъ вибивають, або тежъ виробляють млиновие до млиновъ на молоття каміння и крести надгробние, и деки и слупи до муровъ и до фортець каменнихъ („Основа“, 222).

Нічого нового.

О робящихъ сѣдна водние великие и малие, то естъ морские и річніе („Основа“, 230).

И тихъ особнихъ майстровъ люде потребуютъ,

Которие посудъ водний на світі готуютъ.

(Далі те, що у Куліша).

О умірающихъ богатихъ людехъ.

Не хочется умірати людемъ небогатимъ,

А найпаче тимъ можнимъ и вельми богатимъ.

Убогий, вміраючи, ні въ чомъ не жалієть,

Нічого бо жаловать, же скарбовъ не мієть.

...могль би весь скарбъ въ труну вложити,
И многоціннихъ много висящихъ сукмановъ,
И сребрянихъ на столахъ стоящихъ абановъ.
И уаритъ, же младая жена предъ нимъ ходитъ,
Тая горшъ до кріпкого жалю приводить.

И не всякъ тими страстьми биваєть нобіжденъ,
Лечь будетъ на сходъ смертний мыслию утвержденъ.

О покаяніі (и надія того въ Найвишшого Пана).

Близъ єсть кончина видімому віку,
Часъ покаятись грішному чоловіку.

На всякъ день торуй на онъ вікъ дорогу,
Которая ведєть къ найвишшому Богу.
Плачь, не лінься, що день прослезься

Лечь совершенно отъ гріховъ покайся.

Молитва къ Пресвятій Богородиці.

Чиста дівице, красна голубице,
Молися за всіхъ, небесна царице!

О провождающихъ умершихъ и носящихъ до гробовъ.

Остатніє послуги вмершимъ отдавають,
Которіє до гробовъ їхъ опровождають

Єсть то отъ седми ділъ милосерднихъ діло —
Провождати до гробу умершого тіло

Зъ охотою провождати къ гробомъ и носити
И посипати на гробъ и землі лопату, —
Богъ намъ даєть и за тое одъ себе отплату

О постящихся по волі і по неволі.

Жаждєть же и алчєть инъ, не мівши нічого,
И хочъ не радъ, то мусієть поститись для того.

О отсилающихъ наемниковъ прежде времени, недослужившихъ року и о
наемникахъ отходящихъ и нехотящихъ трудатися до нарекованіихъ

ішъ часовъ.

Хто недослужившую челядь отсилаеть,
 То въ томъ на світі звичай таковий биваетъ :
 Повиненъ естъ Господарь за весь рікъ платити,
 А отходящому нітъ нічого не платити :
 Именно, хочъ би дній два не хотівъ дотрвати,
 То, подлугъ правъ, за весь годъ плати ему ве дати;
 Такъ же би Господарь гди би міль отсилати
 Могоричного слугу, мусітъ за весь рокъ нагороджати.

О властеляхъ, караючихъ людей або и слугъ своїхъ домовихъ безъ до-
 вѣдовъ слупнихъ (в „Основі“, на стр. 203 згадуєть ся тільки за-
 головок).

А и надъ виннимъ добро бъ часомъ ужалити,
 И хочъ мало карности ему уменшити,
 Гди подлугъ письма: милость на суді ся хлюбитъ
 И милующого Богъ милостивий любить.

О военныхъ невчасахъ и о временехъ тихомирнихъ.

А гдѣ пройдетъ вась индѣ военна руїна,
 Не скоро поправитця впять тая країна,
 И не зовсімъ тежъ своїмъ достаткомъ зберетця,
 Бо подъ часъ до печива и хлѣбъ прибертця
 И дармо міжъ собою не зачипались
 Зачімъ, дай Боже, хочай би за сіхъ южъ віковъ
 Не воевались, або и до ковця віковъ.
 А гдѣ то воюють, — нехай враговъ побиждають,
 И христіянськую отчизну обороняють.

Цомагай вірнимъ, Боже, враговъ скореняти
 И до христіянськихъ границъ не допущати.

О любви и о людехъ, иміющихъ ко всімъ любовъ.
 (Видерто аркуш, — прим. О. В. Марковича).

Пісь нова молитвенная. Подобенъ самоподобний.

И до неба навѣкъ ввѣсти.

И отъ сердца модаби вносимъ

(Ноти вь кінці, — прим. О. В. Марковича).

Піснь нова о роженні Спасов[омъ].

И съ анголями сьрдечно виславляй

Се бо Спаситель зволить завітати
И заблуждених на тобі ввиськати.
Щаслива, земле, ти естєсь заправди,
Же посітивъ тя творець всякої правди.

Приближаецця конецъ, ахъ, душе, покайся!
И Господу Богови гріховъ оповідайся

Памятай же исходъ свій и смертну часину
И приготовлена будь на судню годину

О, душе, надъ собою сама сожаліся
И на исходъ смертний твой всегда готовіся.

И твори моленія и ко Діві чистій
И къ надежді грішниковъ Маріі пречистій.

Гласъ пісні сея тако пой, яко зде пудъ строку положися, или
волно кому и иную ноту положити.

Піснь нова Богородиці.

Тобою бо світь світаець и православность сияець

Свободі насъ одъ мучилищъ,

А доведи вічнихъ жилищъ.

О Велетняхъ, або тежъ о великихъ людяхъ, котрие негдись били такъ
великие, якъ дубья.

Биль то негдись такой людъ одъ початку світа,
Же то знайдують кости и по сне літо.
И хочъ би то Господь Богъ могль и тихъ прекормити,
Еднакъ же вхотілъ онихъ вь світа скоренити.
И хочъ то Адама великого створивъ
И Еву такову ему постановивъ,
Толко жъ не довго по нихъ велетні бували,
Але скоро кончину ониє приняли.
А Господь Богъ поставилъ возрастъ сей помірний,
А той вигубивъ збитне великий безмірний.

Бо треба бѣ всякой рѣчи ведлугъ человека
 Отъ Адама и по днесъ и до конца вѣка,
 Яко то: рибъ великихъ, жеби наідавса,
 И скотъ великий и птиць, жебѣ контентовавса,
 И дубья бѣ по пятьдесятъ сажний было бѣ треба;
 А теперъ такового нічого не треба.
 И повинна бѣ всякая рѣчь болшая бити,
 Жебѣ моглъ такой великий дурень въ свѣті жити,
 Яко-то: каменія треба бѣ великого
 Млинового, жебѣ зъ хату было толикого,
 И въ збожъяхъ, жебѣ по сажню зерна уживали,
 И стебля жебѣ зъ дуба въ-гору возрастали,
 И рікамъ би треба мору ся ровняти,
 Жебѣ мощно млини зъ тими каменни встряяти,
 И древамъ треба бѣ зъ хату возрастати,
 Жебѣ сто сажней ввншъ могли церкви будовати.
 И коней би и воловъ треба не таковихъ,
 Жебѣ чімъ било возити деревень таковихъ.
 И овощъ би втожъ могла бѣ бити вельми велика,
 А не таковая, якъ теперъ єсть, елика.
 А за тимъ могло бѣ бити все болшее вшеляко
 Ведлугъ того возрасту, а южъ не инако.
 А же Богъ человекомъ возрастъ поменшивъ,
 И подлугъ міри его всякую річъ вменшивъ
 И самъ въ нашій структурі отъ Діви родилса
 И на землі въ возрасту нашомъ билъ явилса;
 Зачімъ южъ в той мірі и свѣтъ ся скончаєтъ,
 А той великий возрастъ южъ бити не маєтъ.

О крилошанахъ церковнихъ („Основа“, 172 — заголовку немає).

А иному ся вдаєтъ легко крилошанство
 А оно такъ тяжко, якъ простое каланство (?)

О крилошанахъ охрипающихъ отъ кашля часомъ и не могущихъ співати
 ...(?) тогда.

Бо крилошанинъ иний якъ наилучче сталитса
 Въ співанню; а гди охрипнетъ, тогді южъ смиритса.
 Ми жъ еднакъ хочъ якъ колвекъ, якъ зможемъ, будемъ
 [співать,
 А вражую голову пудъ ноги собі доптать.

О партесахъ и о учащихся ихъ („Основа“, 230).

И партесники годни великой похвали
(Далі 3 рядки у Куліша, а потім):
И гди начнутъ співати незъ ноть своїхъ гладко,
То ажъ благоприємно слішати и сладко.

А наука ихъ честна и мудра есть тако,
(Далі „Хоч би поетикъ билъ, — у Куліша 4 рядки, а по них):
Писецъ сей въ немного ірмолю вміеть,
А партесовъ не співаль, то не розуміеть.
Зачімъ и партесниковъ треба поважати
И яко особнимъ імъ мудрецамъ честь даяти.
И нехай котрие ся вчили, здрави співають
И новими піснями всі Бога величаютъ.

О нищихъ школнихъ.

Нищие дітки, хочъ въ нищети терпите,
А доставать або тежъ красти ся не вчіте.
Хто крадетъ, то не живеть той въ довгні літа.
И гди Бога тямъ діломъ прогнівають
И тежъ на шибенницяхъ вішани бувають.
И бакаламъ своїмъ покорно вслугуйте
И, яко учителей своїхъ, во всемъ слушайте;
А гди на злое учить, то хочъ и не слушайте.

О рандаряхъ („Основа“, 231—232).

На прикінці два рядки:
И Боже імъ помагай, що хотіть раидовать,
Толко биле бъ не на-збитъ могли скупо продавать.

О шафаряхъ („Основа“, 202).

И не хотілъ бимъ того уряду держати,
Жебъ якої, крий Боже, пені не одержати
Если вірять, треба жъ ся не зневірати,
Але сумнення свое чисто пану ховати

О писаряхъ рознихъ, то есть именно, що книги готовие препісують,
и видають въ голови якие новие річи, и о писаряхъ тежъ град-
скихъ и монастирскихъ, грамоти, або зась листи пишущихъ и вся-

киє кріпкіє права („Основа“, 200).

Після перших 2 рядків, що видрукував Куліш, іде :

И на вьязи тяжко есть нахляючися,
И на перси якъ столу опираючися,
И часомъ можетъ писарь такъ попрацовати,
Же ся притрафляеть нічъ и дві не поспати.

(Далі знову 2 рядки у Куліша, а потім):

И инді въ казнодійми писарь братство маєть,
Же посподу изъ ними писмомъ ся труждаеть.
И нехай імъ Господь Богъ въ трудахъ пособствуеть.

О казнодійяхъ.

И кому до серця їхъ слово прилінитца,
Певне той отъ гріхъ своїхъ и Богу обратится,
Зачімъ въ Росіі нашій, Боже, тихъ умножай
И спасення онімъ за труди примножай.

О Богомислности.

Блаженъ ні во что же вся земная вмѣняющий
И во Богомислности прісно пребывающий.

О щиро труждающихся иноцѣхъ и свѣтскихъ.

(Вирвано 4 аркуші, — прим. Оп. Вас. Марк.).

Слово особливше о мятежномъ житіі иноческомъ, яко иногда биваетъ злий сожитель въ келіи и пакости многие твора другому. Таковому со злимъ сожителемъ, власне со злою женою, чоловіку бідному не есть доброго жития.

И ложно злими діли того обношати.

А дай намъ въ сожитія любви хранителей.

О входящихъ инокіяныхъ въ олтарь.

Инокіянямъ въ олтарь входъ есть благословенъ,

А женамъ и дівицямъ свѣтовимъ возбраненъ.

(Далі вирвано аркуш — примітка О. В. Марковича).

О неравностяхъ людскихъ, яко иний високъ чоловікъ варостомъ, а иний нивокъ, и яко неровно даеть Богъ: тому такъ, а иному во всемъ иначей.

Дивная и то, чему тварми не еднаки,
Але хочъ и одной матки, то инаки

Дивная и то, чому инъ во всемъ щасливий,
А имъ — пожался Боже! згола нещасливий

Богъ все знаеть, що творить и будетъ творити,
А мнѣ болше нічого о томъ говорити.

О пості и о пост[ящихся].

Душу бо и тіло постъ ему вичищаеть

Отъ вредящого его обжирства збїжавий
Постъ творить человеку и умилєніє
И сердечное згонитъ окаменєніє.

О врагу душевномъ, яко не таковъ онъ есть, яко икопонищїи его ма-
люють.

Але далеко мїеть бить шпетнїший
И отъ малярськихъ еще мервенїший

Нїхто живого негдїсь зрїти хотївъ,
А же въ той же видїти не поспївъ,
Токмо бо ему ноги свої вказаль —
И мало въ свїтомъ сямъ ся не пожегналь.

Трилїтна ему найшла трясовиця
И щоденная въ страху огневиця,
Прето хтобъ мїль живого повидать,
Треба бъ конечно одъ страху умірать.
Святїи отці нїгдїсь и видали,
Тїлко же си їхъ нїтъ не ужасали.
Лече яковостий онихъ не видїмъ,
Да нечист[ими] гади и звїрьми зрїмъ,
Еднакъ же приходъ їхъ постерегал[и]
И хрестомъ святимъ прочъ їхъ отган[яли]

Що жъ ся тинеться, и ми а можетъ видаемъ
Во плотехъ людськихъ, да токмо не знаемъ.

О читанїи книжномъ.

Книги бо на спасенний путь всіх наставляють
И пользу душевну чтущимъ сотворяють.

О помсті Божой до тихъ запам'яталихъ людей.

Помститця Христось Господь за кровоприяство,
Помститця Христось Господь и за святокрадство,
Помститця Христось Господь тежъ и за убийство,
Помститця Христось Господь тожъ и за клевету,
Пошлетъ ему хромоту або тежъ сліпоту.
Помститця Христось Господь тожъ и за надутость
И пошлетъ на все тіло его алу роздутость.
Помститця Христось Господь и за памятовлобность,
Котрий не хранить въ собі благу невлобность.

О немощахъ трясовичнихъ.

Студеность бо збитную людямъ приношаєть
Есть иній въ немочі тій — обжирность маєть,
А иному хлібъ и все ся осоружаєть.
Тилко все будетъ воду або борщъ глушити
Або, мовлю, пити, якъ въ лавні на пічъ лити.
А на завтрий день срѣдє на голову хорієть,
Ажъ чоловікъ, що чинить, не дорозумієть.
И віршописецъ сей много того въ младихъ літь дознавъ,
Бодай такого лиха ніхто добрий не познавъ,
Бо ине зъ хробоби той и умірають
И изъ світа въ полвіковъ своїхъ изхождають.
И кого тая немочъ хочъ мало подѣржитъ,
Не будетъ такъ силенъ, якъ той, що зроду не держить.

О болівнехъ зубнихъ.

Трасовичнику трудно покуль ся согріти,
А по согріаніи можно сонъ сладкъ міти.
Тажъ якъ въ огні начнетъ горячость страдати,
И заразъ ту страсть збудетъ, гди на зимну будетъ ся
[покладати.
А зубной проклятой въ скорий часъ не побудетъ,

Аж разві къ позбиттю самъ Богъ помощникъ будеть.
И гди будеть святого Антипи о помощь просити,
Котрому зубную Богъ казавъ боліань цілвти.

Пасторъ сий людзкні всі немощі познавъ,
Кромъ, Богъ вкривъ, нараліжнихъ, французкихъ, не взнавъ
И кромъ влomorphicъ составъ и хоробъ біснихъ, злішихъ,
Еднакъ побіденнійшій, надъ всіхъ людей біднішій.

О хоруючихъ надъ болівнь головную.

А гди не умірають, то смисловъ вступають.

Бо часомъ зъ того болю ажъ вискочить око,
А хочай не вискочить, то виадеть глибоко;
Въ особножъ болівнь п всімъ складамъ наводитъ
И до довгодневной болівні приводить.

О немощахъ, изъ чаду биваемихъ, въ зли инне часи, въ лютие мрази:
когда инъ учадіеть такъ въ котромъ диму, же ажъ смертію по-
страждаеть.

Вся болівнь будто зъ пянства чоловіца здийметь
И власне якъ руками всю силу отьиметь.

О перемерзаючихъ людехъ, или тежъ о заражєнихъ въ дорогахъ студе-
ністю збитнею.

И студєнь збитная такъ часомъ заражаеть,
Же ажъ внутрний жолудокъ кріпко нарушаеть.
Недобра пригода есть и то на світі,
Якъ въ кого одежа худа — мусіть терпіти.
А часомъ и въ добрихъ такожъ перемерзають,
Гди зли фортуні и зли коні ся лучають.
А ктому, якъ лихая и дорота будеть,
То певно чоловікъ обелъ здоровъ будеть.
И не тилко въ дорогахъ тоє то страждають.
Але убогні и въ домахъ дознавають,
Же піткуль привезти дровецъ и тежъ нічимъ,
Або тежъ и кунити безъ грошей пойти ні съ чнаъ.
И въ такихъ то пригодахъ люде премерзають
И пудъ часъ видаемъ, же и на смерть змерзають.

О хоруючихъ на болівні ножниа и иміючихъ рани на ногахъ неисцілннн.

Бо такъ муки терять, ажъ не знають, що чинить,
 Же гди бъ било безгрішно, могли бъ въ світа вступитъ.

О костіряхъ (костирство) („Основа“, 230).

Після 4-х рядків у Куліша, іде:

И проиграваннн межъ тнмъ хлібомъ болшъ,
 Нежелі вийграваннн : ото біда найгоршъ.
 И не велить Господь Богъ у кості играти,
 Тилко кажетъ презъ працю хлібъ заробляти.
 А которий тоєю игрою играеть,
 Той души своїй великий вредъ соділоваеть,
 И не тилко душею — и тіла страдають.

(Далі є у Куліша: Єди проійгравннсь, нічого дать, перста одсі-
 цають).

О прошакахъ церковннхъ, що на церкви просятъ.

Тилко нехай іхъ люде перестерігають,
 Бо часомъ шалвірські листи собі мають
 А потомъ и вшати такихъ бо безгрішно
 Же дерзають робити шалвірскіє печаті
 Есть же, подобно, болше прошаковъ правдивнхъ

О неуміючихъ Богу молитися.

Хто не уміеть Богу молитися,
 Треба на море тому пуститися.
 Тамъ якъ фортуна вітрная прилучить —
 И неумілій молитися научить.
 Тогда и гріхи свої вспамятаеть
 И въ молитвахъ всіхъ святнхъ изчитаеть.
 И безъ моря, вимъ, не шкодить молитва,
 Которая зъ врагомъ великая битва

О свічкаряхъ, що лоевне свічки робять („Основа“, 231).

Після 4-х рядків в тексті, видрукованому Кулішем, ще один рядок
 Тилко жъ и свічкарство на світі потребно...

О мнндзахъ, або тежъ о мнндзарннхъ, где гроши робять и о мнндзаряхъ,
 що іхъ робять.

Мало где ся на світі мнндаи обрігають,
 А еднакъ же на ввесь світъ грошей настачаютъ

А же тое роблення отиудь возбранено
 И способности майстерства того утаєнно.
 И доброе ремество то, що въ міндзахъ робять,
 Може всі роботники тие въ злоті ходять.
 А ини мовять такъ, же робять въ міндзахъ гроши —
 Тихъ, праве, горшъ насъ вбогихъ ідять воши,
 И гроши спасеніе иний стяжеваетъ,
 Хто їх во милостиню убогимъ даваетъ;
 А иного за гроши въ церквахъ поминають
 И особъ щорочние памяти справляють.
 А иний и головою за нихъ накладеать,
 Бо инді и розбойникъ забиваетъ ;
 А инъ пудъ часъ такъ си розживаетъ,
 Же за гроши жъ достатки великие маєть

О замкахъ, що замикають брами або ворота дворовъ пановъ вельмож-
 нихъ, або клеті, ибарі, комори, алкіри, скарбниці, церкви, скрині,
 вертогради, склепи, лехи, нивниці, стайні, світлиці, темниці и проч.

Правдивая приповідь застаєть отвика,
 Же для доброго, мовять, замокъ чоловіка,
 Бо хочъ и не замкнено, то добрий не поїдетъ,
 А злий и тежъ недобрий и презъ замки пройдесть.

Тилко, жебъ злимъ спратомъ добрихъ не псовати,
 Для того мусімъ ми замками замикати,
 Жеби часомъ и добрий хто не спокусився.

Бо часомъ и въ дому врагъ домашній биваетъ,
 На котробо часомъ ся и не сподіваєть.

А так... [„Далі нічого нема, и паперу давнєго, знать, останні
 листки вирвані“ — О. М.].

„На *qz* сверткѣ (листку) читаемо (О. М.):

Тому же подобное авторъ докладаєть,
 Хочъ не годенъ, паки имя покладаєть.

Изложитѣль віршовъ сихъ Многихъ благъ вамъ жаєаетъ,

А Найпаче небеснихъ добръ щиро прієаетъ и т. д.

„Чптая большіе буквы, получаемъ Иеромонахъ Климентій
 Зѣновіев син“. (О. М.).

Урядові заходи против холери в 1831 р.

Подав Михайло Зубрицький.

Холеру в 1831 р. назвали і ще тепер називають першою, бо сеї слабости до того року в Галичині не знали. Вона прийшла до нашого краю з Росії і Польщі і поробила у нас особливо в липни і серпни великі спустошеня. Бувши учеником І. кляси гімназіяльної в Дрогобичи в 1871 р. чув я від міщанина Дмитра Губицького оповіданя про розміри холери в сім місті. Холеричний цвинтар визначено на Гірці під лісом по лівій руці гостинця, що іде до Трускавця і Стебника, які 3 км. за містом. Мерців витягали гаками з хат, змітували на віз на купу, вивозили на Гірку і скидали до спільної ями, присипуючи трупи негашеним вапном. Пізнійше чув я оповідане про якогось чоловіка, що його живого вивезли на цвинтар і скинули разом з мерцями до ями, та він трохи очунав, прийшов до сил і сам якось викарабкав ся з ями, та увільнив ся від небажаної смерти. Кілько умерло людей в Галичині на сю холеру, се годі сказати, бо мабуть в сім часі не збирали статистичних дат, та мабуть ся слабість не минула у нас і одного села. В Мшанци на яких 1200 руського населеня умерло на холеру в 1831 р. 59 душ і се від 10/7—1/8, а одного дня 11/7 умерло 6. Новий випадок смерти записаний в метриці 10 жовтня 1831 р., причім подано иньшу притоку смерти, не холеру¹⁾.

¹⁾ В часі холери в 1872 і 1873 р. умерло в Мшанци 82 людей, два випадки були в грудни 1872 р., а 80 в часі від 10 липня до 27 серпня 1873 р.

Для здержання холери австрійський уряд видавав від часу до часу розпорядження, які через консистори подавав також до відома духовенству, щоби воно оголошувало їх своїм парохіянам. Що важнійше повизбирав я з деканальних актів жукотинського деканата перемиської єпархії і подаю низше. Сі розпорядки писані по латинськи, німецьки і польськи, а ся слабість названа „cholera morbus“, epidemische Brechruhr“ і „biegunka z wumiotami“. Краєвий уряд видав обіжник дня 10 грудня 1830 р. ч. 77081 і в нім подав приписи, яких треба придержувати ся, щоби устерегти ся слабости. Сього обіжника я не найшов між актами, також не знаю, чи се вже була і інструкція, чи вона осібно вийшла. Ц. к. санітарна комісія видала дня 4 червня 1831 р. ч. 32 обіжник, в яким пише, що для здержання ширеня ся холери признала потрібним пригадати на ново минулого року видані інструкції і поуки, які вже почали люди занедбувати. Ті інструкції видано для а) місцевої старшини, б) поуки для лікарів і хірургів (Wundärzte), в) інструкції для політичного комісаря поставленого при замкненій лінії поза зараженою місцевостю і г) інструкції для політичного комісаря і лікаря поставлених в зараженій місцевости. Сі інструкції наказано як найточнійше заховувати і додано до них ще слідуєчі примітки: Мерлець не може довше лежати в хаті як 48 годин, лікарі покликані до публичної санітарної служби мають в своїх донесенях до окружного уряду уважати на історію хвороби, подати точно її перехід і перебіг, а як се дійшло до їх відома, притоку і викликане слабости. Приписане замкнене (Sperrge) має обнимати поодинокі повіті; в тих місцевостях, які лиш частково будуть замкнені, мають уставити ся видні знаки остороги. Де се можна перевести, можуть підозрілі оставати дома в контумації при задержаню поданих в інструкції осторожностей, а домашня челядь має переводити очистку. В здорових місцевостях не повинно ся зборонювати загальні сходини, а огранічити їх на замкнені місця. При кінци подано до загального відома, що з найвисшого приказу рішенем моравсько-шлезької управи краєвої замкнено границю на всіх пограничних урядах з виймкою державного гостинця на Більско—Бялу, заряджено приготована, щоби поставити будинки для кwarantани, замкнено границю і поставлено від Галичини військовий кордон.

Галицька губернія письмом з 28/10 1831 р. ч. 7001 подає до відома, що наслідком розпорядження найвисшої надвор-

ної канцелярії в 15/10 1831 р. ч. 3907 приказав цісар ховати умерших на холеру на істнуючих цвинтарях, о скілько ще на них місця, понередний приказ хоронити трупів без одежі, як ще де заховуєт ся, сейчас занехати, не відмовляти звичайного похоронного обряду, одначе так тут, як і при иньших заразливих слабостях придержувати ся виданих охоронних приписів, щоби тим чином заспокоїти уми та запобігти затаєню слабости або покиненню хорих.

Галицька ц. к. комісія здоровля розпорядила рішенем з 6/9 ч. 4795, що карний патент з 21/5 1805 р., виданий против нарушень зарядження в часі морової зарази, розтягнуто і на проступки в часі холери. Сьвященики мали се оголосити народови, а дні оголошеня в кожній парохії мав декан донести окружному урядови.

Краєва управа рішенем з 24/12 1830 р. ч. 80369 припоручила духовенству через консистор для здержаня холери, щоби кождей покликаний до хорого, як побачить підозрілий випадок слабости, доніс про се місцевій старшині і вірних поучив одвітною наукою в церкві, щоби з обовязку удержаня свого житя і з обовязку совісти заховували всі приписи, які вже вийшли, або ще вийдуть, видані для здержаня сеї слабости.

Ц. к. комісія здоровля рішенем з 20/6 і 26/6 1831 р. ч. 410 візвала консистор, щоби позволив сьвященикам благословити холеричні цвинтарі. Консистор дав такий дозвіл і візвав сьвящеників, щоби при благословленю придержували ся приписів требника і благословили цвинтарі, які визначить домінія. На сім письмі написав о. Іван Левицький, парох Головецька, цікаву примітку:

„Hołowecko dolne. Czytałem die 10-a Julii 1831. W Hołoweckich dolnych grasuje cholera morbus, od 30-o Junii do 10-o Julii umarło 16. Cmentarz wyznaczylem na Zołotniwey, gdysz tam na tym końcu wczęła słabość. Ludzie z Zołotnowa powybiegali z hałup, oswiadczyli: „kto by nas zatrzymywał, abysmy trupy nie wiezli na cmentarz, kamieniami będziemy bili“. Pisałem relacyę do P. c. k. Ferwalteryi, zadnego nie chcą słuchać rozkazu. Ja sam przeciw całemu Gminowi nie mogę sobie dać rady, ani uprzyc się nie mogę. Niech Wiel. Xiądz Dziekan iakowy sposob da i uczyni relacyę do Prz. c. k. Cyrkułu, aby dali można zapobic tey słabosci, bes Militarnosi nic się nie uczyni. Ja postempuię podług zarządzeń, lecz ludzie sami nie chcą. I. Lewicki par. Hołow.

Галицька комісія санітарна рішенням з 21/6 1831 р. ч. 572 наказала через консистор не допускати до більших згромаджень людей, щоби здержати і не допустити до перенесеня зарази. Проте наказує консистор, щоби для уникнення конфліктів з світськими властями занехати відпустові торжества, де особливо на селі з далеких сторін напливають вірні, а вже найбільша була би небезпека, як би приходили з околиць, де вже холера появилася.

Консистор письмом з 7/1 1831 р. ч. 16 наказав, щоби кождий священник про підозрілий випадок слабости доносив не лиш місцевій старшині, але і циркулярному урядови післанцем на кони, роздобув собі циркуляр з 10/12 1830 р. ч. 7081, як не має оригіналу, щоби собі переписав, з ним докладно познайомився і людей поучив про холеру, та візвав їх, щоби не затаювали хвороби, бо инакше самі собі пошкодять. Хорим і зоставленим в контумації мали давати священники загальне розрішене в деякім віддаленю, а причасте подавати на довгій металевій або дерев'яній ложці. По причастю наказано металеву ложку вимити хльораном вапна, а дерев'яну спалити. Кождий священник мав постарати собі відповідну скількість ложок, мабуть дерев'яних.

Консистор письмом з 13/9 1831 р. ч. 1596 висловлюється про обовязки лікарів. Одним з найважнійших обовязків лікаря або хірурга — прослідити стан слабости, зблизити ся до хорого, випитати про стан слабости, оглянути живчик і слабі части тіла і розпізнати хворобу. Та деякі лікарі оглядають хорих через вікно, двері або випитують знайомих і присутних і так пораду дають або і лікарство записують, а до хорого не зближають ся. За таке легковажене свого обовязку загрозила ц. к. комісія здоровля рішенням з 28/8 ч. 438 лікарям в державній службі суспензією і предложенем на касацію, а приватним грошевою карою, а в потребі пристосованем приписів другої части карної книги. Циркулярні уряди мають слідити за такими провинами лікарів, а консистор завзиває духовних, щоби доносили до окружного уряду, як би спостерегли такі провини лікарів, або як би їм про се донесено.

Подібний закид стрітив і о. Андрія Минчакевича, пароха Волосянки і завідателя Розлуча. Фервальтерія в Лімні донесла окружному урядови в Самборі, що о. Минчакевич від дня появи холери в Розлучі не хотів туди їхати з духовною помічю. Консистор припоручив деканови поїхати на місце і перевести слід-

етво. Доходження потягнули ся на довший час, почали ся в серпни, а ще в грудни не були покінчені. Парохіяни, користаючи з нагоди, повинаходили і иньші ключки та закиди против свого духовного і мабуть через те так протягло ся остаточне полагаджене справи.

Ц. к. уряд окружний в Самборі повідомив своїм письмом з 28/7 1831 р. ч. 9483 консистор, що люди в тім окрузі вибух холери приписували впливови опирів і через те в багато місцевостях, особливо в дрогобицькій і підбузькій фервальтерії, показали ся якісь сумні наслідки. Що се було, в обіжнику не подано. Консистор звиває духовенство, щоби поборювало такий забобон у людей і вибило їм з голови, а також представило, що він може для них принести злі наслідки, а навіть і кару.

В тім часі видавав консистор то від себе, то на приказ сьвітських властей розпорядженя, щоби по церквах відправлявано богослуженя против холери. Письмом з 5/1 1831 р. ч. 15 повідомляєт консистор, що по незгубленим вирокам Всемогучого холера вже перейшла границу Галичини, а досьвід людей і уряду показав, що способи против сій хоробі дають лиш слабу надію, проте лиш повна віри молитва, приношена до Бога, може потішити зворушені уми. Горячо бажаємо, щоби в нашій епархії відправляло ся відповідне богослужене. В сій ціли має кождий душпастир в найблизшу неділю або сьвято згромадити в церкви вірних, повісти їм відповідну науку, яка одначе не повинна їх занепокоїти, до звичайної служби долучити службу во время гвентелства \mathcal{W} престатін напрасна смєрти, відправити молебєн, суплікацію і змовити 5 разів *Otce nasz, tylez Bohoroduce Diwo* і раз *Wiruui*. З прилучених сіл мають прийти вірні на службу божу з процесією і так само вернути співаючи побожні пісні. В дальші неділі і сьвята мають приходити на богослуженя без процесії і так маєт ся правити доти, доки хороба не уйме ся, або иньший розпорядок не вийде.

В тій справі видав консистор з 14/3 1831 р. ч. 1290 таке поучене: Холера прийшла з Росії і Польщі і розширила ся в більшій части Галичини і на Угорщині. З сього приводу заявив монарх свою волю і бажане, щоби кождий духовний при кождій службі божій правленій що дня долучив службу уміщену в служебнику (*mszale*) *pro evitanda mortalitate vel tempore pestilentiae*, а також по співаній або читаній службі божій і підчас пополудневого богослуженя змовив публично в народній мові, *w jezyku ludu* (*in der Volkssprache*)

молитву о увільненє і відверненє сеї загладної зарази, як се буває в часі загальних нещастє. Се найвисше бажанє монарха подав князь губернатор Галичини письмом в 11/7 ч. 5593 до відома консисторови, який поновив свій розпорядок в 5/1 1831 ч. 15 і ще додав таке: 1) Кождий сьвященик сьвітський і чернець при кождій службі божій долучить слѣжкѣ во время гѣнтелства Ѡ престанїи напрасных смерти. 2) Кождий сьвітський сьвященик і один з черцїв по монастирях в недїлі і сьвята, а також щоденно відмовить по службі божій 5 разів *Otче nasz, tylez Bohorodyce Diwo* і раз *Wyruui wo iedynaho Boha*. 3) В сьвята і недїлі пополудни відспиває молебєн з долученєм молитви поміщеної в требнику: *Mołytwa cztomaja po Mołebni wo wremia hubytelstwa i naprasnyia smerty*, потім відмовить з вірними висше приписані молитви і пополудневе богослуженє закінчить суплікацією. 4) Так має правити ся, доки холера не уїме ся, або иньший розпорядок не вийде.

В обїжнику в 4/8 1831 р. ч. 1370 пише консистор, що в кождій потребі треба удавати ся до Бога, а особливо тоді, як на нас яке нещастє спаде. А тепер по році голоду спало велике нещастє на Галичину, бо холера тепер майже всюди в краю і забирає багато жертв. Щоби се нещастє віддалити від нашого краю приказала ц. к. комісія здоровля письмом в 30/7 1831 ч. 2964 загальні молитви заносити до Бога. Консистор поновляє свої розпорядки в 5/1 ч. 15 і в 14/7 ч. 1290 і додає, що всякі згромадженя людий треба занехати, бо через се слабїсть може лекше розволїчи ся, однак вже попередно приписанє богослуженє має і дальше правити ся. Як би де з притоки більшаючої холери замкнено церкву, там треба придержувати ся їстнующих приписїв. Де холера уїме ся, там треба дякувати Богу.

До повисшого розпорядженя додав консистор в 16/8 1831 р. ч. 1412 новий, долучивши до нього 32 примірники в друкованої молитви во время холери чтємив, для кождої духовної інстанції по 2 прим. Сю молитву мали відчитувати по службі божій, вечерни по приписаних висше поданих молитвах. Сьвященики були обовязані неграмотних парохїян научити сеї молитви на память і поручити їм відмовляти рано і вечер по звичайних молитвах; один примірник вклеїти до службеника і на консисторьскім обїжнику потвердити, що друковану молитву відобрали.

Обїжником в 13/12 1831 ч. 2156 повїдомляє консистор духовенство, що Господь Бог вже увільнив наш край від хо-

лери. Тож не треба забувати про тих, яких Бог забрав відси, а дякувати йому за се, що увільнив людей від такого нещастя. Кожному душпастиреви наказано, щоби в суботу до сього призначену відправив службу божу з парастасом за померших, а зараз в найблизшу неділю подячне богослуженє, як що сього не зробив ще по мысли розпорядження в 4/8 ч. 1370 і виголосив народови відповідну до хвилі проповідь.

Азбучна стаття Миколи Кмицикевича з 1834 р.

Щодав Др. В. Щурат.

Оголошені проф. М. Тершаківцем „Матеріали й замітки до історії національного відродження галицької Руси в 1830 та 1840 рр.“ (Українсько-Руський Архив, вид. іст.-філос. секцією Н. Т. ім. Ш. т. III), приносять під ч. III, ст. 15—25 дуже інтересну історію „сената“ або „товариства учених“ серед перемиської гімназійної та теологічної молодіжи в 1832 р. Та історія тим інтересніша, що вийшла 1834 р. з під пера директора львівської поліції, Сахера, в формі офіційної реляції до гал. крайової президії. З перехопленої підчас нагінок за польськими конспіраторами кореспонденції довідалися влади про перемиське тайне „товариство учених“, якого членами були Українці й Поляки, та пізнавши ціль і характер товариства, вдоводилися лиш покаранням деяких членів — за тайність організації. І як в 1834 р. Сахер, так тепер проф. Тершаковець дивиться на цілу роботу перемиського „товариства учених“ як на „невинну забаву“, дарма що товаришів лучив науковий, почасти також національно-політичний інтерес.

І справді, з огляду на той національно-політичний інтерес, який лучив товаришів по гімназії, їх товариство можна-б назвати може й „невинною забавою“ — навіть помимо революційних снів у членів. Аргусове око директора поліції Сахера, може бути навіть запорукою непомилності такої гадки. Та чи так само непомилна мусить бути гадка директора поліції там, де розходить ся о характеристику наукового інтересу якогось кружка людей? Ми могли-б оцінити ту його гадку

тільки тоді, коли-б він цитував з перехопленої кореспонденції так само скрупулятно всі уступи наукового характеру, як цитує все, що пахне політикою. А так — поза випадковими натяками (у цитатах з листів) на читання і студйовання філософії, та вказівками на поетичну діяльність двох членів товариства, Поляка Кав. Туровського і Українця Антона Лужецького — єдиним конкретнішим доказом наукового характеру товариства оставала-б хіба вказівка на істнованне в нім якоїсь бібліотеки із спеціальним бібліотекарем в особі одного з найрухливіших (в обсягу кореспонденційної діяльності) членів, перемиського теолога, Миколи Кмицикевича. Яка то була бібліотека? Відповідь на те питання могла-б найкраще зацецидувати про науковий характер товариства, могла-б бути й відповідю на питання, чи перемиське „товариство учених“ було серйозним товариством, чи справді тільки „невинною забавою“.

Мені видить ся, що я буду в силі бодай дрібку причинити ся до рішення поставленої kwestії і то — на користь серйозности перемиського „товариства учених“, бодай українських членів його. В цитованім Сахером уривку з листу Туровського до якогось Шренявського, повідомлює Туровський того Шренявського про іменованне його членом перемиського товариства і каже: „Der edle Nikolaus von Wellin (?) wird Dir sagen, in welcher Richtung und zu welchem Ziele Du Deine Thätigkeit zu verwenden hast — er wird Dich mit Allem ausführlich bekannt machen“. При словах „Nikolaus von Wellin“ поставлено знак питання. Чому? Чи мала-б се бути незвісна особа? Зовсім ні, скоро в зацитованім уривку з другого листу того-ж Туровського до Миколи Кмицикевича читаємо: „Szreniawski habe ich als wirkendes Mitglied in unsere Gesellschaft aufgenommen, kläre ihn daher über diesen Punkt auf, sowie Du es am besten wirst thun können“. Хоч лист до Шренявського писаний 23/XI 1832, а до Кмицикевича 24/XI 1832, то оба були вислані разом, на що вказують і слова з листу до Кмицикевича: „Um Dir diesmal einige Kreuzer zu ersparen, schicke ich den Brief im Umschlage an Szreniawski“. Значить ся, нема найменшого сумніву в тім, що Микола Кмицикевич і „Nikolaus von Wellin“ — то одна і та сама личність. Спитати ся можна лиш, відки Микола Кмицикевич приходить до псевдоніму „Nikolaus von Wellin“. Маючи в своїй приватній збірці рукописий статтю „O zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kirylicy do ruskiej pisowni“ з підписами Миколи

з Ветлина, написану в Перемишлі 1834 р., — отже в тім самім часі, коли Микола Кмицикевич, як перемиський теолог, замотався в поліційне слідство, — мені загадку вгадати не трудно. „Nikolaus von Wellin“ — хибно, замість „von Wetlin“ — то літературний псевдонім Миколи Кмицикевича. Його-ж азбучна стаття — то документ не лиш наукового образования автора, але в часті й характеру перемиського „товариства учених“, в яким автор до своєї наукової праці підготовлював ся, користуючи ся його дискусіями і бібліотекою. Вкінці та стаття буде новим показчиком не лиш наукових, але й національно-політичних поглядів української інтелігенції в Галичині до виступу Шашкевича і його приятелів — причинком до дотичних студій дд. Маковей, Сьвятитського, Студинського, Тершаківця.

На чолі статі дата і підпис автора виписані по українськи, однак тим самим дрібоньким почерком, що на 4 картках пожовклого паперу формату аркушевої $\frac{1}{4}$ -ки польський текст. З лівого боку: ВЪ Перемишлѣ 9/12 834; з правого боку: Миколай зъ Ветлина. Під датою: Nr. 56 вказував би, що рукопись походить з якоїсь затраченої колекції. Я знайшов її 1899 р. між паперами — нині покійного вже — о. Михайла Ладижинського, в селі Бересці під Ліськом, куди вона могла попасти легко дорогою зносин берещанських парохів з Устриками Гірними затварницького деканата, де батько Миколи Кмицикевича — також Микола, ур. 1777 р., а ордин. 1805 р. — був, по вказівкам Шематизмів перемиської дієцезії, довгий час парохом.

Текст статі такий:

O zaprowadzeniu Abecadła polskiego zamiast Kyrilicy do ruskiej pisowni.

Wszystko, co jest w niebie i na ziemi,
niech oddaje chwałę Bogu wszechmocnemu!
On to w pośród nieuków wskrzesił Apo-
stola, z pomiędzy nich samych, ażeby ich
oczyścił i pisma i mądrości nauczył.

Alkoran, Rozdz. 62, pod tytułem: Zgromadzenie.

Wiek, w którym żyjemy, odznacza się szczególniejszą dążnością, nad którą niestety ubolewać przychodzi. Pod pozorem krytycznego naukowego rozbioru lub nowych wynalazków usiłują półmędrki burzyć wszystko, cokolwiek ma na sobie piętno starożytności. Nic nie ma dla nich szanownego, ołtarz i tron, wiekami uświętione obyczaje przod-

ków, ich wszystkie wynalazki i pomysły, nawet wspaniałe gotyckie budownictwo, zgoła wszystko już nie jest dzisiejszym, staje się przedmiotem napadów lub urągania dla tych współczesnych Wandalów. Można by ich w niejakiem względzie porównać z Don Quiszotem, gdybyśmy nie mieli przekonania, że nie płochość lub obłąkanie, ale złość i chęć burzenia i swywoli jest ich sprężyną.

Nowocześni ci pseudofilozofowie haniebną tę swą dążność nazwali duchem czasu, my zaś ją nazwiemy duchem spustoszenia. On to pod rozmaitemi postaciami wstrząsł świątynie wszystkie, targnął się na odwieczne trony, rzucił nasiona buntu i rozruchów zbrodniczych na spokojne niwy, wiodąc omamione ludy do walki za urojenia, które nigdy urzeczywistnić się nie dadzą, rozprzeżył święte związki uszanowania dzieci ku Rodzicom, poddanych ku prawym władzcom i zwierzchnościom, burzył zabytki starożytnego budownictwa, i on to natchnął swem jadem Lamenaus, Chatel, St. Symonistów, Templaryuszów Francuzkich i Philaletów, i chłopcowstwo niemieckie, on wylągl Węglarza, nowe Włochy, Promienistych i inne tym podobne religijne, polityczne i literackie dziwotwory¹⁾.

Naród ruski oparł się dotychczas stale tym płochym nowościami i owocom rozdrażnionej i rozognionej fantazyi (wyobraźni). Niezachwiana wierność dla tronów, którym ich Wschechmocność poddała i Bogobojność, serdeczne przywiązanie do S. Wiary i rodzinnej ziemi, cześć dla Rodziców i przełożonych, dziecinne zamiłowanie obyczajów i języka swych przodków chlubą było dla Rusina; aż oto ów nieszczęsny duch czasu, t. j. nowości i w nasze spokojne zakradł się strony, odezwał się przez Rozmaitości Lwowskie z r. 1834, Nr. 29, str. 228, dość chytrze radząc, pozbyć się piśmienictwa ruskiego, cyrylij-skiem zwanego, a zamiast jego przyswoić sobie abecadło polskie — odrzucić charaktery, które przed 900 laty dla języka naszego z głęboką rozważą obdumane i zaprowadzone, któremi wszystkie nasze święte i prawodawcze księgi pisane, których 50 kilka Milionów Rusinów, Serbów, Bułgarów i t. d. używa, które u Czechów, Morawców i nawet u Polaków początkowie zaprowadzone były²⁾ i którym do-

¹⁾ Tak zwana czarna banda we Francyi tegoż ducha jest płodem.

²⁾ Jako pomnik starożytnej słowiańszczyzny umieszczamy strofę z pobożnej pieśni, którą dotychczas duchowieństwo i lud codziennie w kościele Sobornym u S. Wita w Pradze, w Czechach po nieszpórach spiewać zwykłe, każdy przekona się, że jest staro-ruską —

Господине помилѣй ны
 Инсѣе Хрїстѣ помилѣй ны

tychczas wszyscy prawdziwie uczeni znawcy słowiańskiego i germańskiego plemienia przed innemi w Europie używanemi Alfabetami pierwszeństwo przyznają.

Na ten to nieszczęsny (artykuł), który, jak poniekąd wnioskować można, zawistnem narodowości ruskiej stronnictwem bydź się zdaje¹⁾, postrzeżenia nasze przed sąd publiczności złożył postanowiliśmy. Pierwej zaś niżeli do rozbioru rozprawy X. Łozińskiego przystępujemy, ogólne niektóre uwagi o narodzie i języku ruskim dla lepszego wzajemnego porozumienia się umieścić za potrzebne uznaliśmy.

A. Pod narodem ruskim rozumiemy silnie rozgałęziony szereg ludu słowiańskiego od morza białego aż do Krymy, od krańców Kurlandyi do przedziałów carstwa Kazańskiego i gór Wołgajskich, od Petchory granic Azji północnej aż do źródeł rzeki Cissy w Królestwie Węgierskim.

B. Naród ten w miarę swojego usadowienia rozmaite ma nazwiska: Wielka Ruś, mała Ruś, biała Ruś, Czarna Ruś, Karpato-Ruś, Ukraina, Podole, Wołyń, Czerwona Ruś; Karpato-Ruś, t. j. Rusini mieszkający na południowej stronie gór Karpackich w Królestwie Węgierskim w Diecezjach Przeszowskiej i Munkaczewskiej, niemniej Ruś w Królestwie polskim, Województwie Lubelskim zamieszkała.

C. (Naród ten — перечеркнено). Wszyscy ci Rusini mówią jednym i tymże językiem, dzielącym się na rozmaite narzecza, których dotychczas nikt z uczonych opisać i rozróżnić nie starał się. Wszyscy wyznają obrządek (ruski — перечеркнено) grecki, częścią w połączeniu s kościołem Rzymskim, częścią w roskolnictwie, i w jednym staroruskim czyli słowiańskim języku służbę bożą odprawiają.

D. Im bliżej Rusini graniczyli s Polakami, lub w pomieszaniu z niemi żyli, tém większym odmianom uległ ich język: co w Diecezjach Przemyskiej, Chełmskiej i Łuckiej najłatwiej postrzedz się daje. Język ten można nazwać polsko-ruskim. Tok mowy, składnia i wyrazy są w znacznej części polskie, sposób wyrażania się tylko twardszy, z ruskiego pozostały. Im odleglej Rusini od Polaków mieli swe siedziby, tym czystszy do staro-ruskiego zbliżający się zachowali język. Za-

Ти Спасе всего міра
 Спаси жъ ны и душишъ
 Господине гласи наше
 Дай намъ въ шлемъ господине
 Жизнь а миръ вземни.

¹⁾ Zäufels Pöhlens Stattveränderungen, Wien, 803. 3 Th. S. 132; Каменскій, Исторія стр. 412; Kronika Institutu Stauropegialnego lwowsk. w Ms. t. II, str. 106.

den język cudzoziemski, ani niemiecki od Kurlandyi i Inflant, ani Litewski, ani tatarski nie wywarł tak psującego wpływu na język ruski jak jednoplemienny sławiańsko-polski. Mylnie zatem ci twierdzą, którzy używany u pospólstwa język ruski w Galicyi, a osobliwie w Diecezyi Przemyskiej małoruskim zowią. Dla przekonania odsyłamy każdego, który przeciwnie utrzymuje, do Eneidy Kotlarewskiego małoruskim językiem napisanej.

E. Nazwaliśmy wyżej pod litt. C. język, w którym Liturgia się odprawia, księgi święte znajdują się, modlitwy w całej Rusi od czasu przyjęcia wiary chrześcijańskiej przez każdego Rusina odmawiać się zwykły, językiem staro-ruskim¹⁾, bo czyż można ze zdrowym rozsądkiem sądzić, ażeby Apostołowie Rusi nawróciwszy kilkanaście lub kilka Milionów do wiary S. narzucali im język lub też dyalekt obcy, mało co lub wcale niezrozumiały i żeby Włodzimierz Wielki poddanym swym kazał odprawiać modły w języku cudzym, który nie rozumieli. Bynajmniej i owszem! rozstropnie wnosić należy, że w roku 988 wszyscy Rusini mówili takim dyalektem jaki w księgach S. znajduje się, że ten język w przeciągu blisko 900 lat przez spółkowanie z innymi plemionami wyrobił się na taki, jaki teraz w używaniu jest. Dotychczas dyalekt wielkoruski zachował wszystkie prawie owego tak zwanego starosłowiańskiego języka wyrazy, jedynie tylko składnią, deklinacyami i konjugacyami nieco od niego różni się. Różnica ta jest nieskończenie mniejsza, niżeli między językiem niemieckim²⁾ (a językiem — перечеркнено) w wieku 13, a językiem Szylera, Getego, Szellinga, Okena, a cóż dopiero mówić o języku niemieckim z wieku 10? Taka jest ta różnica jak między językiem polskim w pieśni Bogarodzica, Autora Psalterzy Królowej Małgorzaty, Reja, Trzeciowskiego a polszczyzną Stanisława Potockiego, Niemcewicza, Kamińskiego i innych wzorowych tegoczesnych pisarzy. Uległ język ruski poniekąd zmianie małej, lecz pisownia została niezachwiana, tą samą w wieku

¹⁾ Że język i pisownia w księgach liturgicznych w dawnych czasach nie słowiańskim lecz ruskim zwano, dowodzi ugoda między Szwaiboldem Fiolem a Rudolfem Bersdorf w r. 1491 na rznięcie liter ruskich do wydrukowania Oktoicha przed Aktami Raźnieckimi w Krakowie po niemiecku zawarta, przez I. S. Bandtkie w Hist. druk. krakow. str. 136 umieszczona. Litery te zwano tam rewsische Schriften, y taku starych rewsisch, reussisch, rossisch, russisch jedno i to samo znaczyło, zaś ruthenisch, russinisch są płodem fantazyi czasów późniejszych. Wyraz Słowiański język służy w ogólności tak ruskiemu jako i polskiemu, czeskiemu, niemniej kroackiemu językowi.

²⁾ Czytaj: Sachsenspiegel i Schwäbisches Landrecht.

19, która była w wieku 10-tym, dlatego że oparta na abc-dle do natury języka słowiańskiego zastosowanym.

F. Język ruski posiada zaletę, której mu żaden inny język zaprzeczyć nie odważy się, to jest ma dwa do litteratury usposobione, wyrobione i mnogimi klassycznymi dziełami poparte narzecza, to jest staroruski czyli słowiański i wielko-ruski. W pierwszym posiadamy księgi cerkiewne, pismo święte, mnóstwo dzieł dawniejszych i późniejszych. Rusini węgierscy dotąd uprawiają go jako język literacki, w nim piszą i drukują dzieła. Komuż nie znany Autor Gramatyki i Krasomowstwa, który nigdy nie pomyślił Cyrylikę zamienić za Alfabet Łaciński; ale też za to Mrzowicz jest człowiek starej daty, a X. Łoziński zaś zwolennik ducha czasu! W drugim Wielkoruskim mamy niezliczoną ilość dzieł we wszystkich gałęziach nauk, literatury, umiejętności, kunsztów i wynalazków. Jest on językiem rządu, prawodawstwa, administracyi i wszechnic! Nie ma miejsca zarzut, że niektóre narzecza ludu pospolitego różnią się poniekąd od tych dwóch literackich dialektów — naród niemiecki ma około (900 — перечеркнено) 90 tak dalece różnych od siebie narzeczy, że jedni drugich nierozumieją¹⁾, a przecież jeden jest tylko język niemiecki literacki w Wiedniu, Zurich, w Strasburgu, Frankfurcie, Lipsku, Bernie i Królewcu i Budzie. Nigdzie niem pospolili wiejski gmin czysto nie mówi, lecz mniej i więcej uczeni wszędzie go rozumieją, w nim dzieła i Akta publiczne (mówią — перечеркнено) piszą i czytają, i w nim kapłani po większej części nauki swe do ludu miewają. Nie wyprowadzamy my s tego, cośmy wyżej rzekli, wniosku, iż naganną jest rzeczą uprawiać pojedyncze dyalekty, lub pisać dla nich prawidła, albowiem i Niemcy mają niektórych narzeczy gramatyki, Idiotyka i słowniczki, ale stąd nie wynika, że Niemcy chcą przez to rozczepić i podruzgotać na drobne (kawalki — перечеркнено) ułamki kwitnącą swą literaturę. Jest to chwały godne usiłowanie zostawić pisemną pamiątkę swej pracowitości, hołd przyniesiony rodzinnej okolicy, a częstokroć tylko literacka igraszka.

Te są nasze ogólne uwagi, teraz przystąpimy do szczegółowego rozbioru pisma X. Łozińskiego.

1-mo. Twierdzi ten szanowny pisarz, iż posiada kilka ksiązek ruskich drukowanych polskimi czcionkami sięgających odległych czasów, które jednakże na nieszczęście bez początku i końca. Winszujemy mu posiadania tych starożytnych skarbów. Zaszczyt mu to przynosi, że chociaż młody, ubiega się za inkunabułami i odwiecznymi pomni-

¹⁾ Michael Scheindels: Abhandlung über die deutschen Mundarten, Literarische Anzeige, Jahrg. 832.

kami polsko-ruskiego drukarstwa! O ileż on szczęśliwszy od Nestora badaczy słowiańszczyzny, Dobrowskiego, który zwiedził Kijów, Moskwę, Petersburg, Upsal, Wiedeń, Krainy Serbów i Illyryjczyków dla wysłedzenia staro-ruskich książek, a nie popadł na te nieocenione kosztowności literackie, — nie tylko on nie był tak szczęśliwym, a nawet i późniejsi miłośnicy starej słowiańszczyzny, którzy jego poszli śladem. Wzbudza jednakże w nas wątpliwość, czyli ten szanowny mąż, który chce nam podać gramatyczne prawidła języka ruskiego, i pragnie w nim zaprowadzić nowe piśmiennictwo, posiada dostateczne wiadomości? byłby nam bowiem za pośrednictwem krytyki bibliograficznej i porównania czcionek doniósł, czyli te skarby jego typograficzne z prasy Sz wajbolda Fiola, Babicza, Mamoniczów, z drukarni Kryłowskiej, Stratyńskiej, Peczańskiej, Kijowskiej, bractwa Wileńskiego lub Stauropigialnego lwowskiego wyszły, bo te drukarnie właśnie należą do najdawniejszych na Rusi. Oczekujemy zatem tej literackiej rozprawy, która, kto wie, może znowu na stały ład sprowadzi ciekawego Dildina z Anglii, jeżeli jeszcze żyje, dla oglądania tych rzadkich zabytków dawnej sztuki drukarskiej języka polsko-ruskiego. Jednakże dopóki takowa rozprawa na świat nie wyjdzie, deklarujemy książki w ręku X. Łozińskiego znajdujące się za płody czasów późniejszych i w przeciągu między rokiem 1760 i 1800 drukowane¹⁾.

Typografia Lubelska u Trynitarzy i Gołębiowskiego w Przemyśle a może i inne tem podobne nie posiadając drogich druków ruskich, a chcąc zaopatrzyć w towar walęsających się po odpustach kramarzy, robiły te nakłady, za ich przykładem poszła drukarnia poczajowska i supralska. Nie chybiły swego celu, towar popłacał, gawieź pobożna lecz ruskiego piśmiennictwa nieświadoma skwapliwie kupowała nabożne pieśni i modlitwy ruskie.

Powyzszem osłabiliśmy poniekąd twierdzenie X. Łoz., jako w odległych czasach używany był Alfabet polski u Rusinów, a przeciwnie dowiedziemy, że od najdawniejszych czasów był język i Azbuka ruska w prowincjach niegdyś polskich nietylko w księgach i obrzędach religijnych, lecz nadto w prawodawstwie, sądownictwie, dworskich i potocznych listowaniach, więcej jak w dwóch trzecich tego państwa aż do połowy 17 wieku, a nawet i później w używaniu. Oktoich, pierwsza książka słowiańska, która w 1491 wyszła z pod prassy na ziemi

¹⁾ Najdawniejsza książka ruska czcionkami polskimi drukowana były Ecphonemata liturgii greckiej X. Ohylewicza w Wilnie u Bazylionów. Lecz nie tu miejsce przytaczać śmiało marzenia, które były powodem do tego dzieła.

polskiej, kyrylicą drukowana u Szwajbolda Fiola; Statut Litewski z r. 1588 u Mamoniczów podobnie i czcionkami i językiem ruskim; sprawy wszystkie w sądach województw Wołyńskiego, Braclawskiego, Czerniechowskiego, Podolskiego, Kijowskiego, a nawet poniekąd ruskiego, i Bełzkiego, tudzież na trybunałach Lubelskich w języku i pismem ruskim odbywały się, o czym w Aktach Bernadyńskich we Lwowie, u Bazylianów tamże i w Archiwach Stauropigialnych naocznie przekonać się łatwo, zaś w Archiwie Stauropigialnym czytać można oryginały korespondencji książąt Ostrogskich, Wiszniowieckich, Różyńskich, Sapiehów, Sołomireckich, Hrabiów Chodkiewiczów, Tyszkiewiczów, tudzież Metropolitów i Biskupów w języku i pismem ruskim; wreszcie i Metryki wszystkie po parafiach aż do rewindykacji Galicyi tymże językiem i pismem były prowadzone.

II. Twierdzi nasz zacny Reformator, że Rusini, od chwili, w której pisać zaczęto, aż do naszych czasów nie mieli gramatyki. Jeżeli mowa o dyalekcie małoruskim lub przemysko-ruskim, można to twierdzenie przypuścić, bynajmniej zaś na ów czas, gdy o języku ruskim w ogólności rzecz się toczy, w takim razie mieli Rusini gramatykę grecko-ruską we Lwowie 1591 drukowaną, gramatykę Wawrzonia Zyzanii z r. 1648 i 1719, petersburską Maxymowa z r. 1723 i tyle innych tak gramatyk obszerniejszych jakoteż i małych gramatyczek, bukwarami zwanych. Lecz przypuśćmy wreszcie mniemanie X. Łoz. za prawdziwe, nie wysnujemy ztąd wniosku, ani tego, że język ruski niezdolny do literatury z powodu niedostatku gramatyki, ani też, że należy odsądzić Rusina od prawej własności, to jest Cyrylijskiego Alfabetu. Ależ i Polacy pierwiej mieli krasomowców, poetów i historyków w swym języku, niżeli gramatyków. — Kopczyńskiego gramatykę poprzedzili Górnicki, Skarga, Wujek, Kochanowski, Bielski i innych pisarzów mnóstwo tak zwanego złotego wieku polskiej Literatury; i bardzo naturalnie: muszą poprzedzać wzorowi pisarze gramatyków; bo ich dzieła podają przykłady i prawidła składni i toku języka. To prawidło, że praktyka poprzedza teorię, służy i dla innych umiejętności: pierwsi były narody, państwa i rządy, niżeli pisarze o sztuce rządzenia, polityce i prawie narodów: pierwiej były sądy i sprawiedliwość niżeli pisane Kodexa i procedury sądowe. Opierając się na tem, cośmy świeżo przytoczyli, życzymy, aby nasz Reformator idąc świętem swem powołaniem, stał się ruskim Skargą, a snadno biorąc za wzór jego przysze dzieła, znajdzie się później i ruski Kopczyński.

III. Zamiłowany w swem marzeniu ks. Łoz. zanadto wysokie zalety przyznaje łacińsko-polskiemu abc-dłu. Nie tak myśleli starzy Polacy. W czasie gdy literatura ich w pełnym znajdowała się kwiecie do

połowy 17 wieku, używali w swych drukarniach liter szwabachskich, gockiem i u nich zwanych, a grono najświetlejszych mężów w wieku 16 usilnie nad tem myślało i radziło, jakby można zaprowadzić w piśmownię polską inne nie łacińskie i nie szwabachskie litery, odpowiadające brzmieniu i potrzebie polskiego języka. Ciekawe drukiem ogłoszone w tej mierze dziełko znajduje się w Bibliotece J. W. Tytusa Hrabiego Działyńskiego.

Przystępujemy dalej do szczególnych zarzutów przez ks. Łoz. piśmowni ruskiej poczynionych.

ad 1-mum. Litery są znakami brzmienia itd. Zarzut, że w literach ruskich Б, В, Д, буки, виды, добро, nie tak łatwo pojąć prawdziwe brzmienie tych spółgłosek, jak w polskiej nazwie b, w, d, z, be, wu, de, zet zdaje się być dosyć pozornym, nie tak jednakże gróntownym, ażeby same charakterystyki wytepić należało. I polskie be, wu, de, zet ma oprócz czystego brzmienia b, d, w, z i drugą współbrzęczącą głoskę. W pierwszych dwóch literach głoskę *ê*, w trzeciej głoskę *u*, a w czwartej aż dwie głoski *e* i *t*. W składaniu jednakże czyli sylabizowaniu musi Polak opuszczać ten pośledni głos, podobnie jak i Rusin. Nikt dotychczas nie zarzucił polskiemu, łacińskiemu lub niemieckiemu językowi tej niedogodności, uczy się dziecko zaraz w sylabizowaniu, że słowo — osioł nie wymawia się oesioeł — lecz osioł, a słowo baty nie beatey, lecz po prostu baty. Trudność i u Rusi jeżeli jaka zachodziła, tylko w nauce sylabizowania objawiać się mogła; lecz i temu już w gramatyce wielkoruskiej zaradzono i litery Аз, буки, виды, добро, żywите, słowo itd. zowią się teraz a, be, we, de, ze, se itd., o czem przekonać się można z petersburskich i Moskiewskich Gramatyk — tudzież gramatyki Tapego.

Byby zatem ks. Łoz. podał był projekt do zmiany w bukwarach nazwy liter n. p. zamiast буки — zwać też samą głoskę *be*, lub *bi*, lub *bo*, projekt jego na jakośkolwiek zasługiwałby uwagę: że zaś dla tej małej winy skazał na zagładę całą Kirylicę, nie możemy z niem, bez nadwężenia sumienia, naszego głosu jednoczyć, albowiem przypuściwszy tę zasadę, bylibyśmy zmuszeni dla zachowania konsekwencji, może znowu kiedyś głosować z nim na zaprowadzenie w języku greckim i hebrejskim polskiego abc-dła, ponieważ i te dwa języki tenże sam pierworodny grzech mają, że ich litery zowią się Alfa, Beta, Gama. Delta, Alef, Bais, Cimmel, Dalet. Ostrzegamy za tem tak Greków jako i Hebrejczyków, by się z tej strony mieli na ostrożności. Niebezpieczeństwo niemałe, radykalni bowiem reformatorowie na małym nie przystają, otrzymawszy jedno sięgają po drugie.

ad 2-dum. Zarzut, że Kirylica ma wiele liter różnych co do

kształtu, a jednakowych co do brzmienia n. p. s i z, o i w, oу i s, та і л musimy wprost za niestały i czyniącego tenże za płytko znającego język ruski ogłosić. Każda z tych liter ma aczkolwiek podobne, różne jednakże swoje brzmienie. Również i niemiecki język posiada ä, ö, e i eћ; zdaje się, że te wszystkie litery wymawiają się jednym sposobem jak polskie e; lecz nie tak rzecz się ma, znający dokładnie język niemiecki inakszy daje głos w każdym z następujących słów jako to: Währe, Ehre, Er, Dehr. Tenże sam niemiecki język posiada takie litery.

d. 13/12 1834.

Mikołaj z Wetlina.

Супроти початкової дати 9/XII 1834, що може бути датою приступлення до описання статі, кінцева дата 13/XII 1834 буде певно датою закінчення, дарма, що статя виглядає недокінченою. На недокінченість вказує порівняння статі зі статтю Й. Левицького, написаною двома місяцями раніше, бо I/X 1834, хоч розісланою пізніше в формі додатку до львівських „Rozmaitości“ ч. 52, з дня 27/XII 1834. Кмицикевич міг дістати її не що-йно з Rozmaitości-ами, але й раніше в Перемишлі, де її на поручення еп. Снігурського печатано в капітульній друкарні. Він міг її дістати хоч би від того ультраліберального проф. Суліковського, про котрого згадуєть ся часто в Сахеровій редакції до гал. краєв. президії. І залежність Кмицикевичевої статі від статі Левицького очевидна — в змісті і в тоні. Та підчас, коли Левицький відповідає на всі пункти проєкту Й. Лозинського, Кмицикевич дає відповідь лиш на два, але і ширшу і різкішу. До того треба завважити, що цілий довгий вступ статі Кмицикевича, майже половина її, про згубний дух часу, була оригінальною працею. А в дальшій оригінальність автора, при залежності від Левицького, проявляеть ся не лиш в богатшій науковій апараті, в більшій кількості цитованих книжок (якесь письмо з бібліотеки Тита Дзялинського, граматика Максимова з 1723 і ин.), але і в таким різким зазначенню москвофільського національного погляду, що на основі того сьміло можна вважати його батьком нинішнього національного москвофільства — навіть з його нетерпимостю, навіть з його уїданнем на дух часу і крайнім консерватизмом, навіть з його плутаниною в поглядах на мову. Левицький був більш поступовий. Виступаючи против реформи азбуки, сам робив перші кроки по шляху реформи, впроваджуючи в кирилицю нові букви.

Микола Дашкевич.

1852 † 20. I. 1908.

Ще жертва лихоліття, яке переживає українське культурне й суспільне життя. Ще одна сила українська, „обставинами“ відірвана від свого природного ґрунту, на яким вона могла бути так цінна і по за яким вона дала культурному життю свого народу так мало. Як часто приходило ся нам останніми літами записувати на сторінках нашої часописи такі утрати, які викликали в нашій мисли, поруч жалю за утратою визначної наукової чи взагалі культурної сили ще й гіркі гадки — щоб той чоловік міг дати нашому культурно-національному життю, як би був хотів, як би був смів противстати тим вітрам і бурям, що зносять всяке добро в нашого поля до всеросійського моря яке без того добра так добре могло б обійти ся!

Покійний професор київського університету Микола Дашкевич, що по довгій і тяжкій хоробі попрощав ся з сим світом сими днями (20 січня с. ст., в Київі), був Українцем з роду, Українцем з виховання, Українцем своїми науковими інтересами і безсумнівно — й своїми симпатіями. Але він не був смілою, боввою натурою, й ті українські симпатії його zostали ся плятонічними, а їх владитель, ідучи, як кажуть Росіяне — „въ сторону найменьшого спротивлення“, старанно уникав всього, що могло б на нього стягнути закид „українофильства“. — І зістав ся тільки „українознавцем“.

Роджений на Волини, в 1852 р., в сімї сільського священника, він вчив ся в житомирській гімназії, а 1868 р. вступив до київського університету; симпатії тягли його до історії,

історії України особливо, чільний репрезентант котрої Володимир Антонович саме тоді (1870 р.) розпочав свої виклади в київськiм університеті як доцент. На предложену ним тему про Данила Галицького написав Дашкевич працю, нагороджену золотою медалею, й звернув на себе увагою рідкою ерудицією й визначними здібностями дослідника-аналітика; для публіки се була книжка непридатна — занадто сильно примітки переважали над текстом, а текст перетяжали дрібні фактичні подробиці і цитати; але спеціалісти оцінювали в сих горах, нагромаджених в примітках, багатство відомостей і критицизм автора, а з українського становища було цінне вазначення — хоч і дуже скромне — окремішности політичного і культурного життя України. На другий рік (1874), на київськiм археологічнiм зiзді виступив молодий, двадцять-двохлітній дослідник з новою працею з тої ж української історії XIII в. — про Болоховську землю і болоховський рух. Він оцінював його як рух громадський, антикнязівський, і старав ся звязати в сим рухом, і хронологічно, і територіально, півнійшу козачину. Се було натягання, але така провідна ідея в ті часи, жадні до всякого прояву неофіційної історичної мисли, була оцінена високо — в кругах наукових, розумієть ся, та близьких до них: ся праця, як і дальші праці покійника, мали дуже академічний характер і для широкої публіки не призначали ся. По тім на черві була праця про останні часи істновання Галицько-волинської держави (друга половина XIII і перша половина XIV в.); автор читав реферат з неї в 1877 р. — про суспільний устрій на Україні в другій половині XIII і першій половині XIV віка, і з одної примітки (і з устних оповідань покійника) знаємо, що працю сю він мав написану, але вона лишила ся не виданою.

Обставини університетські звернули в иньший бік роботу молодого ученого: на катедру історії в київськiм університеті не було виглядів, натомість доцент всесвітньої літератури, Линниченко заохочував Дашкевича зайняти ся всесвітною літературою, котрої катедра була не обсаджена. Дашкевич послухав сеї ради, й лишивши на боці українську історію, забрав ся до середньовічної романтики — в 1876 р. вийшла його дисертація про Грааль. По ній, здаєть ся, вернув ся він до роботи над тою темою про Галицько-волинську державу XIII—XIV в., але як я сказав, праця ся не була видана. Натомість поява праці Антоновича про Литовську державу XIII—XIV в. звернула увагу Дашкевича на сю тему; він друкує ряд критичних заміток до сеї

праці, продовжує потім деякими спостереженнями над культурним і національним життям в кн. Литовського в XV—XVI в. (між иньшим тут стаття про Люблинську унію, що довго була найліпшою яка була для сеї події), і з них зложила ся книжка „Литовско-русское государство, условия его возникновения и причины упадка“ (1885). Потім вийшов ряд менших статей з української історії й літератури: „Былины объ Алешѣ-Поповичѣ и о томъ какъ перевелись богатыри на Руси“ (1883), де висунено гадку про звязь билин з козацьким епосом, „Первая унія Югозападной Руси съ католичествомъ“ (1884) — гарна робота про Данилову унію, „Приднѣпровье и Кіевъ по нѣкоторымъ памятникамъ древне-сѣверной литературы“ (1886) — про „Дніпровий город“ Іотів.

Разом із сим працював Дашкевич над дисертацією про цикл „круглого стола“, що зачала ся друковатись 1886 р. Але на зовсім нові дороги звернуло його інтереси порученне петербурзької академії — дати оцінку праці Петрова „Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія“, предложено на академічну премію. Забравши ся до сеї роботи з своєю звичайною сумлінністю й замилованнем до ерудитизму, Дашкевич дав в результаті під скромним титулом „Отзыва“ (1889) цілу книгу по історії української літератури XIX в., ціннішу від самої книги Петрова. Справедливо завваживши, що книга Петрова трактує історію української літератури занадто механічно, „мало звертаючи уваги на органічний розвій“ (с. 16), і односторонно висліджує чужі, особливо великоросійські впливи, занедбуючи слідити внутрішній розвій української літератури, — Дашкевич у своїй праці поставив своїм завданням прослідити внутрішню еволюцію української літератури, і дав дуже цінний огляд провідних мотивів української літератури до половини XIX віку. Се була найбільша вкладка, вложена покійником в науку українознавства, і вона була прийнята українськими кругами незвичайно втішно, навіть ентузіастично. В тодішніх обставинах, коли українське слово упадало під тягаром репресій і йому відмовлявано всякого права на істнування, українська суспільність вдячно приймала від чоловіка компетентного, а при тім стороннього, українофільством не опороченного, отже авторитетного і в очах ворогів українства, оборону *raison d'être* української літератури, якою була книга Дашкевича. Правда, не обійшло ся в ній і без усяких застережень і уступок офіціальним поглядам на українство. Були й признання, що „въ желаніи поднять малорусскій

языкъ къ уровню образованныхъ литературныхъ языковъ было много искусственного“ (с. 229, за Костомаровим), що „переводная украинская литература не имѣтъ, надлежащей жизненности — если не имѣтъ в виду Галичины, для которой литература эта не лишена значенія“ (с. 225, за Петровим). Були й натяки „на ненависть, какую питають къ общерусскому литературному языку и общерусскому государству поборники полной исключительности мѣстной литературы“ в Галичині (с. 226, для взірця показано на Огоновського), і спеціальні похвали „деяким ліишим репрезентантам“ української літератури, що „не ограничивались узкимъ кругомъ провинціальной поэзіи, не погряжали въ тинѣ узкаго провинціализма и не замыкались китайскою стѣной“ (с. 232). Але цінило ся те, що давала книга в оборону прав горожанства українського слова, поезії, літератури, її внутрішньої вартости, цінности, оправданости — хоч би в якими небудь обмеженнями — тодішня ж українська суспільність так приввичаена була вдовольняти ся малим!

„Украинской литературѣ не быть литературою общенародною и даже въ земляхъ, заселенныхъ исключительно или преимущественно малорусскою пародностью, не занять первенствующаго мѣста, подобающаго литературѣ на томъ языкѣ, который сталъ въ силу вѣковаго теченія исторіи общерусскимъ. Потому даже мѣстное значеніе украинской литературы должно признать весьма ограниченный“ — заявляв автор в своїхъ кінцевихъ выводахъ, але зараз додавав:

„Но, при всемъ томъ, найдется мѣсто для малорусской литературы даже въ случаѣ все большаго и большаго роспространенія общерусской грамотности. Справедливо ли было бы заграждать уста поэту, который, вдохновляясь природою родного юга и жизнью и поэзією южнорусскаго народа, тѣмъ языкомъ, на которомъ „...мати співавала, якъ малого сповивала, въ малымъ розмовляла“, заговорить рѣчью Шевченка, будетъ „думать, читать и чужому научаться и своего не цураться“? Такого рода поэзія не будетъ вступать въ конкуренцію съ общерусскою и не будетъ вытѣсняема послѣднею, потому что у нея есть своя частная сфера вдохновенія и вліянія. Виѣсть съ тѣмъ предѣлы ся тѣже, что и у всякой другой поэзіи. Въ этомъ смыслѣ тепись объ отсутствіи „широты дѣйствія“ украинской литературы подлешитъ ограниченію и врядъ ли можно согласиться съ мнѣніемъ, усвоющимъ украинской литературѣ роль литературы преимущественно просто-народной. Противъ этого мнѣнія говоритъ не только украинская литература послѣднихъ лѣтъ, но и весь ходъ развитія новой украинской литературы“ (с. 226).

І далі:

„Въ общемъ эта литература должна быть признана не искусственнымъ, а естественнымъ продуктомъ мѣстнаго развитія. Содержаніе украинской литературы было изначала при высшей художественности творчества народное... Изученіе народности и преимущественно народная поэзія была живымъ источникомъ украинскаго литературнаго творчества. Вслѣдствіе того украинская литература отличалась нерѣдко оригинальнымъ содержаніемъ и оригинальнымъ стилемъ и была вапечатлѣна оригинальнымъ колоритомъ уже начиная съ прозаическаго Котляревскаго. Она начала розвиватися сравнительно быстро съ 1816 г. подъ вліяніемъ углубленія самопознанія и самосознанія въ Украинѣ. Съ 30-хъ годовъ русло ея теченія значительно расширилось и количество составныхъ элементовъ ея увеличилось. Подражанія и заимствованія не могли не имѣти мѣста въ украинской литературѣ, какъ и во всякой другой, но въ общемъ эта литература подражательна настолько, насколько подражательна всякая новѣйшая истинно-народная литература: заимствованія не устранили народности. Послѣдняя была главнымъ двигательнымъ началомъ; различные вліянія претворялись самостоятельно“ (с. 227).

В сѣм напрямі переведений дослїд над українським письменством здобув велику вдячність покійнику від української суспільности Росії.

Війшовши при писанню сеї книжки в історію початків нової української літератури, Дашкевич потім вертав ся ще до них, спеціально до Котляревського. В 1893 р. зявила ся його статя: „Вопросъ о литературномъ источникѣ украинской опери И. П. Котляревскаго „Москаль-Чаривныкъ“, в 1898 „Малорусскія и другія бурлескныя (шутливныя) Энеиды“, в 1901 „Старѣйшій списокъ „Малоросійской Энеиды И. П. Котляревскаго“; обіцявъ він статю про Котляревського на юбилей Енеїди й до наших видань, але обіцянка ся зістала ся несповненою. Поруч того кілька статей по старій історії і письменству України — „Описание Черноморья составленное Эмидіемъ д'Асколи въ 1634 г.“, „Экскурсы въ область русскаго народнаго эпоса Всеv. Миллера“, „Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ“, „Грамота князя Ивана Ростиславича Берладника 1134 г.“, „Рыцарство на Руси — въ жизни и поэзи“. Ся остання праця входила в круг зайнять шебіжчика українською рицарською поезією, що займала його в молоді часи („Былины объ Алешѣ Поповичѣ“) й зайняла його в останні літа. В 1904 р. в юбилейнім збірнику Флорінскаго вийшла статя його „Нѣсколько слѣдовъ общенія Южной Руси съ юго-славянами въ литовско-

польській періодъ ея исторіи, между прочимъ — въ думяхъ“, і трохи згодом „Олексій Поповичъ думи „про бурю на Чорному морі“, видрукувана для ювілейного збірника В. Антоновича (ще не випущеного) — остання праця покійника з українознавства.

Останніми роками покійник дуже живо займав ся ювілейними збірниками на честь різних київських учених. Він був ініціатором збірників на честь Флорінського, Кудаківського, Антоновича. І в честь його також був випущений збірник в 1906 р. п. т. Еґанос, зложений з праць переважно професорів і слухачів київського університету — того кружка, до якого належав покійник, — від України і українства далекого, або й неприхильного йому.

З устних розмов з покійником знаю, що його останніми діями займали гадки про видання його університетських курсів історії західноєвропейських літератур. План сей прийме на себе мабуть петербурська академія, що рік перед смертю вибрала покійного своїм членом і тепер заявила готовість видати невидані праці покійного. Між ними може побачать світ і деякі праці його з українознавства, написані вже давно (як та моноґрафія про Галицько-володимирські землі в другій половині XIII і першій половині XIV в.) і доповнять собою чималий ряд праць і статей покійного на ниві українознавства.

Михайло Грушевський.

Miscellanea.

Причинки до історії Мазепинщини.

I. Мазепа і король Станислав.

Виймок із реляції посла Плейєра (Pleyer) цісареві (Москва 28 падолиста 1707).

Es ist alhier in geheimber red, daß Schweden durch den könig in Pohn an die ukrainische Cobackhen hat lassen offerieren, wan sie von Moscau abtreten und sich unter Pohlen widerumb begeben und wider Moscau den Krieg führen wollen, sie alle ihre vorige alte freyheiten geniessen sollen, die sie vorhero unter Pohn gehabt haben. D[er]owegen alhier ein[e] grosse sorg ist, weilen man wol weiß, daß man sie iene zeithero an ihren rechten sehr benachtheilget hat, sie also solchen offerten leicht solten gehör geben.

Ся поголоסקа про оферту короля Станислава Мазепі може бути звязана тільки зі званою подією, переданою нам Орликом в його письмі до Яворського (Основа 1862, XI), що мала бути 16 жовтня 1707 р. в Києві. При тім Орлик оповідає, що гетьман велів йому написати про се повідомлення цареві і Головкину, мав їх сам переслати через свою мати і Войнаровського, в дійсности сього не зробив. В таким разі інтересно, звідки знали в Москві про се. Виходило б, що таки звістив Мазепа якимсь способом царські круги про лист короля, присипляючи тим способом чуйність їх та заробляючи собі на довіре. Одначе годі підозрівати неправди у звістці Орлика, бо дотепер не знана нам дійсно така письменна реляція. Хіба що ще знайдець ся.

II. Мазепа у Шведів; царь і Запорожці.

Відомости в Україні (Суми 20 січня 1709) в додатку до реляції ціс. посла у Шведів Цінцендорфа (Zinzendorf):

Il arriva hier 19-me un Cosaque de l'armée des ennemis, lequel raporte, que Mazepa n'a pas aupres de luy [que] 200 soldats ent etat de servir, ses domestiques l'abandonnent tous les jours, et il est re-duit à ce servir des Suedois pour la conduite de son equipage. Orlika, son ecrivain, fut dernierement chez le comte de Piper de sa part le prier de luy faire fournir des traigneaux pour ses chariots. Ce ministre repondit, qu'il s'etonnoit, que Mazeppa qui est maitre et hôte de ce lieu là luy faisoit faire une telle demande; qu'il ne doute pas, qu'il ne trouvât plutost que luy les moiens de se retirer de la peine, ou il étoit. Les Suedois à peine luy laissent ils un moulin pour prevenir la necessité de ses gens. — Cent Cosaques de Zaporoysskych arriverent hier icy pour feliciter sa majesté czarienne sur la naissance de cette nouvelle anné et luy faire offre de leurs services. Czaar les a recues tres favorablement, ils heurent l'honneur de luy baiser la main et furent en suite tres magnifiquement traittes chez sa altesse le prince de Menzikov.

III. „Арешт“ Мазепи у Шведів.

Віщок із реляції Цінцендорфа (Бреслав 28 січня 1709):

...welche nachrichten an den crohnfeldtherrn Schigniafsky durch einen expressen von dem czaaren sollen gebracht worden seyn, und zwar mit dem zusatz, daß der cossackhische feldherr Mazeppa zur belohnung seines abfahls bey dem könig in Schweden in harten gefängnissen verhaftt angehalten werde, umb weillen selber den könig in Schweden mit der armée so tieff hienein verleitet und das versprochene nicht zu praestiren vermocht habe.

Обі вище наведені звістки про те, буцім то шведський король виявляв своє невдоволенє з Мазепи і велїв його стеррегти або арештувати — вказують добре, де було жерело всіх тих сплетень, які ходили не тільки в тодішнім часі, але дістали ся навіть у новочасну історіографію (Костомаров, Фриксель). Усе те виходило з московських царських кругів для легко зрозумілих цілей. Се певно, що у всіх тих видумках нема нічого правдивого. (Пор. мою розвідку: Словацький висланник на Україні, ст. 39—40).

IV. Шведський слуга Мазети в Бендерах; Мазетині гроші.

а) Віймок із листа Д. І. Золдана (Soldan) до буртїрафа Кохона у Штокгольмі, Бендери 30 жовтня 1709 (в перекладі):

Unser alter Mazeppa ist vor 2 Monaten gestorben, wessen Tod mir 200 Dukaten zuwege gebracht und mir wohl zu pass kommen, indeme das Geld hier sehr knapp und an keinen Wechsl zu bringen ist.

б) Віймок із листа Д. І. Золдана до аптикаря у Зудергольмі Штробеля (Strobell), Бендери 30 жовтня 1709 (в перекладі):

Ich danke meinen Gott, der mir noch täglich hier wunderlich versorgt. Ich hatte vor einer kurzen Zeit kaum 10 Taler in Kassa, allein der höchste Gott schickte es wunderlich, dass ich von Ihre Majestät bey dem alten Mazeppa verordnet ward, umb ein wachendes Aug sowohl auf ihm in seiner Kränkheit zu haben, als auch auf seine Verlassenschaft, allein ich war kaum 8 Tage bei dem Alten gewesen, da starb der Alte und liess seinem Schwestersohn über 200.000 Dukaten nach, welcher so complaisent war und mir 200 Dukaten verkehrte, die mir über die Massen wohl zu pass kommen, denn sonsten forchte ich sehr, dass ich hätte krepieren müssen.

V. Арештованє А. Войнаровського.

1. З реляцій Меча (Metsch) кн. Евѣнови Савойському, Брауншванг 8, 11 і 13 грудня 1716.

а) Der in des moscovitischen residenten hause zu Hamburg bishero bewachtet gewesener vetter vom Mazzepa, namens Woynarowsky, ist des 3-ten dieses durch die hamburgische stadtwacht dem czarn in Altona ausgeliefert worden.

б) Der ihm (цареві) zu Hamburg ausgelieferte polnische cavallier Woynarowsky ist bereits nach denen moscovitischer trouppen in Mecklenburg abgeföhret worden, ungeachtet man ihm hoffnung zu seiner freiheit gemacht, und denselben dadurch verleitet hat, dass er selbst bei dem hamburgischen magistrat umb seine auslieferung an dem czarn ansuchung getan.

в) Von dem erstern (Tolstoy) vernimbt man, dass der czar den von der stadt Hamburg extradirten vetter des Mazeppa so gut als pardonirt und ihm auch seine arrestirt gewesene praetiosa und andere mobilien beseits wiederumb habe zustellen lassen, obschon er noch zur zeit wegen ein und der andern ursache nicht auf freien fuss gestellt worden sei.

2. З реляції Найдгарда (Neidhardt) кн. Евтенови, Бреслав 21 грудня 1716.

Der in Hamburg arrestirt geweste herr Woynarowsky, welcher des cosackischen feldherrn Maseppa schwestersohn [ist], hat sich be- reden lassen, dass er von dem magistrat selbst die extradition an den czaar verlanget hat, worin derselbe umb so viel lieber condescendiret, umb sich des impegnio bey I. K. M. wie auch des königs in Schweden, deme er 1400 tausend rt. vorgelehnet, zu befreien; die ursache warumb der czaar diesen cavaglier, welcher doch nicht sein unterthan, sondern ein Pollack ist, vindiciret, ist, wie ich von wohl informirten vernehme, womit er diejenige, welche mit dem Mazeppa in verständnis gewesen, und den prinz Czernettoff, welcher von jenen grossen pensionen genossen, und auch andere betreffen möchte, erforschen könnte, wie in gleichen des Mazeppa in Bialaczerkiew verlassenen grossen schatz aufzufinden.

Акти I—IV взяті в Haus- Hof- und Staatsarchiv-а, останні в Kriegsarchiv-а у Відні.

С. Томашівський.

До історії закріпощення селянства в Лівобічній Україні.

Закріпощене селянства на Гетьманщині — дуже цікаве явище не тільки в нашій, навіть у всесвітній історії. Воно свідчить про те, що існують якісь чинники, зв'язані з певною добою історичного розвитку кожної держави, котрі неминуче викликають подібний процес. Здаєть ся, після повстання Хмельницького всі умови того часу сприяли заведенню демократичного ладу, в якому не могло бути і місця „підданному“; наче б то виходило, що слова народньої пісні:

Та немає лучче,
Та немає краще,
Як у нас на Вкраїні:
Що не має Жида,
Що не має Ляха
Не буде й Унії!

перетворюють ся в справжнє житє. Але все те здавало ся. Великий народний рух злучив до купи різнородні верстви народу; маючи на меті боротьбу з загальним ворогом, вони залишили

поки що без уваги свої окремі бажання. Вони чекали тільки, поки заспокоїть ся зворушене народне море, щоб кожному знайти свій власний шлях. Минуло декілька десятків літ і вже досить ясно можна було зрозуміти, який лад в дійсности панує на Україні, чи забезпечено в ній за селянством право землевлодіння і свободної праці.

Під кінець XVII ст. в актах тих часів ми знаходимо позначки, по яким можна довідатись, куди схиляється побіда: „посполство“ вважається вже рівнозначним з „черню“. Починається вже гостра боротьба між посполством і державцями, боротьба рішуча, бо ні одна сторона не хотіла, та й не могла навіть, згодити ся на компроміс. Се не була війна, де головну роль грає зброя і сила; тут перевага залежала від економічних умов. Державці мали в своїх руках нитки народньої праці, земельний фонд і гроші. Українські державці разом із заможними представниками міщанства ведуть торгівлю збіжем з Західною Європою. Поруч з сим в маєтностях державців зростає панщина і незвичайний попит на робучі руки. Перехід посполитих по їх бажанню з одного місця в друге стає вже шкідним для інтересів пана і через те починають ся заходи, щоб обмежити або зовсім знищити се право. Коли не довело ся використати для сеї мети указ 1738 р., бо указом Єлисавети 1742 р. посполитим знову було дозволено переходити, державська верства може нічого і не встигла б зробити в сїм напрямі, як би не прийшли їй на підмогу економічні умови життя посполитих. Більша частина посполитих, живучи в державських маєтностях і не маючи засобів для ведення власного господарства, примушена була позичати у державців то сю, то ту річ потрібну для господарства. Звичайно, коли вони хотіли перейти в друге місце, державець був згоден одпустити їх лише тоді, коли вони вернуть йому позички — інакше їм доводило ся утікати потайки. Таким чином петля на шиї посполитих все міцнійш і міцнійш обхоплювала її, а тим часом уряд видавав закони, відповідні бажанням старшини що до посполитих, бо й уряд був лише знарядом в руках державців. Так повстало при кінці XVIII в. повне закріпощенне, признане і російським урядом. Тут ми подаємо один документ з другої половини XVIII в., з якого бачимо розміри „долга“ посполитих своїм державцям, через що вони не признавали за ними права виходу. Нам здається, що при занадто малім числі надрукованих джерел до суспільного життя на Україні, наш документ не буде зайвий.

Ясневелможному... Гдиу Гетману Малія Россіи обохъ сторонъ Днѣпра... графу Кирилѣ Григореевичу Его Сіятелству Разумовскому покорнѣйшее допощеніе.

Владѣнія моего вмѣстѣ въ братьями моими бунчукового товариша Петра и сотника бакланского Михайли Губчицовъ почепского уѣзду деревни Личова жители Лукянъ Антошенокъ в братомъ, Григорій Ахоня, онъ же и Рыбалка, да господарь Личовского двора Исай Стефановъ синъ Мартипенокъ, кто сколько и чемъ должны, прилагается усего реестръ и оныя Ант—ки и Ахоня не уплатя съ того ничего, а Исай Стефановъ синъ Мар—нокъ будучи в Личовскомъ дворѣ — по найму господаремъ — съ 753 году мая от 7-го до половины 757 году, а съ того году живучи на селѣ въ той же господарской должности не здавъ с рукъ своего ховаяства, сойшли на жильѣ Нѣжинского полку въ селѣ Локоткахъ, Ант—ки и Ахоня съ женами и дѣтми за Гамалѣвскимъ монастыремъ, а господар Исай съ женою в попа села Локотковъ; и хотя я къ гамалѣвскому архимандриту Теокисту о видачѣ тыхъ моихъ должниковъ нѣсколько разъ писалъ и людей моихъ за оными должниками къ нему архимандриту и къ означенному попу посилалъ, токмо онъ архимандритъ никакого мнѣ удовольствія не здѣлалъ, такъ же и помянутій села Локотокъ пошъ господаря Исая не видалъ, отъ чего слѣдуетъ мнѣ немалая обида; того ради Вашей Ясневельможности покорнѣйше прошу помяпугому архимандриту гамалѣвскому писат, чтобъ означенные мои должники безъ всякого удержанія были выданы мнѣ, такъ жебъ и пошъ означенный локотковскій предписанного господаря для здачи на рукахъ имѣваго ся на немъ господарства и учиненія надъ нымъ щету отдалъ безъ отговорочно.

1760 году, декабря 19 д. Бунчук. товаришъ Григорій Губчиць.

Бунч. тов. Петра и Григория Губчицов подданние почепского уевду дер. Личова жителѣ именно: Лукянъ Антошенокъ въ братомъ, въ маткою, въ ихъ женами и дѣтми; Григорей Ахоня, онъ же и Рыбалка въ женою и дѣтми, не отдавъ многихъ домовъ владѣльческихъ, позабравъ все нажитое изъ земель владѣльческихъ имѣние, то есть всякой скотъ, одежду, посуду и протчие домашние вещи, не уплативши порціоновъ і рационовъ, погнуивши доми безъ вѣстии изъ деревнѣ повходили, якіи явились на жильѣ Нѣжинского полку сотнѣ Воропѣжской в селѣ Локоткахъ, и съ нихъ что на комъ завѣситъ, следуеть.

1759 году Атрохъ Антошенокъ взялъ ржи 1 чт.

758 году Лукянъ Ант—нокъ ржи 2 чт., овса на сѣмя 2 чт., солѣ на отжонъ 1 безмѣнъ.

Ониж Ант—ки владѣльческихъ взяли на пенку себѣ денегъ на полтора берковца 5 р. 25 к. и не отдали ни пепки, ни денегъ.

Ониж Ан—ки пенки владѣлческой взяли для мочения, именно 759 году 4 шестерки копи, 758 году 5 копѣ и не отдали, копа всякая пятьдесятной пудъ, а продавался нудъ в тѣхъ годах по 70 коп. и того ва пенку должны отдат 6 р. 30 к.

Порціонних и рационних денег на них Антощенках завѣсит 7 р. 75 к., якие за них заложены.

Ониж Ант—ки дворъ, в котормъ жили, совсѣмъ зъгноили, ценою оной билъ въ 30 р.

Григорей Ахоня онъ же і Рибалка ізъ синомъ Михайломъ :

759 году ржи одну чт., солѣ на отжонъ 1 безмѣнъ.

758 и 757 годовъ ржи 1 чт. и 1 осмину.

756 году ячменю одну осмину, гречки 1 чт.

755 году ржи 1 чт.

753 на сѣмья 5 чт. и 2 чк.

Онъ же Ахоня равними (sic!) годами владѣлческихъ денегъ забралъ на пенку, для уплаты долговъ и на хлѣбъ 7 р. 30 к.

Владѣлческой пенки 757 году 3 копи, 755 году 4 копи брали мочит и не отдали; цена копѣ 70 коп., итого за 7 копѣ : 4 р. 90 коп.

Порціонних и рационних денег на них в недоборѣ завѣсигъ 4 р. 35 коп.

Онъ же Ахоня снесъ сѣть новую; цена 1 р. 15 коп.

Онъ же Ахоня съ синомъ дворъ, въ котормъ жилъ, совсѣмъ зъгноилъ, стоялъ оной 25 р., и садъ совсѣмъ спустошил.

Бунч. дов. Гр. Губчиць.

(Арх. Мал. Кол. N. 155; Хар. Ист. Арх. Черн. отд.)

Виктор Барвинський.

Із кореспонденціі Р. Моха¹⁾.

В бібліотеці „Народного Дому“ у Львові є велика кореспонденція Рудольфа Моха. Доси скатальовано в однім відділі 645 листів, у другім 32 чисел панегіриків і документів. Майже половина скатальованої кореспонденціі — се запросини з проповідями на похорони, празники та місії. Її характеристику подав уже д. Свистун²⁾. Більше півтретя сотки листів і записок іще не скатальовано. До історії галицько-руського відродження дає кореспонденція Моха тільки скупі причинки.

¹⁾ Уривок з праці, читаної на семинари проф. Ол. Колесси.

²⁾ Вѣстникъ „Народного Дома“, 1903, ч. 50.

Низше подаємо все, що більш інтересне у сій кореспонденції. Вірш „Розлука“ та записка Могильницького цікаві як документи приятелювання Могильницького й Моха. Оба визначалися межі своїми товаришами гумором і дотепом, заприятельнилися у семінарі і приятелювали і в пізнійшій гіркій життї¹⁾. В 1848 р. виголосили оба кілька дотепних промов у віденській каварні²⁾. Вірш „Розлука“ не має дати, але з великого числа надстрічних знаків, які характеризують його й рукопись Мотиля з 1841 р., яку набула Бібліотека Наук. тов. ім. Шевченка антикварською дорогою, можемо здогадувати ся, що сей вірш написаний недовго по виході Моха з семінарії.

Першим віршом Моха, який опубліковано недавно, був панеїрик „Въ знакъ вдячности вельможному всечестнѣйшому милому пану Якову Геровскому і т. д. 9 октовр. 1840 яко въ день ієго тезоименитства“³⁾. Мох був тоді на четвертім році теології. Перо в руки дав йому не поетичний талант, не порив серця, що розхвилюване чутием впливаєть ся справжньою поезією, а тільки принагідні обставини, що втрутили його в тодішнє семінарське життє і визначили йому першорядну роль між товаришами⁴⁾. Коли ж узяти під розвагу тодішню моду на панеїрики без змісту, легко пояснити, чому з трьох брошур, виданих Мохом зараз 1841 р., дві містять панеїрики. Тоді появил ся зпід пера Моха написаний гарною на той час народньою мовою „Мотыль на малорѣскомъ языкѣ“ (39 ст.), а крім того „Вдячно-радостный стѣхъ въ дѣнь высбого Тезоименитства... Іоанна Снѣгурского“ та „Жаль по Францу де Фронсбергъ Баблю“⁵⁾.

Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка має рукопись Мотиля з 1841 р., в яким нема віршів, що є в друкованім:

¹⁾ Справозданє Дир. ц. к. гимн. акад. за р. 1886/7. Константинъ Лучаковскій: Антонъ Любичъ Могильницькій, его жите, его значѣне, стор. 21.

²⁾ Кореспонденція Моха I, ч. 617. Сей лист опублікував д. Созанський: 3 літер. спадщини В. Ільницького, стор. 48 (Записки Наук. тов. ім. Шевч. т. LXVI). Справозданє оп. cit. ст. 37.

³⁾ Вѣстникъ „Нар. Дома“, 1904, ч. 252.

⁴⁾ Ів. Франко, Рускій театр въ Галичинѣ, Зоря 1885, ч. 23, стр. 268 і 269; Perłowski, Teatr ruski w Galicji, Львів 1887, ст. 7.

⁵⁾ Библіографія Левицького т. I. Автор не поданий тут, але що „Жаль“ написав Мох, говорить про се Осип Левицький у статі: Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur, Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft, 1844, 6 Heft, с. 208.

До милостивыхъ читателей ст. 2, Выправа для мотыля 3—5, Богъ, Дббре тамъ, де насъ нема, На добраночъ, До прїятеля. При кінці рукописи: Мотыль малорускымъ азыкомъ Ръ Мхъ 1841 (637, Imprimatur, Lemberg 25. Junii 1841) є замітка:

Незабавомъ зновъ дамъ знати,
Де ся буду обертати,
Сли ласка буде читати.

Ся замітка відносила ся до якихось віршів, які приготавлював Мох. До 1848 р. не появило ся друком нічого більше. Але що Мох не переставав писати свої спеціальности — панетіриків, доказом того його панетірик, писаний досить чистою народньою мовою, що зберігаєть ся у бібліографа Левицького: Слово оутѣшенія їго Превозходитѣву Превосвященнѣйшому Михаилу Метрополїтѣ і т. д. ...высочайшимъ почтенїемъ ѿ глыбокимъ смиренїемъ у стопъ зложеное дня 8. Ноембрія ст. г. 1844.

Крім численних правописних похибок різнить ся рукопись Мотила іще тим від друкованого примірника, що друкований текст поцсований більше в некористь духа народньої мови: больше зам. ббльше, соль зам. сбль, чоботь зам. чоббтъ і т. д. Коли Осип Левицький міг похвалити ся в брошурі, в якій похвалив конфіскату й ціле поступованне властей з Русалкою Дністровою¹⁾, що за його приміром на означенне в правописи **o**, яке перейшло в **i**, зачали вживати знаку **ö** Гриневецький, Сероїчковський, Лисинецький, Добрянський, Лозинський, Лаврівський і Мох, та поставив виданне Мотила на доказ, що на означенне такого **o** не треба принимати за Максимовичом знаку **ô**, бо так писав Мох початкове **o**,²⁾ — се може дати привід до здогаду, що цсованне Мохової мови в ненароднім дусі — робота Левицького або когось з його прихильників. Тим і можна пояснити замітку на стор. 39 друкованого Мотила: „На пис'мо не уважайте йїкъ дє мовлать, тãкъ читãйте! пр. Богъ — Бїгъ, возъ — вїзъ, бтъ — відъ, домъ — дїмъ, пчолки — пчїлки, громъ — грїмъ, бнъ — вїнъ, все — всьо і т. д.

Вплив українських збірників народнїх пісень, а далі й перших літературних праць закордонних Українців, який так сильно відбив ся на Дністровій Русалці і Головацького Вінках, можна дєвчїм завважити і в Моховім „Мотилу“. Народній ха-

¹⁾ Listy tyżące się piśmiennictwa ruskiego w Galicyi, Перемишль, 1843, стор. 11. ²⁾ ibidem, стор. 10.

рактир поезій Моха не подобав ся Дідицькому і дав йому причину до вислову, що „изданный въ г. 1841 во Львовѣ сборничокъ мѣлкихъ стихотвореній другого (в порівнанню із Осипом Левицьким) русского поэта о. Рудольфа Моха подъ з. „Мотыль“ яко плодъ въ каждомъ взглядѣ слабый и малоцѣнный — не удостоился вниманія ни у современниковъ ни тѣмъ менше у потомства“¹⁾. Одначе сей вислів опрокидують і рецензент статі Дідицького та й згадки в кореспонденції Моха. Рецензент признає, що вірші Моха, що правда, слабенькі з естетичного погляду, але мають сю висшість над творами Левицького, що висказують бодай якусь зрозумілу всім гадку й то у сьвіжій чисто народній мові²⁾. В пору писання рецензії можна було їх іще перечитати, передівсім „Школяря в дорозі“. А Михайло з Милованя (Винницький) ось як висловляєть ся про Мотиля (6/7 1845, коресп. Моха): „Жаль ми лишъ Тебе, бо въ Тебѣ вся надежда была. Мотыль твой красно принятіи подобаль ся дуже і жаль велики, що всюди не булъ обѣзнани“³⁾. З віршів Моха в Мотилю подобав ся найбільше „Школяр у дорозі“, про що свідчать вістки в кореспонденції. Оба панетірики Моха, що появили ся в 1841 р., зраджують значні сліди впливу церковних набожних пісень, що ввійшли в части до Богогласника, а звідси до скороченої редакції т. зв. Гласопіснця.

Із семінарських мурів виніс Мох також любов до драматичних представлень. Можна припускати, що виголошувані ще в семінарії Мохові діяльогі ввійшли до пізнійших комедій⁴⁾. Одначе певне се, що коло 1845 р. працював уже Мох над справою в селі Клекотині, як бачимо з листу Михайла (Винницького) з Милованя (6/7 1845), де він робить собі „надежду, же (Мохова) Сварка щере принята будеть“. До викінчення сеї комедії дає Мохови імпульс уже новий розбуджений рух у Галицькій Україні в 1848 р. Мала бути в трьох актах, але друком вийшла без поділу на акти, тільки зазначено відступи через I, II, III. До її викінчення заохочував Моха Головацький Яків:

¹⁾ Михайль Качковскій и современная галицко-русская литература, стор. 71.

²⁾ Правда, 1877, ч. 3, стор. 101.

³⁾ Ще нині деклямують старі священники в ентузіазмом Мохів вірш: До дуба, оповідаючи при тім його численні фацеції.

⁴⁾ Автор „Исторіи основанія и ровою русско-народного театру въ Галичинѣ“, Коломия 1904, стор. 5, каже, що Мох виголошував у семінарії деякі уступи зі своїх комедій.

„Брате! пробудивсьєсь мя ѣвъ просоня до того абымъ кѣнчили Сварку. По виѣздѣ Твоємъ зробивъ емъ ажъ до Баб — а конституцыя во томъ роцѣ додала духа и одваги и Богу слава докѣнчило ся. Вже ся первый аркушъ печатає а дасть Богъ за пять недѣль поѣде ѣдси меже люди. Суд о ней зоставляю Вамъ и людемъ добремъ, а сподѣюсь же охотное пріятѣ ей буде доказаніємъ чи ударилъ емъ въ сердце народное“¹⁾.

Скоро тилько дійшло число „Зорі Гал.“, де оголошено передплату на Клекотинську Справу“²⁾, до рук читачів, написав до Моха лист о. Йосафат Кобринський, який також друкуємо. Тимчасом друк „Справи“ поступав дуже пиняво. „Справа въ селѣ Клекотинѣ кис’не и кисне. Годѣ ся вже дочекати! — пише Мох до Головацького (Лагодів, 13 вересня 1848, Коресп. Гол. ч. 1300) — доси 2 аркуши выдруковано, такъ тупо иде, же вже и терпеливости нестает далѣ. Накладъ буде выносилъ до 550 рень. ср. 4500 книжокъ казалъ емъ бити. Предплатителєй до сего дня маю 300 и щось, бою ся зломанія кроку, бомъ ся загналъ далеко“. Передплатники непокоїли Моха й ожидали з великимъ несупокоемъ появи книжки. А тут наче на глум 31 число Зорі за 1848 р. принесло вістку, що друкуєть ся щойно четвертий аркуш „Клекотинської Справи“. А коли з початком січня 1849 р. було тилько пять аркушів готових (Зоря Галицка, 1849, ч. 1), сам „сочинитель“ робить надїю „честнымъ передплатителємъ на „Справу Клекотинську“, що її „чей коло с(т)рѣтенія вымучуть и выпустятъ“³⁾. По великихъ короводахъ скінчив ся друк „Справи“. Та рѣвночасно попав автор у нову халепу. Друкарня не хотѣла видати йому книжокъ безъ заплати або бодай безъ поруки, що заплатитъ ся належитість. Передплата не покрила навѣть одної четвертини видатків, „бо ся не разъ, не два, не десять, ба безъ рѣкъ не двадцять ѣвдило, абы го якъ дєтину ѣдвѣдати, наказати и пр. а все не съ голеими руками“⁴⁾. Тому Мох удав ся із прошеннемъ до „Головної Руської Ради“, що на 89 засѣданню з 18 мая 1849 р. заручила за автора, а гроші за продані примірники мали йти доти на сплату довгу, поки

¹⁾ Львів, 8 серпня 1848. Кореспонденція Головацького ч. 1273. Сей лист увїде в II т. Коресп. Голов. — дра Студинського.

²⁾ Зоря Галицка, 1848, ч. 7. Оголошенє предплати на дѣло руске: Справа Клекотинська. Поема оутѣшно-печалное въ III дѣйствахъ стихами съ предєсловіємъ сочиненія Р. М.

³⁾ 18 марта друкував ся щойно семий аркуш. (Кор. Мох.)

⁴⁾ Зоря Галицка, 1849, ч. 89: Умѣтка о книжцѣ „Спр. Кл.“.

цілий не уморить ся. Від тоді зарік ся Мох розписувати більше передплату.

Лист Головацького до Моха дає інтересний причинок до галицько-руської журналістики. Зі своєї ініціативи бажали два рази перед 1848 р. Русини австрійської України видавати часопись. Осип Левицький, що від 1839 р. носив ся з гадкою видавати газету, подав у 1842 р. прошення до губернії за дозволом на видавництво: „Бібліотеки бесід-духовних“. Се видання не появило ся. Плян другого видавництва розбив ся знов на спорах за мову. Про се оповідав раз крилошанин Іван Жуківський, що все стояв за окремішністю нашої мови та народности, як він, Куземський, Семаш і Павенцький війшли ся були раз перед 1848 р., аби нарадити ся над виданням часописи, та ніяк не могли згодити ся, в якій мові її видавати. Жуківський був за мовою Шашкевича, Квітчиної Марусі, що була вже тоді знана, Куземський за мовою біблії, виданої у Перемишлі, а Семаш за „чистим старословенським язиком“, бо йому здавало ся, що та мова не сестра, а мати руської мови й до неї треба назад повернути¹⁾.

Крім сього пробував і австрійський уряд два рази заложити літературну часопись для австрійських Русинів, перший раз у 1842 р.²⁾, другий у 1848 р.³⁾. Проектована часопись мала називати ся „Галицкая Пчела“. Вона не появила ся, але на її місце почала з дня 15 мая 1848 р. виходити перша українська часопись в Австрії „Зоря Галицка“, яку субвенціонував австрійський уряд. Тоді то вдаєть ся уряд також до Головацького за посередництвом Моха, чи не хотів би видавати руської часописи при польській газеті. „Поспѣшаю, пише Мох 13 вересня 1848 (Коресп. Головацького, ч. 1300) увѣдомити Тя чимъ скорійше о поспѣшныхъ, Богу слава, послухахъ sprawy нашей — радуи ся и весели ся вѣрныи рускїи сыну! Чи знаєшь, рядъ приятел'ный постановилъ при газетѣ польской додавати пис'мо руское часовое. Ходить о редактора. Я Тебе и предложилъ одного, и отобралъ емъ прїятное для мене слово, щобы Тя якъ най-

¹⁾ Дѣло, 1891, ч. 167 і дальші: Галицке общерусске единство языкове.

²⁾ Свистунъ Ф. И., Проектъ первой австрорусской литературной временописи въ 1842 г., Вѣстникъ „Народного Дома“, Львів, 1905, ч. 4—8.

³⁾ Свистун, Второй проектъ австро-русской литературной временописи въ 1848 г., *ibidem* ч. 11.

скорше зашитати ся, чи не схочешь сего, хоть тяжкого, але для насъ дуже полезного тягару на себе взяти. Рядъ дає 400 fr. ср., бо не знає якъ ще на томъ виходити буде, але то менча съ тымъ, въ Львовѣ будуть вже каяедры руского языка — Любезнѣйшій будешь малъ поле выступити въ поданію помощной руки для руской долѣ и просвѣщенія. Якъ найхутше дай мнѣ отвѣтъ, чекаю бо съ нетерпѣніємъ, абымъ булъ въ симъ одповѣсти тымъ, котріи на мене такъ солодкій обовязокъ вложили“. Головацький не дав довго ждати на відповідь, бо вже 16 вересня 1848 р. відписав лист, який друкуємо низше.

Якова Головацького цїнив Мох дуже високо. Його називає в однім листі дорогою вірницею (ор. cit. ч. 1273). За його порадою хоче перероблювати Гоголевого Тараса Бульбу на трагедію: „Най Ти не буде во гнѣвъ, же полученіи Гоголя книги неотставляю Тебѣ доси, хочу бо такъ якъ єс'ми даль раду учинити, а йзъ Тараса Бульбы трагедію удѣпити. Кобы ми по удало“. (Коресп. Голов. ч. 1273). Мабуть і не вдала ся Мохови перерібка Гоголевого Бульби на „трагедію“, бо ні в сучасній пресі, ні в його кореспонденції нема про се згадки.

Переписка Моха з Головацьким не перериваєть ся ще в р. 1850. Головацький удав ся до Моха з прошеннем прислати йому дещо для його хрестоматії. Мох не спішив ся вдоволити бажанню, тоді й зачав Головацький докоряти йому за недотриманне слова. Мох оправдуєть ся ось як: „Получивши (30 цвѣтня, 1850, „Кор. Голов.“) листъ Твой въ котромъ мнѣ выкидаєшь недотриманье слова — для недостатку часу неувинняю ся широко — дасть Богъ здѣлаєшь мнѣ честь приѣдешь до насъ на свята — тогда наочно пересвѣдчишь ся, же не буємъ въ силѣ обѣтници исполнити — ктожь лучше осудить якъ не Ты, же для умѣстки въ Твою хрестоматію щонебудь вкладати не вѣльно — а для сочиненія желанного нужно свободного духа и времени — разъ „non omni hora homo sapit“, а неразъ хоть сапитъ однакожь не до всього удатный“¹⁾. В тим самім листі просить Мох Головацького привезти йому „Исторію малорускую нашего народа“, бо йому „ся все щось въ головѣ перевертає, же щось въ помощевъ Бога уродить — но безъ средств(в) ненадѣеть ся щасливого породу“ — а боить ся, „щобъ не преишовъ часъ та не выстигло въ грудехъ тогда и почавшее во чревѣ его заснѣти-лобы ся“. В Головацькім хотів знайти Мох серце, і його ціле щастє в тім, аби знайти серце, що порозуміло би його так, як

¹⁾ Матеріяли для Букваря просив у Моха також Кульчицький, якого лист подаємо в додатку.

належить ся (3 мая 1850, „Кор. Голов.“). Але Головацький, який уже тоді сам лукавив у своїм серці, не надавав ся до такої ролі.

Завзятий прихильник зближення руської правописи до фонетики на зборі „русських учених“, що своїм виступом і віршом — сатирою на „Йорифілів“ вбив ся в тямку присутних і був предметом овацій і демонстрацій, відіграв свою ролю також як атітатор „русських рад“, також дуже часто з гумористичною забарвою. В 1848 р. просять його виготовити відозви і т. и., а один такий лист о. Козловського друкуємо також.

У своїй письменській роботі Мох не пішов далі поза панетірику й горівку¹⁾. В кореспонденції єсть вістка, що він мав перетравестіювати Енеїду — се видно з листу Евг. Желехівського. Коли так, се був би один доказ більше впливу писань Котляревського на Галичину, про який говорить др. Франко²⁾. Та мабуть Котляревського „Енеїда“ дістала ся в руки Моха й він переписав собі її в часі, коли був на теології, і в такім разі вістка про Енеїду „сочиненія“ Моха, се вістка про копію „Енеїди“ Котляревського, або може під впливом останньої перетравестіював Мох Енеїду на свій лад (проповідь проти пиянства не виключена й тут) по 1848 р., коли й був намір видати Енеїду й в 1849 р. надрукувала „Пчола“ виривки з Енеїди. У своїй кореспонденції Мох не згадує про Енеїду.

Манія панетіричного віршовання ожила в Моха, коли засновано станіславівське єпископство, а ті панетірики зібрані в другій часті кореспонденції. Як дивив ся сам Мох на свою літературну роботу, показує найліпше брумїон його відповіді на лист дра Кл. Ганкевича з запросинами, щоб Мох узяв участь у виданню одної книжки 1886 р.

Були два наміри видати Мохові твори. В 1874 р. піддавав Мохови таку гадку тімназіяльний професор у Станіславові Евген Желехівський (сеї лист друкуємо), а другий раз виринув такий намір на поминках по Мохови 1895 р. До повного видання творів мали додати докладну біографію, опис місійної діяльності й портрет. Се видання не появило ся, а другим накладом вийшла тільки „Клекотинська Справа“ заходом д. Хойнацького.

1) Ще найменше горівки в Справі в селі Клекотині, хоч і ту карикатура й пиянство роблять мужиків ледачими й дурними й затемнюють сатиру на польське знущення над хлопом.

2) Писання Ів. П. Котляревського в Галичині, „Записки Наук. тов. ім. Шевченка“, т. XXVI.

1. Незвісний вірш Р. Муха.

Р о з л у к а.

(Час)ъ розлѹки зближається, здорови ся ѓстан'т(е),
Нашу пріязнъ, нѣ забаву, завше собѣ згадай(те).
Ахъ, ахъ, пращайте, вже розлѹцѣ прійшовъ ча(съ),
Ахъ, ахъ, згадайте, жемъ пріятель вѣрнѣй ва(шъ).

Чому неба несуділи, быс'мо въ ѓдношь закѹтку
Щаслївѣмъ вѣкѣ пережили, без розлѹки нѣ смѹтку,
Ахъ, ахъ, немѹгу вірокѣ неба ляїти,
Ахъ, ахъ, въ дорогѹ, мушу ѓтъ васъ ступати.

Днї, годїни, щаслївїй, дайте, щоб' васъ забути,
Щобы жалю тяжѣн'кого при розлѹцѣ нечѹти,
Ахъ, ахъ, вже нынѣ покидаю смѹтнѣй васъ,
Ахъ, ахъ, въ годїнѣ, гѹркїй л'осъ розлѹчить насъ.

При васъ пріятели мїли, щаслївѣсть ми спрїяла,
И кождѣй депь кожда хвїлѣ, весола ся здавала,
Ахъ, ахъ, въ дорѹгу мушу зъ собовъ жалъ брѹти,
Ахъ, ахъ немѹгу, безъ слѣзъ на васъ згадати.

Хоть л'осъ на мя завоп'ѣтсѣ, на вкраї свѣта заженѣ —
Пріязнъ наша незмѣнитсѣ, нѣ вѹттамъ васъ достигне,
Ахъ, ахъ згадаю, жемъ щаслївїй бѹвѣ при васъ,
Ахъ, ахъ, ступаю, не чекає прїкрїй часъ!

(Бу)дѹ въ чужой сторѹнонцѣ на недѹлю н(арѣкавъ),
(Же)мъ ся въ любой дружинѹн'цѣ, на свѣї смѹлокъ запѹзнавъ,
Ахъ, ахъ спогляну жемъ жаслївїй пробувавъ,
Ахъ, ахъ, спомяну, щомъ ся зъ вами забавлявъ.

Приближѣть ся въ добромъ мїру

Най васъ скроплю словами,

Бо не мѹжу пріязнъ щїру, вѣчно дѣлити зъ вами,
Ахъ, ахъ, злучаймо, вѣрнѣй сердца нѣ руки,
Ахъ, ахъ згадаймо завше часъ сей розлуки.

Звѹл'те неба ласкавїй, бымъ ще той хвїлѣ доживъ,
Вашу пріязнъ нѣ прихїл'ность добримъ серцемъ вѹдслуживъ,
Ахъ, ахъ пращайте, вже розлѹцѣ прійшовъ часъ,
Ахъ, ахъ згадайте, жемъ пріятель вѣрнѣй вашъ.

Могїл'нѣцкїй

Мехъ.

(Вірш писаний па чвертці сірого паперу. Рукопис знищений по краям, тому й доповнення означені скобками походять від мене).

2. Лист М. Козловського.

Честнїйший Друже! Въ часѣ сбору нашего в Глинїнахъ увѣдом-
лаемъ васъ, же въ Деканатѣ Олес'комъ до сего часу Ради рускои не
було, однакожь дня 13. т. м. на соборѣ Деканалиомъ на внесенїе кил-
кохъ справъ руской съ сердца спрняющихъ священниковъ нашъ На-
ставникъ склонив-ся на сочиненїе ради деканал'ной въ мѣстѣ Олес'ку —
— въ томъ-то мѣсти, гдѣ факция ляцкая вже за глубоко въкоренила
ся. — На заведенїе Ради означенїй ден' 23 т. м. по полудню — Я на
жаданїе Декана маю выступити зо словомъ къ народови собранному. Есть
то для мене троха за важкей обовязокъ, но ва для милости роду моего
скорѣйше подынемъ-ся того обовязку. — Вы честный ревнителю въ ру-
ской справѣ, вдаетми-ся жес'те еже въ Глинїнахъ съ таково мовов в-
ступовали — усердно за для того прошу васъ бысте ми по силѣ вашей
въ томъ взглядѣ допомогли. — Ваши мысли коротен'ко пис'момъ несо-
браженни, притомъ падосланїе ми денекотрих засобѣвъ н. п. Rusin do
Polaków — Ranowie Polacy — ѣ прочнихъ, а особливе сама мова че-
резъ васъ при запроваженїю ради Глинїнської чтома, сталибими-ся ве-
ликою помощю до сочиненїя помянутой мовы. О мое пис'мо под урочи-
щемъ: Заведенїе училища въ Утѣшковѣ прошу—до мовхъ бо Парохїанъ
здаетми-ся, же Духъ С. вступивъ, ѣ хотять подписати, а я немаю дру-
рого ежемплара съ которого на ново моглъ бым ѣм прочитати. Увѣдомѣтъ
мя также, що о томъ Заведенїю въ Львовѣ казали, — що нового чу-
вати, — якъ наша справа руска стоитъ — гдѣ подѣла ся рада русинов
Лисофостихъ, — що Лахи робять — чи вже шибипицѣ для русинѣв по-
робили — а може мис'латъ ся годити зъ русинами — а па кин'цѣ до-
песѣтъ що зъ вѣдня чувати? На Олтарь отечества посилаю записаныхъ
черезъ мене 5. Ренскихъ сребромъ, а на Вашего крикуна ци тамъ Справу
Клекотин'скую 3. Рен'скихъ 30. крайц. от сѣмох' отцѣв Духовныхъ Де-
канату Олес'кого, котрих ѣмена вамъ на особой картцѣ умѣщаю. —
На радѣ слѣд: Глинїн'ской трудно же-бымъ бувъ — а може хотя за-
для повзятїя информации до устроенїя ради Олеской надѣду до васъ.
Бувайте ми здоровѣ и веселѣ — а я прибываю къ вамъ съ почтенїемъ
ѣ любовїю братнею Михаилъ Козловски парох Утѣшковски. Утѣшковъ дня
16. Юлія 848.

3. Лист Я. Головацького.

Друже сердечный! Въ правдивый клопѣтъ привѣвъ есь мене —
хлѣбъ ся лучае, а не знать якъ го вкусити — тай не знать чи пожит-

ный буде... Гоню ся въ гадками... Жадаешъ ѓдъ мене признаня на редактора часописьма — а не написавъ есь, якого содержанья мае бути тое часописьмо; вѣдавъ и самъ не знаешъ: Сли содержанья поучительного, забавного, не политичного и пр. то и гадки нема... а якъ скоро бы газету политичну, то нехай бы ми було вѣльно запытати ся, якои барвы?... Коли бы барвы ряду конституційного, то добре и я за тымъ, бо и я за конституцію демократичной Австрій... лишь бою ся, чи не треба іѓдъ часъ припадкомъ выпречися коли своего переконанья, своего правого становища, яко Руссинъ, пѓдеувати ся пѓдъ яке ненаське знамя — здрадити тѓй хоругвѣ, котрѣй присягавъ ешь не теперь, не передъ урядомъ якимъ людскимъ, але ще тогди, колима прійшовъ до сознанія, передъ совѣтїю, передъ Богомъ, передъ судомъ роду своего — топ барвы не скину нѣзащо, не продамъ запѣякіи почести. — Волѣю вѣчне мовчати, бо навчила вже нужда въ глубинѣ сердца закопувати найсвятѣйшии чувства и тапти ихъ передъ лукавымъ свѣтомъ — якъ бымъ мавъ здрадити або скривити стремѣнье народне... Але куда загнала мене якась блудна гадка — пекъ еи — неспилабыся... Пробачъ побратиме, що така нѣсенѣтница написалася... Тадже Ты бы менѣ не предкладавъ, не радивъ, слобы що лукавого було. Отъ лучше коротенько вѓдповѣмъ, бо здаю ся на Твою честь и вѣрю Т. — Вѓдпиши Тымъ напамъ, котрѣ на Тебе здали се орудованье, що я принявъ бы ся сего обовязку — але думаю (и Ты то самъ признати хочешъ), що изъ 400 зр. жити у Львовѣ въ жѣнкою и дѣтьми трохи поскупо буде. — Чую, отворяются катедры языка руского, менѣ радять Г. Зубрицкій и Борисѣевич старатися о нѣ; я буду старатися — и сли одержу катедру, то одно при другимъ ладно и складно буде. И тобы доложити, що я якісь господарь, годѣ такъ перебраться якъ стѓй — я не горобецъ злетѣти въ гнѣзда Рѣчь тая вѣдай може важдати хотъ до Листопаднѣ, а може часописьмо зачне выходити ажъ въ початкомъ будучого року. За симъ часомъ бы прилагоджовати матеріалы и помѓчникѓвъ шукати. Отъ така моя вѓдповѣдь. Рѣшителный вѓдвѣтъ дамъ зустно за тыждень або найдалѣй за двѣ недѣлѣ, бо гадаю прїѣхати до Львова въ причины катедры... Тамъ ся розвѣдаю лучше о тѓмъ Часописьмѣ и скажу уже мое найкрайнейше слово. То недовго вачекати — а теперька освѣдчи, що лишь тое марнкую собѣ, що заскупе утриманье для мене изъ 400 fr. у Львовѣ на таку дорожню. Пробачъ Друже, що я за Вѣнокъ запытавъ Тебе, бо я гадавъ що Г—нъ Зубрицкій на мое колишне письмо до Него давъ Тобѣ 15 экс. Вѣника II. ч. — коли нѣ — то я вже въ дому. П. Гушалевиць недалеченько вѓдъ мене, и часомъ и мене вѓдвѣджае. Мене заедно Богъ навѣджае — отъ недавно поховавъ ешь сынка 1/2 рочного — другій вже похоронъ въ Хмелевѣ за пѓвторя року — третого Сынка

поховавъ смъ вже — осталася донька одиначка. — Изъ симъ словомъ прощай до зобаченья скорого — а тымъ часомъ цѣлую Тя сердечно а почтенной Твоей Господиновѣй засылаю свѣй нивенькѣй поклонецъ — а вѣдь моей жены Вамъ обонмъ щире поздоровлѣнье яко широжичливѣи Друзи Як. М. Головацкѣй. Изъ Хмелевы 16/4 Вересня 848.

4. Лист I. Кобринського.

Любезный Друзе! Сильно Ты порѣс — а не мхомъ — здоровымъ зерномъ покрыл ся Ты. Ввечеръ получил я Зарю Галицкую — ляг в постель — и читаю — Вот тебѣ издатель Мехъ — Справа Клекотиньска — возигралося в мѣ сердце — и думалъ и радовался — и снова передумовалъ чтобы того вѣсколька тысяча напечатати — и засмутился погадавши откуду денюшковъ возьмешь. Так то я сей зимы печатал у Вѣдни 4000 экс. книжечки под заглавѣемъ: „Гнѣй душа в господарствѣ, книжка о причинахъ недостатку гною, а потом о способахъ як на тое себѣ помочи“. — И схохъ¹⁾ я из жури як бы то роздобути тых смучих сороковцев. — Но Богу благодарю напечатано — и хорошо выглядит. Ты не хвалишь Справу Клекотиньску — а я не могу не сказати, что гнѣй, золото в господарствѣ. — Што брат, сдѣлаемъ сполку — спѣлка двох годует. Обдумали мы на руской радѣ способ, як себѣ должны помагати бѣдни писменник(и), чтобы их произведенія имѣли покопку. И межи иными поставили мы мѣнбу на челѣ. Ты на примѣръ даешь минѣ за 100 f. ср. твоихъ плодов, а я снова за 100 f. ср. даю в замѣну моихъ. — Так твоей книжцѣ поставлена цѣна 30 ц. ср. за экземпль, а я на свое, гнѣй, душа в господарствѣ поклял 10 ц. ср. за экс. — Дай минѣ брате 200 экс. твоей справы клекотиньской — а я тебѣ дамъ 600 экс. гною — хорошо?... Но колиж так то пришли до мене тыхъ 200 экс. под Адресъ Н. Wereszczyński zu Kołomyja Kreisschulendirektor — а я пришлю тебѣ 600 экс. до Львова на руки О. Малиновскаго у св. Юрі. — Однакоже увѣдомли мене чрезъ почту, коли гадаешь до Коломыи высылати — аби я и свое могъ тебѣ посилати чѣмъ скорѣйше. Нынѣшний нашъ сочинитель есть также издателемъ, перевязчикомъ, книгопродавцемъ и Богъ знаетъ чимъ больше. Латинскіи духовниі у насъ в нашихъ рускиихъ ризахъ св. литу(р)гю дѣйствуютъ — але имъ хвѣсть видко. Литвиновичъ граеть Русина але и ему хвѣсть видко. — Также нѣкоторымъ Деканамъ коломыйскимъ хвѣсть видко. — За Нѣмцѣвъ въ камеральныхъ добрахъ що скажу — нѣбы они уже не боятся, и выганяютъ изъ лѣсовъ изъ пасовискъ камеральныхъ маржину, в которыхъ перше люди пасли (jure possessionis) — але и имъ хвѣсть видко — бо якъ оногда собралися громады и стали старосту просити

¹⁾ схохъ.

щобы и у них в селах камеральных була гвардія, и оружїе выдано — для обороны своего имѣнія — то осѣлися, будьтобы их небуло. Так знаешь дѣдич все хоче бути дѣдичем. Но ты ихъ пишно отпортретовалъ в Клекотинцяхъ. Сатирипа Твоя нива — уналося мнѣ твое словце на орла польскаго, перевод кавки волк баран лисица... и пр. Пиши... и не журися, чим будем печатати, Бог милостив, и св. Николай великій чудотворецъ. — У нас в Коломыи на безголовье учатся урядники азбуку — бо як бы ся сговорилъ пишет народ до них скоронисею. Дивно, что консистеръ Ваканса и так много розпоряженій иностраним языком издаеть. Тогда коваль зельзо кует, поки тепле. Prior tempore, potior jure. А священникам супостатам уже нѣтъ гавкати на консистер, что мы не умѣем или не училися скорописи — бо и самы уряды полигическіи все руское удобряют, чтобы лишь не вязати ся а права презентованы не в руках консистора совокупно с правительством... Что там чувати за школы, хотят ли сновъ по старому шлендриян спрашивати громадъ, дадут ли они с своей ласки ти dotazionserklärung, или будут они колисъ то мало по малу заводити, или может быти накажут чтобы в каждом селѣ была школа, и на том скончилось. В Коломыи уже три разы отыграло тамошное товариство Акторов под предводительством Лейтнера рускій театр. Два разы представляли: Наталька Полтавка а раз „Жовняр чаровник“ (Москаль чаровник) сочиненія Котляревскаго — а набито було народа — як въ Зарваницѣ на праздникъ св. Івана Крестителя. Пришли мнѣ і ексемп. Клекотынской справы, хоти тотъ що из коректа а будем еще ю играти на театрѣ — пока не отѣхали актори. Шли поштою. Естли будешь гдѣ-то с Тимяком то скажи, что мы, и весь народ очень одолженъ ему за разговор его объ Уставѣ в Зорѣ ч. 3. помѣщенной. Лотоцкаго Якова пробуди от сна — та скажи, чтобы перекрестился и далѣе до дѣла от стражи утренняя до вечера. Вашему Вицедеканови и сусѣдам твоим о. о. Пясецкому и Багриновичеви мое почтеніе. А честнѣй Супрузѣ Твоей поклонъ засилаючи отдаюся Твоему дружеству І. Кобржинскій. Сынок Твой будет славный сатирик? Здравствуй. 12 ок.

30 сен.

5. Лист Кульчицького.

Ваше Преподобіе. Всечестнѣйшій Господине. Комісія опредѣлена къ сочиненію книжокъ оучебныхъ въ рускихъ нашихъ оучилищахъ народныхъ, приоручила мнѣ сочиненіе букваря на методъ выглашеванія (Lauten Methode) по образу того рода книжокъ въ инвыхъ языкахъ, въ нихже и стихотворенія поменшии обрѣтаются. Радбымъ и въ мой букварь щось подобнаго вмѣстити, але придатныхъ къ тому готовыхъ не обрѣтаю, а еочинити таковая мнѣ не дано. Вашему Преподобію будутъ знаю сего рода сочиненія играшкою, а народолобіе извѣстное додасть поети-

ческого одушевленія. Не откажіть прошу Вашего содѣйствія, и сочините колька баечокъ по взору Езона, Красицкога або Ломоносова, або по личноу Вашомъ къ тому изряднѣйшомъ оуспособленію. Кромѣ байокъ могли бы такожь придатися коротеньки розкази, попятію и кругодѣйствию дѣточокъ отповѣдни. Былобы ми дуже мило порозумѣтися въ томъ лично съ Преподобіемъ Вашимъ, но способности нѣтъ къ тому; хиба бысте благоволили посѣтити мене: но рѣчь наглиць, ибо Выс. Министерство настае на скорое предложеніе того оучебника, и радъбымъ сего мѣсяця возванію тому отповѣсти. Понавляя прошеніе мое остаюсь съ достойнымъ почитаніемъ преподобія Вашего приклонный и радъ въ Львовѣ дня 10. по пов. ст. сернія 852. служитель Кульчицкій.

6. Лист А. Могильницкого.

Лагодѣвъ 30-го сернія 1857. Любезнѣйшій Друже! Слибы кто кого щиро не милуваль, Бѣгме! не фхалбы въ Цѣсарского гостыныця полѣ милѣ, щобы го въ Лагодѣвъ зобачити, и съ нимъ колька слѣвъ побалакати. — Отжежь, коли я такъ еробиль, и фдучи до Лѣвова, заблукаль ся до Лагодѣва, — щожъ хочешъ любімый Друже о мнѣ судити? А що маю я о Тобѣ гадати, що маючи Уневѣ пѣдъ носомъ, а черезъ пять лѣтъ и чтиры мѣсяцей отъ моего посѣщенія досить часу, Уневѣ хотьбы и шо тыждень посѣщати. — Коньче нынѣ чѣхнудешъ въ дому, щоб' ся съ мною не видѣти! Нехай Ти Богъ тоє не памятає, и я иншою пѣмсти шукати не буду, хиба шо въ Лагодѣва бѣльше не поверну! — Тымъ часомъ яко давного доброго Друга любити и почитати не перестану! — Хотяй Ты о мнѣ певно нѣколи и не спѣмнешъ! — Нехай Ти Богъ въ всѣмъ спослѣшествує. Бувай здоровъ! Антовій Могильницкій.

7. Лист Е. Желехівського.

Всечестный Палотче Добродѣю! Ваша, Всечестный Палотче дружжелюбна жичливѣсть, яку зволилисьте менѣ уже при першѣй встрѣчи заявити осмѣляе мене удати ся до Вас Всечестный Отче съ прозьбою великою. Отъ моего знакомого, пана Рошкевича, адюкнта судового въ Станиславѣвъ довѣдавъ ся я, що Вы посѣдаете травестію Виргиліевой Енейди власного сочиненія. Мавъ онъ даже самъ читати тую травестію. Дуже заинтересувала мене тая литературна вѣсть, пѣзнавъ бо я вже давно въ утворѣвъ Всечестного Палотця великій даръ слова и способность высокоу на литературной нивѣ. До того могу сказати щиро, що Вы Вашими утворами — по бѣльшой части ввели мене въ скарбницю родимого руского слова и духа. Желаячи ѣттакъ и теперь дальше корыстувати ся Вашими утворами въ пайщиришѣй гадцѣ а въ прихильности до руского языка, будучи учителемъ его, — прошу усердно позволити перечитати

той утвѣръ, пересилаючи его ласкаво або просто до мене або черезъ папа Льва Луцкего. За недовгій часъ я зъ подякою ѡдошлю Панотцеви Добродѣви. Дуже бымъ радъ дѡстати до пѣречитаня и иннї сочиненїя Панотця. Гадаю що дуже бы добре було, слибы Панотець выдали повное собранїе Своихъ сочиненїй, такъ вже печатаныхъ (зъ котрыхъ и „Мотыль и Справа въ селѣ Клекотинѣ“ вже суть бібліографичною рѣдкостю) якъ и невпечатаныхъ доси — а то свѣцкогo содержания особно, а особно духовного. Самї бы Панотець упорядковали и виправили до друкованя; я зъ моеи стороны есмь завсѣгды на услуги Панотця Добродѣя и мѡгъ бымъ нарайти корыстного накладчика. Повтаряю мою умилну прозьбу и поручаючи ся ласкавої памяти вѡстаю Вашои Всечесности съ глибокимъ почтенїемъ жичливый слуга и другъ Евгений Желеховскїй, профессоръ гимназіальный. Въ Станиславѣ 18 червня 1874.

8. *Лист Моха до К. Ганкевича.*

Всесвѣтлїйшїй и Всепочтениїшїй Гдїне Докторь! Получивше на дняхъ высокопочтенное пис'мо, въ щирости сердца заявляю, щомъ ся собѣ сталъ загадочнымъ: „Кто есмь? — Отъ Свѣтлїйшого въ широко ученномъ мїрѣ гласно прославленного Мужа получить такъ лестное довѣрїе — не маю инчого выхода, тѡлько признатись по правдѣ, що не есмь того достоинь; бо якъ я въ житю моемъ не робилъ притязанїя на поэта или лїтерата — такъ теперъ подъ ледомъ старости тѣмъ менче чувствую въ собѣ силъ щобы — удовлетворити благороднїйшому завозванїю. Для совѣстного моего оправданїя, добавляю, що Почтениїшое Пис'мо получилъ я по почтѣ дня 10 т. м. со срокомъ до 20 т. м. предложити манускриптъ — въ моимъ же приходѣ отъ октября настали дны плачу и риданїя по причинѣ Епидемїи выдеряющей немилосердно в' подѣ грудей матерныхъ любезнїйшии дѣты, въ обятїй мужей найдорожшии жены и т. п. — а таки вопли не ободрають духа и сердца — недаютъ свободного полету мыслямъ. То суть причины задля которыхъ благоизволить по милости оправдати безспл'ность мою. Вашои Всесвѣтлости съ высочайшимъ поважанїемъ преданный слуга Р. Мѣ. 15/12 886.

Подалъ *Михайло Возняк.*

Наукова хроніка.

Студії А. Петрова по історії Угорської Русі.

„Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв. (Матеріали для історії Угорської Русі, I, Сп. 1905, ст. 73).

„Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., пояснительная записка. (М. д. и. У. Р., II, Сп. 1906, ст. 88).

О подложности грамоты кн. Θεодора Коріатовича 1360 г. (М. д. и. У. Р., III, 1906, ст. 31+4 таб.)

Замѣтки по этнографіи о статистикѣ (М. д. и. У. Р., IV, Сп. 1906, ст. 1—18).

Архивы и библиотеки Угорщины (тамже, ст. 19—20).

Памятки угрорусской письменности (тамже, ст. 21—50).

Угрорусскіе заговоры и заклинанія нач. XVIII в. (тамже, ст. 51—64).

Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгварѣ (тамже, ст. 65—71).

Як звести в одно все, що дотепер написано про історію, літературу, етнографію та статистику Угорської Русі, то реєстр вийде зовсім поважний; взяти хоч би Францева „Обзоръ важнѣйшихъ изученій Угорской Русі“ (Рус. Фил. В. 1901), який подає бібліографію (далеко не повну) по 1900 р. Одначе як би усеї той дорібок пересїяти через сито наукової критики, то прийшлося би ствердити, що наукова вартість сеї „ученої“ продукції стільки мала, скільки її число велике. Переглядати при тїм поодинокі заголовки праць про Угорську Русь — здасть ся, що дуже поважну пайку вложили тут російські учені. І знов, коли змїряти сей виклад критично — вийде, що як би обмежити ся на дослїди російських учених, то про Угорську Русь знали б ми дуже маленько (не

говорю тут про праці Галичан, Угорусів, взагалі Українців, що писали по великоруськи). Натомість все дійсно корисне науці виходило й виходить понайбільше з під пера австроугорських Українців (Головацький, Верхратський, Гнатюк, Франко, Грушевський, Свенціцький, Сабов, Жаткович й ин.), Німців (Бідерман), Шведів (Брох), Чехів (Пастернек), Словаків (Цамбель).

Зазначаючи се, не хочу відмовити всякої наукової вартости дослідкам російських учених, ні — між тими єсть не одно цінне, тільки одно з них доривочне, инше збудоване на фантастичних основах (історичні досліді Филевича), все закрашене національно-політичною тенденцією, т. зв. об'єднательною. Принагідний характер дослідів російських учених над Закарпатем показуєть ся найкраще з того, що межі ними знайшов ся тільки один, який займаєть ся постійно цілими десятками літ студіями над Угорською Русею. Се А. Петров, проф. Висших Жіночих Курсів у Петербурзі. Наведені вище заголовки статей — то увесь виявлений досі результат його дослідів на сім поли протягом 15-ти літ 1891—1906). Не можна сказати, щоб сей дорібок був багатий, але, видно — як на російські інтереси до Угорської Руси — він дуже поважний, коли сих 8 передруків та відбиток дочекали ся значної грошевої нагороди. Се зазначаю як характеристичне, не думаючи зменшувати абсолютної наукової вартости дотеперішних дослідів А. Петрова. Перейду їх всі, вказуючи, що автор дає в них нового, чи то в матеріялі, чи в його обробленю, та являють ся скільки його статі останнім словом науки про даний предмет.

Почнемо історичним порядком, від „критичних заміток“ про грамоту кн. Федора Коріятовича 1360 р. Результат критичного дослідю автора такий: звісна грамота про оснoваннє мукачівського монастиря і наданнє йому доходів з Бобовища та Росвигова — неавтентична, підроблена десь при кінци XVI чи на початку XVII ст. Треба сказати, що підозрілість сеї грамоти була завважена вже давно. Ще 1785 р. видавець *Leges ecclesiasticae regni Hungariae*, гр. Батяні доказував, що се фальсифікат. Против сього твердженя виступив протоігумен мукачівського монастиря І. Базилевич з працею п. з. *Brevis potitia foundationis Koriathovitsianae* (1799—1805), доказуючи якраз противно, що грамота 1360 р. автентична, натомість инша, на котрій опер ся Батяні, підроблена. Пізнійше справою правдивости грамоти не займав ся ніхто ближе, тому й автентичність її признавала ся загально. Аж тепер А. Петров взяв ся до ревізії сього спірного питання і рішив так як вище сказано, себто признав правду за гр. Батяні. Сей опер ся був на грамоті Ів. Гуняді з р. 1493, в якій признано фальшивою якусь грамоту *Theodorici ducis Godoliae* з наданем монастиреви, предложену

до потвердження мукачівським єпископом Іваном. При ближшій розсліду виходить одначе, що признана тут фальшивою грамота не та сама, що приписується кн. Федорови (з р. 1360), а якась вища подібна. Се кон-статує А. Петров. Базилевич назвав грамоту з р. 1493 фальсифікатом, так само й Лучкай у своїй *Historia Carpatho-Ruthenorum*. Натомість автор студії називає закиди против грамоти 1493 р. „дуже слабкими і часто наївними“ (ст. 20) і сам схиляє ся (хоч не рішучо), щоб признати її автентичною (ст. 22). Правда, аргументи Базилевича не тверді, але знов не такі „наївні“, як хоче А. Петров. Що до мене — се очевидний фальсифікат. Не стану тут ближше аргументувати сього погляду, бо ж не грамота з р. 1493 доказує підробленість грамоти з р. 1360, а тільки інші аргументи, історичні і палеографічні, виведені нашим автором. Ось вони: 1) Побут Федора Коріятовича в Угорщині і володіння його Мукачевом починається ся що йно при кінці XIV в. (перша документальна звістка 1398 р.; умер 1414 р.). 2) Звістки у пізніших мадярських істориків про побут Федора К. в Угорщині основані вчасти на переказах, вчасти на хибних звістках хроніки Стрийковського і на самій грамоті 1360 р. 3) До кінця XVII ст. ся грамота зовсім незвісна і не згадується в ніякій иншій грамоті. 4) Володіння Мукачевом 1360 р. для Федора К. неможливе, бо тоді був він за молодий і не міг мати такої важної кріпости як Мукачево. 5) Погляд, взятий з Стрийковського, що було двох Федорів К., безосновні. 6) Аналіза самої грамоти показує її підробленість: а) ужитє „отчества“ і до того у сумнівній формі *Keriatovich*; б) *Toreni longi* не були уживані в XIV ст.; в) палеографічний бік грамоти не дозволяє її класи на XIV в.¹⁾ 7) Грамоту підробили мукачівські монахи в часі 1493—1634. 8) Дата 1360 взята мабуть із Стрийковського. З усіх тих аргументів і висновків найтвердший, без сумніву, перший. Дійсно трудно вказати щось певне про побут кн. Федора на Угорщині вже в половині XIV ст. Згадки пізніших компіляторів та істориків не мають документальних свідочств (Штванфі 1622, Септ-Івані 1689, Туровці 1729, Катона 1780). Я міг би вказати тільки одну конкретну звістку, на жаль не підперту автентичним документом. Єсть звістка у такого сумлінного збирача історичних матеріалів як Сірмай. В його *Notitia historica, polit. oecon. montium et locorum viniferorum com. Zempleniensis, Cassoviae 1798*, читаємо: *Anno 1352 Ujhely (Шаторальяуйгель) munificentia Ludovici I regis possedit Theodorus Keriatovich dux Ruthenorum aedificatoque in edito monte Várhegy castro illud coloniis Russicis ita auxit, ut subsequē civitas*

¹⁾ Автор надрукував при своїй студії „палеографическій етюдъ“ проф. Холодняка з таким вислідом.

vocaretur (ст. 182). Сірмай звичайно подає жерело, звідки бере звістку, тут на жаль не має ніякої такої вказівки. Тому зазначаємо се місце, заховуючи ся супротив нього з резервою¹⁾. Що до інших аргументів А. Петрова, то третій не має майже ніякої доказової сили. Так само й четвертий, бо кн. Федір міг безпечно мати в р. 1360 яких 30 літ віку, а Мукачево не було в тих часах важним стратегічно городом. Що до аргументів вятих із аналізи грамоти, то форма Keriathovich не представляє ще великого каменя преткновения. За те з палеографічного боку беручи, грамота виходить дійсно підозрілою. Дата 1360 могла бути скорше взята в Іштванфі як із Стрийковського. Загалом беручи, хоч не всі аргументи А. Петрова однаково сильні, всеж таки не можна против них нічого певного поставити і тому висновок критика про підробленість грамоти му- сить бути прийнятій в науці. Хиба тільки якась нова документальна звістка могла б порушити його, та се дуже трудно.

До студії додав автор окрім „етюда“ І. Холодняка ще три свої додатки: передрук грамоти І. Гуняді з 1493 р.; рефести документів, що звязані із побутом кн. Федора в Угорщині; вкінці звістки традиції про його діяльність. Про перший додаток говорив я вище, що до другого — то автор переповів зміст 15 документів вчасті за Т. Легоцьким, автором монографії про Бережську столицю, вчасті переказує новознайдени ним самим в архіві лелеського конвенту. Тут замітимо, що помиляється ся автор говорячи, що документ з р. 1398 переказаний тільки у Легоцького. Повний текст сеї грамоти надрукований в книжці Мігалі Mágamagosi diplomák (1900) № 68, а з нього зовсім не виходить, будім то обдаровані с. Шаркадом брати були які свояки Коріятовичів, тільки familiares. Так само у тім же дипломатирі під № 70 знайшов би автор другий документ з р. 1401. Під № 73 побачив би автор ще один документ з р. 1404, дуже інтересне pendant до того, якого зміст подає Легоцький під тим самим роком (I, 139). Той навіть має одну інтересну подробицю: Nos Sigismundus... commendamus... quod... familiares illris principis domini Theodori ducis Podolie, avunculi nostri carissimi et fidelis etc. І документ з р. 1406 вств у марамарошськім збірнику під № 80; з р. 1416 під № 115; з р. 1417 під № 116 (тут князь названий dux Opuliae); під № 118 бачимо инший документ з р. 1417, незвідний ані Легоцькому ані Петрову. Сеї документ переконав би нашого автора, що Pán Ondrej та Helele не були ніякими свояками кн.

¹⁾ Чи звістка Сірмая не взята в Корабінського Geograph. Lexicon 1786, звідки взяв Дулишкович замітку, що кн. Федір вбудував у Ш.-Уйгелі руську церков (II, 13) — не можу сказати на певно, не маючи того лексикона під рукою.

Федора. Про них диви також у *Sirmay Notitia com. Ugochiensis* (ст. 138 і 175). Тут же відомість і про документ з р. 1412 (ст. 176). Збираючи звістки традиції про кн. Федора треба було додати ще *Sirmay Notitia topographica com. Zempléniensis* (ст. 52). Таких звісток було б ще більше як би автор пізнав був праці угроруського письменника о. Ю. Жатковича. Що думати про заселення Коріятовичем долини р. Терблі, говорить добре висше названий марамарошський дипломатар.

Найбільше місця в „Матеріалах“ присвятив автор релігійним справам Угорської Русі в XVII і XVIII ст. Оба перші випуски займають ся ними виключно. „Стара віра“ — се православє, назва ся полишила ся ще до наших часів між Румунами в Угорщині. Перший випуск — се *silva rerum* на згадану тему, і не тільки на сю. Наперед подає автор два листи „почтенїйшаго — уже покойнаго — рускаго и славянскаго политическаго, общественнаго и научнаго дѣятеля, который особенно былъ близокъ къ угорской Руси, и которому угорская Русь была особенно близка и дорога“ (ст. 1). Що се за патріот — не знати, дальше подані його листи до автора (1891) означені: Письма NN объ угорской Руси. Дивна обережність автора! Я розумів би сю делікатність, як би знав, що д. Петров соромить ся за свого „почтенїйшаго дѣятеля“... Але в такім разі пощо було пускати у світ сї дивовижні вісенїтницї. Так, се вісенїтницї, які навіть не надають ся до критики. Що в них говорить ся про угроруські діалекти (перший з листів присвячений „угроруському нарѣчію въ настоящемъ и прошломъ“) та церковні відносини (другий лист — се „очеркъ исторіи православія въ Угріи“) се компромітує автора, видавця, книжку і того, кому книжка присвячена (первісно у збірнику в честь В. Ламанського).¹⁾

Дальше бачимо невеличкі історичні при́чинки про останніх православних єпископів Марамароша: виписка з рукописного (кін. XVIII ст.) „Списанія Обителей Марамаросскихъ“; дві виписки з *Лучкая Historia Carpatho-Ruthenorum*; 7 документів з архіва Марамарошської столиці 1715—35. Всі ті матеріали доривочні і нічим спеціально не інтересні.

¹⁾ Ось кілька зразків „учености“ автора листів: „На западѣ вы встрѣчаете бѣлыхъ Хорватовъ Константина Багр., такъ называемыхъ Лемковъ... гдѣ граничатъ съ древними Бѣлыми Сербами, такъ называемыми Лишаками, которые дѣлятся на западныхъ (Бойковъ) и восточныхъ (Гуцуловъ)“ (ст. 2). Східнославацька мова — се „руско-польскій жаргонъ, основанный польскими монахами миссіонерами...“ (ст. 3). „Доказать не только православіе св. Стефана, слѣдовательно мадаръ его времени, не представляетъ затрудненія...“ (ст. 4). За угор. короля Владислава Ягайловича „южный склонъ карпатскихъ горъ перешелъ отъ Галицкой Руси къ Угорщинѣ...“ (ст. 8) і т. ин. і т. ин.

Більшу частину випуска займає вже більше систематична збірка матеріалів про релігійні заворушення Волохів та Русинів у Марамароши 1760—61 рр. (*Valachorum Ruthenorumque tumultus*), рух звернений против унії. Акти і документи до сеї справи подані переважно скорочені, вчасти реґестовані. В сій частині єдина вартість цілої збірки А. Петрова.

Третій випуск, під таким самим заголовком, складаєть ся з цілого ряду мало систематичних, не дуже з собою повязаних, методично слабеньких заміток і екскурсів на теми: поле для унії, уніятська і православна єрархія, причини пізньої побіди унії, *Valachorum Ruthenorumque tumultus 1760—61* та два маловажні додатки. Із усього того тільки статя про рух 1760—61 рр. має характер суцільної розвідки, майже виключно основаної на попередю згаданих матеріялах, зібраних автором; все инше — се більше дилетантські ніж учені причинки до історії церковних відносин Угорської Русь, цінні хіба деякими виписками з рукописей, головно з *Annuae litterae Soc. Jesu* (у віденській Hofbibliothek). Історія угороруської церкви ще не має своєї монографії, і не так скоро буде її мати.

В останнім (IV) випуску умістив автор пять передруків своїх давнїйших нарисів, заміток і матеріалів по етнографії, статистиці, діалектології й літературі угорських Русинів, друкваних у рр. 1891—1903 в „Журналі М. Н. Пр.“ та „Живій Старині“. Найважнїйше зі всіх, безперечно, то замітки про територію, число й мову угорських Русинів. Коли сі замітки появили ся (1892), принесли вони науці дійсну користь, не тим, щоб зводили нові дані про Угорську Русь, а тим тільки, що автор старав ся зібрати дотеперішні досліди (хоч вібрав далеко не всі) провірити їх та усунувши суперечности звести всі відомости у границі певности. Від того часу одначе появил ся цілий ряд нових студій, матеріалів, оглядів про названі питання, так що нарис проф. Петрова має нині хіба тільки історично-бібліографічне значіння. Тому то не розумію зовсім, чому автор передрукував його тепер без усякої переміни... Того не повинен був робити ані в інтересі науки ані для власної наукової поваги. Коли йому хотіло ся, щоб праці не перейшла в забутє, повинен був її переробити відповідно до нових матеріалів і дослідів. Не хочу сказати, щоб автор не знав про них; хоч би був не познайомив ся з українськими публікаціями про Угорську Русь (а сьогодні не вільно їх нікому іґнорувати!), то знати мусів автор дещо инше, що повинно було поправити його „Замѣтки“. А тут навіть „Христоматія“ Сабова, про яку автор говорить на иньшій місци, остала ся без впливу на них. „Обзоръ“ Францева позволив би авторови покористувати ся вдвоє більшою літературою, ніж бачимо в „Замѣтках“. Пізнїйші праці Гнатюка, Вер-

хратського, Балога, Нідерле, Пастернака, Мішіка, Цамбея, навіть Будиловича, вкінці мої мусіли-б привести автора до доповнення і поправлення своїх висновків. Всього то автор не зробив, тому й його розвідці не можемо признати тепер ніякої наукової вартости. Найліпша частина „Замѣток“ визначає етнографічні межі Угорської Руси. Якийсь час се означенне було найліпше з усіх дотеперішних (окрім карти Черніга), тепер воно може тільки дальше підтримувати те баламутство, яке так довго панувало в сій справі. Так прим. се хибний погляд, щоб у Спишу та Шарши південна границя ішла від Якубян через Шопронь (sic! мб. Шамброн) на Київ; руська територія в дійсности така як у Черніга, себто забирає все верхівє Ториси. Так само недокладно і невільно означена південна границя коло Сабінова (Шар.). Зовсім хибно, буцім то долина Лаборця від Грабовця по Чабин була словацька, окрім слов. Грабовця — се чисторуські оселі. На західній збочи Діла не одно с. Підгородя говорить по руськи, а більше, хоч вони і на наших очах словачать ся, натомісь с. Венятина сим словаченнем зовсім незахоплене. Чорний Потік (Feketepatak) в Угочі не єсть і ніколи не був руським селом; автор перемішав його з Чорним Потоком над Иршавою в Берегу, що дійсно руський. Таких недокладностей, хиб і непорозумінь знайдеть ся багато.

Дотеперішні досліді дають уже можливість розв'язати давнійшу плутанину з загальним числом угорських Русинів. Автор вдоволив ся вчисленнем ріжних обраховаль, але їх критично не провірив; від себе дав инше обчисленне, схоплене в повітря, загалом за низьке.

Дальше все те, що автор говорить про ріжні назви угорських Русинів, а ще більше про їх говори, сьогодні не видержує ніякої критики.

Статейка про архіви та бібліотеки Угорщини має занадто претенсіональний заголовок. Се кілька дезидератів і загальних вказівок про те, де треба б глядіти нових матеріалів для історії Угорської Руси

Памятки угроруської письменности — се рецензія на „Хрестоматію“ Сабова, а в ній дав автор кілька виписок з кількох памяток, незваних Сабову. Ще в „Замѣтках“ згадував А. Петров, що в урбаріальних актах 1772 єсть заяви селян списані в діалектах. На сьому місци подає він дві такі виписки і вони показують, що се ніяка угроруська мова, а тільки чесько-словацька мішанина, якою Русини ані тепер не говорять, ані 1772 р. не говорили. Загалом кажучи, не бачимо ніякої важної причини, яка веліла авторови передруковувати сю рецензію. Від 1893 р. пізнано стілько нових памяток угроруської літератури й мови, що розвідка про памятки угроруської письменности му-

сять зовсім инакше виглядати (пор. Франко — Карпаторуське письменство, Апокрифи й ин.).

Більше оправданий вже передрук матеріялів про замовлювання та заклинання з одної угоруської рукописи поч. XVIII в., одначе се тільки сирій матеріял, більше нічого.

Статя про старопечатні церковні книги в Мукачеві й Унгіварі, нічим не замітна, замкає всі „Матеріяли“.

Зводячи все в одно, треба признати за проф. Петровом сю заслугу, що дав критичну аналізу грамоти Федора Коріятовича і збірку матеріялів до історії церковних відносин на Угорській Русі XVIII ст. — більше ніякої. Проте таки він полишаєть ся в російськiм науковiм свiтi найсерiовнiйшим дослідником Закарпатя.

С. Томашівський.

Бібліографія

(рецензії й справоздання).

Joseph Hampel — *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, in drei Bänden, Braunschweig, 1905, I т. ст. XXXIV+853+2359 рис. + 2 табл.; II т. ст. XVI+1006 + багато рис.; III т. ст. XIV+539 таблиць.*

Ся величезна праця говорить гарно про незвичайну пильність і сумлінність автора, а пам дає пребогату скарбницю систематично зібраного й науково обговореного археологічного матеріалу всеї політичної Угорщини, який має велику вагу і для сусідніх країв. Мова тут тільки про т. зв. раннє середньовіччя, яким автор обіймає час від нападу Гунів по 1000 р. В першій томі дав автор систематичне описання знайдених предметів, відповідно їх призначенню. У другім іде огляд матеріалу, уложеного в чотири хропологичні групи. Для них ужив автор певних конвенціональних назв: група германська, сарматська, аварська, мадярська. Розуміть ся, вони не відмежепі докладно поміж собою, тільки накривають себе у значній частині. Третій том — се атлас знахідок по групам. Головна вартість праці проф. Гампеля лежить як раз у систематичнім зведенню матеріалу, а не у збудованих на них історичних конструкціях, як взагалі при археології без притягнення сюди інших наук. Вже сам поділ на групи насуває багато сумнівів, а їх ще більше в історичнім пояснюванню предметів серед кожної з них. Та не в тім напрямі нам дати би повір, а в сїм, які памятки з того часу (375—1000) знайдено на території Угорської Руси. Тут стрічає нас несподіванка: велика авторова збірка знає знахідки тільки з одного руського місця — Сваляви. Розуміть ся, нові знахідки в інших околицях не то не виключені а й правдоподібні, одначе вже й се говорить доволі. Виходило б, що в часі великого руху народів угро-руська територія не була заселена кумьтурними людьми. Свалявські знахідки описані

в II т. ст. 588—595, їх малюнки в III т. табл. 400—402. Автор зачисляє їх до четвертої (мадарської) групи. С. Т.

Dr. Sebastian Haidacher: Des hl. Johannes Chrysostomus Būchlein Ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben. Freiburg i. Br. 1907, стор. VIII+134.

Книжка сольногородського професора теології служить гарним ювілейним причинком до студій над писаннями одного з найзнаменитших отців грецької церкви. В своїх результатах вона тим інтересніша, що можна їх звязати з нашим письменством домонгольського періода.

Ще 1656 р. в Парижі Домініканець Фр. Комбефі оголосив в рукописи кард. Мацарена замітне писанне Златоустого п. з. S. Joannis Chrysostomi de educandis liberis liber aureus [Περὶ κηροδοξίας καὶ ἔκως δεῖ τοὺς γονεάς ἀνατρέφειν τὰ τέκνα]. Видавець, а за ним Тільмон дали й докази автентичности тої „золотої книжечки“, яку в староруській мові можна-б назвати „словом о тщеславіи и въскормленіи дѣтиѣ“. Та пізнійші видавці писань Златоустого задля невідомих ближше причин зачислили нововідкрите писанне до „спуриї“. Так зробив Мопфокп, а против його авторитетної гадки довго не посьмів ніхто виступити з замітом. Аж ото проф. Гайдакер, оголошуючи „золоту книжечку“ в перекладі на німецьку мову, на оборону її повторив не лиш давні докази автентичности, але й дав від себе цілий ряд нових. За автентичністю промавляють дуже сильно: 1) стиль з будовою речень, фразеологією і розвиваннем гадок; 2) зміст згідний з побутовими та історичними обставинами Златоустового часу; 3) принципиальний та річевий звязок з иньшими знаними писаннями Златоустого па педагогічні теми; 4) безпосередний звязок з X ефезською гомілією Златоустого, в якій „золота книжечка“ не лиш вповні вияснюєть ся, але і знаходить собі найкрасше хронологічне приміщення, як наука виголошена в Антіохії коло 393 р.

А тепер, коли завдяки студії проф. Гайдакера про недавну ще „спурию“ можна говорити вже як про автентичне писанне Златоустого, мимохить насуваєть ся питання, чи не знане було воно коли небудь і на Русь, де писання Златоустого від найдавійших часів належали до найпопулярнійших. Н. Лавровський, обговорюючи „Памятники старицнаго русскаго воспитанія“ [Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Древн. Росс., Москва, 1861), июль-сентябрь, кп. III] зазначає, правда, з притиском, що в староруській педагогічній літературі побіч біблійного принципу карання панував передовсім Златоустів принцип любови і сердечности. Але на-

ведене ним по збірнику XVI в. Златоустове писання „О воскреснені дѣтїи“, що було взором ще для педагогічних писань XVII в., хоч воно ідейно дуже споріднене з „золотою книжечкою“, все таки не ідептичне з нею. На виразний слід її я можу вказати в „Посланіи Никифора Митрополита Кіевского къ великому князю Володиміру сыну Всеволожу сына Ярослава“ [вид. по спискам XVI в. в „Вел. Четьяхъ-Миняяхъ“ під 31 серпня, в „Русскихъ Достопамятностяхъ“, ч. I, Москва, 1815].

Никифор, змальовуючи ідеал князя, групує прикмети його по прикметам людської душі, викладає, як філософ про ум, про чувства (змисли) і про моральні відносини володаря до його дорадників. А кінчить так: „градъ же есть — душа твоя, и тако потребиши и въ нея злые совѣтники, рекше лукавые помыслы“. Про душу-ж і її власти каже: „та убо душа сѣдитъ въ главѣ, умъ имущи яко же свѣтлое око въ себѣ, и исполняющи все тѣло силою своею, яко же бо ты, княже, сѣдя здѣ въ сей своей земли, воеводами и слугами своими дѣйствуеши по всей земли, и самъ ты еси господинъ и князь; тако и душа по всему тѣлу дѣйствуетъ пятью слугъ своихъ, рекше пятію чувствіи: очима, слухомъ, обоняньемъ, еже есть ноздрима, вкушеньемъ в осязаньешъ, еже еста рудѣ“. Душа посідає три власти: словесное, яростное й желанное. Все розвиваєть ся згідно з понятями грецької, новоплатонської філософії. У всім добачувано доси схожість із „Шестоднево“ Іоанна Екзарха, в Толковою Палесю і в ріжних статях збірників. А тимчасом першим джерелом тут буде „золота книжечка“ Івана Златоустого, де він, виступивши против „тщеславія“, як против причини роздвоєнь у церкві, подає начерк педагогії, яка мала би причину лиха усунути. Той начерк педагогії — то вір для начерку ідеального князя в Никифора. Педагог — то король, що управляє городом. А той город — то душа дитини. Замість муру окружає її тіло; замість брам веде до неї пять чувств — змислів. Задача вихователя — не лиш мур оберігати, але й пильнувати брам, щоб не входили до города-душі непожадані гості (в Никифора: „потребиши изъ нея злые совѣтники, рекше лукавые помыслы“). Непожадані гості могли-б в горожан зробити лихих людей. А тими горожанами в городі-душі: θυμός, επιθυμία, λογισμός — яростное, желанное, словесное — розміщені в грудех або в серци, в печинці і в мозку (въ главѣ), подібно, як в Златоустового сучасника Немезія (Domański: Die Psychologie des Nemesius, Münster, 1900, ст. 74 і д.). На основі такого образу розвиваєть ся ціла наука виховання, як в Никифора — ідеал володаря. Тямячи, що Никифор був Греком і користував ся грецькою літературою, не треба аж істновання староруського перекладу „золотої книжечки“ для доказу, що він її знав. [Більше в моїй розвідці: Українські жерела до історії філософії, Львів, 1908].

Др. В. Шурат.

Н. В. Шляковъ: Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ [Новый Сборникъ статей по славяновѣдѣнію. Составл. и изд. учениками В. И. Ламанскаго... Спб. 1905, ст. 289—296].

До безлічи комбінацій, якими пояснювано загадкового Трояна в Сл. о П. И., д. Шляков докинув ще одну, не гіршу, але і не ліпшу від найгірших. Д. Ш. виходить від апострофи до Бояна: „абы ты сіа полкы [плѣкы] ущекоталъ, скача славію по мыслену древу, летая умом [умомъ] подъ облакы, свивая славы оба полы сего времени, рѣща въ тропу Трояню чресъ поля на горы. Пѣти было пѣсенѣ [пѣсь] Игоревѣ, того Ольга [Олга] внуку.“ Зазначивши, що слово „Олга“ попало в текст, як пояснення від видавця, він годить ся викинути його, а лишити: „того внуку“. І зараз-же питає: чийому? З контексту — каже — виходить: Трояновому. Але Игор — внук Олега, ergo Олег — Троян! Троянова тропа через поля на гори — то Олегів побіг у Тьмуторокань — через половецький степ на касожський Кавказ; Троянові віки — то віки Олега; Троянова земля — то Олегова вітчизна, Чернигівщина; вкінці семий вік Трояна — то, від Рурика числячи, вік сего княжого покоління, вік Олега. Що-ж? Може-б воно й переконало кого, коли-б перший доказ був певніший, а останній трохи менше певний, не такий математичний. Як-раз та математична докладність відбирає останньому доказови всю силу, а з тим доказом падають і попередні, між якими не лиш перший хитаєть ся. Бо припустім, приміром, що семий вік Трояна — то (від Рурика) — семе княже покоління. Так що-ж тоді будуть ті „віки“ Троянові? Як пояснить ся множину? Раз Троянів вік буде семим від Рурика, то він не може бути і шестим, і п'ятим назад. Рахунок мусить бути рахунком...

Вияснюючи значіне Трояна, д. Ш. пускав ся часто й на інтерпретованне тексту по своїому і на справлюванне — все нещасливо. От яркїйші приміри. Про „обиду“ сказано, що вона „дѣвою“ вступила на землю Троянову; л. Ш. справляє „дѣвою“ на „Дѣвъ ею“ (Див нею). „Карна и жля“ — то бута і жаль. „Смага“, що звана в Галичині і доси як жар, вогонь, — то жушел (смола, вар). „Жирна времена“ — то Курна времена. Як „дѣва“ перемінила ся в Дива, так „дѣвица люба“ перекидуєть ся в „усобицу“. Сказане про Всеслава: „тѣй клюками подпрѣся о кони... и дотче ся стружіємъ злата стола Кіевскаго“ д. Ш. толкує так: „Онѣ клюками (метафорически: не прѣямимъ путемъ) подперся на конѣ... и дотронулся шпорами (sic!) до золотого стола Кіевскаго“. Коли непрямим путем можна підперти ся на кони, то чому — по логіці д. Ш. — ова — не можна-б шпорами дїткнути ся престола? Тільки-ж галицький Бойко в Черегинську перехрестив ся-б, коли-б „уче-

вий пан" його старі „клюки" (сідло з дощинок на коня під тягар) назвав „непрямим путем".

„Кажеться, доволно: дїло говорить само за себе", — закінчу словами д. III—ова.

Д-р В. Шурат.

Versuch einer Bibliographie der livres d'heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrhunderts mit Ausnahme der für Salisbury und York¹⁾ gedruckten. Von Dr. H. Boháffa (Відбитка з Mitteilungen des österr. Vereins für Bibliothekswesen, 1907, стор. [II]+48, 8°).

Автор лексикону псевдонімів обдарував нас невеликою, алє дуже совісною бібліографією т. зв. гор, що належать до найбільше цінених, пошукваних і сильно переплачуваних памяток ранньої штуки друкарської так для своєї старини та рідкості, як і задля гарного виконання і мініатурних ілюстрацій. Гори, спеціальний витвір латинської церкви, стрічають ся у Франції, Англії, Італії, Іспанії, Голяндії і в інших краях, одначе головною вітчиною livres d'heures і осідком накладчиків та друкарів були французькі міста і тому майже усі книжечки видані в французькій і латинській мові.

Зміст гор, присвячених культури Матери Божої, чисто релігійний і складаєть ся в календаря рухомих свят, загального календарика на усі дні в році, евангелий, пассий, молитв (horae, godzinki) до Богородиці, св. Хреста і св. Духа, 7 покутних исальмів і інших молитов в честь святих, поважаних в тій епархії, для якої була видана книжечка. Між головними відділами уміщені звичайно образи на цілу сторону, а крім того кожда сторона на усіх чотирох краях прикрашена гарно виконаними мініатурами. Як теми подибують ся головно сцени з життя Ісуса і Марії, Йосифа, Давида, Лазаря, Йова, чуда Марії, 15 знаків кінця свїта, апокаліпса, танець смерти а також дещо з свїтською закраскою. Гори появляли ся в міру потреби і охоти накладчика, дуже часто без означеня місця, імени друкаря або накладчика, а навіть без року, який хіба часом можна вгадати по початковім році альманаха (себ то спису певного протягу літ). Так само не все грішать великою докладністю і самі бібліографічні підручники, списки і описи, так що видань, де були-б зазначені усі дати, не дуже багато. Звідси велика трудність зібрати усе видане докладно і критично.

Автор забрав ся до діла не зважаючи на усі трудности, аби улегчити другим роботу. З дуже рідких і мало приступних жерел зібрав він

¹⁾ Про се книжка Hoskins'a, Horae Beatae Mariae Virginis or Sarum and York Primers, Лондон, 1901.

около 1000 гор, упорядкувавши їх по енархіям і доповнивши дані на основі докладних студій. Де лиш було можна, подано крім заголовку, місце, де друкувала ся книжка, друкар і накладчик, рік, альманах, день її виходу, формат, число сторін, величина аркуша і число стрічок. Про істноване гор у Поляків не згадує автор нічого, і я не маю на разі готових доповнень. Супроти сього варту би переглянути крім бібліографічних описів праці про культ Матери Божої в Польщі, особливо оголошені в познанській *Gazecie kościelnej*. *З. Кузеля.*

Андрій Яковлевъ: Намістники, державці і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв. (Україна, 1907, кн. IX, ст. 340—354).

В часоп. „Україна“ появило ся протягом минулого року три статі А. Яковлева, що дав себе тим пізнати як дослідника українського життя XVI в. — пильного і здібного, але очевидно — поставленого в некористні обставини для наукової роботи.

Ними треба пояснити, що в отсій розвідці автору приходило ся — особливо у вступній частині — користувати ся різними звістками з других рук, а деякі публікації й статі до його теми йому зістали ся незвісними (напр. праці Вольфа, Бонепкого, Литовская Метрика і т. и.), або теж були використувані ним з других рук. Не вважаючи на се, він вносить ряд інтересних і цінних поправок і заміток в каталог черкаських намісників і звязаних з ними подій. Перша така цінна поправка — се уставленне особи кн. Богдана (Глинського), намісника черкаського в 1490-х роках; автор довів його старостованне безсумнівно. З деталів одначе завважу, що слова „тамъ же князю Богдану Федоровичу 10 коп грошей в листа (читай: мыта) в Кієвъ“ мабуть належать не до Черкас, а до місця пробутку Казимира; звістка про забранне кн. Богдана в неволю не potwierджуєть ся вказаною автором реляцією. З дальшого сторінки присвячені Остафію Дашковичу не мають особливої вартости тому, що новіша література про Дашковича полишена автором на боці. Так само полишена на боці література кн. Дмитра Вишневецького і автор не розібрав критично погляду про захопленне Черкас Дмитром Вишневецьким.

Можна побажати тільки, щоб ті непригожі обставини, в яких приходиться ся працювати автору, не спинили його енергії в науковій роботі, до якої очевидно має він не тільки охоту, а й безперечний хист, і — щоб сї самі обставини уложили ся користнійше для нього.

М. Грушевський.

Dr. Ludw. Kolankowski — Elekcyя Zygmunta I, kilka uwag o elekcyi w Polsce za Jagiellonów (Przewodnik naukowo-literacki, 1906, ст. 865—875).

Сі нові „уваги“ дра Колянковського, в яких майже 3/4 займає латинський текст — се продовження чи доповнення до питання зачіпленого автором в попередній його праці про елекцію Жигмонта Августа¹⁾. В ній заявляв автор, що вел. магістр Хрестоносців мав законне право голосу при виборі короля; темер, покористувавши ся новим актом, де мова про участь в елекції мазовецької княгині-вдови Анни, ставить автор правило, що всі васальні князі Польщі мали се право участі. Та ані попередня²⁾ ані нова розвідка не дала відповідних доказів на сей погляд.

Документ, знайдений автором в Tek-ax Gołębiowsk-oro, який він в цілости наводять, се акт елекції Жигмонта I з р. 1506, ідентичний майже з „Modus eligendi“ поданим у Даниловича. Рівнож і в ній ясно сказано, хто належав до активного вибору а хто ні. Говорить ся там, що на переделекційних нарадах fuere... universi principes et praelati spirituales ac saeculares barones etc... de iure ac consuetudine ad electionem regiam pertinentes; дальше підчас самого вибору короля сказано: decretum electionis diximus nos, qui supra praelati et barones universi ad quos istud de iure electionis liberae et consuetudine regni eiusdem pertinet, una cum nuntiis et oratoribus praeclarorum principum Dominae Annae D. grat. genetricis et tutricis ac Stanislai et Joannis puerorum ducum Mazoviae... nomine suorum principalium comparentibus et electioni interessentibus.

Вже із самого наведеного тут видно, хто de iure et consuetudine ad electionem regiam pertinebat, а хто був тільки пасивним учасником. Подібно в Volumin-iv legum бачимо, що мазовецькі князі не мали neque locum neque vocem eligendi regis, хоча були principes indigenae et domini naturales huius regni³⁾.

З акцентування всюди в дотичних актах, що васальні князі прибути мали особисто, або їх послы в „ораторах“, можна виводити, що всі вони мали прибути для зложення присяги в мові загалови шляхти зрозумілій. А те знов, що польські пани постарали ся о те, що прибули послы від вдовиці-княгині і недолітків князів мазовецьких, частих претендентів до корони, можна уважати за політичний маневр, як доказ резигнації з претенсій до польської корони. Дальше хочби навіть допустити, що дійсно мазовецькі князі мали право віддати свій голос на королівського кандидата,

¹⁾ Kwartalnik historyczny 1905, ст. 531—557.

²⁾ Див. мою рец. в „Записках“ т. LXXVII, ст. 214—218.

³⁾ Vol. leg. I, № 485, ст. 240.

то насуваєть ся питання, яким правом і звичаєм користували ся женщина і недолітки, хочби і князівської гідности? Вкінці понятє слова „запросини“ не означає доконче для одних обовязку просити, для других обовязку прибути. Що до участі молдавського воеводи підчас елекції, то теж маємо лише одпо неясне прошенне сенату до воеводи, щоби він прибув „consulere de eligendo novo rege“.

Реасумуючи всі відомости, які маємо про участь васальних князів підчас елекції польського короля, можемо сказати майже напевно, що за Ягайловичів: 1) прошено васальних князів, щоби вони при елекції короля були присутні або самі або через своїх заступників, правдоподібно для зложення присяги; 2) князі переважно усувають ся від сеї пасивної участі; 3) претенсії деяких князів до активної участі в елекції короля, які виринули по коронації останнього з Ягайловичів, відперто з боку Польщі рішучо, як заходи небезпечні державі і противні польському праву і звичаєви. З відірваних і неясних натяків в деяких актах, на яких др. Колянковский старав ся оперти свої висновки, не можна ніяким робом щось певного сказати, ще менше ставити якесь правило.

Ів. Шнитковський.

Franciszek Jaworski — Ratusz lwowski, Льв., 1907, ст. 94, з 21 рис.

Отим першим томом зазначило свою діяльність нове товариство прихильників старини Львова, що має у виданях під назвою „Бібліотеки львівської“ оголошувати популярно наукові праці з історії культури сього міста. Праця Ф. Яворского читає ся легко і з інтересом задля свого загального змісту.

Зміст такий: Перший львівський вїйт Бертольд Штехер, що ще за часів князя Льва спровадив німецьких кольюпїстів, урядував в княжїм замку. Перші слїди ратуша можна добачити в привилею Казимира Вел. 1356 р. та в сполучї вїйтівства з громадою за Владислава Опольського 1378 р. Та про сеї першїй ратуш нема ніяких архівальних звісток, тільки під 1381 р. говориць Зіморович про огонь, що знищив міле місто з ратушем. При кінци XV в. перебудовано його і взагалї прикрашено. Перебудову зачали від вежі, прикрашеної пізнійше годинником. Цїле XVI ст. росшарювали його і прикрашували так з надвора як і з середини, найбільше кімнату радних. Найбільше коло того заслужив ся львівський міщанин Стан. Шольц, що великим коштом переробив фасаду, портики і важнійші урядові кімнати. В XVII в. щиро заняв ся ратушем посадник др. М. Кампїян; він зачав ставити нову вісьмибічну вежу, що в 1619 р. була вже готова. Крім вежі перевів Кампїян також реконструкцію цілого ратуша.

В останніх роках XVIII і в початку XIX в. львівський ратуш був одною руїною й австрійський уряд велів перебудувати в 1786 р. частину першого поверха, а коли вежа завалила ся 1826 р., покладено підвалини під новий ратуш, який з невеликими змінами переховав ся до наших часів.

В. Януш.

Mikołaj Niedźwiecki: *Z przeszłości Żółkwi*, Львів, 1908, стор. 73+30 ілюстрацій.

Книжка повстала, як се зазначено у вступному слові, з популярних відчитів, виголошених перед жовківським міщанством. Хоч у списі жерел вчислено кільканайцять публікацій, що безпосередно чи посередно дотикають Жовкви, в книжці належитого використання їх не видно. Слідячи за минувстю міста, автор добачує її лиш о стільки, о скільки вона звязала ся в історію дідичів—Жолкевських, Даниловичів, Собеских і Радивилів. Історія Жовкви виходить частиною історії Польщі — і то сильно оклепаної вже історії. Слідами актів і хронікарських записок із архівів жовківського костела і магістрату виступають хиба оповідання про численні пошести, пожари, морози, в'їзди чужинців, найди воєнних часів і т. п. елементарні нещастя. Інтересніші були-б вістки про розвиток цехів, коли-б автор менше скупив ся ними. Натяками збуває він такі важні квестії, як склад жовківської людности, рівноправність Українців, Поляків та Жидів у магістратському, цеховому і релігійному життю, та їх економічний побут. Таксамо натякає лиш на істнованне жидівської друкарні в давній Жовкві. За те в зовсім зайвих екскурсах по історії Польщі стрічають ся казки гідні пера „історика“ Равіти Гавроньського. З них довідуємо ся, що Хмельницький схоронив ся на Запорожжі перед карою за напад на дім Чапливського; дальше, що він, облягаючи 1648 р. Жовкву, чорно віддячував ся за той захист, який на жовківським замку знайшов був колись його батько Михайло; вкінци, що він після битви під Батогом викупив від Татар 5000 польських бранців на те, аби їх всіх вирізати. Як Хмельницького, так потрактував д. Н. і український народ та козачину. Український народ — то в пего „tłumu dzikiego chłopstwa“, а козащина — пняюги в роді апокрифічного Кішона, що викочує в жовківських ляхів бочки трунку і частує ним товаришів. І так воно мусить бути, скоро ані словом не згадуєть ся от хоч би таких фактів, як лицарські подвиги козацтва в Сагайдачним у широко описуваній хотинській розправі з Турками. І так мусить бути написане оповіданне „Z przeszłości Żółkwi“, скоро воно має служити „dla rokrzerpienia serc“. Тоді і в реєстру жовківських гостей вичеркуєть ся навіть такі інтересні личности, як молодого Петра Могили

і сучавського Доситея, а по-за історіями Домілікан і Домініканок майже не додачуєть ся історії Василян.

Зі скупого побутового матеріялу книжки д. Н. заслугує па увагу повторена за Барончем, інтересна судова процедура в часу Даниловичів. За словне звезаженне пароха Ослоvesкого засуджено 1628 р. жовківського міщанина Яна Злотника на такі кари: 1) в пятницу мають його мійські посіпаки вести через ринок до уряду з ланцом на шиї; — 2) в уряді перед всіма має впасти до ніг парохови, перепросити і брехню відбрехати з під стола трикратним: гав, гав, гав; — 3) на великодні свята того-ж року стояти йому в довгій покутній сукни з ланцом на шиї в костельному присінку і визнавати голосно свої нечестивости. — З тих трох пунктів кари найінтереснішим являєть ся другий, — бо „відбріхуванне“ набреханого, хоч і не в під стола, ще й нині удержуєть ся в словари улці, як слід давної карної практики. На ствердження її давного розповсюдження я можу подати документик із брідських судових актів [описаних мною вже в LXXV т. Записок, у статі про „Увільнення злочинця дівчиною в Бродах 1727 р.“]:

„Die 4 February 1728. W sprawie między Michałem Trębowieckim y Bazylim Piatynskim Cechmistrzami konsztu Botarskiego aktorami, a Kindratem Kianowiczem tegosz Cechu Botarskiego Magistrem pozwanym, Obywatelami Brodzkiemi, zachodzi obiekcy a od strony aktorowey, iakoby pomieniony Kianowicz miał publice na Gospodzie zadac Cechmistrzom wyzey wyrazonym pofalszowanie dobrego Cechowego, y aktualne im obiema złodzieystwo, na którą propozycyę do Sądu zanesioną mają strony obydwie stawic po szesciu swiadkow słusznych y wiary godnych Chrzescianow abutrinque in instanti. A poniewasz z strony aktorowey przez swiadcetwo Indiccow patuit, ze Pozwany Kianowicz konfundował Cechmistrzow mowiąc im, zescie potachlowali cechowe dobro, iestescie złodzieie, naostatek starzemu Cechmistrzowi oczy miodem zalał publice, a potym na dzisieyszym nakazanym terminie do sądu ani sam siebie ani swiadkow zadnych nie stawil, przez co pokazal się nieposluszny byc Prawu y Zwierzchnosci, oraz ze injuste targrzył [sic!] się na honor y sławę nienaruszoną w cnocie y wszelkiey podciwości Aktorow Cechmistrzow, za co sąd ninieyszy uznausz y go bydz słusznie winnym Kianowicza nakazuie, aby przy zgromadzonym Cechu z pod ławy niesłusznie wzięty honor wracał Cechmistrzom Aktorom, wyznaiąc, ze te blasfemie nie iako czelk (sic!) gadał, ale iako pies szczekał, na zamek da Grzywien cztery y stronie cztery, oprócz tego do lat trzech na zadne starszenstwo ani w Urzędzie ani w Cechu niebedzie

mogł postąpić. Moją Dekretu niniejszego grzywny zamkowe na instancję opuszczam.“

Д-р В. Шурат.

Dr. Artur Lewinson — Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658 (Archiv für österreichische Geschichte, XCV B., erste Hälfte, Відень, 1906, ст. 1—144).

До великого числа історичних матеріалів про т. зв. першу північну війну (1655—1660) прибуває ще одна збірка — реляції нунція Відоні в Польщі. Та годі сказати, щоб історія сеї війни не вимагала дальшого збирання жерел, протинно, багато все ще полпшаєть ся неясного та більших або меньших прогалин. Про видання матеріалів найбільше подбала прусько-німецька наука, а найменше польська і ся остання мусить ще багато попрацювати на сім поли. Що до української історії, то перша північна війна має для неї двояке значінне — безпосередне і посередне. Перше лежить в живій участі Хмельницького в політичних і воєнних подіях, плянах і констеляціях північно-східної Європи; друге значінне було в рішучім впливі на хід та вислід усеї шведсько-угорської політики Хмельницького і на дальше політичне становище України супротив Польщі та Москви. Що до збірки дра Л., треба сказати, що її вартість для нас у сім другім значінню. Се нові причинки до розяснення тодішніх подій і ситуацій, серед яких була Польща. Самі собою вони відкривають маленько до тепер незнамого, оlnаче дають доволі для доповнення і зрозуміння уже звісного. Головний інтерес їх у розясненню усеї матеріальної і моральної помочи, яку мала Польща з Риму. Безпосередніх причинків до історії сучасних українських справ збірка не дає майже ніяких.

С. Т.

Е. Ткаченко-Петренко: Думи въ изданіяхъ и исследованийъ (Україна, 1907, кн. VII).

Се критично-бібліографічний огляд — більше бібліографічний, ніж критичний, безперечно користний і в своїм теперішнім вигляді, хоч автор тільки підійшов до основного питання: наскільки термін дум в приложенню до того поетичного роду, що тепер овначаєть ся сям іменем, відповідає історичному уживанню, і коли він в нашім сучаснім уживанню конвенціональний — то як виглядали ті думи, про які говорять нам звістки XVI—XVII вв. і чим ріжнили ся від теперішніх так званих дум. Се питання інтересне і в становища історії нашої поетичної творчости і в просто формального становища, бо в тім пункті є безперечно велика неясність і непевність, а мабуть таки й велика заплутанина (пор. мою Історію т. VI прим. 7).

Найраніші звістки вказані в других рук; належало б їх перевірити й оцінити критично. Додам до них ще одну, проминулу, а то в паперіку Мих. Вишневецькому (*Epicedion to iest żałobny wiersz o zasnuu ks. Michale Wisniewieckim*, 1584, передр. Стороженком в книжці Стефанъ Баторій и двѣпровскіе козаки, 1904). Тут читаємо в описі битви з Турками:

Naszy k nim poleguczku przed się postępuia,
 Sprawie oney tureckiey pilnie przypatruia,
 S kitayki rozmaitey proporcey się chwieia,
 A na surmach żałośnie dumy wygrawaię.

М. Грушевський.

Alexander Brückner — *Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur*. Tübingen, Verlag von I. C. B. Mohr, 1908, IV+148 ст. малої 8-ки.

Се скорочене переповіджене більшої праці того самого автора „Geschichte der russischen Litteratur“ без змін в головних основах. Ріжниця хіба та, що сим разом проф. Брікнер звернув головну увагу на російське духове житє, як воно відбило ся в літературі; в первісній праці ся часть була перемішана з иншим літературно-історичним і біографічним матеріалом. Звужене границь теми і живий, так сказати-б, фелетонний спосіб оброблення її тільки ясвійше показали читачеві щирій подив і горячу любов проф. Брікнера для сучасної великоруської літератури. Почуваня автора стануть напевно власністю і читача, що не вмів або не мав пагоди сам півнати предмет, гідний і подиву і любови. Поступова Росія може зложити проф. Брікнерови щирю подяку за книжку. І хоча взагалі належить прихилити ся до приклонників автора за загальний тон і вивід праці, а тим самим повторити в ним грімку похвальну пісню модерній великоруській літературі, то все таки в деяких деталях ніяк годитись з автором. Перейдемо їх за порядком.

Автор, очевидно, не любить великоруського письменства XV—XVIII вв. Воно на його думку мертве, монашо-схолястичне, не звязане з житєм народньої маси — до того ще одіте в штучну фформу мертвої церковщини (16—24, 46 ст.). Можна би згодитись, розуміть ся — умовно, з автором, коли би він порівняв мову, зміст і напрям середньовічного великоруського письменства з відповідними фазами західноєвропейського. Але сего автор не вчинив: наслідком того сї, що не знають вказаного періода великоруського письменства, повірять йому на слово, що се письменство дійсно нічого не варте („altes, taubes Gestein; mittelalterlicher Blödsinn“, 148 ст.), а в кождім разі ще гірше як первісні

літературні буди́нго — скарби південної Русь (die literarischen Schätze — sit venia verbo — des Südens, 23 ст.). Тому маємо повне право спростувати гадки автора вказівкою на загальний паралелізм в розвою середньовічного письменства чи то на заході та сході, чи на полудні та півночі. Правда, західна Європа має в середні віки і Данте і Петрарку і Боккачіо, вона хвалить ся і трубадурами і мінезенґерами, має гідних попередників Шекспіра. Так, зате вона була прямою наслідницею і влучкою античної культури. Хоча західна Європа і стала учителькою східної і випередила її для вказаних висше причин о кілька століть розвою, то все таки і в неї були часи загального занепаду: раз на склоні римської держави, в часі великого руху народів, та за інквізиції. Коли-ж взяти під розвагу пізну появу Славян, особливо східно-південних, на історичну сцену з невеликими засобами доісторичної „культури“, їх довговічні змагання з південними степовиками, заволзькими та зауральськими Монголами, північною Чудью та Литвою, далі татарське лихоліте — тоді, чи дивуватись повільному культурному розвоєви їх письменства? З другої сторони чи мож замовчати згаданий висше паралелізм в розвою середньовічного письменства, з перевагою релігійно-церковних інтересів, та чи не слід вказати в них ярку тожсамість? Середньовічне східно-південне славянське письменство, що виростало під впливом перенесеної в його краї давньої византійської та новітшої (XIV—XVI в.) західноєвропейської культури, примушує нас повторити давно звісну правду про значнійше розповсюджене серед того славянства церковно-славянського письменства, як в нашій учительки-Європи макаронічних латинських писань того самого змісту. Говоримо тут, розумієть ся, про народню масу. Вона всюди була одна, з тотожними невибагливими інтересами та невеличкими ідеями як, апокріф, космографічні неблиці, пісня, гра, танець, заводи та сьміхотворне видовище. Боролось з тим византійсько-руське духовенство (ст. 17), боролось за те саме з народом і римсько-західноєвропейське. Не диво, що оба духовенства ввійшли ся і в нищення чарів-ворожби й інших плодів загальноєвропейської „культури“ вогнем і водою. Тих паралель можна би набрати стільки, скільки закидів зробив автор всему середньовічному житю Москви — Великої Русь, посередно й Києва — України.

Говорячи про середньовічне східнославянське письменство, ми привикли користуватись жерелами, звісними нам з рукописів та чужоземних свідощтв. На їх підставі виробили ми собі певний сталій, до того дуже шабляновий погляд на склад сего письменства. Сей погляд можна би зформуловати так само, як се зробив висше проф. Брікнер. Отже — переклад в грецького, сплутаний пересказ церковної легенди — апокріфа, наївна літопись, один — другий зборник, а всего одно „Слово о полку

Игоревъ" з незначними відгуками епічної поезії в літописі. Зрозуміло, що на основі такої формули не мож занадто вихвалювати східнославянське старосвіцьке письменство. Коли, одначе, візьмемо на розвагу, що нам іще не все звісне та доступне, що не все ще належито досліджене — тоді стане ясно, що повисший осуд трохи передчасний. До тепер нема показів, що „Слово о полку“ було одиноким пам'ятником староруської дружинної поезії, тим більше, що єсть де-кілька цінних відгуків тої поезії в літописах. Ми ще не маємо права тратити надію на відкриті генези билін, а тим самим на означене тягlosti дружинної епіки. Рівно-ж за мало знаємо генезу духовного стиха, з його декуда глибокою лірикою — та взагалі не багато вміємо сказати про церковну пісню та її зв'язь з народною творчістю, або про романічно-новелістичний елемент житій святих та проложних статей. А тим часом все те і може нам дати право виділити зі східнославянського письменства немало елементів красної літератури. Слідячи за розвитком культурно-письменного життя східного славянства, ми тільки від нехочу звертаємо незначну увагу на свідощтва про живі зносини того славянства з Європою, які нам дає в значній мірі лексикально-граматичний матеріал східнославянських нарочій. Між тим в сїм матеріалі маємо чимало даних про живі взаємини східного славянства не лиш з неарійськими племенами, або з Норманами, але і з Германами та Романами. Не багато їх, що правда, знаємо сьогодні — але належить надіятися, що в міру ширшого і глибокого пізнання і відкриття незвісних нам пам'яток середньовічного письменства, нам удасться значно побільшити сї свідощтва.

Звернув на них увагу і сам автор, коли згадав про схожість перших літописних оповідань та сюжетів билін з норманськими за германськими заґамаи (5—7, 9 ст.). Споріднене те, по нашому, ще глибоше і тіснійше, як се представив автор, для нас воно один з важнійших доказів постійних і могутніх взаємин двох сусідських культур — і після того ніяк' говорити з іронічною усмішкою легковаження про колишнє східнославянське письменство.

Хто як хто, а проф. Брікнер, що вмів був щасливо заповістити відкриті одної-другої пам'ятки західнославянського письменства, повинен був поставити ся більше оглядно і об'єктивно до даного предмета зі східнославянської області.

За другу слабу сторону виводів проф. Брікнера, що війшли в 1-у главу його праці, маємо перехід від XVI до XVII в., що був як би ступеню до європеїщення Московщини. Автор вважає сей перехід значеним тому, що він промостив дорогу значному впливови з боку польського письменства на східноєвропейське. Вплив сей був, його і ніяк заперечувати, особливо на західне (білоруське) — та південне (українське)

письменство, а через них опісля і на великоруське. Зміцнив ся він на півночі в Московській державі найбільше завдяки боротьбі Москви з Польщею на границі обох століть та в 1-ій пол. XVII в. Але на його підставі віяк говорити, ніби то великоруське письменство того часу було одним тяглим наслідуванем чи там пережуванем крушин польської пізньої хроніки та церковної легенди і молитви (27—28 ст.). Повторив тут проф. Брікнер свій давній погляд на сю справу, висказаний в книжочці „О literaturze rossyjskiej i naszym do niej stosunku dziś i lat temu trzystu“, Львів 1906 р. Нині, що правда, сей погляд дещо змодифікований, бо вже не згадуєть ся в нім про виключний спасенний вплив польського письменства на великоруське, який буцім то причинив ся до зрушення кигайської стіни, що відділяла Московщину від Європи, але все ще автор признає йому занадто велику вагу.

Нарешті належить сказати ще одно. Автор поставив ціль — дати огляд повільного розвитку духовного життя Росії на підставі письменства-літератури. Дивлячись на початковий період письменства, як на щось негідне, мертве, що не мало нічого спільного з життям, він осудив його взагалі. Між тим се письменство не було так негідне, мертве, як представив його автор. Навпаки, у нас багато причин говорити про звязь сего письменства з життям. Вкажемо тільки на церковно-монаші спори 1-ої половини XVI в., в яких противники монастирської посілости вказували на немонаше життя монахів — власників земних дібр. Згадаємо про безліч статей про нерадивість і жадність духовенства, правда перекладених з грецьких писань, але очевидно на часі. Приведемо на память горячі слова зашого монаха Максима Грека про потребу висшої школи на взір паризького університета та північноіталіянського шкільництва та явний протест против самоволі Івана IV. А сей монах був прецінь речником і душою цілого кружка людей, що те саме думали. Не без звязи з кружком Максима Грека виступив і князь Андрій Курбський. Коли-ж пильніше вчитатись в східнославянську полеміку з католицтвом, то найдемо в ній немало свідочств, що Русь взагалі інтересувалась таки західним життям і знала його не лиш з чужих слів, але і з власного досвіду, або в ширших жерел, як звичайно принято думати (ніби то вся полеміка плід чужий, наносний). Не без впливу на письменство зосталось і життя поза церквою. Вкажемо на численні списки байок Езопа, все одно з якого жерела, з дописаними на полях примітками — „а се о боярехъ“, „зри о судьяхъ — что неправо судятъ“, „о взимающих дары“ і т. д. Се-ж життя, неприкрите, правдиве — чисто московське. Ту саму ролю відгравали і „Повѣсть о горѣ-злосчастьи“ і цілий ряд взірців перекладеної повісти XVII—XVIII в. та стародумський памфлет на Петра Вел. — Переходом від перекладеної тенденційної повісти до оригінальної

літературної творчості були рукописні сатири на події XVIII в. як напр. „Рондо“ (куплети), Баснь, Молитва отъ истины къ Богу внигда скорбети ей, Челобитная къ Богу отъ Крымскихъ салдавъ, Возраженіе на голось невинности (против гр. Потемкина), „Калугской общей и шести Голосной думѣ отъ бѣдныхъ Городскихъ жителей калугскихъ мѣщанъ слезнорыдательное прошеніе, а о чем, когда изволите прочесть то узнаете“ (можна би вважати одним в жерел Гоголевого Ревизора), Псаломъ 81 — і т. д. (гл. ркп. Публ. Б-ки F XVII № 80). Ми взяли тільки одну рукопись, а їх в Росії сотки з кін. XVII і XVIII в. — чи не в звязи се письменство в життє? Чи не було се письменство виразом протеста против тодішнього ладу? Та автор відмовляє значіня всьому тому, мало дослідженому письменству та оповідає про відбите духового життя Росії в літературі тільки після декабристів (1825 р.).

Інші 4 глави праці проф. Брікнера читають ся майже без протесту (хйба що автор навязує місцями до поглядів 1-ої глави), в однаковим інтересом до кінця. Як в своїй історії так і тут автор змалював найживіше творчість Достоевского і Толстого (2-а пол. 4-ої гл.), яких він вовсім справедливо має за найвизначнійших представників модерної великоруської літератури. Цікаве при тім те, що Толстой у проф. Брікнера не аскет-мислитель, а речник житєвої правди і сили та світлої любви здорового чоловіка до життя. „Толстовцям“, приклонникам Толстого „мислителя“, покаже ся та думка парадоксом, але в дійсности вона така сама правда, як і висказ про Пушкина, що він не „всечоловік — всепоет“, а тільки геніяльний мистець форми, речник правдивости і чесности (65 ст.). По нашому, проф. Брікнер замало одмітив космополітизм ідей і напрямів модерної великоруської літератури, що заняв місце патріотизму, а тим самим дав їй всі дані до нинішнього її всесвітнього значіня. Тим космополітизмом тільки можна пояснити брак історичного романа і драми в роді патріотичної трилогії Сенкевича, а не будім то малоінтересним житєм Росії (97—9 ст.). Коли Лермонтов міг дати таку перлину як „Пісня про царя Ивана Вас. и купца Калашникова...“, або Алексій Толстой не злий роман „Князь Серебряный“, або Лев Толстой роман-епопею „Война и миръ“ — то можна думати, що будучина принесе ще дещо цікавого в тім роді, але в кождім разі тільки без роздутого і гордого „патріотизму“ в роді писань Загоскина, або деяких творів Сенкевича. Великоруська література розвинулась на загальнолюдських основах ідей правди — добра — свободи — любви, на них нехай вона розвиваєть ся і в будучім: „einer lichtereren Zukunft tröstliche Verheissung“ (148 ст.).

I. Свеніцкій.

В. М. Истринь: Опытъ методологическаго введенія

въ исторію русскої литературы XIX. в. Выпускъ I. Спб. 1907. Ст. 84. [Відбитка з „Журнала Минист. Н. Просв.“ за 1907 р.]

„Опытъ“ д. Істрина — то проба узагальнення спеціальних результатів історично-літературного дослідю. Для різних цілей зроблено такі проби нераз вже давніше. В новіших часах цілю подібних проб було показанне тих основних прикмет в.-руської літератури, які, просліджені від найдавнішого часу, вказували-б на безперервний звязок давної доби з новою. Д. Перетц доглянув таку основну прикмету в нахилі в.-руського писателя до „учительства“, а д. Сіповский — в уподобанню „християнської моралі“. На те заявляє д. І., що обі вказаві прикмети можна-б апробувати, коли-б „учительство“ не вказувало лиш на формальну сторону в.-руської літератури, а „християнська мораль“ не була за широким поняттем. Щоб широке понятте звузити, а формальному дати зміст, д. І. висуває, як основну прикмету в.-руської літератури, стремління до особистого морального удосконалення, спільне писателям XIV—XV в. з писателями XIX в.

Та прикмета в.-руської літератури не лиш основна, але — по думці д. І. — й характеристична, внаємна. Перше можна приймати; друге — трудніше. Бо й сам д. І., прихилиючи ся до того єдино розумного погляду, по якому в.-руська література татарського періода „непосредственно продолжаетъ литературу до-татарскаго періода съверовостока, но не Кіева“, від-разу спостерігає, що і в тій кївській літературі виявляло ся стремління до особистого морального удосконалення. Значить ся — основна прикмета в.-руської літератури не є лиш для неї характеристична, внаємна. Як-же-ж тому зарадити? Найпростіше було-б — пошукати иншої прикмети. Та д. І. волить доказувати, що прикмета в.-руської літератури не ідентична з такою-ж прикметою кївського письменства, бо воно не могло ще „принять идейнаго направлення въ смыслѣ отраженія общественной жизни“; бо „мы не можемъ назвать кївскій періодъ литературы идейнымъ въ смыслѣ одного или нѣсколькихъ преобладающихъ направлений“, не можемо плодів кївського образовання і начитання звязати з якими-не-будь суспільними настроями. Чи так? Мені здаєть ся, що тут д. І.—ови мало-хто притакне. Бо скоро такі письменники, як Іларіон або Кирило Турівський станули висше і дальше своєї суспільности ніж в.-руські письменники XIV—XV в., то за причинами того належало-б глядати також в різницях талантів, на що д. І. зовсім не звертає уваги. А коли оглянути ся за ідейними напрямками „въ смыслѣ отраженія общественной жизни“, годі буде не добачити їх в кївськїм письменстві до-татарського періода. Не треба лиш в письменстві XI—XII в. дошукувати ся того, що могло появиити ся в пізнійшїм часї, серед инших обставин.

Др. В. Шурат.

Про „Наймичку“ (,) поему Тараса Шевченка, написав Богдан Лепкий, Льв., 1907, ст. 64, мал. 16°.

Розвідка д. Лепкого друковала ся попередю в „Руслані“ в р. 1906, а потім вийшла відбиткою. Лучило ся випадково так, що вже нарождаючись на світ вона була перестаріла, а автор, як то кажуть, „ломиться въ открытыя двери“, бо те, що найголовнішого в його статті (де й коли була написана „Наймичка“), як раз при кінці 1906 р. було вже відоме („Кіевская Старина“, праця моя „Критичний розслід над текстом „Кобзаря““).

Отже цілий перший розділ присвячує автор питанню, коли мала бути написана „Наймичка“, і додаючи в ній близькість до „Катерини“ та „Невольника“, уміщає її посередній між ними, то б то перед 1845 р. Між иншим, як на одну з спільних рис в „Катериною“, наводить уривок з сеї останньої

Мій батечку, мій братику!

Хоч ти не цурай ся!

Наймичкою тобі стану... (стр. 12, прим.)

Ну, про такі зближення краще б не згадувати. Але автор хоче визначити дату написання поеми ще ближче і каже: „Нам здаєть ся, що поема „Наймичка“ повстала незабаром по приїзді на Україну, під першим вражінням повороту на вітчину, коли поетови усьо кругом видавало ся таким гарним і добрим, заки він вспів приглянути ся ближше до життя, котрого довгі літа не видів і заки відкрив у ньому важкі, чорні плями — т. є. в 1843 році“. Варто було б спвнити ся на сій характеристиці настрою поета в р. 1843, де він виглядає як якийсь наївний інтелігент-городянин, що з цікавістю придивляєть ся, до сільського життя та „відкриває“ в ньому важкі плями; але не буду на бік ухилати ся.

Другий розділ присвячено питанню, де повстала поема? Що дає до сього зміст поеми? На думку автора, „можна би вносити, що річ дієть ся на лівобічній Україні“, про що свідчать такі рядки:

Тричи крига замерзала,

Тричи розмерзала,

Тричи Наймичку у Київ

Катря провожала.“

Що тут автор бачить лівобережного — для мене загадка.

Що ж до того, де написано поему, то се, гадає автор, мало бути в Яготині у Репніих. А підстави до того такі: „Наймичка“ поема досить велика. Не міг її Шевченко написати, як то кажуть, прихатцем, вона вимагала осібного, погідного, так сказати б, святачного настрою. І коли я шукаю за хатою (!), де як раз міг поет найти такий святачний настрій, то знаходжу тільки одну — у Репніих в Яготині“...

Так одне довільне припущення тягне за собою цілу низку інших, цілком фантастичних, бо ми ж фактично знаємо (з матеріалів в архіві Департаменту поліції у Петербурзі, зараз вже переданих до музею ім. Тарповського в Чернігові), що „Наймичка“ написана 13. XI. 1845, і то саме в Переяславі. Коли й говорить Чалий, піби-то Шевченко написав в Яготині кілька віршів, то се ще не така канонічна річ... „Можливо, що була то [з того, що написав Шев.] як раз „Наймичка“, — каже автор (стр. 15). А на се ми можемо тепер фактично одказати, що підчас першої своєї подорожі в р. 1843 Шевченко написав один-единий вірш „Розрита могила“, 9. X., тай той в Березані, а не в Яготині. Що ж до найбільшої основи для твердження автора про „мирний настрій“, який, мовляв, тільки у Репніних міг мати Шевченко, то з біографії поета ми знаємо, що як раз такий лагідний, мирний настрій був у Шевченка годі, як він пробував у О. Козачковського, лікаря переяславського, про що Шевченко згадує на заслання, в листі до Козачковського. Там, сидючи у Козачковського цілий місяць, або й більш, Шевченко написав „Кавказ“ (21/X 1845) і „Наймичку“ (13/XI 1845).

В III розділі автор говорить про ідею материнства у Шевченка, а в IV знаходимо нове „откровеніє“, що обіраєть ся на подане вже хибне припущення: що поема написана була в Яготині. Але автори цього ще мало, — він (чи власне, на йому думку, поет) — „знайшов людину, з якої як раз міг брати живі краски до малюнку своєї ідеальної „Наймички“. Людиною тою була..... „княжна Варвара, донька князя Миколи Репніна“ (стр. 25). Але й на цьому ще не годі: „і в чертах старого, чесного та благородного Трохима ми можемо доглядіти ся деякої схожості з князем Миколою Репніним, у котрого знайшов Тарас такий гостинний прийом і такий дружний прийом, як Ганна на хуторі Трохима“ (стр. 30).

Ми вже знаємо, що „Наймичка“ написана два роки пізнійш після Яготинського гостювання. Але коли б навіть правда була по боці автора (про місце написання поеми), то заставляти поета, мужицького сина, що переважно зі слів власного діда написав „Гайдамаків“ і з дитинства бачив та чув про тих „Наймичок“ та Трохимів — заставляти його брати в панів Репніних якісь там панські краски для змалювання рідних, близьких його духовному зорови постатей, се принаймні пониження для нашого поета...

В розділі V автор спинаєть ся над розбором поеми з боку артистичного, і се найкраща, ціна частина праці д. Ленкого. Довершену зовнішню форму поеми він приписує впливови Куліша — на підставі листа Куліша до Ш, де він пише: „Наймичка“... котрої, сам бачиш, я не вопсував“. „Порівнянне „Оповідань“ Марка Вовчка, що виїшли

під редакцією Куліша, з тими, що вийшли опісля, було б, на мою гадку, не согіршим доказом в тій справі“ (ст. 42).

На се можна сказати, що Марко Вовчок — не Шевченко. Писання Марка Вовчка попали до рук Куліша, як писання невідомого в літературі автора, до того ж і не Українця родом. Кулішеві довелося чимало попрацювати над зовнішньою формою оповідань Марка Вовчка (порівняння оригіналів перших оповідань М. В., що зараз є у мене в руках, з першим виданням під редакцією Куліша буде незабаром подано в „Записках“). Але се ще не свідчить ані трохи, що Куліш і з Шевченком таке мав робити. В Москві в Музеї Историч. Общества збереглася копія „Наймички“ (досі її вважають за автограф Шевченка, хоч се не так), і в тій копії поверх початкового тексту поеми понадписувано одміни з друкованого тексту. Одміни дуже не значні і не дотикають ся будови поеми.

Розділ VI присвячено літературним впливам на поезії Шевченка, а спеціально на „Наймичку“. По справедливості — він увесь зайвий, бо чи варто ж, наприклад, порівнювати Пушкінське „Подъ вечеръ осенью ненастной“ з „Наймичкою“ для того, щоб сказати, що таких річей нема чого й порівнювати... Таке сказав би я й в приводу анальоїї „Наймички“ з „Паном Тадеушом“ Міцкевича (з Бернардином), на що просьвячено стор. 62—66. І знов автор знаходить собі підмогу в тому, що в р. 1843 Шевченко читав разом з Чужбинським Міцкевича і де-що навіть пробував перекладати. Але знову ж то було у р. 1843, а не 1845, а головне — до чого Шевченкові був той Бернардин?

Отсе й увесь зміст розвідки д. Ленкого. Інтуїція, на яку автор найбільше покладав ся, не такий то певний шлях, щоб ним влучити до бажаної ціли, і мабуть краще її, по змозі, оминати, а оперувати фактами.

Мушу ще вказати кілька помилок: на стр. 13: „Причинни“ (треба „Причинної“, — *genetiv.*); стр. 25: панів Чени (треба Чепи); стр. 28: я зраділа б (треба: зраділа б); стр. 51: в'ячний изнугъ (треба: иснугъ). Нарешті, висловлюючи зовсім справедливу гадку, що Шевченка народ не розуміє цілого („рішучо не вірю, щоби нарид розумів його цілого і розумів як слід, не вірю, щоб Шевченкові твори були продовженням народньої поезії“), автор очевидно, не знав, що його єретичку думку фактично потвердив д. Грінченко в книзі II-ий київського місячника „Нова Громада“, за р. 1906, в статті „Шевченків „Кобзарь“ на селі“.

В. Доманицький.

Академикъ А. И. Соболевскій, Русскій народъ какъ этнографическое цѣлое, Харків, 1907, ст. 19.

В минулому році в харківській часописи „Мирный Трудъ“ поба-

чила світ названа в горі стаття, видана і особною брошурою. Як і ціла часопись — орган харківського „Русского собрания“, так і ця стаття — далеко не такої гуманної тенденції, як би можна міркувати по назві часописи. Шановний вчений філолог д. Соболевский забажав слави волюничого публіциста і виступив в згаданій публікації в похід для збирання „русской землп“, й асимілювання з „русская“ народом не то вже всіх „русских“ груп а й всіх інших народів, що замешкують російську державу: Поляків, Німців, Татар, Лотисів і т. д. Та все таки найбільше місця в брошурі присвячено доказови, що Українці — той же „русская“ народ що і Великоросси і становлять разом з ним цілість. Ми очевидно в отсій замітці тільки про се й будемо говорити.

Насамперед треба сконстатувати, що усі твердження ш. автора голослові, бо не опирають ся на ніякім матеріалі. Коли ж ми вряди годи натрапляємо на який небудь відсилач, то в нотці наткнемо ся в більшій часті на „Московскія Вѣдомости“, „Русскія Вѣдомости“, „С-Петербурскія Вѣдомости“, „Окраины Россіи“, „Сибирскій Наблюдатель“ і т. д. з покликаннем на різні дописи в згаданих виданнях. Серйозний читач певно не стане покладати ся на повагу того рода матеріалу, а хіба тільки здивуєть ся, як міг покладати ся на се скільки небудь серйозний автор в робленню таких важних виводів, як зачислення якоїсь племінної групи до такої або иншої народности. В ніякі міркування про те, яких прінципів, прикмет і т. д. треба держати ся при означенню народности, автор не запускаєть ся, він справляєть ся з тим коротко. „Не думайте, чтобъ разница между великоруссами и бѣлоруссами, между бѣлоруссами и малоруссами, между великоруссами и малоруссами была сколько небудь значительная“ (с. 11) — як один з головних доводів подає автор. Зрештою по його думці головні прикмети принадлежности до якоїсь нації — мова і пазва, яку сам собі народ дає, і відчування — коли не розуміння — різниці між собою й иньшим племенем. Авторови очевидно треба було се доказати, а власне що мова Великоросів і Українців одна, назва теж однакова, або коли її загалом не має (як се твердить автор), то значить треба доказати, що Українець не бачить жадної різниці між собою і Великоросом. І тут показуєть ся, що як раз докази автора суперечать його тезам. Виходить насамперед, що „точная граница можетъ быть проведена между великоруссами и малоруссами“, хоч що правда „въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ тѣ и другіе — поздніе пришельцы, гдѣ они столкнулись не раньше XVII ст., здѣсь у этнографа обыкновенно не бываетъ никакихъ затрудненій: одну деревню по ея языку и быту онъ можетъ смѣло и рѣшительно назвать великорусскою, а ея сосѣдку, также на основаніи ея языка и быта, онъ называетъ малорусскою“ (с. 12). Що до вазви, то по автору, „русская народъ“ не дає собі ніякої назви,

але автор таки змушений признати хоч би обопільне називання себе кацапами і хохлами, що очевидно в браку чогось кращого робить таку саму службу і має таке саме значіння, як і всяка инша назва. Нарешті мусить мимоволі признати автор, що „малоруссы держатся крѣпко за свой языкъ (значить є таки свій язык у них) и свои бытовыя особенности. Столѣтіе близкаго сосѣдства малоруссовъ съ великоруссами не превратило ихъ въ великоруссовъ“ (с. 14). А треба знати, що автор не говорить сього про українські маси на Україні таки, але про українські колонії серед великоруського моря. Хоч з боєм серця, а все таки він ще раз стверджує, що „все-таки малоруссы пока держатся крѣпко“. Причина такого „держання“ доволі незвинна. „Причина медленности въ ассимиляціи заключается не столько въ различіи языка, сколько въ различіи особенностей быта и обряда“ (ч. 15). Киненням камінчика на „такъ называемое украинфильство“, кінчає автор свої не хитрі докази.

Хоч як мало задав собі труду ш. автор, щоби увійти в річ трохи глибше, хоч як поверховно він взяв ся прояснити національні відносини між згаданими східнословянськими національними групами, то і своїм тим легким міркованням не зумів надати хоч трохи можливого вигляду. В усякім разі з свого походу не вернув переможцем.

І. Джиджора.

Лѣтописьъ занятой императорской Археографической комисіи. Вып. XV, с. 77+166, 1905, вып. XVI, с. 51+682+X, 1905, вып. XVII, с. 62+62+32+XXIII+594, 1907 (за pp. 1902—4), Спб.

Зміст перших двох випусків названого в горі видання не приносить для нас нічого. За те інтересний для нас вип. XVII. Тут зазначимо цікаву критичну статю Павло-Сильванского: Погрѣшности актовъ Археографической Экспедиціи (с. 1—46), в якій автор супроти вадуманого Археографічною комісією плану — видати на ново 25-томовий корпус актів, вказує на велику силу текстуальних, а й річевих похибок в старім виданню, які розуміють ся в новім потреба буде справити. Само собою, що історики східної Європи не можуть не повитати так сього плану Археографічної комісії як і всяких змагань причинити ся до поправности нового видання, до яких змагань належить і згадана статя. Для нас одначе далеко більше значіння має подане тут, а складене д. Кордюмовим „Описание актовъ, хранящихся въ императорской археографической комисіи“ (XXIII+594). В сю опись увійшли: „1) Акты поступившіе изъ кievской казенной палаты; 2) Акты, поступившіе изъ черниговскаго губернскаго правленія; 3) Собраніе М. П. Строева; 4) Акты, поступившіе отъ разныхъ лицъ и изъ разныхъ учреждений“. Крім того кожда з зга-

давих груп ділить ся ще на різні підвідділи. І так перша група розпадає ся на а) жалованні, „напоминальні“ і т. д. грамоти; б) гетьманські універсали; в) рапорти і укази і т. д. Ся група обіймає доволі значний протяг часу — XV—XVIII ст. Друга група — акти з чернігівської губернської управи — ділить ся сливе так само, на: а) жалованні грамоти, б) указні статі, універсали і т. д., в) укази, г) рескрипти і д) листи, які, що правда в нашій історією нічого не мають спільного. Зрештою тих листів не багато — всего 12. В четвертій групі є теж не велика збірка актів, переважно різних привілеїв польських, які належать головню до білоруських земель.

Вже в самого перечислення сих груп і відділів і назв інституцій, в яких акти походять, видно, що в виїмком третьої, а в части і четвертої груп, увесь тут поданий матеріал належить до нашої історії. І справді на загальну цифру описаних тут актів 2551 маємо звиз півтора тисячки документів по змісту виключно, а по мові в більшій части українських.

Зібрані тут акти, дякуючи їх різнородности так що до часу як і змісту дають нам можливість глибоко заглянути в історію України. З формального боку цінність сього актового матеріалу підносить одно те, що вони з дуже малими виїмками не були доси ані опубліковані ані використані і заховали ся головню в оригіналах, а друге, що з огляду на інституції, з яких вони походять, вони підібрані вже в певну систему. І так напр. акти кнївської казенної палати складають ся з привілеїв польських королів, московських царів, гетьманських універсалів і т. д., належать виключно до історії землеволодіння монастирів і приватних осіб і через те дозволяють нам прослідити економічний стан краю в даний момент і еволюцію різних форм самого землеволодіння. Врешті на основі сих актів в нас є спромога уявити собі політику давних володарів українських земель і їх історичну характеристику (с. X). Те саме прийдець ся нам сказати і про акти другої групи, які обіймають XVII і XVIII вв. — часи коли Україна належала вже до Москви. Тільки тут крім матеріалу для економічної історії маємо теж дуже багато документів для історії політичної, так зверхної як і внутрішної. Маємо тут звістки про порядок гетьманських виборів, про судівництво, торгівлю, промисл, воєнні справи, організацію українських послів і т. д. Одно трудно добачити, а власне те, що головню бачить автор сеї описи: „мѣръ правительства (російського), направленныхъ къ огражденію интересовъ малороссійскаго народа отъ посягательствъ, съ какой бы стороны они не исходили“ (с. XIV). Зрештою на основі самої описи трудно розводити в сій справі полеміку, як з другого боку незручно ставити які небудь тези, в роді наведеної в горі. Вертаючи до

річи, зазначимо, що в описи маємо занотовані такі рідкості як напр. два універсали Семена Палія з 1709 р. (с. 58, № 155 і с. 68, № 209).

Що до самої описи то автор укладав документи в групи по характеру змісту. Система очевидно добра і має за собою сю вигоду, що дозволяє легко орієнтувати ся в матеріалі. В с'єм випадку одначе вийшла деяка плутанина, бо крім згаданої річевої системи автор водив ся ще і юридичною класифікацією документів, відповідно до того, чи даний документ називав ся напр. жалованною грамотою, указом чи рескриптом. З того виходило, що напр. документ, по змісту жалованна грамота, попав між укази (напр. с. 226—7, № 43), або зпова документи однозвучні розділено кількадесятьма сторонами від себе через те, що кожний з них має иншу назву (напр. с. 149, № 229 і с. 238, № 1) і т. д. Трапляють ся врештою і такі річи, що між жалованні грамоти попадає дипломатичний акт в справі царських титулів (с. 29, № 57). Непорозумінне може викликати також незручна стилізація, дякуючи якій кількадесять універсалів Скоропадського прийшлося би признати Палієвими (с. 68, № 209 і 210 і дальше). А вже трудно пояснити собі такі куріози як те, що під р. 1659 подано в описи: Потвердительная жалованная грамота его же (Олексія Михайловича) (на привилегіи гетмана Мазепы (!). І тепер не знати чи дотичний документ фальсифікат — хоч автор признає його за оригінал, чи се недогляд укладача. Для тих одначе, хто схоче користати з описи в наукових цілях було б найважніше розв'язанне ось якої загадки: в заголовку описи подано, що всі описані тут документи тепер в Археографічній комісії, а в передмові про значну колекцію першої групи сказано зовсім що иншого.

За те зміст документів в небагатьох словах схоплено докладно і коли який небудь документ був вже опублікований, то се тут же зазначено.

І. Джиджора.

Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce, Краків, 1907, т. VІІІ, зом. I і II.

Між пятьма розвідками в сих двох зошитах інтерна наші тільки праця братів Мокловских про деревляні церкви у східній Галичині, і її обговорили ми на ивьшій місци. У справозданях з засідань комісії історії штуки за 1902 р. подибуємо рисунки і опис готичьких порталів на галицькій Україні, зібрані Каз. Мокловским: в Дрогобича, Самбора і Куликова під Львовом. В дальшій комунікаті подає той самий автор свої замітки про вплив готки на наше деревляне будівництво; обговорює церкви св. Юра і св. Хреста в Дрогобича, додаючи кілька рисунків ріжних деталів, опущених в публікаціях проф. Захаревича.

Др. Вл. Абрагам подав багато ввісток з найдавнішої судової книги

архиепископства львівського латинського обряду про артистів і твори штуки з кінця XV в. З багатого матеріалу, обнятого сею книжкою, відчитав др. Абрагам три записки про ілюмінаторів львівських з 1486 р.; вплив звістки про вживане надгробних опоп для прикрашування гробів; зацитував записку з 1489 р. про львівського маляра Станислава Лютка, а з 1494 р. про архитекта і різбаря Йоста та його товариша Клемена, вкінці про архитекта Станислава Кота.

Л. Лепши здав справу з відкриття гробу королевої Софії, четвертої жінки Вл. Ягайла, доньки Андрія кн. Гольшанського. В мурованім з цегли гробі була деревляна труна, обита грубим взористим адамаском, якого частина лишилась ще ціла. В середині труни знайшли спорохнвалі кости, дещо волося і мідяну, лихої роботи, корону, сукні зі срібними, позолоченими гузиками і дрібний деварок. Дня 7 червня 1902 р. відбуло ся переложенє останків королевої до нової мідяної труни в каплиці св. Трійці.

Е. Сьвєйковський предложив пляни замку Фр. Сал. Потоцького, воеводи кївського, в Кристанополи над Бугом, сокаль. пов. Замок заснований в 1691 р., а нині нема по нїм майже ніяких слїдів.

Б. Януш.

Franz Freiherr von Lipperheide, Spruchwörterbuch. Sammlung deutscher und fremder Sinnsprüche, Wahlsprüche, Inschriften an Haus und Gerät, Grabprüche, Spruchwörter, Aphorismen, Epigramme, von Bibelstellen, Liederanfängen... von Schnaderhüpfern, Wetter- und Bauernregeln, Redensarten u. s. w., nach den Leitworten, sowie geschichtlich geordnet und unter Mitwirkung deutscher Gelehrter und Schriftsteller herausgegeben von... Берлін, 1907, стор. VII+[I]+1069, вел. 8°.

До великого числа подібних вбірок¹⁾, викликаних потребою скорої

¹⁾ Вчисляю для приміру кілька старших більше знаних і кілька повійших з нашого столітя: Fischer C. C., Collectio proverb. et sententiarum notabilium. Sprüchwörter und sittliche Denksprüche, Галле, 1793, G. Büchmann, Geflügelte Worte... 21 виданє, стор. XXXI+823, 8°, 1904, D. Zaek, Zitatenschatz, eine Sammlung deutscher Zitate, Redensarten, Schlagwörter... Галле, Гендель, стор. IV+229, 1904 (1⁵⁰ Mk), Енґлєрт Й., Sinnsprüche für jeden Tag des Jahres, Монахія, Бек. 1904, стор. 109 (1⁵⁰ Mk), Hoddick, Aphorismenschatz der Weltliteratur. 4 вид. Берлін [1901]. I. Radowitz, Die Devisen und Motto des späteren Mittelalters, Штутґарт і Аугсбург, 1859.

праці, прибуває ще одна, мабуть найліпша, наповніша і найширша; тому й хочу їй присвятити кілька заміток.

Нова збірка варта спеціального вирішення в помір між інших, дотепер опублікованих, передовсім науковим способом оброблення, далі всесторонністю вихіснуваних жерел, а вкінці і величиною. Редактори (Queckenstedt, Grau, Pozzoni, Zimmermann, Dralig) закинули дилетантську недокладність, через яку не надавали ся нераз подібні книжки до поважнішого ужитку, і обставили кожний цитат докладними даними: крім назви авторів і заголовку творів зазначають усюди рік видання, евентуально час написання, при композиціях і драматичних творах день першої вистави, а також акт, сцену і ділячку особу, при поезіях день написання, том, сторону, число і т. д. Неконсеквентно лише поступили собі автори з народною словесністю, бо тут обмежили ся переважно на короткі нотки як пословиця, стара приповідка, прогностик, напись на начиню і т. д., так як би се було однаково, яка се приповідка, звідки взята, з якого часу і в якій околиці.

Матеріал, який збираю 5 літ, а два роки редаговано, дуже різно-родний; найбільше використана белетристика, потім устна словесність: народні пісні, приповідки, поговорки, прогностики, написи на домах, знарядях і т. и., а вкінці — що незвичайно підносить вартість збірки — і наукова література, передовсім філософія (Кант, Спіноза, Шопенгауер) і історія літератури. Дуже докладно пороблено витяги з промов, особливо політичних, і з біблії, з якої наведено 1500 місць. В головній мірі звернено увагу на німецьку літературу і зроблено з неї около 25000 виписків, одначе не пропущено і інші письменства: більше витягів припадає також на літературу французьку (630), італійську (250), англійську (1100), латинську і грецьку (по 700). Тільки славянські літератури заступлені дуже слабо і недокладно, подібно як і орієнтальні; цитати призбирано на швидко в всіляких авторів, але, очевидно в поспіху, а може і в легковаженя славянських продуктів духа, не зазначено, звідки що взято. Читаючи на приклад знаю зрештою пословицю *Polen ist der Bauer Hölle, der Juden Paradies, der Bürger Fegefeuer, der Edelleute Himmel und der Fremden Goldgrube*, хотіли б ми все таки знати, де з нею автори стрінулись. По цитатах видно, що се переважно вїмки з устної словесности, спеціально приповідки як: *Der Mensch ist dem Menschen verderben* (polnisches Sprichwort), або *Vom Schweigen schmerzt die Zunge nicht* (russ. Sprw.). Штучної літератури не використано зовсім, хоть звайшло ся-б багато творів переложених на німецьке (Шевченко, Франко, Кобилянська, Міцкевич, Прус, Ожешко, Сянкевич, Толстой, Достоевський, Горький, Андреев, Чехов, Врхліцкі, Махар, Прешерн і т. д.). *Nota bene* подано славянський матеріал в пере-

воді, коли усе инше полишено в оригіналі, пояснивши його по німецьки. Одним словом — славянський відділ хромає, що й не дивно, бо Славянщина для авторів terra incognita. Се найліпше видно з їх фільольогічного поділу, де до балтійсько-славянської групи зачислено esthnisch, finnisch, galizisch(!) polnisch, Kasoubisch, Kroatisch, Littauisch, Tschechisch, Russisch, Serbisch, Tamulisch (?!) і Walachisch (!).

Збірка Lipperheide різнить ся від багато пньших також способом угрупуваня. Переважно укладали ся подібні збірки або по початковим буквам, або по авторах, або по дуже загальним понятям як погляди на суспільність, любов і т. д. Автори завели одиноко раціональний спосіб порядкованя по матеріям (Schlagwort) на вір конкорданц, йдучи слідом таких попередників як Д. Зандер (Citatenlexikon. Sammlung von Citaten, Sprichwörtern, sprichwörtlichen Redensarten und Sentenzen, Липсьь, Webers Katechismen, ч. 176, 1899, стор. 712, 8°). Таким чином стає книжка придатнійша і надасть ся до так скорого користуваня як взагалі лексикони. Роботу улекшують ще підвідділи, а далі історичне угрупуванє, так що найстарші памятки йдуть на перед, а на сам кінець устна словесність.

З. Кувеля.

Видання й статі обговорені в сім томі:

- А. Петровъ — „Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., 1905.
 — „Старая вѣра“ и унія въ XVII—XVIII вв., пояснительная записка, 1906.
 — О подложности грамоты кн. Феодора Коріатовича 1360 г., 1906.
 — Замятки по этнографіи и статистикѣ, 1906.
 — Архивы и библіотеки Угорщины, 1906.
 — Памятки угрорусекой письменности, 1906.
 — Угрорусские заговоры и заклинанія нач. XVIII в., 1906.
 — Старопечатныя церковныя книги въ Мукачевѣ и Унгарвѣ, 1906.
-
- J. Hampel — Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, I—III, 1905.
 S. Haidacher — Des hl. Johannes Chrysostomus Büchlein ueber Hoffart und Kindererziehung samt einer Blumenlese über Jugenderziehung aus seinen Schriften übersetzt und herausgegeben, 1907.
 Н. Шляковъ — Троянъ въ Словѣ о полку Игоревѣ, 1905.
 Н. Bohatta — Versuch einer Bibliographie der livres d'heures (Horae B. M. V., Horas, Getijden) des XV und XVI Jahrh. mit Ausnahme der für Salisbury und York gedruckten, 1907.
 А. Яковлевъ — Намістники, державці і старости господарського замку Черкаського XV і XVI вв., 1907.

- L. Kolankowski — Elekcya Zygmunta I, 1906.
F. Jaworski — Ratusz Iwo-wski, 1907.
M. Niedźwiecki — Z przeszłości Żółkwi, 1908.
A. Lewinson — Die Nuntiaturreporte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658, 1906.
Е. Такаченко-Петренко — Думы въ наданіяхъ и наслѣдованіяхъ, 1907.
A. Brückner — Russlands geistige Entwicklung im Spiegel seiner schönen Literatur, 1908.
В. Истринъ — Опытъ методологическаго введенія въ исторію русской литературы XIX в., 1907.
Б. Лепкий — Про „Наймичку“, поему Тараса Шевченка, 1907.
А. Соболевскій — Русскій народъ какъ этнографическое цѣлое, 1907.
Лѣтопись занятій императорской археографической комисіи, XV—XVII, 1907.
Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce, VIII, 1—2, 1907.
F. Freiherr von Lipperheide — Spruchwörterbuch. Sammlung deutscher und fremden Sinnsprüche etc., 1907.

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXV—LXXX Записок Наукового Товариства ім. Шевченка¹⁾

(рік XVI).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріали.

Бучинський Богдан. Кілька причивків до часів вел. князя Святигайла (1430—1433). LXXVI, с. 117—142.

Бучинський Б. Новіші праці по історії вел. кн. Литовського в XV віці. LXXV, Н. хр. с. 131—166.

Гнатюк Вол. До колядки про св. Софію в Києві. LXXIX, Misc. с. 155—159.

Гнатюк Володимир. Як писати заіменник *я* при дієсловах? LXXX, Misc. с. 135—152.

Голічук Ф. Лист Мазепи до гетьмана коронного Гієр Любомирського з 1703 р. LXXV, Misc. с. 117—119.

Голічук Ф. Петро Дорошенко і крехівські Василяни. LXXVI, Misc. с. 156—157.

Грушевський М. Богдан Бучинський. Що смертна згадка. LXXVIII, Misc. с. 176—178.

Грушевський Мих. Матеріали до історії Коліївщини. IV. Оповідання очевидця про смерть Гонті. LXXIX, с. 94—96.

Грушевський М. Памяти Никандра Молчановського. LXXV, с. 5—13.

Грушевський М. Петро Голубовський (Некрольоґ). LXXVI, Misc. с. 159—162.

Грушевський М. Рожне поле. LXXVII, Misc. с. 171—173.

Грушевський Олександр. Маловідома стаття Костомарова з 1846 р. LXXIX, Misc. с. 161—164.

Грушевський Олександр. По катастрофі 1708 р. Конфіскація земель у Мазепинців. LXXV, с. 85—95.

Грушевський Олександр. По катастрофі 1708 р. Розквартированне російських полків на Україні. LXXVIII, с. 5—25.

¹⁾ Скорочення: Misc. = Miscellanea. Вібл. = Бібліографія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Грушевський Олександр. По катастрофі 1708 р. Воєнні роботи. LXXX, с. 19—35.

Зубрицький Михайло. Імена, назви і прозвища у селян с. Мшанця. Старосамбірського повіта. LXXIX, с. 142—154.

Зубрицький Михайло. Село Мшанець Старосамбірського повіта. Матеріали до історії галицького села. Акти, ч. CXLIII—CCXXXI (Докіпчення). LXXVII, с. 114—170.

Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg (Jahrgang I—XV). LXXV, с. 236—246.

Колесса Філарет. Ритміка українських народних пісень. (Кінець). LXXVI, с. 64—116

Кордуба Мирон Др. Венецьке Посольство до Хмельницького (1650 р.). LXXVIII, с. 51—89.

Кревецький Іван. Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX в. LXXVI, с. 143—155.

Кревецький І. Причинки до історії останніх днів панщини в Галичині. LXXV, Misc. с. 119—123.

Кревецький Ів. Причинки до характеристики літературної творчости Івана Головацького. LXXVIII, Misc. с. 174—176.

Кревецький Іван. Фальшованіє метрик для польських повстанців в 1830—31 рр. (Причинки до характеристики галицько-руського духовенства першої половини XIX ст.). LXXVII, с. 107—113.

Крип'якевич Іван. Львівська Русь в першій половині XVI віку. LXXVII, с. 77—106; LXXVIII, с. 26—50; LXXIX, с. 5—51.

Кузеля З. Антропологічні і

археологічні часописи за 1905 р. LXXVII, Н. хр. с. 183—202.

Кузеля З. Етнографія в західно-європейських часописах за 1905 р. LXXVIII, Н. хр., с. 179—202; LXXIX, Н. хр. с. 165—210.

Кузеля Зенон Др. Причинки до народніх вірувань з початком XIV ст. Улярі і ровношене зарази. LXXX, с. 109—124.

Мочульський М. З кореспонденції Миколи Устияновича. LXXV, Misc. с. 123—130.

Огієнко Іван. Огляд українського язиковедства, LXXIX, с. 52—93; LXXX, с. 36—52.

Огляд часописей за р. 1906. Часописи українські. LXXVI, Н. хр. с. 163—187; інші — LXXX, с. 153—194.

Перетц В. Кляне в світлі єврейських донесень. (З поводу книжки „Письма и донесения иезуитовъ о Россіи конца XVII и начала XVIII вв.“ Спб., 1904, с. 382+11). LXXV, с. 104—116.

Показчик до тт. LXIX—LXXIV Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік XV). LXXV, с. 214—235.

Розов Володимир. До староруської діалектології. (Іще до питання про галицько-волинське наріччє). LXXVII, с. 5—34.

Розов Володимир. Трильогія проф. А. Кримського. LXXVIII, с. 146—171.

Свенціцький Іляріон Др. „Архагелови в'їцання Марін“ і благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми). LXXVI, с. 5—38; LXXVII, с. 35—76.

Свенціцький І. Бібліографічний курсів. LXXIX, Misc. с. 159—161.

Свенціцький І. З життя старої школи. LXXVIII, Misc. с. 172—174.

Стрипський Г. Нові звістки про запорозьку оселю на Угорщині. LXXXVI, Misc. с. 157—159.

Студинський Кирило Др. Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—46. (Далі буде). LXXX, с. 53—108.

Томашівський С. Замітка до пісні про Стефана воєводу. LXXX, Misc. с. 123—135.

Франко Іван. До біографії Івана Багилевича. LXXIX, с. 97—141.

Франко Ів. Др. Записки про тив книгокрадів у старих книгах та рукописах. LXXVII, Misc. с. 173—176.

Франко Іван. Причинок до студій над Острожською біблією. LXXX, с. 5—18.

Франко І. Студії над українськими народними піснями. LXXV, с. 14—84; LXXVI, с. 39—63; LXXVIII, с. 90—145.

Щурат Василь Др. Львівський тижневник з 1749 р. LXXVII, Misc. с. 177—182.

Щурат Василь. Увільнення злочинця дівчиною в Бродях 1727 р. LXXV, с. 96—103.

Януш Б. Камінь з загадковими знаками в с. Заздрости (Теребовельського пов.). LXXX, Misc. с. 125—128.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка і Бібліографія).

Abicht Rudolf. Das südrussische Igorlied und sein Zusammenhang mit der nordgermanischen Dichtung, Вроцлав, 1906. (Sonderabdruck aus dem Jahresbericht der Schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur. Sektion für neuere Philologie. Sitzung vom 16 Februar 1906), стор. 1—23. *І. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 215—216.

Абрамовъ И. С. По волынскимъ заходустьямъ (Живая Старина, 1906, ст. 155—164). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 232.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. XVIII, Льв. 1903, ст. XLIII+70., 4°. *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 194—195.

Acta Tomiciana, tomus duodecimus epistolarum, legationum,

responsorum, actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismondi primi, regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae per Stanislaum Gorski, canonicum Cracoviensem et Plocensem, A. D. MDXXX, Sumptibus bibliothecae Kornicensis, MDCCCCVI *Іван Шпитковський*, LXXVI, Бібл. с. 195—202.

Акты, издаваемые виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, т. XXX. I. Акты о литовскихъ Татарахъ. Вильно, 1906, ст. XI+586. *Ол. Грушевський*, LXXV, Бібл. с. 170—171.

Arauzadi T. de.—Weihnachtliche Tonwerkzeuge in Madrid (Globus, 1905, 88, ст. 30). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 234—235.

Archiv für slavische Philologie за р. 1906. *І. С.* LXXX, Н. xp. с. 192—193.

Архивъ українсько-руський див. Українсько-руський Архив.

Архивъ Юго-Западної Рос- сії, часть первая, томъ X, XI и XII. К. 1904, ст. 28+967, 158+ 772, 123+748. *Федір Сербний*, LXXV, Бібл. с. 171—175.

Архивъ Юго-Западної Рос- сії, часть седьмая, томъ III, Акты о заселеніи Южной Россіи XVI —XVIII вв. К., 1905, ст. LXXXI +317+140+596+66+III. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 212—215.

Balzer Oswald. Z powodu nowego zarysu historyi ustroju Polski (Kwartalnik historyczny 1906, ст. 1—57, 398—441). *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswald. O kilku kwe- styach spornych z historyi ustro- ju Polski (Kw. hist. 1907, ст. 1—58). *С. Томашівський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Balzer Oswald. Państwo polskie w pierwszym siedmdzie- sięcioleciu XIV i XVI w. (Kw. hist. 1907, ст. 193—291). *С. То- машівський*, LXXX, Бібл. с. 212 — 217.

Balzer Oswaldus — див. Corpus juris polonici.

Барвінський Б. Жигимонт Кейстутович, великий князь ли- товсько руський (1432 — 1440). Исторична монографія. Жовква, 1905, с. 114 і 165. LXXV, Н. хр. с. 132—142.

Barwiński Eugeniusz — див. Scriptores rerum polonicarum.

Б[ерезинъ] Н. Русскія книж- ния рѣдкости. Опытъ библиогра- фическаго описанія рѣдкихъ книгъ съ указаньемъ ихъ цѣнности. Мо- сква, стор. 180 *З. К.*, LXXXVI, Бібл. с. 221—222.

Berneker Erich. Der gene- tiv accusativ bei belebten Wesen im Slavischen (Zeitschrift f. vrg. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 364— 386). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Bibliographisches Reperto- rium. Veröffentlichungen der deut- schen bibliographischen Gesell- schaft. Erster Band. Zeitschrif- ten der Romantik. In Verbindung mit Prof. Dr. O. Fr. Walzel, he- rausgegeben von Dr. Heinr. Hub. Houben. Berlin, B. Beh'r's Ver- lag, 1904, стор. 18+XX+523. II. Die Sonntags-Beilage zur Vossi- schen Zeitung 1858—1903. Zwei- ter Band. Herausgegeben von Dr. Heinr. Hub. Houben. 1905, XXIV —1072. III. Zeitschriften des jun- gen Deutschland (Erster Teil). Herausg. v. Dr. H. H. Houben. 1906, VIII—480. *З. Кузеля*. LXXVIII, Бібл. с. 236—237.

Biblioteka Warszawska за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 180—181.

Bohatta Hanns Dr. див. Holzmann.

Brückner Aleksander. Pró- bki najnowszej krytyki historycz- nej (Przegląd historyczny, 1905, I, с. 24—35). *М. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 206—207,

Буковина за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 187.

Былое за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 175—176.

Warwiński I. Ks. Dr. An- drzej Samuel i Jan Seklucyan. Познань, 1906, стор. 550. *І. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 211—211.

Варшавскія Университетскія Извѣстія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Weinberg Richard. Die Gehirnformen der Polen. Eine rasenanatomische Untersuchung. Eingeführt durch eine kurze Darstellung des Körperbaues dieses Volksstammes. Aus dem Anatomischen Institut der Universität Dorpat (Zeitschr. für Morphologie und Anthropologie, VIII, 1905, стор. 123—214, 279—424, 19 таблиць). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 234.

Weissbach A. Die Serbokroaten Kroatiens und Slawonien (Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, LXXVII, 1905, с. 99—117). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 237—239.

Westberg Fr. Zur Topographie des Herodot [Klio Beiträge z. alten Geschichte IV Bd. S. 182—192 u. VI Bd. S. 259—268]. *М. Кордуба*, LXXVI, Бібл. с. 188—189.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne (NN. 65—68) за р. 1906. *Б. Януш*, LXXX, Н. хр. с. 188—189.

Вільна Україна за р. 1906. *Ів. Кривецький*, LXXVI, Н. хр. с. 177.

Волинскія Епархіальныя Вѣдомосты за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169.

Hahn Wiktor Dr. Literatura dramatyczna w Polsce XVI wieku (Archiwum naukowe, wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, dział I, tom III. zeszyt 3. Lwów, 1906. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 170.

Hansisches Urkundenbuch herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte, IX Band, bearbeitet vom W. Stein. Липськ, 1903, ст. 43—751. *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 207—208.

Hoernes M. Die Hallstattperiode (Archiv für Anthropologie, N. F. III, 1905). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 204—206.

Holzmann Michael Dr. und Dr. Hans Bohatta, Amanuens an der k. k. Universitäts Bibliothek in Wien. Deutsches Anonymen Lexikon 1501—1850. Aus den Quellen bearbeitet... Ваймар, вид. Gesellschaft der Bibliophilen. Bd. I, 1902, XVI+422, Bd. II, 1903, 381, Bd. III, 1905, 400. *З. Кузеля*, LXXVI, Бібл. с. 219—220.

Holzmann Michael Dr. Amanuensis und Dr. Hans Bohatta Skriptor der k. k. Universitätsbibliothek in Wien. Deutscher Pseudonymen-Lexikon. Aus den Quellen bearbeitet.. Відень і Липськ, 1906, стор. XXIV+323, 8°. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 220.

Громадська Думка за р. 1906. *І. Шп.*, LXXVI, Н. хр. с. 182—184.

Грушевскій А. С. М. А. Максимович (1864—1873) Изъ украинской историографіи XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности импер. Академіи Наукъ, 1906, т. XI. кн. I, стор. 375—416). *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 216.

Giedroyć Fr. „Causus notabilis“ (Przeгляд historyczny, 1905, I, с. 142—3). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 213.

Голубинскій Е. Е. По поводу перестроя В. И. Ламанский истории дѣятельности Константина философа, первоучителя славянскаго (Извѣстія отд. русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1907, тома XII го книжка 2-а, стор. 368—380). *Іван Франко*, LXXX, Бібл. с. 204—210.

Голубинскій Е. Херсонскіе священно-мученики, память кото-

рыхъ 7-го марта (Извѣстія отдѣленія русскаго языка, 1907. I, ст. 263—272). *Ив. Фр.*, LXXIX, Бібл. с. 211—212.

Grisebach Eduard. Weltliteratur-Katalog, mit litterarischen und bibliographischen Anmerkungen. Zweite, durchweg verbesserte und stark vermehrte Auflage. Берлін. В. Behr's Verlag, 1905, с.ор. IX+[III]+606+[I]. *З. К.*, LXXVI, Бібл. с. 221.

Gumplowicz Maximilian (z teki pozgonnej). Borys Kolomanowicz, królewicz węgierski (1105—1158) (Przegląd historyczny, 1906, I, ст. 5—19). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 192—193.

Günter H. Dr. Legenden-Studien. Кельн, 1906, стор. 192. *Ив. Франко*, LXXVI, Бібл. с. 189—191.

Helfert Freiherr von — Joseph Alexander. Geschichte der oesterreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849. Erster Band: Bis zum oesterreichischen Verfassung vom 25 April 1848, Фрайбург в Брайсгаві і Відень, 1907, ст. 536. *Ив. Франко*, LXXVI, Бібл. с. 216—217.

Гродненскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172.

Dähnhardt Oskar. Beiträge zur vergleichenden Sagenforschung. I. Sintflutsagen (Aus der Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. Heft 4, 1906). Ст. 369—396, 8°. *В. Гнатюк*, LXXX, Бібл. с. 232.

Деревицкий А. А. — див. Музей Имп. Одесск. Общ. И. и Древн.

Діло за р. 1906. *І. Крч.*, LXXVI, Н. хр. с. 184—186.

Dobrzycki Stanisław. Z dziejów literatury polskiej. Краків, 1907, стор. 303. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 169—170.

Доманицький В. Критичний розслі над текстом „Кобзаря“. К., 1907, ст. IV+365. *Ив. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 228—230.

Дѣдицкий Богданъ А. Своежитъевыи записки. Ч. I. Гле-що до исторіи саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси (Відбитка з „Вѣстника Народного Дома“, 1906). Льв., 1907, стор. 93, 8°. *Ив. Кривецький*, LXXVI, Бібл. с. 217—219.

Евсѣевъ И. Е. Описание рукописей, хранящихся въ орловскихъ древнехранилищахъ, выпускъ первый, Орел, 1905, ст. VII+172 (п. 1 р.). *В. Перетц*, LXXVI, Бібл. с. 222—223.

Евсѣевъ И. Е. Описание рукописей, хранящихся въ Орловскихъ древнехранилищахъ. Выпускъ второй. Орел, 1906, стр. 125—262. *В. Перетц*, LXXVII, Бібл. с. 223—224.

Зварницький Д. И. Малоросійскія народныя пѣсны собраныя въ 1878—1905 гг. Катеринослав, 1906, ст. XL+772+IV, 8°. *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 205—211.

Економіст за р. 1906. *О. Ив.*, LXXVI, Н. хр. с. 179.

Этнографическое Обзорѣніе за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 180.

Живая Старина за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 179—180.

Жуковичъ П. проф. Архіепископъ Мелетій Смотрицкій въ Вильгѣ въ первые мѣсяцы послѣ своей хиротоніи (Христіанское Чтеніе, 1906, пѣвітень, май і червень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 221.

Жуковичъ П. Н. Брестскій соборъ 1591 года (по новооткрытой грамотѣ, содержащей дѣянія его). (Извѣстія отд. рус. языка, 1907, II. с. 45—71). *М. Грушевскій*, LXXX, Бібл. с. 219—220.

Жуковичъ П. проф. Запорожскіе гетьманы Бородавка и Сагайлачный въ своихъ послѣднихъ церковныхъ и полѣтическихъ дѣлахъ (Христіанское Чтеніе, 1906, серпень і вересень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 221—222.

Жуковичъ П. Сеймовая борьба православнаго западнорусскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.). Первый выпускъ (1609 - 1614 гг.). Спб., 1903, ст. V+148, второй выпускъ (1615 - 1619 гг.). Спб., 1904, ст. IV+122. *Ів. Крилякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 215—216.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173—174.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXV. Одеса, 1904, ст. 161—557+16+19+129. *Ол. Грушевскій*, LXXVII, Бібл. с. 240.

Записки Имп. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, т. XXVI, Од., 1906, ст. 275+60+90+51+110+66. *Ол. Грушевскій*, LXXVIII, Бібл. с. 235 - 236.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета за р. 1906. *І. Д.*, LXXX, Н. хр. с. 166 - 167.

Simmel Georg. Die Probleme der Geschichtsphilosophie. Eine Erkenntnistheoretische Studie. Липскъ, 1905. *В. Панейко*, LXXVII, Бібл. с. 203 - 204.

Зоря (у Москві) за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 177—178.

Извѣстія Императорской Археологической Коммиссіи, в. XIII. Раскопки въ Ольвіи въ 1902—1903 гг. *Б. В. Фармаковскаго*. Спб. 1906, с. 306+табл. XII; вып. XVIII, 1906, с. 164+табл. IX; вып. XIX, с. 174+табл. XV; прибавленіе къ вып. XIX (Хроника и библиографія въ 10 в.), стор. 44. *Ол. Г.* LXXV, Бібл. с. 167—168.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности имп. Академіи Наукъ за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 177.

Историко-юридическіе матеріалы, извлеченные изъ актовыхъ книгъ губерній Витебской и Могилевской, выпускъ 32-ий, Витебскъ, 1906, вел. 8, с. XXXIV+167—283+292. *Ол. Грушевскій*, LXXIX, Бібл. с. 221—222.

Историческій Вѣстникъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176—177.

Jorga N. Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen, Iota, 1905, т. I і II, XIV, 402+XV. ст. 541 (Geschichte der europäischen Staaten, hrg. von A. H. L. Heeren, F. A. Uckert, W. v. Giesebrecht u. K. Lamprecht. 34 Werk). *Др. М. Кордуба*, LXXVI, Бібл. с. 202—213.

Kaindl R. F. Die Hochzeitsfeier bei den Ruthenen in Berhometh am Pruth (Bukowine). (Globus, 1907, LXXXV, ст. 281—288). *З. К.*, LXXIX, Бібл. с. 231.

Каманинъ И. Къ подробностямъ о началѣ войнъ Богдана Хмельницкаго (Кіевск. Универс. Извѣстія, 1905, N. 5, ст. 13). *С. Т.*, LXXV, Бібл. с. 196.

Каманинъ И. Эпизоды и дѣятели эпохи Богдана Хмельницкаго. К. 1905, ст. 20. *С. Т.*, LXXXV, Бібл. с. 195—196.

Карбулицкий Ілярій. Розвій народного шкільництва на Буковині (Бібліотека „Проміня“, ч. 4). Вашківці, 1907, ст. 148. *Ів. Кревецький*, LXXV, Бібл. с. 214—216.

Католицкий Вєхід за р. 1906. *І. Кр.*, LXXXVI. Н. хр. с. 181—182.

Kwartalnik historyczny за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181—187.

Келтуяла В. А. Курсъ исторіи русской литературы. Пособія для самообразования. Часть I. Исторія древней русской литературы. Книга первая. Спб. 1906. ст. XVI+764 *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 212—214.

Кіевская Старина за р. 1906. *І. Д. і В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 153—165.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за 1906 р. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169.

Cohen Gustave Dr. Geschichte der Inszenierung im Geistlichen Schauspiele des Mittelalters in Frankreich. Ins Deutsche übertragen von Dr. Constantin Bauer. Leipzig, 1907, ст. 256. *Ів. Франко*, LXXX, Бібл. с. 210.

Kolankowski Ludwik. Elekcyя Zygmunta Augusta (Kwartalnik historyczny, 1905, ст. 531—557). *Ів. Шпитковський*, LXXVII, Бібл. с. 214—218.

Kopystiański Adryan. Książę Michał Zygmuntowicz (Kwartalnik historyczny, 1906, ст. 74—165 і окрема відбитка). LXXV, Н. хр. с. 142—143.

Кордуба Мирон Др. Ілюстрована історія Буковини. Чернівці, 1906, ст. V+87. *С. Т.*, LXXXVI, Бібл. с. 213.

Corpus juris polonici, sectionis primae privilegia, statuta, constitutiones, edicta, decreta,

mandata regnum Poloniae spectantia comprehendentis volumen tertium, annos 1505—1522 continens, typis mandavit, adnotationibus instruxit Osvaldus Balzer, Краків, 1906, XLII+796, 4°. *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 208—209.

Крапоткинъ П. Идеалы и дѣятельность въ русской литературѣ. Спб., 1907, ст. 367. *М. Мочульський*, LXXIX, Бібл. с. 225—228

Крыловскій А. Львовское Ставропитальное Братство. Опытъ церковно-историческаго введенія. К., 1904, ст. XXII+314+230. *Федір Срібний*, LXXV, Бібл. с. 171—195.

Крымскій А. Украинская грамматика для учениковъ высшихъ классовъ гимназій и семинарій Приднѣпровья. Научно-практической курсъ совнательнаго изученія центрально-украинской рѣчи, освѣщенный указаціями на важнѣйшіе моменты изъ исторіи развитія малорусскаго языка научная съ XI вѣка, особенно изъ исторіи нарѣчя восточно-малорусскаго (лѣтописнаго кієво-чернигово-перяяславскаго). Томъ I, выпускъ I-й. Москва, 1907. Томъ II, выпускъ I-й. Москва, 1907, 8° (Т. I, стор. 15—272. Т. II, стор. 1—144). *І. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 232—234.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171—172.

Kutrzeba Stanisław Dr. Historia ustroju Polski w zarysie. Львів, 1905, ст. 261. мала 8°. *С. Томашиівський*, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Kutrzeba Stanisław. Kilka kwestyi z historyi ustroju Polski (Kw. hist. 1906, ст. 589—626).

C. Томашиєвський, LXXX, Бібл. с. 212—217.

Kucharski Władysław. Sa nok i sanoeka ziemia w dobie Piastów i Jagiellonów. Львів, 1905, стор. 120. *I. Крип'якевич*, LXXVII, Бібл. с. 209—210.

Leciejewski Jan Dr. Runy i runiczne pomniki słowiańskie. Львів, 1906, стор. 207. *Богдан Януш*, LXXX, Бібл. с. 202—204.

Літературно-Науковий Вістник за р. 1906. *Ів. Кривецький*, LXXXVI, Н. хр. с. 164—172.

Liv, est- und kurländisches Urkundenbuch. Erste Abteilung, Band 11, herausgegeben von Philipp Schwartz, 1905, Pira-Moskwa, ст. XXIV+783, 4°. М. Грушевський, LXXVII, Бібл. с. 213—214

Liv, est- und kurländisches Urkundenbuch, zweite Abteilung, Band 2, herausgegeben von Leonid Arbusow, 1905, Pira-Moskwa, ст. 20+759. М. Грушевський, LXXVIII, Бібл. с. 208.

Lorentz F. Bemerkungen über die akzentqualitäten des Kaschubischen und Slovinzischen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kohn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 351—364). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 235—237.

Lorenz F. Slavische Miscellen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kohn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 254—273, 324—351). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Lorentz Friedrich Dr. Slovinzische Texte (Издавіе Второго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ). С. Петербургъ, 1905 (вийшло 1906 р.), ст. 150,

8°. *В. Гуатюк*, LXXV, Бібл. с. 211—212.

Loziński Bronisław Dr. Z czasów i aktów dominikalnych (Przyczynek do historyi administracyi w Galicyi) (Kwartalnik histor. 1906, стор. 252—285). *I. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 201—202.

Loziński Br. Dr. Z czasów nowicyatu administracyjnego Galicyi (Kwartalnik historyczny, 1907, стор. 105—116+411—440). *Ів. Франко*, LXXVIII, Бібл. с. 219.

Лотоцкій А. И. На поворотѣ. Спб. 1907, ст. 67. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 224—225.

Lud за р. 1906. *В. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 189—192.

Ляскоронскій В. Г. Русскіе походы въ степи въ удѣльно-вѣчевое время и походъ кн. Витовта на Татаръ въ 1399 г. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1907, III—V, с. 1—37, 273—312, 1—45 і осібно). *М. Грушевський*, LXXX, Бібл. с. 210—212.

М. Н. Zbory i Senatorowie protestantscy w dawnej Rzeczypospolitej, opracował.. Варшава, 1905, ст. 139. М. Грушевський, LXXIX, Бібл. с. 222—223.

Mann Maurycy. Wincenty Pol, studjum biograficzno-krytyczne, tom II. Краків, 1906, ст. 404. *I. Ф.* LXXV, Бібл. с. 202—203.

Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, Краків, 1907, т. IX, ст. 142+239+78 табл. Б. Януш, LXXVIII, Бібл. с. 203—204.

Мельгуновъ П. П. Очерки по исторіи русской торговли IX—XVIII вв. Мва., 1905, ст. 279. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 212.

Miłkowicz Wladimir Prof. Dr. Osteuropa (Weltgeschichte herausgegeben von Hans. F. Helmolt, V B., Leipzig u. Wien, 1905, ст. 415—596, вел. 8°). *С. Томашиєвський*, LXXX, Бібл. с. 195—201.

Митрофановъ П. Политическая дѣятельность Иосифа П, ея сторонники и ея враги (1780—1790). Спб., 1907, ст. VI—784, 8°. *С. Томашиєвський*, LXXX, Бібл. с. 224—226.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172—173.

Mokłowski Kazimierz i Tadeusz. Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem komisji w r. 1904 w celu badania sztuki ludowej (Sprawozdanie komisji do badania historyi sztuki w Polsce. Краків, 1907, том VIII, зом. I—II, стор. 129—228). *Б. Януш*, LXXX, Бібл. с. 229—231.

Morawski Szcześnie. Arjanie polscy. Львів, 1906, стор. 564. *Г. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 210—211.

Музей Импер. Одесскаго Общества Исторіи и Древностей, вып I—II. Терракоты. По порученію Общества издано А. Л. Деревницкимъ, А. А. Павловскимъ и Э. Р. ф. Штерномъ. Одеса 1897—1898, мал. 4°, с. 46+XVII табл. I с. 48+XVIII табл. Вып. III. Θεοδοσία и ея керамика. По порученію общества издано Э. Р. фонъ Штерномъ, хранителемъ музея, 1906, стор. 91+X табл. *Ол. Грушевський*, LXXVII, Бібл. с. 204—205.

Murko M. Dr. Zur Geschichte des Volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (Separatabdruck aus Band XXXV—XXXVI der Mitteilungen der Anthropol-

ogischen Gesellschaft in Wien). Відень, 1906, ст. 98, 4°. *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 234—236.

Małkowski Waclaw. Zarys geografii rozumowej. Wydanie III. Варшава, 1907, ст. 703, 8°. *В. Теримович*. LXXX, Бібл. с. 232—235.

Нива за р. 1906. *О. Ів.*, LXXVI, Н. хр. с. 180—181.

Никольскій Николай. Материалы для повремениаго синска русскихъ писателей и ихъ сочиненій (X—XI в.). Корректурное издание. Сиб. 1906, стор. 596. *Ів. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 207—209.

Nilsson Elof. Wackernagel's Gesetz im Slavischen (Zeitschr. f. vrg. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt. Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, стр. 261—264). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 235—237.

Нова Громада за р. 1906. *Ів. Кревецький*, LXXVI, Н. хр. с. 172—177.

Obermaier Hughues. Les restes humains quaternaires dans l' Europe central. par... (L' Anthropologie, XVI, 1905, ст. 385—410). *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 204.

Описание рукописнаго отдѣленія Виленской Публичной Библиотеки, вып. I. Вильна 1906, с. XXII+35+137. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224.

Орловскій Петръ. Кіевскій соборъ въ 1629 году (Кіевская Старина 1905, т. XC, ст. 166—173). *Ів. Крипякевич*, LXXVIII, Бібл. с. 218—219.

Орловскій Петръ. Участіе запорожскихъ козаковъ въ возстановленіи (іерусалимскимъ патриархомъ Θεοφаношъ) православ-

ной южно-русской церковной иерархии въ 1620 году (Киевская Старина, 1905, т. ХСІ, стор. 133—141). *Изъ Кривлякевичъ*, LXXVIII, Бібл. с. 216—218.

Отчетъ Историческаго Музея имени имп. Александра III въ Москвѣ за 1905 годъ. Москва, с. 41. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224—225.

Отчетъ Московскаго Публичнаго и Румянцевскаго Музеевъ за 1904 годъ. Москва, 1905, с. 184, за 1905 годъ, Москва, 1906 г., с. 115. *Ол. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 224—225.

Павловскій А. А. — див. Музей Импер. Одесск. Общ. Ист. и Древн.

Pamiętnik literacki за р. 1906. *І. Ф.*, LXXX, Н. хр. с. 189.

Parée Fryderyk Dr. Polska i Litwa na przelomie wieków średnich, tom I: Ostatnie dwunastolecie Kazimierza Jagiellończyka, Кр. 1903, ст. 423 + мапа. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 218—220; LXXV, Н. хр. с. 151—166.

Перетцъ В. Н. Новыя данныя для исторіи старинной украинской лрики (Извѣстія отдѣленія русскаго языка Академіи Наукъ, 1907, I, ст. 144—184). *Изъ Франко*, LXXIX, Бібл. с. 223—224.

Подолія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169—170.

Покрышкинъ П. П. Отчетъ о капитальномъ ремонтѣ Спасо-Нередицкой церкви въ 1903 и 1904 годахъ (Матеріалы по археологіи Россіи, N. 30). Спб., 1906, ст. 36 + табл. XXVII, 4°. *Ол. Г.*, LXXV, Бібл. с. 168.

Покровскій А. О соборахъ Юго-Западной Руси XV—XVIII вѣковъ (Богословскій Вѣстникъ,

1906, вересень). *Ю. С.*, LXXX, Бібл. с. 218—219

Polivka D. Dr. Ali-Baba i četredeset razbojnika. Prilog komparativnome izučavañu narodnih pripovednaka. (Preštempano iz „Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena“, kniha XII, sv. I). Загр-б. 1907, ст. 48. *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 232—234.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 170—171.

Potocki Wacław z Potoka. Ogród Fraszek, wydanie zupełne Alexandra Brücknera. Tom I, ст. XXXII+586, Т. II, ст. XXV+549. *І. Ф.*, LXXX, Бібл. с. 222—224.

Православная Подолія за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 169—170.

Промінь за р. 1906. *О. Из.*, LXXVI, Н. хр. с. 179—180.

Prochaska A. O rzekomej unii 1446 r. (Kwartalnik historyczny, 1904, ст. 24—31), LXXV, Н. хр. с. 148—151.

Prochaska Antoni. Unie Kalmarska i Jagiellońska (Przeгляд polski, 1904, XI, с. 193—212). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 193—194.

Prochaska Antoni. Urywki z dziejów XIV wieku (Kwartalnik historyczny, 1904, ст. 210—219). *М. Грушевський*, LXXVI, Бібл. с. 193.

Пташицкій С. Л. Иванъ Федоровъ. Издавія острожской библии въ связи съ новыми данными о послѣднихъ годахъ его жизни. Спб. 1903, ст. 20, in 4°. *М.*

Грушевський, LXXX, Бібл. с. 220.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181.

Przegląd historyczny (варшавський) за р. 1906. *І. Крч.*, LXXX, Н. хр. с. 188.

Przegląd polski за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 181.

Rawita Gawroński Fr. Bohdan Chmielnicki do elekcyi Jana Kazimierza, Льв. 1906, ст. 360, 8°. *С. Томашевський*, LXXV, Бібл. с. 196—199.

Рада за р. 1906. *І. Шп.*, LXXXVI, Н. хр. с. 184.

Radziwiński Z. L. Monografia XX. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgardowicza x. ratnenskiego, tom I, opracował... Львів, 1906, ст. XI+535, 4°. *М. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 216—218.

Rauers F. Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland. Versuch einer quellenmässigen Übersichtskarte von... (Petermanns Mittheilungen, 1906, ст. 49—59 і мапа). *М. Грушевський*, LXXV, Бібл. с. 168—169.

Рейтенфельс Яковъ. Сказанія свѣтлѣйшему герцогу Тосканскому Козьмѣ третьему о Московіи. Падуя, 1680. Съ латинскаго перевелъ Алексѣй Станкевичъ. М-ва, 1906, ст. X+228. *В. Перети*, LXXV, Бібл. с. 199—200.

Рѣзановъ В. И. Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII в. Приложение къ изслѣдованію „Изъ исторіи русской драмы“. Ніжин, 1907, ст. 327. *Ів. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 222.

Розовъ В. А. Значеніе гра-

мотъ XIV и XV вѣковъ для исторіи малорусскаго языка. К. 1907, ст. 20 (відб. з „Увнв. Извѣстій“ кѣвських). *М. Грушевський*, LXXVIII, Бібл. с. 206—207.

Руслан за р. 1906. *І. Крч.*, LXXXVI, Н. хр. с. 186—187.

Русская Мысль за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 173.

Русская Старина за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176.

Русскій Архивъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 176.

Русскій филологическій Вѣстникъ за р. 1906. *І. С.*, LXXX, Н. хр. с. 177—179.

Századok за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 193.

Свѣнцицкій И. С. Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. 3, ст. 259—367). *Ів. Кривецький*, LXXVII, Бібл. с. 224—230.

Свѣт за р. 1906. *О. Ів.*, LXXXVI, Н. хр. с. 178—179.

Siewiński Ant. Opowiadania ludu w powiecie sokalskim i buczańskim (Lud, 1906, ст. 250—263). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Сѣцинскій Е., протоіерей. Южно-Русское церковное зодчество. Каменецъ, 1907, ст. 24. *В. Щербаковський*, LXXVII, Бібл. с. 230—232.

Scriptores rerum polonicarum tomus XX. — Dyaryusz sejmowe r. 1597, wydał Dr. Eugeniusz Barwiński, Краків, 1907, ст. XXVIII+546. *І. Крипякевич*, LXXVII, Бібл. с. 218—221.

Соболевскій А. И. Два русскихъ поученія съ имевемъ Григорія (Извѣстія отдѣленія русска-

го языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1907, I, ст. 250—262). *Ів. Франко*, LXXIX, Бібл. с. 215.

Solmsen Felix. Slavische Etymologien (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 575—601). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Сонни А. И. Горе и доля въ народной сказкѣ (Кіевск. Унив. Ивѣстія, 1906, N. 10 і окремо, ст. 64). *В. Гнатюк*, LXXV, Бібл. с. 203—205.

Sprawozdanla grona s. k. konserwatorów Galicyi wschodniej. Львів, 1906, ч. 41—51. *Б. Януш*, LXXX, Бібл. с. 231—232.

Starzyński Stanisław. Kilka słów o Stanach galicyjskich, z okazji książki Dra Bronisława Łozińskiego: Galicyjski sejm stanowy (1817—1845). Kwartalnik historyczny, 1906, zeszyt I, ст. 166—224. *І. Ф.*, LXXV, Бібл. с. 200—201.

Стоиловъ Хр. П. Дѣйность на Венелина по българския фолклоръ, отъ... (відбитка в „Периодическо Списаное“ кн. LXVI), [V], 1905, ст. 46, 8°. *З. Кузеля*, LXXVIII, Бібл. с. 219—220.

Sulicz Józef. Zwyczaże wielkanocne w Sanockiem (Lud, 1906, ст. 309—318). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Сумцовъ Н. Θ. О литературныхъ нравахъ южно-русскаго писателей XVIII ст. (Ивѣстія отдѣлення русскаго языка и словесности импер. Академіи Наукъ, 1906, т. XI, кн. 2, ст. 269—280). *С. Т.*, LXXVI, Бібл. с. 214.

Таврической Церковно-Общественный Вѣстникъ за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Teutsch J. i K. Fuchs. Ethnographische Mitteilungen aus den Komitaten Kronstadt und Fogaras in Siebenbürgen (Mitteilung. des antropologischen Gesellschaft in Wien, XXXV, 1905). *З. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 239—240.

Тершаковецъ Михайло — див. Українсько-руський Архив.

Történelmi Tárga за р. 1906. *С. Т.*, LXXX, Н. хр. с. 193.

Troskołański Tadeusz Dr. Dzieje reformacyi polskiej w latach 1556—1560, skreślone w związku z działalnością Andrzeja Zebrzydowskiego, biskupa krakowskiego. Льв., 1907, ст. 184. *Ів. Фр.*, LXXVIII, Бібл. с. 209—210.

Труды Кіевской Духовной Академіи за р. 1906, *Ю. С.*, LXXX, Н. хр. с. 167—169.

Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссіи, выпускъ третій. Полтава, 1907, с. 278. *Ол. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 237—238.

Українсько-руський Архив. Видає істор.-філософічна секція Наук. Тов. ім. Шевченка. Т. III, Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Русь в 1830—40 рр. Додаток: До історії москвофільства в Угорській Русь. Зібрав і пояснив Михайло Тершаковецъ. У Львові, 1907, ст. XVIII+308, 8°. *В. Гнатюк*, LXXX, Бібл. с. 226—228.

Університетскія Івѣстія (кїївські) за р. 1906. *І. Д.*, LXXX, Н. хр. с. 165—166.

Ученія Записки Казанскаго Университета за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Ученія Записки Юрьевскаго Университета за р. 1906. *Ол. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 174.

Учитель за р. 1906. *О. Г.*, LXXVI, Н. хр. с. 180.

Fuchs K. — див. Teutsch J.

Херсонскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1906. *О. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Холмская Церковная Жизнь за р. 1906. *О. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 172.

Христіанское Чтеніе за р. 1906. *О. Г.*, Н. хр. с. 175.

Czambel Sam. Dr. Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I oddelenie: Osnovy a iny materiál rečovy (I čiartka: Východno-Slovenské nárečie). Турчанський св. Мартин, 1906, ст. VI+624. *Вол. Гнатюк*, LXXVIII, Бібл. с. 220—233.

Zupitza E. Miscellen (Zeitschr. f. vrgl. Sprachforschung, hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 387—406). *Э. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1906. *О. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 171.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ за р. 1906. *О. Г.*, LXXX, Н. хр. с. 177.

Чтенія въ церковно-историческомъ и археологическомъ обществѣ при Кіевской Духовной Академіи, выпускъ VIII, 1907, с. 192. *О. Грушевський*, LXXIX, Бібл. с. 236—237.

Surmin G. Ein zusatz zu Ztschr. XXXVII, 304 ff. (Zeitschrift f. vrgl. Sprachforschung hrg. v. Kuhn u. Schmidt, Gütersloh, 1904, XXXVII, N. F. XVII, ст. 601—604). *Э. Кузеля*, LXXVII, Бібл. с. 234—237.

Schwartz Philipp — див. Liv-est- und kurländisches Urkundenburh.

Szelągowski Adam Dr. fil. Wzrost państwa polskiego w XV i XVI w. Polska na przełomie wieków średnich i nowych. Львів, 1904, ст. X+404, 8°. *С. Т.*, LXXX, Бібл. с. 217—218.

Sznajder Józef. Lud pcezeniżyński. Szkic etnograficzny. (Lud, 1906, ст. 277—308). *В. Гнатюк*, LXXIX, Бібл. с. 230—231.

Stein W. — див. Hansisches Urkundenbuch.

Steyer Johan, k. k. Professor. Der Ursprung und das Wachstum der Sprache indogermanischer Europäer. Відень, 1905, A. Hölder [Ш]+115. *Э. К.*, LXXXVI, Бібл. с. 178.

Штернь Ф. ф., Э. Р. — див. Музей Имп. Одес. Общ. Ист. и Древн.

Щурат В. Др. Перегринанція или путь до Іерусалиму Данила архимандрыты Корьсуньского данная архимандрыты корьсуньского в Бѣлой Россіи. Середновічна памятка староруської літератури в редакції XVI в. по улюцкій рукописи. Жовква, 1906, стор. 42. *І. Франко*, LXXVII, Бібл. с. 221—222.

Jaworski Franciszek. Królowie polscy we Lwowie. Львів, 1906, ст. 144, 16°. *Др. В. Щурат*, LXXVII, Бібл. с. 210—212.

Яковлев Андрей. Бунтъ черкасцевъ и Каневцевъ въ 1536 году (Україна, 1907, т. I, ст. 81—96). *Ів. Крилякевич*, LXXIX, Бібл. с. 220—221.

Яковлев Андрій. З історії регистрації українських козаків в 1-й пол. XVI в. (Україна, 1907,

т. I, ст. 265—279). *Ів. Крип-
кевич*, LXXIX, Бібл. с. 220—221.

Яковлевъ Г. Пословицы,
поговорки, крылатыя слова, при-
ѣты и повѣрья, собранныя въ
слободѣ Сагунахъ, Острог. у.
(Живая Старина, 1906, ст. 89—

104, ст. 131—142, ст. 165—184).
В. Г., LXXX, Бібл. с. 228—229.

Ясинскій М. Н. Проф. „Се-
ло“ и „вервь“ Русской Правды
(відбитка з Київ. Унив. Извѣстій).
К., 1906, ст. 23. *М. Грушев-
ський*, LXXVI, Бібл. с. 191—192.

Скорочення авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **З. К.** — Зенон Кузеля, **І. Д.** — Іван
Джиджора, **І. Кр.** — Іван Кривецький, **І. Крч.** — Іван Крип'якевич, **І. С.**
— Іларіон Свенціцький, **І. Ф.**, **І. Фр.** — Іван Франко, **І. Шп.** — Іван
Шпитковський, **О. Ів.** — Олекса Іванчук, **Ол. Г.** — Олександр Грушев-
ський, **С. Т.** — Стефан Томашівський.

Inhalt der I—LXXX Bände DER MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

(Jahrgang I—XVI).

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Mess-
apparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskýj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišančí“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskýj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe $\text{mod-}m$, von V. Levickýj 124—139. 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskij, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskij 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčk o S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschätzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskij 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskij S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickij (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskij 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. C. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniß des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—30; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levickij 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korđuba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von E. M. Terleckij 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskýj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. M. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskýj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskýj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskýj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskýj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskýj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein alchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinskýj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der alruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskýj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševskýj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein alchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskýj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh. von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Doroženko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein offizieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskýj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Cechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskýj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskýj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jahrh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheilung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniß des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXI), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahrh., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvińskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniß der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskýj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem an apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Αριθμός* (1599)? von Dr. C. Studynskyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühesten ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schrifthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyčkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakoy's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19. 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens, von J. Verchratskyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelskýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jhr., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheil von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žyteckýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheil von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohlynýckýj, J. Levyckýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Mako vej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševská, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichnis des XI Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinskyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhangs in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskyj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyckýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčkyj, J. Levyčkyj, J. Lozyňskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinickýj, M. Hruševskýj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—skyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Kr—skyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskýj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinickýj, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagunen“ Anton Šaškivčiv und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichnis des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlass, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryčkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskýj und Iv. Krevečkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovskýj und Georg Chmelyňkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruševskýj, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskýj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskýj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskýj und M. Hruševskýj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyčkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von J. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj, I. Franko, I. Sozaňskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševskýj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilus Iljčkyj, mitgetheilt von I. Sozaňskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševskýj, S. 1—3; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivskýj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynskýj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivskýj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa-Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82; 3. Die Königinhofers Handschrift in der Uebersetzung von Markian Saškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveč, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševskýj, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševskýj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhythmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydzora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132, S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkyj, I. Franko, I. Sozanickýj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mitteilungen der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mitteilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht, eine literatur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševskýj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167; 7. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krypjakevyč, I. Sozanickýj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhythmik in der ukrainischen Volksdichtung, S. 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydzora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, F. Holijčuk, I. Krevečkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegels), mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen an Slavenkongressen in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanskýj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Kathedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dniester in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyčkýj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krevečkýj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneč (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkýj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanisław, von I. Krevečkýj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, B. Zaklynskýj, I. Sozanskýj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydzora und I. Krevečkýj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244.

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševskýj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovskýj (mit 26 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševskýj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkýj. Akten-sammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovskýj, von Michael Hruševskýj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševskýj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkýj, M. Močulskýj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynskýj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges der Mitteilungen der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX - LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitteilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkýj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kosses, V Das Verhältnis der ukr. Volksrhythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynskyj, S. 117—142; 6. Aushilfsstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypskyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevečkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russischen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševskyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, IV—V, S. 26—50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyčkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymskyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevečkyj, M. Hruševskyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševskyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšaneč, Bez. Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Svěncizkyj, A. I. Hruševskyj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—202; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševskyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscellanea, von B. Januš, S. Tomašivskyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, ул. Театральна, ч. 1

має на складі між иншими отсі книжки:

	Корон
Адріан. Аграрний процес у Добростанах	1 —
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0:40
„ Чари на Україні	0:45
Барвінський В. Досліди в поля статистики	0:20
Бодянский О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0:50
Боровиковський Л. Маруся, теж	0:26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0:26
Будяновський В. Хлопська посілість в Галичині	2:—
О. Вайсмаер. Про туберкульозу	0:90
Верн М. Біблія, студія	0:40
„ Євангеліє, студія	0:40
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3:—
„ Знадоби для пізнання угро-руських говорів, т. 1—2 по	2:—
„ Про говор долівський	1:30
Віанер Ю. Житя ростяч у морі	0:10
Гнатюк Вол. Словацький опришок Японія в народній поезії	0:50
„ Русини Пряшівської єпархії і їх говори	0:70
„ Словаки чи Русини?	0:80
„ Hungarico Ruthenica	0:20
„ Пісенні новотвори в укр.-р. народ словесности	0:55
„ Угроські духовні вірші	2:50
„ Зносини Українців із Сербами	0:80
„ Народна пожива на Бойківщині	0:40
„ Як писати заміненки ся при дієсловах	0:40
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по	7:50
„ т. V див. Збірник іст.-філ. секції	
„ Люстрації королівщини в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела	
„ Віймки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2:00
„ Розвідки й матеріяли до історії України-Руси, II—V	12:00
„ Останні романи Г. Сінкевича	0:40
„ Вступний виклад до історії давньої Руси	0:20
„ Хмельницький і Хмельщина	0:20
„ Звенигород галицький	0:70
„ Похоронне поле в с. Чехах	0:60
„ Описи Ратенського староства	0:60
„ Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1:00
„ Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0:50
„ Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0:50
„ Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	0:20
„ Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи	0:30
„ Спірні питання староруської етнографії	0:50
„ Справа українсько-руського університету у Львові	0:50
„ Справа українських кафедр і наукові потреби українства	0:45
„ Про давні часи на Україні (коротка історія України з ілюстр.)	0:60
„ Матеріяли до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Україні	3:00
З. Інтер. Історія географічних відкритт у XV—XVI ст.	2:20
Драгоманів М. — Листоця до віпка на могилу Шевченка	0:20
„ Рай і поступ 2 вид.	1:00
„ Микола Ів. Костомарів	0:16
„ Літературно-суспільні партії в Галичині	1:80
„ Козаки	0:30

	Корон
Драгоманів М. Листи до Ів. Франка і інших т. I	3-40
„ Листи до Ів. Франка і інших, т. II	4-40
„ Шевченко, українофіли й соціалізм	2-00
Етан Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0-26
Енгельс Ф. Людвік Фаєрбах	0-50
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власности і держави	1-50
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X і XII по 3— кор., т. V, VI XIII—XV XVIII—XIX по 4-00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор. т. XI, XXI—XXII по	6-00
Ффремов С. Національне питання в Норвегії	0-30
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4-00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Сяноцькій	4-00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Белзьській	5-00
„ т. IV: Галицькі акти з р. 1648—9	4-00
„ т. V: теж — з р. 1649—51	4-00
„ т. VII: — Люстрації королівщин з р. 1570	4-00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5-00
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0-40
Заневич — Знесене панщини в Галичині	1-00
Записки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—LXXX по 3-00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5-00, комплекти I—XX по 48-00, I—L по	120-00
Збірник філологічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I, нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4-00, в оправі	5-00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словес- ність і письменство, т. I. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II, нап. О. Кониський	4-00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5-00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4-00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство, т. III.	4-00
„ т. VIII—IX: Кoresпонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7-00
„ т. X: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство	4-00
Збірник історично-філософської секції т. I—IV розійшлися (Історія Укра- їни-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріяли до історії духового життя Галицької Руси XVIII— XIX віку	4-00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4-50, на ліпшій папері	5-50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7-50
„ т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI	7-50
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2-00, т. XI	5-00
„Зоря“, письмо літературно-наукове, р. II і V по 6-00, р. VI і IX по літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV—XVIII по	12-00
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2-40
т. II. М. Косомаров — Дві рус. народности й ин. статі	4-00
т. III і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	6-80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3-00
т. VI. Антонович Вол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. л- товського	3-20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні веретви Галицької Руси XIV—XV в.	3-20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI— XVIII вв.	2-00

	Корж
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12 80
XIII. М. Костомаров — Гетьмановане Виговського і Ю. Хмельницького	3 20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8 40
XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазепинці, В. Антонович. Останні часи козаччини на Правобережжі	6 60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в.	3 60
XX. Шульгин — Начерк Колішчини	3 00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5 00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5 00
Інтрет Дж. Історія політичної економії	4 00
Кавці Кароль, Народність і її початки	0 60
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1 20
Карев М. Філософія історії	0 25
” Філософія культурної й соціальної історії	2 80
Кониський О. Листи про Ірландію	0 45
Конрад и. Національна економія	2 30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по	1 00
” Письмо до ред. Колокола	2 00
Кримський А. Мусульманство і його будучність	1 70
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7 00
” Руська Правда	1 00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 16 00, повні річники 1899—1907 по 16 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12 00
Лясаль Ф. Про суть конституції	0 30
Масарик Т. Ідеали гуманности	0 36
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2 80
Л. Маячанець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0 30
Матеріали до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17 00
” т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гудузів)	22 00
” т. VIII 4 00 K і IX по	3 00
Миколаєвич Я. — Опис каменецького повіту	2 00
Міцкевич А. До галицьких приятелів, зі вступом і поясненнями	0 46
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8 00, т. IV.	2 00
” Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3 00
Олехнович В. Раси Європи	0 70
Онишкевич Г. — Руська бібліотека т. III	3 00
Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4 00
” т. II і III. Апокріфи новозавітні по	5 00
” т. IV. Апокріфи і легенди з українських рукописів	8 00
” т. V. Пам'ятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6 00
” М. П. Драгоманів, его ювілей, похорон, автобіографія і спис творів Ягуб Іаватович	4 00
” Ягуб Іаватович	1 00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6 00
” Словянська держава перед двома тисячами літ	0 20
” Скандинавщина в давній Русі	0 40
” Слово о полку Ігоревім	1 60
” Темні місця в Слові о полку Ігоревім	2 80
Правничі часописи, річник IV—V по 6 00, VI, VII — X по	2 00
Правничі бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	—
Правничі і економічна часописи, т. I—III по 3 00, т. IV—V і VI—VII по 4 00, т. VIII—IX по	5 00
” Правда“ письмо літературно-наукове з 1873, 76, 77, 79, 89—96 по	4 00
” з р. 1878 2 00, річн. XIII з доповненням	3 00
Пулкоу І., Непропаща сьма	0 20
” Нові і перемінні зв'язди	0 16

	сторок
Равовський І., Вік нашої землі	0-10
„ Вулькани	0-30
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1-00
„ Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0-80
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0-80
„ Міжнародні революційні партії	0-40
„ Церква й католицькі партії в XIX ст.	0-45
Ф. Сіро. Тарас Шевченко і його думки про громадське життя	0-60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1-00
П. Стороженко. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4-40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2-40
Студинський К. Др. — Лірники, студія	0-40
„ Пересторога, історично-літературна студія	2-00
Тен Г., Філософія шуги	1-00
„ Нариси із старинного світа	0-65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0-30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2-00
„ Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3-00
„ Київська Ковачина 1855 р.	0-10
„ Маруся Богуславка в українській літературі	2-00
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0-30
„ Розвій астрономічних поглядів	0-46
„ Розвій поглядів на лихву	0-30
„ Розвій поглядів на вселенну	0-90
„ Розмови з Л. Толстим	0-30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Л. Свенціцький, Опис рукописів	
Народного Дому	4-00
Т. II: Др І. Франко, Громадські психіатри в Галичині 1784—1840 р.	4-00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6-00, II, 4-00, IV, 3-00, оправні о 1-20 дорожші.	
Уманець і Спілка — Словар російсько-український т. I—IV	12-00
Фер Л. Будда і Буддизм	0-80
Феррієр Е. Дарвінізм	1-30
Флямарион К. Про небо	2-00
Франко Ів. Нарис історії філософії	0-60
„ Наші коляди	0-40
„ Іван Вишенський	2-00
„ Про панщину і її знесення 1848 р.	0-60
„ Хмельничина 1648—9 р. в сучасних віршах	2-00
„ Слово о Лазареві воскресенні	0-50
„ Апокрифічне євангеліє Псевдо-Матвія	0-30
„ Шевченко героєм польської революційної легенди	0-40
„ Карпато-руське письменство XIII—XVIII в.	2-00
„ Лукія Кобилиця	0-40
„ Козак Плахта	0-40
„ Король балагулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0-35
„ Матеріали до історії коліївщини	0-40
„ Надляйко в міднянім биці	0-35
„ Пісня про правду і неправду	0-80
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового життя	2-40
„ Про алкогольізм	0-30
Е. Фрас. Нарис геології	1-60
Е. Цеклер. Єврити	0-75
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манівського	2-40
Целевич О. Причини до зносни П. Дорошенка з Польщею	0-40
„ Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр.	1-00
Е. Шірер. Політична історія Палестини	3-50
Щурат Червеча республіка на Афоні	0-20
„ „Чернець“ Т. Шевченка, студія	0-20

ЗАПИСКИ

УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ

Виходитимуть від р. 1908.

Передплата на першу серію 5 р., для студентів, учеників, народніх учителів 3 р., для членів товариства 2 р. — Приймаєть ся в Київі в бюрі Товариства, при редакції Л. Н. Вістника.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

в році 1908 виходить в двох виданнях, львівськїм і кїївськїм.

Містить белетристику оригінальну й переклади — повісти, оповідання, драми, поезії, статї з української історії, літератури, суспільної економії й иньших областей знання; огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя; критику й бібліографію.

За редакцію львівську відповідає Володимир Гнатюк.

Редакція й адміністрація у Львові, ул. Супінського, ч. 17.

(Lemberg, Supinskygasse, 17. Anzeiger für Litteratur und Wissenschaft.)

За виданне кїївське відповідають як видавець Мих. Грушевський, як редактор Фотій Красицький.

Редакція й адміністрація в Київі, ул. Прорізна, ч. 20.

В році 1908 журнал побільшений до 12—15 аркушів на місяць і тому передплата на рік 18 кор.

Передплата на виданне львівське, платна у Львові, за 1908 р вносить:

В Австрії з пересилкою на пів року 12 кор., на цілий рік 18 кор.

В иньших європейських державах (крім Росії) передплата вносить 23 франки, в Америці 450 доляри, і може бути тільки річна.

Річна передплата може бути оплачена в трьох ратах: 3 січня н. ст. 6 кор., 3 квітня н. ст. 6 кор., 3 серпня н. ст. 6 кор. По порозумінню з адміністрацією можна сплачувати рати також в иньших термінах, але все з гори.

Нові передплатники на 1899—1908 р. дістають усі книжки, почавши від 1-ої за ціну 16 кор. 1-го річника (1898) перші чотири книжки вичерпані; за ціну 12 корон (6 руб.) можна дістати кн. 5—12, з додатком початків статей, що їх продовження містять ся в сих книжках.

Поодинокі книжки коштують 2 кор.

З двох перших здекомплетованих річників продають ся поодинокі книжки по 40 сот.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці.

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків; при тім треба подавати все не лише нову, але й стару адресу.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

український науковий журнал, під редакцією М. Грушевського, XVII рік,
виходить що два місяці книжками по 15 аркушів.

Передплата в Австрії 12 кор., в Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки
по 3 кор. (1 руб. 50 коп.).

Посилати передплату на адресу: Львів (Lemberg), Австрія, ул. Суніньського
ч. 17, Наук. тов. ім. Шевченка (Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften),
або: Київ, Прорізна 20, кв. 3, Книгарня Літ.-Наук. Вістника.

РАДА

Газета політична, економічна і літературна

виходить у Києві що дня, окрім понеділків.

Рік видання третій.

„РАДА“ має широку програму, як звичайні великі політичні газети: дає щоденний огляд життя політичного, громадського, економічного і літературного на Україні, в Росії й по чужих землях; звістки про всякі світові події, поезії та оповідання; фелетони політичні, наукові і белетристичні; телеграфічні звістки: агентські та від власних кореспондентів.

Особливу увагу звертає „РАДА“ на місцеве життя провінції.

„Рада“ має в Державній Думі і Державній Раді власних кореспондентів.

Умови передплати за границю: на рік 11 карб., на пів року 5 карб. 50 коп., на 3 міс. 2 карб. 75 коп., на місяць 1 карб.

Ціна окремого № 4 коп. За зміну адреси 30 коп.

Безплатний додаток: нове найповніше видання Кобзаря Т. Шевченка під ред. В. Доманицького.

Адрес редакції і головної контори у Києві: Велика Підвальна ул., д. 6 біля Золотих Воріт. Телефон 1458.

КНИГАРНЯ НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Львів, ул. Театральна ч. 1

продає

ПОРТРЕТ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

натуральної величини, відбитий на папери,

виконаний внуком поета Фотієм Красицьким власноручно на літографічним камені в чорнім кольорі з легким зазначенем тону тіла.

Ціна 3 корони.

НБ ІІІУС

249223